Stichting Studiebegeleiding Leiden
MEER DAN 25 JAAR ERVARING

Latijn
VWO

Opgaven
Bijlagen
1999-2023

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Inhoudsopgave

2023 I - Latijn
Opgaven 4
Bijlage 9
2023 II - Latijn
Opgaven 18
Bijlage 23
2022 I - Latijn
Opgaven 32
Bijlage 39
2022 II - Latijn
Opgaven 46
Bijlage 52
2022 III - Latijn
Opgaven 61
Bijlage 68
2021 I - Latijn
Opgaven 75
Bijlage 81
2021 II - Latijn
Opgaven 88
Bijlage 93
2021 III - Latijn
Opgaven 100
Bijlage 106
2019 I - Latijn
Opgaven 112
Bijlage 117
2019 II - Latijn
Opgaven 124
Bijlage 130
2018 I - Latijn
Opgaven 137
Tekstboekje 143
2018 II - Latijn
Opgaven 148
Tekstboekje 153
2017 I - Latijn
Opgaven 158
Tekstboekje 163
2017 II - Latijn
Opgaven 168
Tekstboekje 174
2016 I - Latijn
Opgaven 179
Tekstboekje 184
2016 II - Latijn
Opgaven 191
Tekstboekje 196
2015 I - Latijn

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Opgaven 203
Tekstboekje 209
2015 II - Latijn
Opgaven 214
Tekstboekje 220
2014 I - Latijn
Opgaven 225
Tekstboekje 230
2014 II - Latijn
Opgaven 237
Tekstboekje 242
2013 I - Latijn
Opgaven 249
Tekstboekje 254
2013 II - Latijn
Opgaven 259
Tekstboekje 265
2012 I - Latijn
Opgaven 270
Tekstboekje 275
2012 II - Latijn
Opgaven 280
Tekstboekje 284
2011 I - Latijn
Opgaven 289
Bijlage 294
2011 II - Latijn
Opgaven 301
Bijlage 306
2010 I - Latijn
Opgaven 311
Bijlage 315
2010 II - Latijn
Opgaven 320
Bijlage 325
2009 I - Latijn
Opgaven 331
Bijlage 335
2008 I - Latijn
Opgaven 342
Bijlage 347
2007 I - Latijn
Opgaven 352
Bijlage 357
2006 I - Latijn
Opgaven 364
Bijlage 369
2006 II - Latijn
Opgaven 374
Bijlage 378
2005 I - Latijn
Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Opgaven 382
Bijlage 386
2005 II - Latijn
Opgaven 391
Bijlage 396
2004 I - Latijn
Opgaven 403
Bijlage 407
2004 II - Latijn
Opgaven 412
Bijlage 416
2003 I - Latijn
Opgaven 421
Bijlage 424
2003 II - Latijn
Opgaven 431
Bijlage 435
2002 I - Latijn
Opgaven 440
Bijlage 444
2002 II - Latijn
Opgaven 451
Bijlage 455
2001 I - Latijn
Opgaven 461
Bijlage 465
2001 I - Latijn (bezem)
Opgaven 470
Bijlage 474
2001 II - Latijn
Opgaven 480
Bijlage 484
2000 I - Latijn
Opgaven 489
Bijlage 493
2000 II - Latijn
Opgaven 498
Bijlage 502
1999 I - Latijn
Opgaven 506
Bijlage 510
1999 II - Latijn
Opgaven 514
Bijlage 518

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Examen VWO

2023

tijdvak 1
woensdag 24 mei
9.00 - 12.00 uur

Latijnse taal en cultuur

Bij dit examen hoort een bijlage.

Achter het correctievoorschrift is een aanvulling op het correctievoorschrift opgenomen.

Dit examen bestaat uit 24 vragen en een vertaalopdracht.
Voor dit examen zijn maximaal 76 punten te behalen.
Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring of uitleg gevraagd wordt, worden aan het antwoord meestal geen punten toegekend als deze verklaring of uitleg ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (tekstelementen, redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld één tekstelement wordt gevraagd en je antwoordt met meer dan één tekstelement, dan wordt alleen het eerste tekstelement in de beoordeling meegeteld.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl

Tekst 1

Regel 784-786 **Ga** t/m **veel**
Minerva geeft deze opdracht om wraak te nemen op Aglauros, zowel namens zichzelf als namens Mercurius.

2p **1** **a** Voor welke daad tegen zichzelf wilde Minerva Aglauros straffen? Baseer je antwoord op de teksten die je voor dit examen gelezen hebt.

b Voor welke daad tegen Mercurius wilde Minerva Aglauros straffen? Baseer je antwoord op de teksten die je voor dit examen gelezen hebt.

Regel 797 **Sed postquam thalamos intravit Cecrope natae**

2p **2** **a** Schrijf regel 797 over en scandeer deze regel.

Hieronder staan twee vertalingen van het tekstgedeelte **Sed** t/m **facit** (regel 797-798).

I. Zij haastte zich de kamer van Aglauros te betreden om Minerva's opdracht uit te voeren.

II. Zij sloop de kamer van Aglauros binnen en begon het door Minerva opgedragen werk te doen.

In een van deze vertalingen is in de woordkeus rekening gehouden met het metrum van regel 797 (**Sed** t/m **natae**).

b Leg uit in welke van deze vertalingen dit gedaan is. Ga in je antwoord in op zowel het metrum van regel 797 als de inhoud van de vertaling van je keuze.

Regel 797-801 **Sed** t/m **venenum**
In deze regels voegt Ovidius in de beschrijving van het uiterlijk van Jaloezie een nieuw element toe ten opzichte van de beschrijving in de regels 787-794 (**De ander** t/m **huizen**).

2p **3** **a** Noteer in eigen woorden deze toevoeging.

b Noteer uit de regels 797-801 (**Sed** t/m **venenum**) het nummer van de regel waarin een mededeling wordt gedaan die inhoudelijk vergelijkbaar is met **die is omwikkeld met doornprikkels** (regel 789-790).

Regel 797-805 **Sed** t/m **magna facit**
De activiteiten van Jaloezie met betrekking tot Aglauros kunnen in twee fasen verdeeld worden.

2p **4** Beschrijf in eigen woorden deze twee fasen.

Regel 806 **Cecropis mordetur**
In het vervolg (t/m regel 815 **deum**) wordt duidelijk dat Aglauros drie manieren bedenkt om aan de kwelling van de jaloezie te ontsnappen. Een van deze drie manieren voert zij uit, twee manieren voert zij niet uit.

2p **5** Beschrijf in eigen woorden de twee manieren die zij niet uitvoert.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Regel 818-819 **Stemus** t/m **patefecit**
Dit tekstgedeelte wordt door M. d'Hane-Scheltema als volgt vertaald:
'Dat is dan afgesproken,' zegt Mercurius direct.
De voordeur wijkt al voor zijn goddelijke staf.
In de vertaling is de grammaticale structuur van het Latijn niet geheel overgenomen.

1p **6** Leg dit uit met betrekking tot **fores** (regel 819). Ga in je antwoord in op zowel het Latijn als de weergave van **fores** in de vertaling.

Regel 820 **conanti**

1p **7** Citeer uit het vervolg (t/m regel 824 **venae**) het Latijnse woord dat inhoudelijk vergelijkbaar is met **conanti**.

Regel 823 **ungues**
Sommige uitgevers menen dat hier oorspronkelijk **artus** (= ledematen) of **inguen** (= onderbuik) heeft gestaan in plaats van **ungues**.

2p **8**
a Noteer een reden waarom er oorspronkelijk niet **ungues** gestaan zou hebben. Betrek in je antwoord zowel de betekenis van **ungues** als de context.
b Welk woord zou er volgens jou oorspronkelijk gestaan hebben, als er geen **ungues** gestaan heeft: **artus** of **inguen**? Beargumenteer je keuze op basis van de context.

Regel 834 **Atlantiades, dictas a Pallade terras**
Door het gebruik van deze omschrijvingen in plaats van de gebruikelijke namen presenteert Ovidius zich als een bepaald soort dichter.

2p **9**
a Noteer de term voor zo'n dichter. Baseer je antwoord op de achtergronden bij de teksten die je voor dit examen gelezen hebt.
b Noteer de gebruikelijke naam voor **dictas a Pallade terras**.

Tekst 2

Regel 134-135 **actaque** t/m **novercae**
Dit tekstgedeelte wordt door M. d'Hane-Scheltema als volgt vertaald:
Hercules' heldendaden
én Juno's haat tegen haar stiefzoon waren wijdbekend.
Om de tekst begrijpelijker te maken voor een moderne lezer kan een vertaler de vertaling aanpassen met een verduidelijking.

2p **10**
a Leg uit dat het tekstelement 'Juno's haat tegen haar stiefzoon' verduidelijkend is ten opzichte van het Latijn.
b Citeer het Latijnse tekstelement dat in de vertaling is weergegeven met 'waren wijdbekend'.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Regel 136 **parabat** en regel 137 **praecessit**

2p **11** Noteer van elke van deze beide persoonsvormen de werkwoordstijd en verklaar het gebruik van deze werkwoordstijden. Ga in je antwoord ook in op de betekenis van deze beide persoonsvormen.

Regel 134-140 **Longa** t/m **teneri**

Een belangrijk gegeven in tekst 2 is het feit dat Deianira misleid is.

2p **12** Citeer uit de regels 134-140 (**Longa** t/m **teneri**) de twee Latijnse woorden die wijzen op dit gegeven.

Regel 141-143 **Credit** t/m **suum**

In dit tekstgedeelte komt een metonymia voor.

1p **13** Citeer het desbetreffende Latijnse woord en noteer in eigen woorden wat concreet met dit woord bedoeld wordt.

Regel 150 **facinus**

1p **14** Citeer uit het vervolg (t/m regel 154 **amori**) het Latijnse tekstelement waarmee de concrete inhoud van **facinus** weergegeven wordt.

Regel 149-151 **Quid** t/m **testor**

1p **15** Vind je dat Ovidius door het gebruik van de bepaling **femineus** bij **dolor** zich in dit tekstgedeelte opstelt als feminist of juist niet? Beargumenteer je antwoord.

Regel 155-157 **Ignaroque** t/m **mandat**

1p **16** Citeer uit dit tekstgedeelte een Latijns woord dat als prospectie kan worden opgevat en licht je keuze toe. Ga in je antwoord in op de betekenis van het door jou geciteerde Latijnse woord.

Regel 157 **dona** t/m **mandat**

Het gevolg hiervan is anders dan Deianira verwacht.

1p **17** Citeer uit de regels 152-158 (**In** t/m **echidnae**) het Latijnse tekstelement dat weergeeft wat Deianira verwacht.

Regel 155-160 **Ignaroque** t/m **aras** en **afbeelding 1**

In dit tekstgedeelte wordt een aantal gebeurtenissen in chronologische volgorde beschreven.

1p **18** Op welke plaats past de beschrijving van de gebeurtenis die is weergegeven op afbeelding 1?

A in regel 156 tussen **tradit** en **blandisque**
B in regel 157 tussen **mandat** en **Capit**
C in de regels 157-158 tussen **heros** en **induiturque**
D in de regels 158-159 tussen **echidnae** en **Tura**

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 2 kan ingedeeld worden in vier delen met de volgende inhoud:
1 Fama misleidt Deianira in afwezigheid van Hercules.
2 Deianira is verdrietig en overpeinst wat ze zal doen.
3 Deianira neemt een besluit en laat het uitvoeren.
4 Hercules en de mantel.

2p **19** Noteer de nummers van de regels waarin de delen 2, 3 en 4 beginnen.

Tekst 3

Regel 45 **nullis inclusit limina portis**

1p **20** Wat is het doel van deze bouwwijze? Baseer je antwoord op het vervolg (t/m regel 55 **volutant**).

Regel 47 **tota** t/m **audit**
In deze regel wordt een bepaald geluidseffect beschreven.

2p **21** **a** Leg uit dat Ovidius dit effect illustreert door de manier waarop hij dit effect beschrijft.

Het effect dat Ovidius beschrijft in regel 47 (**tota** t/m **audit**) komt als personage voor in een ander verhaal dat je voor dit examen gelezen hebt.

b Noteer de naam van dit personage.

Regel 49-52 **nec** t/m **reddunt**
In deze regels komt een vergelijking voor met twee beelden met hetzelfde punt van overeenkomst.

1p **22** Noteer in eigen woorden dit punt van overeenkomst.

Regel 43-53 **Fama** t/m **euntque**
Een classicus noemt Ovidius' beschrijving van het huis van Fama een zeer goede beschrijving van het internet.

2p **23** Noteer twee overeenkomsten tussen het internet en het huis van Fama zoals dat beschreven wordt in de regels 43-53 (**Fama** t/m **euntque**).

Regel 54-58 **mixtaque** t/m **auctor**
Er bestaan verscheidene overeenkomsten tussen wat er beschreven wordt in deze regels en wat er beschreven wordt in de regels 137-139 van tekst 2 (**cum** t/m **crescit**).

2p **24** Noteer in eigen woorden twee van deze overeenkomsten.

Tekst 4

Bestudeer de inleiding en de aantekeningen bij tekst 4.

38p Vertaal de regels 214 t/m 229 in het Nederlands.

Bronvermelding
Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Bijlage VWO

2023

tijdvak 1

Latijnse taal en cultuur

Tekstboekje

VW-1110-a-23-1-b

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Jaloezie gaat op bevel van Minerva naar Aglauros toe.

Ze lacht uitsluitend als ze weet van andermans verdriet,
geniet geen slaap, omdat ze wakker ligt van schrikgedachten;
ze loert afgunstig op succes van mensen en ze kwijnt
al loerend weg: ze proeft ervan én wordt beproefd, en daarmee
wekt ze haar eigen kwelling. – Ondanks diepgevoelde haat
riep de godin Minerva haar nu toch dit kort bevel toe:
'Ga één van Cecrops' dochters met je pus vergiftigen,
doe wat ik zeg! Aglauros heet ze…' en maakte dat ze wegkwam,
zich met haar lans afzettend van de grond, geen woord te veel.
De ander ziet met scheve ogen hoe Minerva wegvliegt,
sputtert wat binnensmonds, omdat het pijn doet die godin
haar zin te geven, grijpt dan toch haar staf, die is omwikkeld
met doornprikkels, en in donker wolkenkleed gehuld
gaat ze, en waar ze gaat vertrapt ze bloeiende gewassen,
grassen verschroeit ze en papaverbollen breekt ze stuk
en met haar adem blaast ze gif uit over mensen, steden
en huizen…, tot ze eindelijk Athene's burcht bereikt,
waar zóveel rijkdom, macht en feestelijke vrede heersen,
dat zij, omdat ze niets te huilen ziet, zelf huilen moet.
Sed postquam thalamos intravit Cecrope natae,
iussa facit pectusque manu ferrugine tincta
tangit et hamatis praecordia sentibus implet
inspiratque nocens virus piceumque per ossa
dissipat et medio spargit pulmone venenum.
Neve mali causae spatium per latius errent,
germanam ante oculos fortunatumque sororis
coniugium pulchraque deum sub imagine ponit
cunctaque magna facit. Quibus inritata dolore
Cecropis occulto mordetur et anxia nocte,

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

807 anxia luce gemit lentaque miserrima tabe
808 liquitur, ut glacies incerto saucia sole,
809 felicisque bonis non lenius uritur Herses
810 quam cum spinosis ignis supponitur herbis,
811 quae neque dant flammas lentoque tepore cremantur.
812 Saepe mori voluit, ne quidquam tale videret,
813 saepe velut crimen rigido narrare parenti;
814 denique in adverso venientem limine sedit
815 exclusura deum. Cui blandimenta precesque
816 verbaque iactanti mitissima "Desine," dixit;
817 "hinc ego me non sum nisi te motura repulso."
818 "Stemus" ait "pacto" velox Cyllenius "isto"
819 caelestique fores virga patefecit; at illi
820 surgere conanti partes quascumque sedendo
821 flectimur ignava nequeunt gravitate moveri.
822 Illa quidem pugnat recto se attollere trunco,
823 sed genuum iunctura riget frigusque per ungues
824 labitur et pallent amisso sanguine venae;
825 utque malum late solet immedicabile cancer
826 serpere et inlaesas vitiatis addere partes,
827 sic letalis hiems paulatim in pectora venit
828 vitalesque vias et respiramina clausit.
829 Nec conata loqui est nec, si conata fuisset,
830 vocis habebat iter; saxum iam colla tenebat
831 oraque duruerant signumque exsangue sedebat.
832 Nec lapis albus erat; sua mens infecerat illam.
833 Has ubi verborum poenas mentisque profanae
834 cepit Atlantiades, dictas a Pallade terras
835 linquit et ingreditur iactatis aethera pennis.

Ovidius, Metamorphoses 2.778-835

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 2

Deianira verdenkt Hercules van ontrouw.

134 Longa fuit medii mora temporis, actaque magni
135 Herculis implerant terras odiumque novercae.
136 Victor ab Oechalia Cenaeo sacra parabat
137 vota Iovi, cum Fama loquax praecessit ad aures,
138 Deianira, tuas, quae veris addere falsa
139 gaudet et e minimo sua per mendacia crescit,
140 Amphitryoniaden Ioles ardore teneri.
141 Credit amans Venerisque novae perterrita fama
142 indulsit primo lacrimis flendoque dolorem
143 diffudit miseranda suum; mox deinde "Quid autem
144 flemus?" ait "Paelex lacrimis laetabitur istis.
145 Quae quoniam adveniet, properandum aliquidque novandum est,
146 dum licet et nondum thalamos tenet altera nostros.
147 [Conquerar an sileam? Repetam Calydona morerne?
148 Excedam tectis an, si nihil amplius, obstem?]
149 Quid si me, Meleagre, tuam memor esse sororem
150 forte paro facinus, quantumque iniuria possit
151 femineusque dolor, iugulata paelice testor?"
152 In cursus animus varios abit; omnibus illis
153 praetulit imbutam Nesseo sanguine vestem
154 mittere, quae vires defecto reddat amori.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

155 Ignaroque Lichae quid tradat nescia luctus
156 ipsa suos tradit blandisque miserrima verbis
157 dona det illa viro mandat. Capit inscius heros
158 induiturque umeris Lernaeae virus echidnae.
159 Tura dabat primis et verba precantia flammis
160 vinaque marmoreas patera fundebat in aras;
161 incaluit vis illa mali resolutaque flammis
162 Herculeos abiit late dilapsa per artus.

Ovidius, Metamorphoses 9.134-162

Afbeelding 1

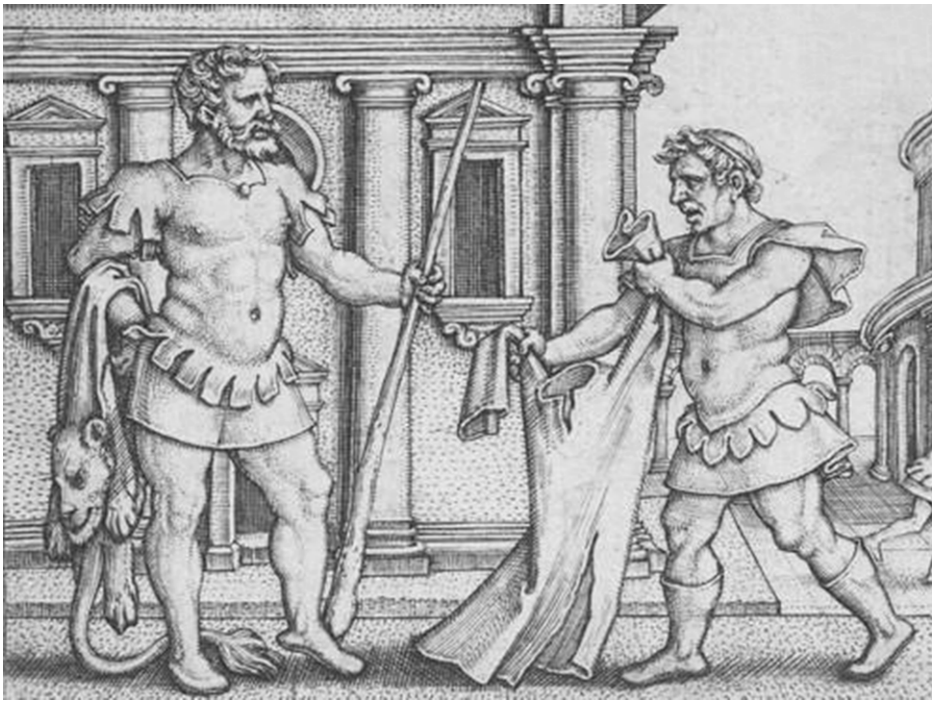

gravure door H.S. Beham, 1546

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Ga verder op de volgende pagina.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 3

Het huis van Fama.

43 Fama tenet summaque domum sibi legit in arce,
44 innumerosque aditus ac mille foramina tectis
45 addidit et nullis inclusit limina portis;
46 nocte dieque patet. Tota est ex aere sonanti,
47 tota fremit vocesque refert iteratque quod audit.
48 Nulla quies intus nullaque silentia parte,
49 nec tamen est clamor, sed parvae murmura vocis,
50 qualia de pelagi, si quis procul audiat, undis
51 esse solent, qualemve sonum, cum Iuppiter atras
52 increpuit nubes, extrema tonitrua reddunt.
53 Atria turba tenet; veniunt, leve vulgus, euntque
54 mixtaque cum veris passim commenta vagantur
55 milia rumorum confusaque verba volutant.
56 E quibus hi vacuas implent sermonibus aures,
57 hi narrata ferunt alio, mensuraque ficti
58 crescit, et auditis aliquid novus adicit auctor.

Ovidius, Metamorphoses 12.43-58

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 4

Sol, de zonnegod, is verliefd op Leucothoe, die dat nog niet weet. Sol wil Leucothoe graag eens bezoeken.
In het begin van de onderstaande tekst wordt beschreven wat de paarden van Sol gewoonlijk doen als ze 's avonds laat klaar zijn met hun werk. Daarna wordt beschreven dat Sol 's nachts bij Leucothoe en haar dienaressen in de kamer komt. Hij is vermomd als haar moeder Eurynome.

214 Axe sub Hesperio sunt pascua Solis equorum.
215 Ambrosiam pro gramine habent; ea fessa diurnis
216 membra ministeriis nutrit reparatque labori.
217 Dumque ibi quadrupedes caelestia pabula carpunt
218 noxque vicem peragit, thalamos deus intrat amatos,
219 versus in Eurynomes faciem genetricis, et inter
220 bis sex Leucothoen famulas ad lumina cernit
221 levia versato ducentem stamina fuso.
222 Ergo ubi ceu mater carae dedit oscula natae,
223 "Res" ait "arcana est; famulae, discedite, neve
224 eripite arbitrium matri secreta loquendi."
225 Paruerant, thalamoque deus sine teste relicto
226 "Ille ego sum" dixit "qui longum metior annum,
227 omnia qui video, per quem videt omnia tellus,
228 mundi oculus. Mihi (crede!) places." Pavet illa, metuque
229 et colus et fusus digitis cecidere remissis.

Hierna neemt Sol zijn eigen gedaante weer aan.

Ovidius, Metamorphoses 4.214-229

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Aantekeningen

regel 214 **Axe sub Hesperio** in het westen

regel 215 **ea** *(nominativus) Hiermee wordt verwezen naar* **Ambrosiam** *(regel 215).*

regel 216 **ministerium** taak

regel 218 **vicem peragere** beginnen
amatus van degene op wie hij verliefd was

regel 219 **in faciem verti, versus sum** *+ genitivus* de gedaante aannemen van
Eurynomes *genitivus van* **Eurynome**

regel 220 **bis sex** *(onverbuigbaar)* twaalf
Leucothoen *accusativus van* **Leucothoe**
ad lumina bij het licht van olielampjes

regel 221 **levia** *t/m* **fuso** terwijl ze *(= Leucothoe)* wol aan het spinnen was

regel 223 **neve** en niet

regel 224 **arbitrium** mogelijkheid

regel 225 **thalamo relicto** *ablativus absolutus*

regel 226 **longum metiri** *+ accusativus* de lengte bepalen van

regel 227 **omnia qui video** = **qui omnia video**
tellus de mensheid

regel 228 **illa** *nominativus vrouwelijk enkelvoud*

regel 229 **colus** draad
fusus spoel *(voorwerp dat gebruikt wordt bij het spinnen)*
remittere slap worden

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Examen VWO

2023

tijdvak 2
tijdsduur: 3 uur

Latijnse taal en cultuur

Bij dit examen hoort een bijlage.

Dit examen bestaat uit 26 vragen en een vertaalopdracht.
Voor dit examen zijn maximaal 76 punten te behalen.
Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring of uitleg gevraagd wordt, worden aan het antwoord meestal geen punten toegekend als deze verklaring of uitleg ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (tekstelementen, redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld één tekstelement wordt gevraagd en je antwoordt met meer dan één tekstelement, dan wordt alleen het eerste tekstelement in de beoordeling meegeteld.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Regel 63 **Conscius omnis abest**

1p **1** Noteer de informatie waarop de onwetendheid in dit verband betrekking heeft. Baseer je antwoord op het gedeelte dat voorafgaat aan tekst 1 (niet in dit examen afgedrukt).

Regel 64 **quoque** t/m **ignis**

In deze regel komt zowel een chiasme als een parallellisme voor.

2p **2** **a** Neem het volgende schema over en citeer op de puntjes de vier Latijnse woorden die het chiasme vormen: ... (a), ... (b), ... (b), ... (a).

b Neem het volgende schema over en citeer op de puntjes de vier Latijnse woorden die het parallellisme vormen:
... (a), ... (b), ... (a), ... (b).

Regel 65 **tenui rima**

In de regels 71-77 (**Saepe** t/m **aures**) blijkt dat Thisbe en Pyramus de scheur in de muur graag iets groter zouden willen hebben.

1p **3** Beschrijf in eigen woorden hoe groot Thisbe en Pyramus de scheur minstens zouden willen hebben.

Regel 68 **vidistis**

1p **4** Noteer de naam van het narratologisch middel dat hier gebruikt is.

Regel 78 **Talia locuti**

In het voorafgaande (vanaf regel 73 **Invide**) hebben Thisbe en Pyramus zowel kritiek als dankbaarheid geuit.

2p **5** **a** Noteer in eigen woorden een punt van kritiek van Thisbe en Pyramus. Laat buiten beschouwing dat ze de scheur in de muur eigenlijk te klein vinden.

b Noteer in eigen woorden een punt van dankbaarheid van Thisbe en Pyramus.

Regel 78-80 **Talia** t/m **contra**

In deze regels wordt driemaal hetzelfde stilistisch middel gebruikt dat de inhoud van deze regels ondersteunt.

2p **6** Noteer de naam van dit stilistisch middel en leg uit dat het de inhoud ondersteunt.

Regel 88-89 **lateantque sub umbra arboris**

2p **7** **a** Citeer uit het tekstgedeelte **Callida** t/m **amor** (regel 93-96) het Latijnse woord dat het bestaan van deze **umbra** onwaarschijnlijk maakt.

b Citeer uit het tekstgedeelte **Venit** t/m **reliquit** (regel 96-101) het Latijnse tekstelement dat verklaart dat deze **umbra** toch aanwezig is.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Regel 89 **pomis**

1p **8** Leg uit dat deze vruchten te maken hebben met een aetiologisch element in het verhaal. Baseer je antwoord op het deel van het verhaal dat volgt op tekst 1 (niet in dit examen afgedrukt).

Regel 83-90 **Tum** t/m **fonti**

In dit tekstgedeelte wordt in bijna alle hoofdzinnen het praesens historicum gebruikt. Eenmaal wordt het imperfectum gebruikt.

1p **9** Citeer uit het tekstgedeelte **Tum** t/m **fonti** (regel 83-90) de Latijnse imperfectumvorm en leg uit waarom voor deze persoonsvorm het imperfectum gebruikt is. Ga in je antwoord in op de zin waarin deze persoonsvorm staat.

Regel 96 **audacem**

Deze eigenschap wordt door liefde teweeggebracht.

2p **10** **a** Leg uit dat deze eigenschap niet onbegrensd is. Baseer je antwoord op het vervolg (t/m regel 104 **amictus**).

b Noteer een andere eigenschap die volgens de verteller door liefde teweeggebracht wordt. Baseer je antwoord op de regels 65-70 (**Fissus** t/m **solebant**).

Regel 96-98 **Venit** t/m **unda**

In een bewerking van dit verhaal wordt dit tekstgedeelte als volgt weergegeven:

Die leeuw zat daar op Ninus' graf en at wat eens een ree was

Deze bewerking wijkt wat de inhoud betreft op enkele punten af van wat Ovidius schrijft in het tekstgedeelte **Venit** t/m **unda** (regel 96-98).

2p **11** Noteer in eigen woorden drie van deze punten. Ga in je antwoord telkens in op beide versies.

1p **12** Welk Latijns tekstelement past het best als onderschrift bij **afbeelding 1**?

A **adopertaque** t/m **tumulum** (regel 94-95)
B **Venit** t/m **unda** (regel 96-98)
C **quam** t/m **reliquit** (regel 99-101)
D **Ut** t/m **amictus** (regel 102-104)

Regel 107 **vestem**

2p **13** **a** Citeer uit het voorafgaande (vanaf regel 102 **Ut**) het Latijnse woord waarmee hetzelfde bedoeld wordt als met **vestem**.

Ook in een ander verhaal uit de *Metamorphoses* leidt een kledingstuk tot een dodelijke afloop.

b Noteer de naam van degene die door middel van dat kledingstuk wordt gedood en leg uit waardoor het kledingstuk dodelijk was. Baseer je antwoord op de teksten die je voor dit examen gelezen hebt.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Regel 108 **Una** t/m **amantes**

1p **14** Leg uit dat Ovidius hier het narratologisch middel dramatische ironie gebruikt.

In het verhaal over Thisbe en Pyramus komt een misverstand voor. In de *Metamorphoses* komen vaker misverstanden voor.

2p **15** Noteer voor twee van die misverstanden de naam van een personage uit de *Metamorphoses* dat iets verkeerd begrepen heeft, en beschrijf wat dit personage denkt en beschrijf wat er werkelijk aan de hand is.

Tekst 2

Regel 650 **Ille volat**

In het voorafgaande (niet in dit examen afgedrukt) is verteld dat Morpheus handelt in opdracht van (a), die daarmee zelf gehoorzaamt aan de opdracht die (b) door (c) had laten overbrengen.

3p **16** Neem het volgende schema over en noteer op de plaats van de puntjes telkens de naam van degene die bedoeld wordt met de desbetreffende letter: a = ..., b = ..., c = ...

Regel 650 **nullos strepitus**

1p **17** Leg uit dat het van belang is dat Morpheus geen geluid maakt.

Regel 651 **per tenebras intraque morae breve tempus in urbem**

2p **18** **a** Schrijf regel 651 over en scandeer deze regel.

b Verdedig de stelling dat de inhoud van regel 651 ondersteund wordt door het metrum. Ga in je antwoord in op zowel het metrum als de inhoud van deze regel.

Regel 653 **faciem Ceycis**

Enkele details hiervan worden precies beschreven in de regels 650-656 (**Ille** t/m **capillis**).

2p **19** Beschrijf in eigen woorden drie van deze details.

Regel 658 **coniunx** en regel 660 **coniugis**

1p **20** Wie worden bedoeld?

A **coniunx**: Alcyone, **coniugis**: Alcyone

B **coniunx**: Alcyone, **coniugis**: Ceyx

C **coniunx**: Ceyx, **coniugis**: Alcyone

D **coniunx**: Ceyx, **coniugis**: Ceyx

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Regel 661-662 **tulerunt: occidimus**

1p **21** Welk voegwoord zou in een vertaling het best op de plaats van de dubbele punt kunnen staan?

A hoewel
B of
C opdat
D want

Regel 665-666 **oraque** t/m **fluctus**

Dit tekstgedeelte wordt door M. d'Hane-Scheltema als volgt vertaald:

> Terwijl ik tevergeefs jouw naam riep, werd mijn mond door golven overspoeld.

In de vertaling is de grammaticale structuur van het Latijn niet geheel overgenomen.

1p **22** Leg dit uit met betrekking tot **fluctus**. Ga in je antwoord in op zowel het Latijn als de weergave van **fluctus** in de vertaling.

Regel 672 **zijn tranen**

1p **23** Citeer uit de regels 650-658 (**Ille** t/m **coniunx**) het Latijnse woord dat inhoudelijk overeenkomt met **zijn tranen**.

Regel 676 **Wij kunnen samen gaan!**

Alcyone heeft hierbij een bestemming in gedachten die genoemd is in de regels 663-670 (**Nubilus** t/m **mitte**).

1p **24** Citeer het desbetreffende Latijnse woord.

Regel 680-683 **Dan** t/m **los**

Dit soort gedrag wordt in de regels 661-670 (**Nil** t/m **mitte**) al beschreven.

1p **25** Noteer de nummers van de twee opeenvolgende regels waarin deze beschrijving staat.

Tekst 3 en Tekst 2

In tekst 3 worden twee droompoorten beschreven.

1p **26** Is de droom van Alcyone, die in tekst 2 beschreven wordt, volgens jou door de poort van hoorn of door de poort van ivoor gekomen? Beargumenteer je antwoord.

Tekst 4

Bestudeer de inleiding en de aantekeningen bij tekst 4.

38p Vertaal de regels 150 t/m 155 en de regels 158 t/m 168 in het Nederlands.

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Bijlage VWO

2023

tijdvak 2

Latijnse taal en cultuur

Tekstboekje

VW-1110-a-23-2-b

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Thisbe en Pyramus.

63 Conscius omnis abest; nutu signisque loquuntur,
64 quoque magis tegitur, tectus magis aestuat ignis.
65 Fissus erat tenui rima, quam duxerat olim
66 cum fieret, paries domui communis utrique.
67 Id vitium nulli per saecula longa notatum
68 (quid non sentit amor?) primi vidistis amantes
69 et vocis fecistis iter, tutaeque per illud
70 murmure blanditiae minimo transire solebant.
71 Saepe, ubi constiterant hinc Thisbe, Pyramus illinc,
72 inque vices fuerat captatus anhelitus oris,
73 "Invide" dicebant "paries, quid amantibus obstas?
74 Quantum erat, ut sineres toto nos corpore iungi?
75 Aut, hoc si nimium est, vel ad oscula danda pateres!
76 Nec sumus ingrati; tibi nos debere fatemur
77 quod datus est verbis ad amicas transitus aures."
78 Talia diversa nequiquam sede locuti
79 sub noctem dixere "Vale" partique dedere
80 oscula quisque suae non pervenientia contra.
81 Postera nocturnos Aurora removerat ignes
82 solque pruinosas radiis siccaverat herbas:
83 ad solitum coiere locum. Tum murmure parvo
84 multa prius questi statuunt ut nocte silenti
85 fallere custodes foribusque excedere temptent,
86 cumque domo exierint, urbis quoque tecta relinquant.
87 Neve sit errandum lato spatiantibus arvo,
88 conveniant ad busta Nini lateantque sub umbra
89 arboris; arbor ibi niveis uberrima pomis,
90 ardua morus, erat, gelido contermina fonti.
91 Pacta placent; et lux tarde discedere visa

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

92 praecipitatur aquis, et aquis nox exit ab isdem.
93 Callida per tenebras versato cardine Thisbe
94 egreditur fallitque suos adopertaque vultum
95 pervenit ad tumulum dictaque sub arbore sedit;
96 audacem faciebat amor. Venit ecce recenti
97 caede leaena boum spumantes oblita rictus
98 depositura sitim vicini fontis in unda;
99 quam procul ad lunae radios Babylonia Thisbe
100 vidit et obscurum timido pede fugit in antrum,
101 dumque fugit, tergo velamina lapsa reliquit.
102 Ut lea saeva sitim multa compescuit unda,
103 dum redit in silvas, inventos forte sine ipsa
104 ore cruentato tenues laniavit amictus.
105 Serius egressus vestigia vidit in alto
106 pulvere certa ferae totoque expalluit ore
107 Pyramus; ut vero vestem quoque sanguine tinctam
108 repperit, "Una duos" inquit "nox perdet amantes,
109 e quibus illa fuit longa dignissima vita,
110 nostra nocens anima est. Ego te, miseranda, peremi,
111 in loca plena metus qui iussi nocte venires
112 nec prior huc veni. Nostrum divellite corpus
113 et scelerata fero consumite viscera morsu,
114 o quicumque sub hac habitatis rupe leones!
115 Sed timidi est optare necem." Velamina Thisbes
116 tollit et ad pactae secum fert arboris umbram,
117 utque dedit notae lacrimas, dedit oscula vesti,
118 "Accipe nunc" inquit "nostri quoque sanguinis haustus."

Ovidius, Metamorphoses 4.63-118

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Afbeelding 1

Uit een stripboek met verhalen uit de *Metamorphoses* van Ovidius.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Ga verder op de volgende pagina.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 2

Morpheus bezoekt Alcyone.

650 Ille volat nullos strepitus facientibus alis
651 per tenebras intraque morae breve tempus in urbem
652 pervenit Haemoniam, positisque e corpore pennis
653 in faciem Ceycis abit sumptaque figura
654 luridus, exanimi similis, sine vestibus ullis
655 coniugis ante torum miserae stetit; uda videtur
656 barba viri madidisque gravis fluere unda capillis.
657 Tum lecto incumbens, fletu super ora profuso,
658 haec ait: "Agnoscis Ceyca, miserrima coniunx?
659 An mea mutata est facies nece? Respice: nosces
660 inveniesque tuo pro coniuge coniugis umbram.
661 Nil opis, Alcyone, nobis tua vota tulerunt:
662 occidimus. Falso tibi me promittere noli.
663 Nubilus Aegaeo deprendit in aequore navem
664 Auster et ingenti iactatam flamine solvit,
665 oraque nostra tuum frustra clamantia nomen
666 implerunt fluctus. Non haec tibi nuntiat auctor
667 ambiguus, non ista vagis rumoribus audis;
668 ipse ego fata tibi praesens mea naufragus edo.
669 Surge, age, da lacrimas lugubriaque indue nec me
670 indeploratum sub inania Tartara mitte."
671 Morpheus sprak alles met een stem, waarvan Alcyone
672 geloofde dat het die van Ceyx was; zijn tranen leken
673 even oprecht te zijn, zijn hand had het gebaar van Ceyx.
674 Ze slaakt een diepe zucht, barst in haar slaap in huilen uit
675 en strekt haar armen om hem vast te grijpen, maar vangt nevels
676 en roept: 'Blijf hier! Waar ga je heen? Wij kunnen samen gaan!'
677 Haar eigen stem en ook de schok van zijn verschijning wekken
678 haar uit de slaap. Eerst kijkt ze rond of hij er werkelijk is,

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

679 dat droombeeld van zo-even; op haar kreten hadden dienaars
680 reeds lamplicht aangedragen. Dan, als zij hem nergens ziet,
681 slaat zij zich in 't gelaat en rukt haar bovenkleed aan flarden,
682 stompt zich met vuisten op de borst en trekt, nee, rukt zich wild
683 de haren los, en als haar voedster vraagt wat haar zo droef stemt,
684 roept ze: 'Ik leef niet meer! Alcyone bestaat niet meer,
685 zij stierf gelijk met Ceyx! Nee, probeer mij niet te troosten:
686 hij kwam door schipbreuk om. Ik zag hem hier, herkende hem,
687 wou hem nog grijpen, maar hij week, toen ik mijn armen strekte.'

Ovidius, Metamorphoses 11.650-687

Tekst 3

De twee droompoorten.

559 "Helaas," sprak de verstandige Penelope,
560 "dromen zijn ongrijpbaar en onbegrijpelijk;
561 niet alles wordt voor de mensen vervuld.
562 Want er zijn twee poorten, waardoor de krachteloze dromen
563 tot ons komen. De een is gemaakt van hoorn, de ander van ivoor.
564 Dromen die gaan door het gezaagde ivoor,
565 zijn bedrieglijk en wat zij zeggen, gebeurt niet.
566 Zij, echter, die door het geschaafde hoorn naar buiten zweven,
567 voorspellen de werkelijkheid aan alle mensen door wie zij worden gezien."

Homerus, Odyssee 19.559-567

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 4

Sol, de zonnegod, rijdt dagelijks op zijn zonnewagen door het luchtruim. De wagen wordt getrokken door vier gevleugelde paarden: Pyrois, Eous, Aethon en Phlegon. De jonge zoon van de zonnegod, Phaëthon, heeft zijn vader onder druk gezet om een dag met deze zonnewagen te mogen rijden. Sol heeft toegegeven aan de wens van Phaëthon, maar wel met tegenzin. De paarden zijn namelijk gewend aan het gewicht van Sol op de wagen, en Sol denkt dat Phaëthon veel te licht is.
Hij is zojuist met Phaëthon naar de stal gegaan, waar de zonnewagen klaarstaat, met de paarden ervoor.

150 Occupat ille levem iuvenali corpore currum
151 statque super manibusque leves contingere habenas
152 gaudet et invito grates agit inde parenti.
153 Interea volucres Pyrois et Eous et Aethon,
154 Solis equi, quartusque Phlegon hinnitibus auras
155 flammiferis implent pedibusque repagula pulsant.

156 Tethys, niet wetend dat het slecht zou aflopen met Phaëthon,
157 opende de deuren en de hele hemel lag voor de paarden open.

158 Corripuere viam pedibusque per aera motis
159 obstantes scindunt nebulas pennisque levati
160 praetereunt ortos isdem de partibus Euros.
161 Sed leve pondus erat nec quod cognoscere possent
162 Solis equi, solitaque iugum gravitate carebat.
163 Utque labant curvae iusto sine pondere naves
164 perque mare instabiles nimia levitate feruntur,
165 sic onere adsueto vacuus dat in aera saltus
166 succutiturque alte similisque est currus inani.
167 Quod simulac sensere, ruunt tritumque relinquunt
168 quadriiugi spatium nec quo prius ordine currunt.

Ovidius, Metamorphoses 2.150-168

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Aantekeningen

regel 150	**ille** *Hiermee wordt Phaëthon bedoeld.*
regel 151	**super** erbovenop
regel 152	**grates agere** *+ dativus* bedanken
regel 154	**quartus** *Predicatief vertalen.*
regel 155	**repagula** *(onzijdig meervoud)* grendels *(voor de deuren van de stal)*
regel 158	**corripere, corripui** snel beginnen aan
	pedibus motis door de beweging van hun hoeven
	aera *accusativus van* **aer**
regel 160	**ortus** komend
	isdem = **eisdem**
	partes *(meervoud)* richting
	Euri *(meervoud)* Oostenwind
regel 161	**quod** = **pondus quod**
regel 162	**iugum** *nominativus*
regel 163-165	**Ut ... sic** *Hier wordt een vergelijking gemaakt.*
regel 163	**labare** heen en weer schommelen
regel 164	**ferri** voortgedreven worden *(door de wind)*
regel 165	**vacuus** *+ ablativus* zonder
	dat *Onderwerp:* **currus** *(regel 166)*
	dare saltus sprongen maken
	aera *accusativus van* **aer**
regel 166	**succutitur** *Onderwerp:* **currus** *(regel 166)*
	succutere alte omhoog werpen
	inani *Vul aan:* **currui**
regel 167	**Quod** *Hiermee wordt verwezen naar de inhoud van de regels 165-166.*
	ruere op hol slaan
	tritus gebaand
regel 168	**quadriiugi** *(meervoud)* de vier paarden
	spatium route
	quo prius ordine netjes zoals vroeger

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Examen VWO

2022

tijdvak 1
dinsdag 17 mei
9.00 - 12.00 uur

Latijnse taal en cultuur

Bij dit examen hoort een bijlage.

Dit examen bestaat uit 23 vragen en een vertaalopdracht.
Voor dit examen zijn maximaal 74 punten te behalen.
Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring of uitleg gevraagd wordt, worden aan het antwoord meestal geen punten toegekend als deze verklaring of uitleg ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (tekstelementen, redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld één tekstelement wordt gevraagd en je antwoordt met meer dan één tekstelement, dan wordt alleen het eerste tekstelement in de beoordeling meegeteld.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Regel 5-6 **quae** t/m **fuerunt**
De inhoud van dit tekstgedeelte wordt ondersteund door het gebruik van het stilistisch middel parallellisme.

1p **1** Leg uit dat de inhoud ondersteund wordt door dit stilistisch middel.

Regel 8 **Romam trahebatur**
Hier wordt niet vermeld door wie deze handeling werd uitgevoerd. Uit de context valt dit echter wel op te maken.

1p **2** Citeer uit de regels 7-11 (**fuerat** t/m **praestabo**) het desbetreffende Latijnse woord.

Regel 9 **Arria** t/m **imponeretur**
In het vervolg (t/m regel 13 **secuta est**) geeft Arria een argument voor dit verzoek.

2p **3**
a Noteer in eigen woorden dit argument.
b Noteer een zelfbedachte aannemelijke reden waarom de soldaten niet wilden voldoen aan haar verzoek.

Regel 9 **navem** en regel 12 **piscatoriam nauculam**

2p **4**
a Citeer uit de regels 11-13 (**Non** t/m **secuta est**) het Latijnse tekstelement waarmee **navem** (regel 9) nogmaals wordt aangeduid, en noteer de naam van een van de opvarenden.
b Citeer uit de regels 11-13 (**Non** t/m **secuta est**) het Latijnse tekstelement waarmee **piscatoriam nauculam** (regel 12) nogmaals wordt aangeduid.

Regel 17-18 **Vis** t/m **mecum**
In deze regels gebruikt Thrasea het argumentatief middel analogie. Deze analogie is niet volledig onder woorden gebracht.

1p **5** Noteer in eigen woorden de volledige analogie die Thrasea gebruikt.

Regel 20 **custodiebatur** en **sensit**

2p **6** Noteer van elk van deze beide persoonsvormen de werkwoordstijd en verklaar het verschil. Betrek in je antwoord de betekenis van beide persoonsvormen.

Regel 21 **potestis enim** t/m **non potestis**
In dit tekstgedeelte zijn drie van de onderstaande stilistische middelen gebruikt.

1p **7** Welk stilistisch middel komt niet in dit tekstgedeelte voor?
A alliteratie
B asyndeton
C chiasme
D hyperbaton

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Regel 27 **alia esse clariora alia maiora**

1p **8** Bij welke categorie horen **illud** (regel 26) en **haec** (regel 26) volgens Plinius?

A **illud** en **haec** horen beide bij **clariora**.
B **illud** hoort bij **clariora** en **haec** bij **maiora**.
C **illud** en **haec** horen beide bij **maiora**.
D **illud** hoort bij **maiora** en **haec** bij **clariora**.

Afbeelding 1 en Tekst 1

1p **9** Citeer uit de regels 21-27 van tekst 1 (**Dum** t/m **Vale**) het Latijnse tekstelement dat een toepasselijk onderschrift is voor het schilderij van afbeelding 1.

Tekst 2

Regel 1 **Casta** t/m **Paeto**
In deze regel gebruikt Martialis hetzelfde stilistisch middel tweemaal.

2p **10** Leg uit dat hierdoor de band tussen Arria en haar echtgenoot wordt benadrukt. Noteer in je antwoord ook de naam van het desbetreffende stilistisch middel.

Regel 1 **traderet**, regel 2 **strinxerat**, regel 3 **feci** en regel 4 **facies**
Deze persoonsvormen verwijzen naar gebeurtenissen die niet tegelijkertijd plaatsvinden.

1p **11** Noteer deze persoonsvormen in chronologische volgorde, van eerder naar later.

Regel 4 **tu quod facies**

1p **12** Noteer in eigen woorden wat Arria concreet bedoelt met **tu quod facies**.

Tekst 3

Regel 1-2 **deorum** t/m **adpetas**

3p **13** **a** Noteer in eigen woorden wat met dit tekstgedeelte concreet bedoeld wordt.

Plinius baseert zijn bewering **deorum** t/m **adpetas** op enkele feiten, die hij vermeldt in het vervolg (t/m regel 6 **sorderent**).

b Noteer in eigen woorden twee van deze feiten.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Regel 9-10 **ut** t/m **sequeretur**
Door F.J.A.M. Meijer en D. den Hengst wordt dit tekstgedeelte als volgt vertaald:

> alsof iedere slag bloed en pijn teweegbracht

In de vertaling is de grammaticale structuur van het Latijn niet geheel overgenomen.

1p **14** Leg dit uit met betrekking tot **ictus** (regel 9). Ga in je antwoord in op zowel het Latijn als de vertaling.

Regel 10-13 **Nemo** t/m **mutarentur**

2p **15** **a** Citeer uit dit tekstgedeelte het Latijnse woord waaruit afgeleid kan worden dat het vorige regime lang geduurd heeft.

b Noteer in eigen woorden wat concreet het onderwerp is van **mutarentur** (regel 13).

Regel 19 **effigies**
Hiermee wordt een ruiterstandbeeld van Domitianus bedoeld.
De Romeinse dichter Statius heeft tussen 90 en 95 na Christus een dichtbundel gepubliceerd, waarin hij het paard van dit standbeeld vergelijkt met het houten paard van Troje:

> Dát paard bracht verderf en verborg woeste Grieken in zich, terwijl dít paard ons juist vertrouwen geeft door de vriendelijke ruiter die erop zit. Het is prettig om naar zijn gezicht te kijken, waarop de sporen zichtbaar zijn van oorlog, maar ook van aangename vrede.

2p **16** **a** Noteer het verschil in toon tussen deze beschrijving door Statius en Plinius' vermelding van dit beeld in de regels 18-20 (**cum** t/m **profundebat**). Ga in je antwoord in op zowel Statius' toon als die van Plinius.

b Waardoor was het voor Statius niet mogelijk in het bovenstaande citaat dezelfde toon te gebruiken die Plinius gebruikt in de regels 18-20 (**cum** t/m **profundebat**)? Baseer je antwoord op de achtergronden bij de teksten die je voor dit examen gelezen hebt.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Regel 2-20 **Itaque** t/m **profundebat**
In een van zijn brieven schrijft Plinius over de *Panegyricus* onder meer het volgende:

> Als nu tenminste nog op indeling, overgangen en stijlfiguren tegelijk werd gelet. Want briljante ingevingen en adembenemende wendingen, die vind je ook wel eens bij barbaren, maar een sluitende compositie en gevarieerde figuren zijn uitsluitend aan geschoolde schrijvers voorbehouden.

"indeling"
De regels 2-20 (**Itaque** t/m **profundebat**) zijn in te delen in drie gedeelten, waarin Plinius telkens eerst over Trajanus en dan over Domitianus spreekt.

5p **17** **a** Citeer het Latijnse woord waarmee het tweede gedeelte begint en citeer het Latijnse woord waarmee het derde gedeelte begint.

"overgangen"
In de drie gedeelten waarin de regels 2-20 (**Itaque** t/m **profundebat**) zijn in te delen, spreekt Plinius telkens eerst over Trajanus en dan over Domitianus. Bij de overgang van Trajanus naar Domitianus gebruikt Plinius in elk gedeelte een ander woord om aan te geven dat er een tegenstelling bestaat tussen beide keizers.

b Citeer uit elk van de drie gedeelten het desbetreffende Latijnse woord.

"stijlfiguren"
In het korte tekstgedeelte **aditus** t/m **relucebat** (regel 3-4) gebruikt Plinius een groot aantal stilistische middelen.

c Noteer de namen van twee verschillende van deze stilistische middelen.

Regel 23-24 **reformet et corrigat**
In het vervolg (t/m regel 28 **tutum est**) wordt hiervan een voorbeeld genoemd.

1p **18** Beschrijf in eigen woorden dit voorbeeld.

Regel 21-28 **Omnia** t/m **tutum est**
Met **noster** (regel 23) en **nostri** (regel 27) verwijst Plinius onder anderen naar zichzelf.

1p **19** Citeer uit de regels 21-28 (**Omnia** t/m **tutum est**) het andere Latijnse tekstelement waarmee Plinius de groep mensen aanduidt waartoe hij zichzelf hier rekent.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 4

Regel 1-6 **Hic ubi sidereus** t/m **erant**

De Romeinse schrijver Suetonius schrijft over keizer Nero:

> Het meeste geld verkwistte hij echter aan zijn bouwprojecten. Hij liet een paleis bouwen dat zich helemaal uitstrekte van de Palatijn tot de Esquilijn. Hij noemde het eerst De Passage, later, toen het bij de brand van Rome verwoest en herbouwd was, Het Gouden Huis. (…)
> Er waren ook landelijke gedeelten met een afwisseling van akkers, wijngaarden, weilanden en bossen met allerlei tamme en wilde dieren. (…) In de overige gedeelten was alles met bladgoud bedekt en versierd met edelstenen en parelmoer.

3p **20** **a** Citeer uit de regels 1-6 (**Hic ubi sidereus** t/m **erant**) een Latijns woord waarmee Martialis het door Suetonius genoemde paleis bedoelt.

"dat zich helemaal uitstrekte van de Palatijn tot de Esquilijn"

b Noteer uit de regels 1-6 (**Hic ubi sidereus** t/m **erant**) het nummer van de regel waarin Martialis een soortgelijke opmerking maakt.

"was alles met bladgoud bedekt en versierd met edelstenen en parelmoer"

c Citeer uit de regels 1-6 (**Hic ubi sidereus** t/m **erant**) het Latijnse woord waarmee Martialis dit aspect tot uiting brengt.

Regel 6 **Neronis**

1p **21** Citeer uit het vervolg (t/m regel 12 **domini**) het Latijnse woord waarmee Nero aangeduid wordt.

Regel 11 **Reddita est**

1p **22** Citeer uit het voorafgaande (vanaf regel 1 **Hic ubi sidereus**) het Latijnse woord dat de tegengestelde handeling weergeeft.

Tekst 4 en Tekst 3

De manier waarop Martialis in tekst 4 zijn onderwerp behandelt, is vergelijkbaar met wat Plinius schrijft in regel 24 van tekst 3 (**nihil** t/m **laudatur**).

1p **23** Leg dit uit.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 5

Bestudeer de inleiding en de aantekeningen bij tekst 5.

37p Vertaal de regels 1 t/m 12 in het Nederlands.

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Bijlage VWO

2022

tijdvak 1

Latijnse taal en cultuur

Tekstboekje

VW-1110-a-22-1-b

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Arria en Paetus.

C. PLINIUS NEPOTI SUO S.

Adnotasse videor facta dictaque virorum feminarumque alia clariora esse alia maiora. Confirmata est opinio mea hesterno Fanniae sermone. Neptis haec Arriae illius, quae marito et solacium mortis et exemplum fuit. Multa referebat aviae suae non minora hoc sed obscuriora; quae tibi existimo tam mirabilia legenti fore, quam mihi audienti fuerunt.

(In het hier weggelaten gedeelte beschrijft Plinius het gedrag van Arria na het overlijden van haar zoon.)

Scribonianus arma in Illyrico contra Claudium moverat; fuerat Paetus in partibus, et occiso Scriboniano Romam trahebatur. Erat ascensurus navem; Arria milites orabat, ut simul imponeretur. 'Nempe enim' inquit 'daturi estis consulari viro servolos aliquos, quorum e manu cibum capiat, a quibus vestiatur, a quibus calcietur; omnia sola praestabo.' Non impetravit: conduxit piscatoriam nauculam, ingensque navigium minimo secuta est. Eadem apud Claudium uxori Scriboniani, cum illa profiteretur indicium, 'Ego' inquit 'te audiam, cuius in gremio Scribonianus occisus est, et vivis?' Ex quo manifestum est ei consilium pulcherrimae mortis non subitum fuisse. Quin etiam, cum Thrasea gener eius deprecaretur, ne mori pergeret, interque alia dixisset: 'Vis ergo filiam tuam, si mihi pereundum fuerit, mori mecum?', respondit: 'Si tam diu tantaque concordia vixerit tecum quam ego cum Paeto, volo.' Auxerat hoc responso curam suorum; attentius custodiebatur; sensit et 'Nihil agitis' inquit; 'potestis enim efficere ut male moriar, ut non moriar non potestis.' Dum haec dicit, exsiluit cathedra adversoque parieti caput ingenti impetu impegit et corruit. Focilata 'Dixeram' inquit 'vobis inventuram me quamlibet duram ad mortem viam, si vos facilem negassetis.' Videnturne haec tibi maiora illo 'Paete, non dolet', ad quod per haec perventum est?

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

26 Cum interim illud quidem ingens fama, haec nulla circumfert. Unde
27 colligitur, quod initio dixi, alia esse clariora alia maiora. Vale.

Plinius, Epistulae 3.16.1-2 en 7-13

Afbeelding 1

schilderij door F.-A. Vincent, 1785

Tekst 2

1 Casta suo gladium cum traderet Arria Paeto,
2 quem de visceribus strinxerat ipsa suis,
3 'Si qua fides, vulnus quod feci non dolet,' inquit,
4 'sed tu quod facies, hoc mihi, Paete, dolet.'

Martialis, Epigrammata 1.13

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 3

Plinius vergelijkt Trajanus met vorige keizers.

Sic fit, ut di ⟨tibi⟩ summum inter homines fastigium servent, cum deorum ipse non adpetas. Itaque tuam statuam in vestibulo Iovis optimi maximi unam alteramve et hanc aeream cernimus. At paulo ante aditus omnes omnes gradus totaque area hinc auro hinc argento relucebat, seu potius polluebatur, cum incesti principis statuis permixta deorum simulacra sorderent. Ergo istae quidem aereae et paucae manent manebuntque quam diu templum ipsum, illae autem ⟨aureae⟩ et innumerabiles strage ac ruina publico gaudio litaverunt. Iuvabat illidere solo superbissimos vultus, instare ferro, saevire securibus, ut si singulos ictus sanguis dolorque sequeretur. Nemo tam temperans gaudii seraeque laetitiae, quin instar ultionis videretur cernere laceros artus truncata membra, postremo truces horrendasque imagines obiectas excoctasque flammis, ut ex illo terrore et minis in usum hominum ac voluptates ignibus mutarentur. Simili reverentia, Caesar, non apud genium tuum bonitati tuae gratias agi, sed apud numen Iovis optimi maximi pateris: illi debere nos quidquid tibi debeamus, illius quod bene facias muneris esse qui te dedit. Ante quidem ingentes hostiarum greges per Capitolinum iter magna sui parte velut intercepti devertere via cogebantur, cum saevissimi domini atrocissima effigies tanto victimarum cruore coleretur, quantum ipse humani sanguinis profundebat.

Omnia, patres conscripti, quae de aliis principibus a me aut dicuntur aut dicta sunt, eo pertinent ut ostendam, quam longa consuetudine corruptos depravatosque mores principatus parens noster reformet et corrigat. Alioqui nihil non parum grate sine comparatione laudatur. Praeterea hoc primum erga optimum imperatorem piorum civium officium est, insequi dissimiles; neque enim satis amarit bonos principes, qui malos satis non oderit. Adice quod imperatoris nostri non aliud amplius ac diffusius meritum est, quam quod insectari malos principes tutum est.

Plinius, Panegyricus 52.2-53.3

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 4

Nieuwbouw in Rome.

Hic ubi sidereus propius videt astra colossus
    et crescunt media pegmata celsa via,
invidiosa feri radiabant atria regis
    unaque iam tota stabat in urbe domus.
Hic ubi conspicui venerabilis Amphitheatri
    erigitur moles, stagna Neronis erant.
Hic ubi miramur velocia munera thermas,
    abstulerat miseris tecta superbus ager.
Claudia diffusas ubi porticus explicat umbras,
    ultima pars aulae deficientis erat.
Reddita Roma sibi est et sunt te praeside, Caesar,
    deliciae populi, quae fuerant domini.

Martialis, De Spectaculis 2

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 5

Sempronius Caelianus heeft bij het opleiden van nieuwe soldaten twee slaven aangetroffen, terwijl alleen vrije Romeinen militair mochten zijn. In de onderstaande brief vraagt Plinius aan keizer Trajanus hoe deze slaven gestraft moeten worden. De tweede brief bevat de reactie van Trajanus.

C. Plinius aan keizer Trajanus.

Sempronius Caelianus, egregius iuvenis, repertos inter tirones duos servos misit ad me; quorum ego supplicium distuli, ut te, conditorem disciplinae militaris firmatoremque, consulerem de modo poenae. Ipse enim dubito ob hoc maxime, quod ut iam dixerant sacramento, ita nondum distributi in numeros erant. Quid ergo debeam sequi rogo, domine, scribas, praesertim cum pertineat ad exemplum.

Trajanus aan Plinius.

Secundum mandata mea fecit Sempronius Caelianus mittendo ad te eos, de quibus cognosci oportebit, an capitale supplicium meruisse videantur. Refert autem, voluntarii se obtulerint an lecti sint vel etiam vicarii dati. Lecti si sunt, inquisitio peccavit; si vicarii dati, penes eos culpa est qui dederunt; si ipsi, cum haberent condicionis suae conscientiam, venerunt, animadvertendum in illos erit.

Het maakt namelijk niet veel verschil, dat ze nog niet verdeeld zijn over de afdelingen.

Plinius, Epistulae 10.29 en 10.30

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Aantekeningen

regel 1 **tiro** rekruut *(soldaat in opleiding)*

regel 2 **supplicium** straf
conditor grondlegger

regel 4 **ob hoc ..., quod ...** door het volgende, namelijk dat ...
ut ..., ita ... weliswaar ..., maar ...
dicere sacramento de soldateneed zweren

regel 5 **numerus** afdeling *(in het leger)*
Quid welke regel
Quid *t/m* **scribas** *Lees:* **Rogo ergo, domine, ut scribas quid debeam sequi**

regel 7 **Secundum** *voorzetsel*

regel 8 **cognoscere** onderzoeken
supplicium straf
merere verdienen

regel 9 **Refert** het is van belang
Refert autem, *Vul aan na de komma:* **utrum**
voluntarii *Predicatief vertalen.*
legere oproepen *(voor het leger)*
vicarii *Predicatief vertalen.*
vicarius vervanger *(voor iemand die opgeroepen was)*
dati *Vul aan:* **sint**

regel 10 **legere** oproepen *(voor het leger)*
inquisitio het selectiebureau
vicarii *Predicatief vertalen.*
vicarius vervanger *(voor iemand die opgeroepen was)*
dati *Vul aan:* **sunt**

regel 11 **habere conscientiam** *+ genitivus* zich bewust zijn van

regel 12 **animadvertere in** *+ accusativus* optreden tegen

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Examen VWO

2022

tijdvak 2
tijdsduur: 3 uur

Latijnse taal en cultuur

Bij dit examen hoort een bijlage.

Dit examen bestaat uit 22 vragen en een vertaalopdracht.
Voor dit examen zijn maximaal 74 punten te behalen.
Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring of uitleg gevraagd wordt, worden aan het antwoord meestal geen punten toegekend als deze verklaring of uitleg ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (tekstelementen, redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld één tekstelement wordt gevraagd en je antwoordt met meer dan één tekstelement, dan wordt alleen het eerste tekstelement in de beoordeling meegeteld.

VW-1110-a-22-2-o

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Regel 1 **C. PLINIUS TRAIANO IMPERATORI**

1p **1** Noteer de naam van het gebied waarvandaan Plinius deze brief stuurde en noteer in welke functie Plinius daar was.

Regel 2 **omnia de quibus dubito**

1p **2** Citeer uit de regels 2-5 (**Sollemne** t/m **quaeri**) het Latijnse tekstelement waarmee Plinius de oorzaak van zijn twijfel verwoordt.

Regel 5-9 **Nec** t/m **puniantur**

In deze zin vertelt Plinius dat hij op drie punten getwijfeld heeft of hij zich streng moest opstellen of minder streng.

3p **3** Beschrijf in eigen woorden voor elk van deze drie punten wat de strenge opstelling inhield.

Regel 12 **iussi** en **dubitabam**

2p **4** Noteer van deze beide persoonsvormen de werkwoordstijd en verklaar het gebruik van deze werkwoordstijden. Ga in je antwoord in op de betekenis van de zinnen waarin beide persoonsvormen staan.

Regel 15 **remittendos** en regel 22 **dimittendos**

2p **5** Beschrijf het verschil tussen deze beide handelingen. Betrek in je antwoord de context van beide woorden.

Regel 24-25 ⟨**Hi**⟩ t/m **sunt**

Deze regels worden door een vertaler als volgt weergegeven:

> Zij aanbaden allemaal uw standbeeld en de beelden van de goden net zoals de anderen.

2p **6** **a** Citeer het Latijnse tekstelement waarop de vertaling ‘net zoals de anderen’ is gebaseerd.

b Noteer de naam van een stilistisch middel dat zowel in het Latijn als in de vertaling is toegepast.

Regel 30-31 **Er** t/m **dienen**

1p **7** Citeer uit de regels 16-22 (**Mox** t/m **putavi**) het Latijnse tekstelement dat aangeeft wat de oorzaak zou kunnen zijn van het feit dat er geen algemeen voorschrift te geven is.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Regel 37-39 **Voor** t/m **tijd**
In de regels 16-24 (**Mox** t/m **viginti**) wordt in twee opmerkingen onder woorden gebracht dat er beschuldigingen werden ingediend bij Plinius.

3p **8** **a** Citeer uit elk van deze twee opmerkingen de werkwoordsvorm.

b Beredeneer of Plinius heeft gehandeld in overeenstemming met wat Trajanus schrijft in de regels 37-39 (**Voor** t/m **tijd**). Betrek in je antwoord een gegeven uit de regels 16-24 (**Mox** t/m **viginti**).

Tekst 2

Regel 1-4 **Nec** t/m **perfer**
In deze regels blijkt dat Martialis enige aarzeling heeft om zijn boekje aan Plinius aan te bieden.

1p **9** Citeer uit deze regels het Latijnse tekstelement dat voor Martialis een argument vormt om het boekje toch wél aan Plinius te durven aanbieden.

Regel 12 **disertam**

1p **10** Citeer uit de regels 2-5 (**sed** t/m **Suburae**) het Latijnse woord dat inhoudelijk overeenkomt met **disertam**.

Regel 16-17 **hoc** t/m **chartis**

3p **11** **a** Noteer in eigen woorden de inhoud van het compliment dat Martialis in deze regels aan Plinius geeft.

Plinius citeert in een van de brieven die je voor dit examen gelezen hebt, een groot deel van dit gedicht. Hij vermeldt in die brief ook, dat hij Martialis als tegenprestatie voor dit compliment iets gegeven heeft.

b Noteer in eigen woorden wat Plinius aan Martialis gegeven heeft.

Dit uitwisselen van compliment en tegenprestatie past bij de relatie die Martialis met Plinius had.

c Noteer de Latijnse naam voor de rol die Martialis aannam in deze relatie. Baseer je antwoord op de achtergronden bij de teksten die je voor dit examen gelezen hebt.

Regel 21 **tunc** t/m **Catones**
Martialis gebruikt hier een a-fortiori-redenering die hij slechts voor de helft opgeschreven heeft.

1p **12** Noteer in eigen woorden de volledige a-fortiori-redenering.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Afbeelding 1 en Tekst 2

In de Orpheusfontein op afbeelding 1 staat Orpheus op een hoge positie in de fontein. Hetzelfde geldt voor de fontein die Martialis beschrijft in de regels 6-8 van tekst 2 (**Illic** t/m **regem**).

2p **13** **a** Citeer uit de regels 6-8 van tekst 2 (**Illic** t/m **regem**) het Latijnse woord dat de hoge positie van Orpheus weergeeft.

In de beschrijving van Martialis wordt niet het muziekinstrument vermeld dat Orpheus op afbeelding 1 in zijn hand heeft.

b Beschrijf een ander onderdeel van de fontein op afbeelding 1 dat niet vermeld wordt in de regels 6-8 van tekst 2 (**Illic** t/m **regem**).

Tekst 3

Regel 1 **Frustra** t/m **me**

Dit geldt volgens Martialis niet alleen voor hemzelf.

2p **14** **a** Citeer uit het vervolg (t/m regel 7 **regum**) het Latijnse tekstelement waaruit dit blijkt.

b Noteer de naam van een stilistisch middel dat Martialis gebruikt in regel 1 (**Frustra** t/m **me**).

Regel 10-11 **per** t/m **capillis**

2p **15** Beschrijf in eigen woorden wat Martialis met deze zin concreet bedoelt. In je antwoord moet ook duidelijk zijn wie hij hier bedoelt met **quem**.

Regel 13 **verbis prioribus**

1p **16** Het soort woorden dat met **verbis prioribus** aangeduid wordt, kan het best beschreven worden als

A beledigend.
B positief kritisch.
C verstandig.
D vleiend.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 4

Regel 1-4 **Bene** t/m **auspicarentur**

1p **17** Verdedig de stelling dat Plinius in deze zin gebruik maakt van een autoriteitsargument.

Regel 12 **tam … quam …**

Met deze twee woorden geeft Plinius aan dat hij een vergelijking maakt.

1p **18** Beschrijf in eigen woorden wat met wat vergeleken wordt.

Regel 13-17 **Quo** t/m **necessitate**

Plinius past in deze regels tweemaal het stilistisch middel tricolon toe.

1p **19** Citeer het Latijnse tekstelement dat het tweede tricolon vormt.

In het gedeelte van de *Panegyricus* dat volgt op tekst 4, zegt Plinius:

> Nu de onderdrukking van vroeger is geweken, past het dat wij anders spreken. Laten we onze keizer niet meer in het openbaar roemen als voorheen.

3p **20** **a** Noteer de naam van de keizer die Plinius in gedachten heeft bij “de onderdrukking van vroeger”.

b Citeer uit de regels 13-17 van tekst 4 (**Quo** t/m **necessitate**) het Latijnse woord dat verwijst naar “onderdrukking”.

c Citeer uit de regels 13-17 van tekst 4 (**Quo** t/m **necessitate**) het Latijnse woord dat inhoudelijk vergelijkbaar is met “roemen als voorheen”.

In een van de eerste zinnen die in de *Panegyricus* volgen op tekst 4, zegt Plinius over keizer Trajanus:

> Nergens moeten wij hem vleien als een god of een goddelijk wezen.

Op grond van enkele opmerkingen die Plinius maakt in tekst 4, kan beweerd worden dat Plinius zichzelf niet gehouden heeft aan zijn eigen advies “Nergens moeten wij hem vleien als een god of een goddelijk wezen.”

2p **21** Noteer in eigen woorden twee van dergelijke opmerkingen uit tekst 4.

Let op: de laatste vraag en opdracht van dit examen staan op de volgende pagina.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Algemeen

In 2016 werd in de Tweede Kamer een voorstel ingediend om de woorden “bij de gratie Gods” uit de tekst van de Nederlandse wetten te verwijderen. Men vond dat de tekst neutraal diende te zijn, zonder verwijzing naar geloof.

1p **22** Zou Plinius volgens jou vóór dit voorstel of tegen dit voorstel hebben gestemd? Beargumenteer je antwoord met een gegeven uit een van de teksten die in dit examen zijn afgedrukt.

Tekst 5

Bestudeer de inleiding en de aantekeningen bij tekst 5.

37p Vertaal de regels 1 t/m 12 in het Nederlands.

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Bijlage VWO

2022

tijdvak 2

Latijnse taal en cultuur

Tekstboekje

VW-1110-a-22-2-b

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Hoe om te gaan met christenen.

C. PLINIUS TRAIANO IMPERATORI

Sollemne est mihi, domine, omnia de quibus dubito ad te referre. Quis enim potest melius vel cunctationem meam regere vel ignorantiam instruere? Cognitionibus de Christianis interfui numquam: ideo nescio quid et quatenus aut puniri soleat aut quaeri. Nec mediocriter haesitavi, sitne aliquod discrimen aetatum, an quamlibet teneri nihil a robustioribus differant; detur paenitentiae venia, an ei, qui omnino Christianus fuit, desisse non prosit; nomen ipsum, si flagitiis careat, an flagitia cohaerentia nomini puniantur. Interim, ⟨in⟩ iis qui ad me tamquam Christiani deferebantur, hunc sum secutus modum. Interrogavi ipsos an essent Christiani. Confitentes iterum ac tertio interrogavi supplicium minatus: perseverantes duci iussi. Neque enim dubitabam, qualecumque esset quod faterentur, pertinaciam certe et inflexibilem obstinationem debere puniri. Fuerunt alii similis amentiae, quos, quia cives Romani erant, adnotavi in urbem remittendos.

Mox ipso tractatu, ut fieri solet, diffundente se crimine plures species inciderunt. Propositus est libellus sine auctore multorum nomina continens. Qui negabant esse se Christianos aut fuisse, cum praeeunte me deos adpellarent et imagini tuae, quam propter hoc iusseram cum simulacris numinum adferri, ture ac vino supplicarent, praeterea male dicerent Christo, quorum nihil cogi posse dicuntur qui sunt re vera Christiani, dimittendos putavi. Alii ab indice nominati esse se Christianos dixerunt et mox negaverunt; fuisse quidem sed desisse, quidam ante triennium, quidam ante plures annos, non nemo etiam ante viginti. ⟨Hi⟩ quoque omnes et imaginem tuam deorumque simulacra venerati sunt et Christo male dixerunt.

(In het hier weggelaten gedeelte schrijft Plinius wat vermeende christenen zoal deden en dat er al veel mensen bij betrokken waren.)

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Antwoord van Trajanus.

Het is de juiste weg, mijn beste Plinius, die je gevolgd hebt bij het uitzoeken van de gevallen dat men mensen als Christenen bij je aangaf. Er is namelijk geen algemeen voorschrift te geven dat als vaste norm kan dienen.
Actief opsporen moet men ze niet. Worden ze aangegeven en schuldig bevonden, dan dient men ze te straffen, met dien verstande dat wie ontkent Christen te zijn en dit metterdaad aantoont (dat wil zeggen: door te offeren aan onze goden), hoe verdacht zijn verleden ook moge zijn, op grond van zijn berouw genade krijgt.
Voor anoniem ingediende beschuldigingen mag in een aanklacht geen plaats zijn. Dat geeft namelijk een bijzonder slecht voorbeeld en is niet meer van onze tijd.

Plinius, Epistulae 10.96.1-6 en 10.97

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 2

Een boekje voor Plinius.

Nec doctum satis et parum severum,
sed non rusticulum tamen libellum
facundo mea Plinio Thalia
i perfer: brevis est labor peractae
altum vincere tramitem Suburae.
Illic Orphea protinus videbis
udi vertice lubricum theatri
mirantesque feras avemque regem,
raptum quae Phryga pertulit Tonanti;
illic parva tui domus Pedonis
caelata est aquilae minore pinna.
Sed ne tempore non tuo disertam
pulses ebria ianuam videto:
totos dat tetricae dies Minervae,
dum centum studet auribus virorum
hoc quod saecula posterique possint
Arpinis quoque comparare chartis.
Seras tutior ibis ad lucernas:
haec hora est tua, cum furit Lyaeus,
cum regnat rosa, cum madent capilli:
tunc me vel rigidi legant Catones.

Martialis, Epigrammata 10.20

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Afbeelding 1

De Orpheusfontein in Stockholm van de kunstenaar Carl Milles.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 3

Een nieuw politiek klimaat.

Frustra, Blanditiae, venitis ad me
attritis miserabiles labellis:
dicturus dominum deumque non sum.
Iam non est locus hac in urbe vobis;
ad Parthos procul ite pilleatos
et turpes humilesque supplicesque
pictorum sola basiate regum.
Non est hic dominus sed imperator,
sed iustissimus omnium senator,
per quem de Stygia domo reducta est
siccis rustica Veritas capillis.
Hoc sub principe, si sapis, caveto
verbis, Roma, prioribus loquaris.

Martialis, Epigrammata 10.72

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 4

Openingswoorden van de Panegyricus.

Bene ac sapienter, patres conscripti, maiores instituerunt ut rerum agendarum ita dicendi initium a precationibus capere, quod nihil rite nihil providenter homines sine deorum immortalium ope consilio honore auspicarentur. Qui mos cui potius quam consuli aut quando magis usurpandus colendusque est, quam cum imperio senatus, auctoritate rei publicae ad agendas optimo principi gratias excitamur? Quod enim praestabilius est aut pulchrius munus deorum, quam castus et sanctus et dis simillimus princeps? Ac si adhuc dubium fuisset, forte casuque rectores terris an aliquo numine darentur, principem tamen nostrum liqueret divinitus constitutum. Non enim occulta potestate fatorum, sed ab Iove ipso coram ac palam repertus electus est: quippe inter aras et altaria, eodemque loci quem deus ille tam manifestus ac praesens quam caelum ac sidera insedit. Quo magis aptum piumque est te, Iuppiter optime, antea conditorem, nunc conservatorem imperii nostri precari, ut mihi digna consule digna senatu digna principe contingat oratio, utque omnibus quae dicentur a me, libertas fides veritas constet, tantumque a specie adulationis absit gratiarum actio mea quantum abest a necessitate.

Plinius, Panegyricus 1

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 5

Vesticius Spurinna is een succesvolle generaal. Hij heeft in Germania een opstand van de Bructeri neergeslagen en een koning over dat volk aangesteld.
In het onderstaande gedeelte uit een brief vertelt Plinius dat Spurinna daarom een standbeeld krijgt. Hij vertelt ook dat er een standbeeld is toegekend aan Spurinna's zoon Cottius, die overleden is toen Spurinna in Germania was.

Here a senatu Vesticio Spurinnae principe auctore triumphalis statua decreta est, non ita ut multis, qui numquam in acie steterunt, numquam castra viderunt, numquam denique tubarum sonum nisi in spectaculis audierunt, verum ut illis, qui decus istud sudore et sanguine et factis assequebantur. Nam Spurinna Bructerum regem vi et armis induxit in regnum, ostentatoque bello ferocissimam gentem, quod est pulcherrimum victoriae genus, terrore perdomuit. Et hoc quidem virtutis praemium, illud solacium doloris accepit, quod filio eius Cottio, quem amisit absens, habitus est honor statuae. Rarum id in iuvene; sed pater hoc quoque merebatur, cuius gravissimo vulneri magno aliquo fomento medendum fuit. Praeterea Cottius ipse tam clarum specimen indolis dederat, ut vita eius brevis et angusta debuerit hac velut immortalitate proferri.

Plinius, Epistulae 2.7.1-4

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Aantekeningen

regel 1 **principe auctore** *ablativus absolutus*

regel 2 **ita ut multis** zoals er standbeelden zijn voor veel mensen

regel 3 **tuba** trompet *(in het Romeinse leger gebruikt voor het geven van signalen)*

regel 4 **verum** *voegwoord*
ut illis zoals er standbeelden zijn voor diegenen

regel 5 **Bructerus** *(bijvoeglijk naamwoord)* van de Bructeri *(een volk in Germania)*

regel 5-6 **inducere in regnum** op de troon zetten

regel 6 **ostentato bello** door te dreigen met oorlog
quod wat *(betrekkelijk voornaamwoord)*

regel 6-7 **quod** *t/m* **genus, terrore perdomuit**
Lees: **terrore perdomuit, quod** *t/m* **genus**

regel 7 **hoc** *Hiermee wordt verwezen naar het krijgen van een standbeeld.*
quidem *Onvertaald laten.*
virtutis praemium *Predicatief vertalen.*
illud het volgende

regel 8 **solacium doloris** *Predicatief vertalen.*

regel 9 **habere** toekennen
id *Vul aan:* **est**

regel 10 **fomentum** verzachting *(Hiermee wordt het toekennen van het standbeeld aan Spurinna's zoon Cottius bedoeld.)*
mederi *+ dativus* genezing brengen aan

regel 11 **indoles, -is** groot talent

regel 12 **velut** *(hoort bij* **hac immortalitate***)* soort van

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Examen VWO

2022

tijdvak 3
dinsdag 5 juli
9.00 - 12.00 uur

Latijnse taal en cultuur

Bij dit examen hoort een bijlage.

Dit examen bestaat uit 25 vragen en een vertaalopdracht.
Voor dit examen zijn maximaal 76 punten te behalen.
Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring of uitleg gevraagd wordt, worden aan het antwoord meestal geen punten toegekend als deze verklaring of uitleg ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (tekstelementen, redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld één tekstelement wordt gevraagd en je antwoordt met meer dan één tekstelement, dan wordt alleen het eerste tekstelement in de beoordeling meegeteld.

VW-1110-a-22-3-o

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Regel 3-4 **nam** t/m **propositam**

1p **1** Beschrijf in eigen woorden het impliciete compliment aan Tacitus dat Plinius met deze woorden geeft.

Regel 4-7 **Quamvis enim** t/m **addet**

In dit tekstgedeelte noemt Plinius drie manieren waarop zijn oom als het ware onsterfelijk zal worden.

2p **2** Beschrijf in eigen woorden deze drie manieren.

Regel 10-11 **Quo** t/m **iniungis**

Plinius maakt in dit tekstgedeelte zijn enthousiasme onder meer duidelijk door het woord **libentius** te gebruiken.

1p **3** Beschrijf in eigen woorden de andere manier waarop Plinius in dit tekstgedeelte (regel 10-11 **Quo** t/m **iniungis**) zijn enthousiasme duidelijk maakt.

Regel 12 **regebat** en regel 15 **poscit**

2p **4** Noteer van deze vormen de werkwoordstijd en verklaar voor elk van beide vormen het gebruik van de werkwoordstijd.

Regel 14-16 **Usus** t/m **poterat**

1p **5** Noteer de naam van het stilistisch middel waarmee in dit tekstgedeelte de snelheid van handelen wordt benadrukt.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Regel 16-21 **Nubes** t/m **vanescebat**

1p **6** Welke boom geeft volgens Plinius de vorm van de wolk het best weer?

A

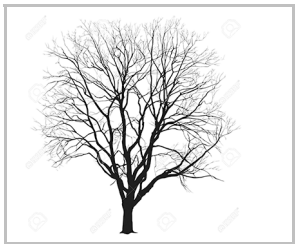

B

C

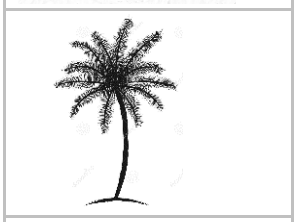

D

Regel 19-23 **Nam** t/m **sustulerat**

2p **7** **a** Citeer uit dit tekstgedeelte het Latijnse woord dat een tegenstelling vormt met **recenti** (regel 20).

b Citeer uit dit tekstgedeelte het Latijnse tekstelement waarmee Plinius hetzelfde aspect van de wolk beschrijft als met de woorden **in latitudinem vanescebat** (regel 21).

Regel 29-30 **aliud est** t/m **scribere**

1p **8** Zijn de woorden **epistulam**, **historiam**, **amico** en **omnibus** onderling gerangschikt als een chiasme of als een parallellisme? Licht je antwoord toe.

Plinius Minor karakteriseert zijn oom in deze brief als intellectueel.

2p **9** **a** Citeer uit de regels 12-18 (**Erat** t/m **expresserit**) het Latijnse woord waarmee Plinius Minor zijn oom als intellectueel karakteriseert.

b Citeer uit de regels 19-25 (**Nam** t/m **dederat**) het Latijnse woord waarmee Plinius Minor zijn oom als intellectueel karakteriseert.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 2 en Tekst 1

Regel 4 **afgebroken**

1p **10** Wat was de reden die Plinius gegeven had voor deze afbreking? Baseer je antwoord op de regels 26-30 van tekst 1 (**Interim** t/m **Vale**).

Regel 7 **het vertrek van mijn oom**

Plinius' oom had twee redenen om in de richting van de vulkaanuitbarsting te willen reizen.

2p **11** **a** Noteer in eigen woorden de reden die opgemaakt kan worden uit het tekstgedeelte **Nonum** t/m **dederat** van tekst 1 (regel 12-25).

b Noteer de reden die genoemd wordt in het gedeelte van de brief dat in dit examen is weggelaten tussen de regels 25 en 26 van tekst 1.

Regel 7-8 **Na** t/m **thuisgebleven**

Uit dit tekstgedeelte kan afgeleid worden dat Plinius Minor theoretische studie belangrijker vond dan praktische studie.

1p **12** Leg uit dat dit ook afgeleid kan worden uit de regels 19-25 van tekst 1 (**Nam** t/m **dederat**). Betrek in je antwoord zowel de theoretische als de praktische studie die aan de orde is in de regels 19-25 van tekst 1 (**Nam** t/m **dederat**).

Tekst 3

Regel 3 **dicitur 'Hic est'**

1p **13** Beschrijf in eigen woorden een concrete situatie waarin dit voor kon komen. Betrek in je antwoord de betekenis van **Hic est**.

Regel 4 **hoc**

1p **14** Noteer in één Nederlands woord wat concreet bedoeld wordt met **hoc**.

Regel 5-8 **At** t/m **greges**

2p **15** **a** Citeer uit dit tekstgedeelte het Latijnse woord dat opgevat kan worden als tegenhanger van **eques** (regel 2).

De regels 5-8 (**At** t/m **greges**) vormen als geheel een tegenstelling met een gegeven uit het voorafgaande (vanaf regel 1 **Sum**).

b Noteer in eigen woorden dit gegeven.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Regel 5-8 **At** t/m **greges**
Martialis maakt in dit tekstgedeelte enkele malen gebruik van het stilistisch middel personificatie.

2p **16** **a** Noteer in eigen woorden een geval van personificatie uit dit tekstgedeelte.

Een ander stilistisch middel dan personificatie is in elke van deze vier regels telkens eenmaal gebruikt.

b Noteer de naam van dit stilistisch middel.

Martialis heeft een belangrijke bijdrage geleverd aan de ontwikkeling van de ‘pointe’ in het epigram.

1p **17** Noteer in eigen woorden de ‘pointe’ van tekst 3.

1p **18** Vind je de ik-persoon in tekst 3 sympathiek of niet? Beargumenteer je antwoord met een gegeven uit tekst 3.

Tekst 4

Regel 1 **Blanditiae**

2p **19** **a** Citeer uit de regels 8-13 (**Non** t/m **loquaris**) het Latijnse tekstelement dat in deze context inhoudelijk vergelijkbaar is met **Blanditiae**.

b Citeer uit de regels 8-13 (**Non** t/m **loquaris**) het Latijnse tekstelement dat in deze context een tegenstelling vormt met **Blanditiae**.

Regel 3 **dicturus** t/m **sum**

2p **20** Citeer uit het vervolg (t/m regel 11 **capillis**) de twee verschillende Latijnse tekstelementen die Martialis wél geschikt vindt om de keizer mee aan te duiden.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 5

Regel 1-2 **Tu** t/m **elegisti**
Dit tekstgedeelte wordt door F. Meijer en D. den Hengst als volgt vertaald:

> Door de mond van de keizer hebt u uw wil kenbaar gemaakt en hem een zoon, ons een vader en uzelf een opperpriester geschonken.

2p **21** **a** Citeer het Latijnse tekstelement dat in de vertaling is weergegeven met ‘uw wil’.

b Noteer de naam van een stilistisch middel dat in het Latijn is gebruikt maar dat niet in de vertaling is overgenomen. Laat alliteratie buiten beschouwing.

Regel 9-11 **Vos mihi** t/m **perhibuistis**
In dit tekstgedeelte herinnert Plinius de senatoren aan zijn eigen activiteiten in het verleden.

2p **22** **a** Leg uit dat de senatoren door de herinnering aan deze activiteiten kritiek op Plinius zouden kunnen hebben. Baseer je antwoord op een gegeven uit het tekstgedeelte **Vos modo** t/m **numeror** (regel 15-20).

b Leg uit dat Plinius eventuele kritiek probeert te voorkomen door de manier waarop hij de senatoren aan zijn eigen activiteiten herinnert in de regels 9-11 (**Vos mihi** t/m **perhibuistis**).

Regel 18 **compendia**

2p **23** **a** Citeer uit het vervolg (t/m regel 20 **numeror**) het Latijnse tekstelement dat een tegenstelling vormt met **compendia**.

Plinius geeft geen concrete voorbeelden van **compendia**.

b Beschrijf een zelfbedacht concreet voorbeeld van wat Plinius hier bedoelt met **compendia**.

Regel 15-21 **Vos modo** t/m **fui**
Aan het begin van de *Panegyricus* schrijft Plinius:

> Ik bid dat uit mijn woorden vrijmoedigheid, loyaliteit en oprechtheid spreken en dat de schijn van vleierij evenzeer mag ontbreken als elke dwang ontbroken heeft.

2p **24** **a** Verdedig de stelling dat het laten ontbreken van de schijn van vleierij niet gelukt is. Baseer je antwoord op het tekstgedeelte **Vos modo** t/m **fui** (regel 15-21).

b Leg uit dat het begrijpelijk is als in tekst 5 de schijn van vleierij aanwezig is. Ga in je antwoord in op de soort tekst waarvan tekst 5 een onderdeel is.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Regel 21-23 **ego** t/m **putem**
In dit tekstgedeelte noemt Plinius drie stadia in zijn carrière. De drie woorden voor deze stadia staan niet in de volgorde waarin deze stadia doorlopen worden.

1p **25** Citeer deze drie Latijnse woorden in de volgorde waarin de stadia doorlopen worden. Begin met het vroegste stadium.

Tekst 6

Bestudeer de inleiding en de aantekeningen bij tekst 6.

38p Vertaal de regels 1 t/m 13 in het Nederlands.

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Bijlage VWO
2022

tijdvak 3

Latijnse taal en cultuur

Tekstboekje

VW-1110-a-22-3-b

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

C. PLINIUS TACITO SUO S.

Petis ut tibi avunculi mei exitum scribam, quo verius tradere posteris possis. Gratias ago; nam video morti eius si celebretur a te immortalem gloriam esse propositam. Quamvis enim pulcherrimarum clade terrarum, ut populi ut urbes memorabili casu, quasi semper victurus occiderit, quamvis ipse plurima opera et mansura condiderit, multum tamen perpetuitati eius scriptorum tuorum aeternitas addet. Equidem beatos puto, quibus deorum munere datum est aut facere scribenda aut scribere legenda, beatissimos vero quibus utrumque. Horum in numero avunculus meus et suis libris et tuis erit. Quo libentius suscipio, deposco etiam quod iniungis.

Erat Miseni classemque imperio praesens regebat. Nonum kal. Septembres hora fere septima mater mea indicat ei adparere nubem inusitata et magnitudine et specie. Usus ille sole, mox frigida, gustaverat iacens studebatque; poscit soleas, ascendit locum ex quo maxime miraculum illud conspici poterat. Nubes — incertum procul intuentibus ex quo monte (Vesuvium fuisse postea cognitum est) — oriebatur, cuius similitudinem et formam non alia magis arbor quam pinus expresserit. Nam longissimo velut trunco elata in altum quibusdam ramis diffundebatur, credo quia recenti spiritu evecta, dein senescente eo destituta aut etiam pondere suo victa in latitudinem vanescebat, candida interdum, interdum sordida et maculosa prout terram cineremve sustulerat. Magnum propiusque noscendum ut eruditissimo viro visum. Iubet liburnicam aptari; mihi si venire una vellem facit copiam; respondi studere me malle, et forte ipse quod scriberem dederat.

(In het hier weggelaten gedeelte beschrijft Plinius wat zijn oom meegemaakt heeft.)

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Interim Miseni ego et mater — sed nihil ad historiam, nec tu aliud quam de exitu eius scire voluisti. Finem ergo faciam. Unum adiciam, omnia me quibus interfueram quaeque statim, cum maxime vera memorantur, audieram, persecutum. Tu potissima excerpes; aliud est enim epistulam aliud historiam, aliud amico aliud omnibus scribere. Vale.

Plinius, Epistulae 6.16.1-7 en 21-22

Tekst 2

Beste Tacitus,

Je zegt dat mijn brief, die ik op jouw verzoek schreef over de dood van mijn oom, je nieuwsgierig heeft gemaakt. Ik was achtergebleven in Misenum (op dat punt had ik mijn verslag afgebroken). Nu wil je weten wat ik daar voor angsten en gevaren heb doorstaan. Hoewel mijn hart bij de herinnering huivert… zal ik beginnen.
Na het vertrek van mijn oom besteedde ik de rest van mijn tijd aan studie. Daarvoor was ik immers thuisgebleven.

Plinius, Epistulae 6.20.1-2

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 3

Sum, fateor, semperque fui, Callistrate, pauper,
    sed non obscurus nec male notus eques,
sed toto legor orbe frequens et dicitur 'Hic est',
    quodque cinis paucis hoc mihi vita dedit.
At tua centenis incumbunt tecta columnis,
    et libertinas arca flagellat opes,
magnaque Niliacae servit tibi gleba Syenes,
    tondet et innumeros Gallica Parma greges.
Hoc ego tuque sumus: sed quod sum, non potes esse:
    tu quod es, e populo quilibet esse potest.

Martialis, Epigrammata 5.13

Tekst 4

Een nieuw politiek klimaat.

Frustra, Blanditiae, venitis ad me
attritis miserabiles labellis:
dicturus dominum deumque non sum.
Iam non est locus hac in urbe vobis;
ad Parthos procul ite pilleatos
et turpes humilesque supplicesque
pictorum sola basiate regum.
Non est hic dominus sed imperator,
sed iustissimus omnium senator,
per quem de Stygia domo reducta est
siccis rustica Veritas capillis.
Hoc sub principe, si sapis, caveto
verbis, Roma, prioribus loquaris.

Martialis, Epigrammata 10.72

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 5

Slotwoorden van de Panegyricus.

Tu voce imperatoris quid sentires locutus, filium illi nobis parentem tibi pontificem maximum elegisti. Quo maiore fiducia isdem illis votis, quae ipse pro se nuncupari iubet, oro et obtestor, 'si bene rem publicam, si ex utilitate omnium regit', primum ut illum nepotibus nostris ac pronepotibus serves, deinde ut quandoque successorem ei tribuas, quem genuerit quem formaverit similemque fecerit adoptato, aut si hoc fato negatur, in consilio sis eligenti monstresque aliquem, quem adoptari in Capitolio deceat.

Vobis, patres conscripti, quantum debeam, publicis etiam monimentis continetur. Vos mihi in tribunatu quietis, in praetura modestiae, vos in istis etiam officiis, quae studiis nostris circa tuendos socios iniunxeratis, cum ⟨fidei⟩ tum constantiae antiquissimum testimonium perhibuistis. Vos proxime destinationem consulatus mei his acclamationibus adprobavistis, ut intelligam etiam atque etiam enitendum mihi, ut hunc consensum vestrum complectar et teneam, et in dies augeam. Etenim memini tunc verissime iudicari, meruerit quis honorem necne, cum adeptus est. Vos modo favete huic proposito et credite: si cursu quodam provectus ab illo insidiosissimo principe, ante quam profiteretur odium bonorum, postquam professus est substiti, cum viderem quae ad honores compendia paterent longius iter malui; si malis temporibus inter maestos et paventes, bonis inter securos gaudentesque numeror; si denique in tantum diligo optimum principem, in quantum invisus pessimo fui; ego reverentiae vestrae sic semper inserviam, non ut me consulem et mox consularem, sed ut candidatum consulatus putem.

Plinius, Panegyricus 94.4-95.5

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 6

Robustus, een vooraanstaande Romein uit de ridderstand, is op reis gegaan en sindsdien is hij vermist. Zijn zoon heeft naspeuringen gedaan en is er al achter gekomen dat Robustus aanvankelijk een eind samen heeft gereisd met Atilius Scaurus, een vriend van Plinius.
Nu heeft een andere vriend van Plinius mede namens de zoon van Robustus aan Plinius een brief geschreven om hem om hulp te vragen.
In de onderstaande antwoordbrief schrijft Plinius dat hij wel wil helpen, maar dat hij weinig hoop heeft op succes.

Scribis Robustum, splendidum equitem Romanum, cum Atilio Scauro amico meo Ocriculum usque commune iter peregisse, deinde nusquam comparuisse; petis ut Scaurus veniat nosque, si potest, in aliqua inquisitionis vestigia inducat. Veniet; vereor ne frustra. Suspicor enim tale nescio quid Robusto accidisse quale aliquando Metilio Crispo municipi meo. Huic ego ordinem impetraveram atque etiam proficiscenti quadraginta milia nummum ad instruendum se ornandumque donaveram, nec postea aut epistulas eius aut aliquem de exitu nuntium accepi. Interceptusne sit a suis an cum suis dubium: certe non ipse, non quisquam ex servis eius apparuit, ut ne Robusti quidem. Experiamur tamen, accersamus Scaurum; demus hoc tuis, demus optimi adulescentis honestissimis precibus, qui pietate mira, mira etiam sagacitate patrem quaerit.

Mogen de goden geven dat hij hem vindt, net zoals hij al uitgevonden heeft met wie hij samen gereisd heeft!
Hartelijke groeten.

Plinius, Epistulae 6.25

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Aantekeningen

regel 2	**Ocriculum** Ocriculum *(een stad, 70 km ten noorden van Rome)*
	Ocriculum usque = **usque Ocriculum**
regel 3-4	**aliqua vestigia** = **aliquod vestigium**
regel 4	**frustra** *Vul aan:* **sit**
regel 4-5	**tale nescio quid ... quale** net zoiets onverklaarbaars … als
regel 6	**ordo, ordinis** promotie tot officier
	proficiscenti *Vul aan:* **ei**
regel 7	**quadraginta milia nummum** veertigduizend sestertiën
	se instruere een uitrusting aanschaffen
	ornandum *Vul aan:* **se**
	se ornare een mooi uniform kopen
regel 8	**exitu** *Vul aan:* **eius**
regel 9	**intercipere** vermoorden
	sui *(tweemaal)* zijn reisgenoten
	dubium *Vul aan:* **est**
	certe non ipse *Vul aan:* **apparuit**
regel 10	**ut ne Robusti quidem** zoals ook niet is gebeurd in het geval van Robustus
regel 11	**accersere** = **arcessere**
regel 11-12	**demus hoc** t/m **precibus** laat ik dit dan doen voor jou, en voor die goede en trouwe zoon

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Examen VWO

2021

tijdvak 1
woensdag 19 mei
9.00 - 12.00 uur

Latijnse taal en cultuur

Bij dit examen hoort een bijlage.

Dit examen bestaat uit 23 vragen en een vertaalopdracht.
Voor dit examen zijn maximaal 74 punten te behalen.
Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring of uitleg gevraagd wordt, worden aan het antwoord meestal geen punten toegekend als deze verklaring of uitleg ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (tekstelementen, redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld één tekstelement wordt gevraagd en je antwoordt met meer dan één tekstelement, dan wordt alleen het eerste tekstelement in de beoordeling meegeteld.

VW-1110-a-21-1-o

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Regel 2 **Annos** t/m **quadraginta**

1p **1** Leg uit dat met deze woorden de voorafgaande suggestie **Adulescentulus** t/m **inductus** (regel 1-2) niet volledig weerlegd wordt.

Regel 7 **Nihil autem umquam debuit**

1p **2** Citeer uit het voorafgaande (vanaf regel 1 **Patrem**) het Latijnse tekstelement waarop Cicero met deze woorden ingaat.

Regel 8-9 **ruri** t/m **vixerit**

Erucius geeft voor dit feit een andere verklaring dan Cicero.

2p **3** **a** Beschrijf in eigen woorden de verklaring die Erucius geeft. Betrek in je antwoord een gegeven uit de regels 22-27 (**Nescio** t/m **possum**).

b Beschrijf in eigen woorden de verklaring die Cicero geeft. Betrek in je antwoord een gegeven uit de regels 28-33 (**Quid ais** t/m **consumere**).

Regel 1-19 **Patrem** t/m **constantissimus**

In zijn boek *De inventione* beschrijft Cicero de techniek van de opsomming:

> Bij de opsomming worden verscheidene mogelijkheden naast elkaar gezet. Nadat alle andere mogelijkheden zijn ontkracht, blijft er een over die noodzakelijkerwijs de juiste moet zijn. Voorbeeld: “Het moet wel zo zijn dat het slachtoffer ofwel vanwege vijandschap door mijn cliënt is gedood, ofwel uit vrees, of omdat hij hoopte er beter van te worden, of om een vriend een plezier te doen, of het is zo, als geen van deze omstandigheden aan de orde is, dat het slachtoffer niet door mijn cliënt is gedood.”

2p **4** **a** Citeer uit de regels 13-19 (**Nam** t/m **constantissimus**) het Latijnse zelfstandig naamwoord waarmee Cicero naar het motief vijandschap verwijst.

b Noteer een motief dat Cicero in de bovenstaande passage uit *De inventione* noemt, dat hij ook in de regels 1-7 (**Patrem** t/m **interfuisse**) aan de orde stelt.

Regel 21 **filius**

3p **5** **a** Citeer uit het voorafgaande (vanaf regel 16 **Rursus**) de twee Latijnse tekstelementen waarmee Cicero deze persoon op een meer uitgebreide wijze heeft beschreven.

b Leg uit welk doel Cicero met deze meer uitgebreide beschrijving had.

Regel 24-26 **Quod** t/m **optima**

In deze zin maakt Cicero gebruik van het stilistisch middel chiasme.

1p **6** Neem het volgende schema over en citeer op de plaats van de puntjes de vier Latijnse tekstelementen die het chiasme vormen:
… (a), … (b), … (b), … (a).

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Regel 22-27 **Nescio** t/m **possum**
In deze regels kwalificeert Cicero de aanklacht van Erucius onder andere met de woorden **mala** (regel 25) en **nugatoria** (regel 25).

2p **7** Citeer uit de regels 22-27 (**Nescio** t/m **possum**) de andere twee niet direct opeenvolgende Latijnse woorden waarmee Cicero de aanklacht van Erucius kwalificeert.

Regel 29 **relegationis ac supplici**
In het vervolg noemt Cicero drie redenen die volgens hem veel meer voor de hand liggen.

2p **8** Citeer uit de regels 37-40 (**Vides** t/m **dicis**) de drie desbetreffende Latijnse woorden.

Regel 41-42 **weinig argumenten**
In het voorafgaande heeft Cicero opgemerkt dat Erucius hem daarmee een probleem bezorgt.

1p **9** Beschrijf in eigen woorden dit probleem. Baseer je antwoord op een gegeven uit de regels 22-27 (**Nescio** t/m **possum**).

Tekst 2

Regel 1 **in Sullae praesidiis fuit**
Dit gegeven wordt door Cicero herhaaldelijk in zijn redevoering benadrukt.

1p **10** Leg uit dat dit gegeven een belangrijk argument vormt in het betoog van Cicero. Betrek in je antwoord de betekenis van de woorden **in Sullae praesidiis fuit**.

Regel 3 **lege** (het eerste **lege** in regel 3)
In het vervolg (t/m regel 5 **quaero**) is sprake van oude en nieuwe wetten.

2p **11**
a Tot welke categorie behoort het eerste **lege** in regel 3? Verklaar je antwoord.
b Beschrijf in eigen woorden welke twee bepalingen deze wet bevatte. Baseer je antwoord op de regels 1-5 (**Dum** t/m **quaero**).

Regel 6 **In** t/m **Eruci**

1p **12** Beschrijf in eigen woorden de retorische techniek die Cicero in deze zin gebruikt.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Regel 6-8 **nam** t/m **purgavit**

Deze regels worden door A. van den Daele als volgt vertaald:

> Sulla immers heb ik van de aanvang af van mijn rede uitdrukkelijk wegens persoonlijke buitengemene voortreffelijkheid steeds verschoond.

In de vertaling is de grammaticale structuur van het Latijn niet geheel overgenomen.

3p **13** **a** Leg dit uit met betrekking tot het onderwerp van **purgavit**. Ga in je antwoord in op zowel het Latijn als de vertaling.

b Citeer het Latijnse woord dat in de vertaling is weergegeven met ‘persoonlijke’.

Cicero maakt in de regels 6-8 (**nam** t/m **purgavit**) gebruik van het stilistisch middel parallellisme.

c Neem het volgende schema over en citeer op de plaats van de puntjes de vier desbetreffende Latijnse tekstelementen:
… (a), … (b), … (a), … (b).

Regel 9 **adversarios**

1p **14** Noteer de benaming van de politieke groepering waartoe deze personen behoren. Baseer je antwoord op de achtergronden bij de teksten die je voor dit examen gelezen hebt.

Regel 14-15 **Aliquot** t/m **dicuntur**

1p **15** Welk woord geeft het best het verband weer tussen deze zin en de voorafgaande zin (regel 12-14 **Opinor** t/m **Iunias**)?

A dus
B maar
C of
D want

Tekst 2 bestaat voornamelijk uit een bespreking van wat er met de bezittingen van Sex. Roscius gebeurd is. Ergens in tekst 2 onderbreekt Cicero deze bespreking even om tussendoor in enkele regels iets anders aan de orde te stellen.

2p **16** **a** Noteer het nummer van de regel waarin deze onderbreking begint en het nummer van de regel waarin deze onderbreking eindigt.

b Noteer in eigen woorden in één zin wat Cicero in deze onderbreking aan de orde stelt.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 3

Regel 2 **eundem**
Door het gebruik van het woord **eundem** vestigt Cicero terloops de aandacht op een naar zijn mening absurde situatie.

1p **17** Beschrijf in eigen woorden deze absurde situatie.

Regel 9-14 **Illam** t/m **putetis**
Een van de wapens waarmee een redenaar zijn publiek probeerde te overtuigen was *movere*.

2p **18** Beschrijf in eigen woorden uit deze regels twee verschillende opmerkingen waarin Cicero dit wapen toepast.

Regel 13-14 **videte** t/m **putetis**
Deze woorden worden door A. van den Daele als volgt vertaald:

> Zie dan toe, bij de onsterfelijke goden, naar welk een afgrond de staat gevoerd zal worden.

In het Latijn is hier het stilistisch middel eufemisme gebruikt.

2p **19** **a** Leg uit dat in de vertaling het eufemisme niet is overgenomen. Ga in je antwoord in op zowel het Latijn als de vertaling.

b Noteer de naam van een ander stilistisch middel dat in het Latijn is gebruikt, maar niet in de vertaling is overgenomen.

Regel 16 **iis**

1p **20** Citeer uit het vervolg (t/m regel 18 **laborare**) het Latijnse tekstelement waarmee Cicero **iis** nader concretiseert.

Regel 16-18 **Vestrum** t/m **laborare**

1p **21** Noteer in eigen woorden de a-fortiori-redenering die uit deze regels op te maken is.

Regel 21-22 **hominibus** t/m **incommodorum**
Cicero zegt in het vervolg (t/m regel 24 **amittimus**) ongeveer hetzelfde als hier.

2p **22** Verklaar het verschil in tijd tussen **ademit** (regel 21) en **amittimus** (regel 24). Betrek in je antwoord de context van beide werkwoordsvormen.

Let op: de laatste vraag en opdracht van dit examen staan op de volgende pagina.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Regel 20-24 **Quae** t/m **amittimus**
In een artikel over deze redevoering schrijft Chr. Pieper dat Cicero het proces wil presenteren als een zaak waarin de vrijheid van de Romeinse republiek verloren dreigt te gaan.
In deze laatste regels van zijn redevoering noemt Cicero niet vrijheid, maar een andere belangrijke waarde die verloren dreigt te gaan.

2p **23** **a** Noteer een Nederlands woord waarmee deze waarde wordt weergegeven.

b Noteer de Latijnse benaming van het slotgedeelte van een redevoering.

Tekst 4

Bestudeer de inleiding en de aantekeningen bij tekst 4.

37p Vertaal de regels 1 t/m 13 in het Nederlands.

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Bijlage VWO

2021

tijdvak 1

Latijnse taal en cultuur

Tekstboekje

VW-1110-a-21-1-b

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Over Sextus Roscius als persoon.

Patrem occidit Sex. Roscius. Qui homo? Adulescentulus corruptus et ab hominibus nequam inductus? Annos natus maior quadraginta. Vetus videlicet sicarius, homo audax et saepe in caede versatus? At hoc ab accusatore ne dici quidem audistis. Luxuries igitur hominem nimirum et aeris alieni magnitudo et indomitae animi cupiditates ad hoc scelus impulerunt? De luxuria purgavit Erucius cum dixit hunc ne in convivio quidem ullo fere interfuisse. Nihil autem umquam debuit. Cupiditates porro quae possunt esse in eo qui, ut ipse accusator obiecit, ruri semper habitarit et in agro colendo vixerit? Quae vita maxime disiuncta a cupiditate et cum officio coniuncta est.

Quae res igitur tantum istum furorem Sex. Roscio obiecit? 'Patri' inquit 'non placebat.' Patri non placebat? Quam ob causam? Necesse est enim eam quoque iustam et magnam et perspicuam fuisse. Nam ut illud incredibile est, mortem oblatam esse patri a filio sine plurimis et maximis causis, sic hoc veri simile non est, odio fuisse parenti filium sine causis multis et magnis et necessariis. Rursus igitur eodem revertamur et quaeramus quae tanta vitia fuerint in unico filio quare is patri displiceret. At perspicuum est nullum fuisse. Pater igitur amens, qui odisset eum sine causa quem procrearat? At is quidem fuit omnium constantissimus. Ergo illud iam perspicuum profecto est, si neque amens pater neque perditus filius fuerit, neque odi causam patri neque sceleris filio fuisse.

'Nescio' inquit 'quae causa odi fuerit; fuisse odium intellego quia antea, cum duos filios haberet, illum alterum qui mortuus est secum omni tempore volebat esse, hunc in praedia rustica relegavit.' Quod Erucio accidebat in mala nugatoriaque accusatione, idem mihi usu venit in causa optima: ille quomodo crimen commenticium confirmaret non inveniebat, ego res tam leves qua ratione infirmem ac diluam reperire non possum. Quid ais, Eruci? Tot praedia, tam pulchra, tam fructuosa Sex. Roscius filio suo relegationis ac supplici gratia colenda ac tuenda tradiderat? Quid?

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Hoc patres familiae qui liberos habent, praesertim homines illius ordinis ex municipiis rusticanis, nonne optatissimum sibi putant esse filios suos rei familiari maxime servire et in praediis colendis operae plurimum studique consumere? An amandarat hunc sic ut esset in agro ac tantummodo aleretur ad villam, ut commodis omnibus careret? Quid? Si constat hunc non modo colendis praediis praefuisse sed certis fundis patre vivo frui solitum esse, tamenne haec a te vita eius rusticana relegatio atque amandatio appellabitur? Vides, Eruci, quantum distet argumentatio tua ab re ipsa atque a veritate: quod consuetudine patres faciunt, id quasi novum reprehendis; quod benevolentia fit, id odio factum criminaris; quod honoris causa pater filio suo concessit, id eum supplici causa fecisse dicis. Van dit alles ben je zeker niet onkundig, maar je hebt zo bitter weinig argumenten tot je beschikking, dat je niet alleen ons, maar ook de normale gang van zaken, de gewone levenswijze van de mensen en de opinie van iedereen meent te moeten tegenspreken.

Cicero, Pro Sexto Roscio Amerino 39-45

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 2

Over de bezittingen van Sextus Roscius.

Dum praesidia ulla fuerunt, in Sullae praesidiis fuit; posteaquam ab armis omnes recesserunt, in summo otio rediens a cena Romae occisus est. Si lege, bona quoque lege venisse fateor. Sin autem constat contra omnes non modo veteres leges verum etiam novas occisum esse, bona quo iure aut quo more aut qua lege venierint quaero.

In quem hoc dicam quaeris, Eruci. Non in eum quem vis et putas; nam Sullam et oratio mea ab initio et ipsius eximia virtus omni tempore purgavit. Ego haec omnia Chrysogonum fecisse dico, ut ementiretur, ut malum civem Roscium fuisse fingeret, ut eum apud adversarios occisum esse diceret, ut his de rebus a legatis Amerinorum doceri L. Sullam passus non sit. Denique etiam illud suspicor, omnino haec bona non venisse; id quod postea, si per vos, iudices, licitum erit, aperietur. Opinor enim esse in lege quam ad diem proscriptiones venditionesque fiant, nimirum kalendas Iunias. Aliquot post menses et homo occisus est et bona venisse dicuntur. Profecto aut haec bona in tabulas publicas nulla redierunt nosque ab isto nebulone facetius eludimur quam putamus, aut, si redierunt, tabulae publicae corruptae aliqua ratione sunt; nam lege quidem bona venire non potuisse constat.

Cicero, Pro Sexto Roscio Amerino 126-128

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 3

Het slot van de redevoering.

Dubium est ad quem maleficium pertineat, cum videatis ex altera parte sectorem, inimicum, sicarium eundemque accusatorem hoc tempore, ex altera parte egentem, probatum suis filium, in quo non modo culpa nulla sed ne suspicio quidem potuit consistere? Numquid hic aliud videtis obstare Roscio nisi quod patris bona venierunt?

Quodsi id vos suscipitis et eam ad rem operam vestram profitemini, si idcirco sedetis ut ad vos adducantur eorum liberi quorum bona venierunt, cavete, per deos immortales! iudices, ne nova et multo crudelior per vos proscriptio instaurata esse videatur. Illam priorem quae facta est in eos qui arma capere potuerunt tamen senatus suscipere noluit, ne quid acrius quam more maiorum comparatum est publico consilio factum videretur, hanc vero quae ad eorum liberos atque ad infantium puerorum incunabula pertinet nisi hoc iudicio a vobis reicitis et aspernamini, videte per deos immortales! quem in locum rem publicam perventuram putetis! Homines sapientes et ista auctoritate et potestate praeditos qua vos estis ex quibus rebus maxime res publica laborat, iis maxime mederi convenit. Vestrum nemo est quin intellegat populum Romanum, qui quondam in hostes lenissimus existimabatur, hoc tempore domestica crudelitate laborare. Hanc tollite ex civitate, iudices, hanc pati nolite diutius in hac re publica versari. Quae non modo id habet in se mali quod tot cives atrocissime sustulit verum etiam hominibus lenissimis ademit misericordiam consuetudine incommodorum. Nam cum omnibus horis aliquid atrociter fieri videmus aut audimus, etiam qui natura mitissimi sumus assiduitate molestiarum sensum omnem humanitatis ex animis amittimus.

Cicero, Pro Sexto Roscio Amerino 152-154

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 4

In de onderstaande tekst vertelt Cicero, die in dit jaar consul is, wat er de vorige dag gebeurde nadat hij erachter was gekomen dat een grote groep samenzweerders van plan was de Tiber over te steken via de Mulvische brug.
(Let op: na regel 10 volgt nog een inleiding op de regels 11-13.)

1 Itaque hesterno die L. Flaccum et C. Pomptinum praetores, fortissimos
2 atque amantissimos rei publicae viros, ad me vocavi; rem exposui; quid
3 fieri placeret, ostendi. Illi autem, qui omnia de re publica praeclara atque
4 egregia sentirent, sine recusatione ac sine ulla mora negotium
5 susceperunt et, cum advesperasceret, occulte ad pontem Mulvium
6 pervenerunt atque ibi in proximis villis ita bipartito fuerunt, ut Tiberis
7 inter eos et pons interesset. Eodem autem et ipsi sine cuiusquam
8 suspicione multos fortes viros eduxerant, et ego ex praefectura Reatina
9 complures delectos adulescentes, quorum opera utor assidue in rei
10 publicae praesidio, cum gladiis miseram.

Cicero vertelt vervolgens dat rond middernacht inderdaad een grote groep samenzweerders bij de Mulvische brug aankwam en met de oversteek begon. Op dat moment werd de groep aangevallen door de gewapende mannen van de praetoren en van Cicero.

11 Educuntur et ab illis gladii et a nostris. Res praetoribus erat nota solis,
12 ignorabatur a ceteris. Tum interventu Pomptini atque Flacci pugna, quae
13 erat commissa, sedatur.

Daarna werden de samenzweerders gearresteerd.

Cicero, In Catilinam III 5-6

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Aantekeningen

regel 3 **placeret** *Vul aan:* **mihi**
autem *Onvertaald laten.*
omnia in ieder opzicht

regel 3-4 **praeclara atque egregia sentire** een voortreffelijke en uitstekende gezindheid hebben

regel 6 **ita** op zo'n manier
Tiberis *nominativus*

regel 7 **interesset** *Lees:* **interessent**
autem et *Onvertaald laten.*
ipsi *Hiermee worden de twee praetoren (zie regel 1) bedoeld.*

regel 8 **praefectura Reatina** de stad Reate

regel 9 **quorum opera utor** die mij assisteren

regel 11 **nostris** *Vul aan:* **viris**
Res de precieze situatie

regel 13 **committere** beginnen

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Examen VWO

2021

tijdvak 2
woensdag 16 juni
9.00 - 12.00 uur

Latijnse taal en cultuur

Bij dit examen hoort een bijlage.

Dit examen bestaat uit 24 vragen en een vertaalopdracht.
Voor dit examen zijn maximaal 76 punten te behalen.
Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring of uitleg gevraagd wordt, worden aan het antwoord meestal geen punten toegekend als deze verklaring of uitleg ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (tekstelementen, redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld één tekstelement wordt gevraagd en je antwoordt met meer dan één tekstelement, dan wordt alleen het eerste tekstelement in de beoordeling meegeteld.

VW-1110-a-21-2-o

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Regel 1 **Posteaquam victoria constituta est**

2p **1** **a** Noteer de benamingen van de twee politieke groeperingen die tegen elkaar gevochten hadden. Baseer je antwoord op de achtergronden bij de teksten die je voor dit examen gelezen hebt.

b Citeer uit het vervolg (t/m regel 5 **accideret**) het Latijnse woord waarmee de overwinnaars worden aangeduid.

Regel 13 **hanc pugnam**

1p **2** Wat wordt met dit tekstelement in deze context concreet bedoeld?

Regel 6-14 **Erant** t/m **superavit**

Met de onderstaande vijf woorden duidt Cicero twee verschillende personen aan:

alterum (het eerste **alterum** in regel 7); **alteri** (regel 10); **alter** (regel 11); **se** (regel 12); **tiro** (regel 13).

2p **3** Noteer van deze vijf woorden de woorden waarmee T. Roscius Magnus aangeduid wordt.

Regel 14-18 **Nam** t/m **Sex. Roscius**

1p **4** Beschrijf een van de manieren waarop Cicero door de opbouw van deze zin de dramatiek van de beschreven gebeurtenissen benadrukt. Gebruik bij voorkeur niet meer dan 25 woorden.

Regel 18-19 **Spero** t/m **pertineat**

In deze regels past Cicero hetzelfde stilistisch middel toe als in regel 9 (**Neque** t/m **metuebat**).

1p **5** Noteer de naam van dit stilistisch middel.

Regel 14-20 **Nam** t/m **iudicatote**

De omstandigheid dat Sex. Roscius senior in Rome verbleef, maar zijn zoon in Ameria, was voor de aanklagers aanleiding om te beweren dat er een conflict was tussen vader en zoon.

1p **6** Citeer uit de regels 14-20 (**Nam** t/m **iudicatote**) het Latijnse tekstelement waarmee Cicero aangeeft dat deze omstandigheid juist niet het gevolg van een conflict was.

Regel 23 **cum**

1p **7** Dit woord kan hier het best worden weergegeven als

A doordat.
B hoewel.
C nadat.
D omdat.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Regel 30-31 **Tiberim tangunt**
Dit vormt een verklaring van een woord uit het voorafgaande (vanaf regel 28 **Quadriduo**).

1p **8** Citeer het desbetreffende Latijnse woord.

Regel 31 **inopia et solitudo**

2p **9** **a** Beschrijf in eigen woorden wat de spreker volgens Cicero met deze woorden wilde suggereren. Baseer je antwoord op het vervolg (t/m regel 35 **coitur**).

b Beschrijf in eigen woorden het effect dat Cicero zelf met deze woorden wil bereiken bij zijn toehoorders.

Regel 31-35 **demonstrant** t/m **coitur**

1p **10** Citeer uit deze regels het Latijnse tekstelement dat het stilistisch middel tricolon vormt.

Regel 37-38 **nomen refertur in tabulas Sex. Rosci**
Cicero meent dat het volkomen onlogisch is dat dit gebeurd is. Hij heeft voor deze mening twee argumenten.

2p **11** **a** Beschrijf in eigen woorden het argument dat op te maken is uit het voorafgaande (vanaf regel 35 **Cum**).

b Beschrijf in eigen woorden het argument dat op te maken is uit het vervolg (t/m regel 41 **facit**).

Regel 41-42 **Haec** t/m **esse**

2p **12** **a** Leg uit dat het voor Cicero zelf nuttig is dit te beweren. Baseer je antwoord op de achtergronden bij de teksten die je voor dit examen gelezen hebt.

b Verdedig de stelling dat deze woorden niet erg geloofwaardig zijn door een eerdere opmerking van Cicero. Baseer je antwoord op het voorafgaande (vanaf regel 28 **Quadriduo**).

Regel 35-42 **Cum** t/m **scio**
In deze regels komen persoonsvormen in verschillende werkwoordstijden voor.

2p **13** Citeer van deze persoonsvormen de twee praesensvormen die niet als praesens historicum opgevat kunnen worden. Laat **dicit** (regel 41) buiten beschouwing.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 2

Regel 8-14 **Video** t/m **accesserit**
Cicero gebruikt in deze regels een retorische techniek die het voor hem mogelijk maakt de zaken voor zijn tegenstander nadelig voor te stellen.

2p **14** **a** Beschrijf deze techniek.
b Leg uit dat deze techniek het voor hem mogelijk maakt de zaken voor zijn tegenstander nadelig voor te stellen.

Regel 16 **id quod commemoravit Erucius**

2p **15** **a** Leg uit dat deze toevoeging Cicero's betoog sterker maakt. Ga in je antwoord in op de rol van Erucius in het proces.
b Citeer uit de regels 24-28 (**Respondebo** t/m **crimine**) het Latijnse tekstelement dat dezelfde functie heeft in Cicero's betoog als **id quod commemoravit Erucius** (regel 16).

Regel 19 **nostra pecunia**
Door het woord **nostra** te gebruiken vereenzelvigt Cicero zich met zijn cliënt.

2p **16** Citeer uit de regels 24-28 (**Respondebo** t/m **crimine**) de vier Latijnse werkwoordsvormen waarmee Cicero hetzelfde effect bereikt.

Regel 25 **sectorem**
In de regels 17-23 (**Opinor** t/m **conferetur**) heeft Cicero de activiteit van dergelijke personen in twee verschillende bewoordingen beschreven.

2p **17** Citeer uit de regels 17-23 (**Opinor** t/m **conferetur**) de twee desbetreffende Latijnse tekstelementen.

Regel 23-28 **Dices** t/m **crimine**
Cicero zegt in deze regels dat zijn tegenstander op drie punten toegeeft wat Cicero over hem beweert.

2p **18** Noteer in eigen woorden deze drie punten.

Regel 27-28 **At** t/m **crimine**
Uit deze woorden is een a-fortiori-redenering op te maken.

1p **19** Noteer in eigen woorden deze a-fortiori-redenering.

Regel 34-35 **Videamus** t/m **facta sunt**

1p **20** Beschrijf de inhoudelijke overeenkomst tussen deze woorden en een opmerking uit de regels 1-7 (**Erucius** t/m **neem**).

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Regel 36-37 **Vereor** t/m **pepercerim**

1p **21** De strekking van deze zin wordt het best weergeven door:

A Ik vrees dat ik je niet hard genoeg kan aanpakken, want ik weet zeker dat je een schurk bent.

B Je bent een schurk, maar ik wil niet dat het straks lijkt alsof ik je te hard heb aangepakt.

C Je bent misschien geen schurk en dus heb ik je waarschijnlijk veel te hard aangepakt.

D Om mijn cliënt succesvol te verdedigen moet ik je zo hard mogelijk aanpakken.

Regel 39-42 **Tene** t/m **accusatore**

In deze regels noemt Cicero het onderwerp waarover het proces volgens hem eigenlijk zou moeten gaan.

2p **22** **a** Citeer uit deze regels het desbetreffende Latijnse tekstelement.

b Beschrijf in eigen woorden de tegenstelling die Cicero in deze regels aangeeft tussen de **ceteri socii** (regel 40) en T. Roscius Magnus.

Regel 46-49 **Quid** t/m **pertinebat**

2p **23** **a** Noteer in eigen woorden wat concreet het onderwerp is van **pertinebat** (regel 49).

b Noteer een inhoudelijk argument voor de bewering dat de woorden **ad te minime omnium** (regel 48) terecht gebruikt zijn door Cicero. Baseer je antwoord op een gegeven uit de regels 6-9 van tekst 1 (**Erant** t/m **metuebat**).

Regel 50-56 **An** t/m **nuntiaret**

In deze regels bestrijdt Cicero een mogelijk tegenargument.

2p **24** **a** Beschrijf in eigen woorden dit tegenargument.

b Beschrijf in eigen woorden de redenering die Cicero in deze regels gebruikt om dit tegenargument te bestrijden.

Tekst 3

Bestudeer de inleiding en de aantekeningen bij tekst 3.

38p Vertaal de regels 1 t/m 13 in het Nederlands.

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Bijlage VWO

2021

tijdvak 2

Latijnse taal en cultuur

Tekstboekje

VW-1110-a-21-2-b

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

De omstandigheden rond de moord.

Posteaquam victoria constituta est ab armisque recessimus, cum proscriberentur homines atque ex omni regione caperentur ii qui adversarii fuisse putabantur, erat ille Romae frequens atque in foro et in ore omnium cotidie versabatur, magis ut exsultare victoria nobilitatis videretur quam timere ne quid ex ea calamitatis sibi accideret.

Erant ei veteres inimicitiae cum duobus Rosciis Amerinis, quorum alterum sedere in accusatorum subselliis video, alterum tria huiusce praedia possidere audio; quas inimicitias si tam cavere potuisset quam metuere solebat, viveret. Neque enim, iudices, iniuria metuebat. Nam duo isti sunt T. Roscii – quorum alteri Capitoni cognomen est, iste qui adest Magnus vocatur – homines eiusmodi: alter plurimarum palmarum vetus ac nobilis gladiator habetur, hic autem nuper se ad eum lanistam contulit, quique ante hanc pugnam tiro esset, quod sciam, facile ipsum magistrum scelere audaciaque superavit. Nam cum hic Sex. Roscius esset Ameriae, T. autem iste Roscius Romae, cum hic filius assiduus in praediis esset cumque se voluntate patris rei familiari vitaeque rusticae dedisset, iste autem frequens Romae esset, occiditur ad balneas Pallacinas rediens a cena Sex. Roscius. Spero ex hoc ipso non esse obscurum ad quem suspicio malefici pertineat; verum id quod adhuc est suspiciosum, nisi perspicuum res ipsa fecerit, hunc affinem culpae iudicatote.

Occiso Sex. Roscio primus Ameriam nuntiat Mallius Glaucia quidam, homo tenuis, libertinus, cliens et familiaris istius T. Rosci, et nuntiat domum non fili sed T. Capitonis inimici; et cum post horam primam noctis occisus esset, primo diluculo nuntius hic Ameriam venit; decem horis nocturnis sex et quinquaginta milia passuum cisiis pervolavit, non modo ut exoptatum inimico nuntium primus afferret sed etiam cruorem inimici quam recentissimum telumque paulo ante e corpore extractum ostenderet. Quadriduo quo haec gesta sunt res ad Chrysogonum in castra L. Sullae Volaterras defertur; magnitudo pecuniae demonstratur; bonitas

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

30 praediorum – nam fundos decem et tres reliquit qui Tiberim fere omnes
31 tangunt –, huius inopia et solitudo commemoratur; demonstrant, cum
32 pater huiusce Sex. Roscius, homo tam splendidus et gratiosus, nullo
33 negotio sit occisus, perfacile hunc hominem incautum et rusticum et
34 Romae ignotum de medio tolli posse; ad eam rem operam suam
35 pollicentur. Ne diutius teneam, iudices, societas coitur. Cum nulla iam
36 proscriptionis mentio fieret, cum etiam qui antea metuerant redirent ac
37 iam defunctos sese periculis arbitrarentur, nomen refertur in tabulas Sex.
38 Rosci, hominis studiosissimi nobilitatis, cuius bonorum manceps fit
39 Chrysogonus; tria praedia vel nobilissima Capitoni propria traduntur, quae
40 hodie possidet; in reliquas omnes fortunas iste T. Roscius nomine
41 Chrysogoni, quemadmodum ipse dicit, impetum facit. Haec omnia,
42 iudices, imprudente L. Sulla facta esse certo scio.

Cicero, Pro Sexto Roscio Amerino 16-21

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 2

Cicero richt de verdenking op iemand anders.

Erucius zou, als hij in deze zaak over die argumenten zou beschikken die ik vermeld heb, die net zo uitvoerig kunnen opnoemen als hij zou willen, en ik, leden van de jury, kan dat ook; maar ik ben van plan, zoals ik hiervoor al gezegd heb, ze vluchtig te bespreken en ze elk afzonderlijk slechts in zoverre aan te stippen, dat iedereen begrijpt dat ik er niet op uit ben iemand aan te klagen, maar dat ik mijn taak als verdediger serieus neem.

Video igitur causas esse permultas quae istum impellerent; videamus nunc ecquae facultas suscipiendi malefici fuerit. Ubi occisus est Sex. Roscius? –'Romae.' – Quid? Tu, T. Rosci, ubi tunc eras? – 'Romae. Verum quid ad rem? Et alii multi.' – Quasi nunc id agatur quis ex tanta multitudine occiderit, ac non hoc quaeratur, eum qui Romae sit occisus utrum verisimilius sit ab eo esse occisum qui assiduus eo tempore Romae fuerit, an ab eo qui multis annis Romam omnino non accesserit. Age nunc ceteras quoque facultates consideremus. Erat tum multitudo sicariorum, id quod commemoravit Erucius, et homines impune occidebantur. Quid? Ea multitudo quae erat? Opinor aut eorum qui in bonis erant occupati aut eorum qui ab iis conducebantur ut aliquem occiderent. Si eos putas qui alienum appetebant, tu es in eo numero qui nostra pecunia dives es; sin eos quos qui leviore nomine appellant percussores vocant, quaere in cuius fide sint et clientela; mihi crede, aliquem de societate tua reperies; et, quicquid tu contra dixeris, id cum defensione nostra contendito; ita facillime causa Sex. Rosci cum tua conferetur. Dices: 'Quid postea, si Romae assiduus fui?' Respondebo: 'At ego omnino non fui.' – 'Fateor me sectorem esse, verum et alii multi.' – 'At ego,' ut tute arguis, 'agricola et rusticus.' – 'Non continuo, si me in gregem sicariorum contuli, sum sicarius.' – 'At ego profecto qui ne novi quidem quemquam sicarium longe absum ab eiusmodi crimine.' Permulta sunt quae dici possunt quare intellegatur summam tibi facultatem fuisse malefici suscipiendi; quae non

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

modo idcirco praetereo quod te ipsum non libenter accuso verum eo magis etiam quod, si de illis caedibus velim commemorare quae tum factae sunt ista eadem ratione qua Sex. Roscius occisus est, vereor ne ad plures oratio mea pertinere videatur.

Videamus nunc strictim, sicut cetera, quae post mortem Sex. Rosci abs te, T. Rosci, facta sunt; quae ita aperta et manifesta sunt ut medius fidius, iudices, invitus ea dicam. Vereor enim, cuicuimodi es, T. Rosci, ne ita hunc videar voluisse servare ut tibi omnino non pepercerim. Cum hoc vereor et cupio tibi aliqua ex parte quod salva fide possim parcere, rursus immuto voluntatem meam; venit enim mihi in mentem oris tui. Tene, cum ceteri socii tui fugerent ac se occultarent, ut hoc iudicium non de illorum praeda sed de huius maleficio fieri videretur, potissimum tibi partes istas depoposcisse ut in iudicio versarere et sederes cum accusatore? Qua in re nihil aliud assequeris nisi ut ab omnibus mortalibus audacia tua cognoscatur et impudentia. Occiso Sex. Roscio quis primus Ameriam nuntiat? Mallius Glaucia, quem iam antea nominavi, tuus cliens et familiaris. Quid attinuit eum potissimum nuntiare quod, si nullum iam ante consilium de morte ac de bonis eius inieras nullamque societatem neque sceleris neque praemi cum homine ullo coieras, ad te minime omnium pertinebat? – 'Sua sponte Mallius nuntiat.' – Quid, quaeso, eius intererat? An, cum Ameriam non huiusce rei causa venisset, casu accidit ut id quod Romae audierat primus nuntiaret? Cuius rei causa venerat Ameriam? 'Non possum' inquit 'divinare.' Eo rem iam adducam ut nihil divinatione opus sit. Qua ratione T. Roscio Capitoni primo nuntiavit? Cum Ameriae Sex. Rosci domus uxor liberique essent, cum tot propinqui cognatique optime convenientes, qua ratione factum est ut iste tuus cliens, sceleris tui nuntius, T. Roscio Capitoni potissimum nuntiaret?

Cicero, Pro Sexto Roscio Amerino 91-96

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 3

In een rechtszaak klaagt Cicero Verres aan wegens zelfverrijking en wanbestuur tijdens zijn gouverneurschap.
In de onderstaande tekst toont hij aan, dat Verres altijd al een roofzuchtig iemand was, bijvoorbeeld toen hij onderbevelhebber was van de gevreesde gouverneur Dolabella en met hem een rondreis maakte langs de kust van Griekenland.

Delum venit. Ibi ex fano Apollinis religiosissimo noctu clam sustulit signa pulcherrima atque antiquissima, eaque in onerariam navem suam conicienda curavit. Postridie cum fanum spoliatum viderent ii qui Delum incolebant, graviter ferebant; est enim tanta apud eos eius fani religio atque antiquitas, ut in eo loco ipsum Apollinem natum esse arbitrentur. Verbum tamen facere non audebant, ne forte ea res ad Dolabellam ipsum pertineret. Tum subito tempestates coortae sunt maximae, iudices, ut non modo proficisci, cum cuperet, Dolabella non posset, sed vix in oppido consisteret: ita magni fluctus eiciebantur. Hic navis illa praedonis istius, onusta signis religiosis, expulsa atque eiecta fluctu frangitur; in litore signa illa Apollinis reperiuntur; iussu Dolabellae reponuntur. Tempestas sedatur, Dolabella Delo proficiscitur.

Cicero, In Verrem II 1.46

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Aantekeningen

regel 1 **Delum** = **in Delum**
Delus Delos *(eiland bij Griekenland)*
venit *Het onderwerp is Verres.*

regel 2 **signum** standbeeld

regel 3 **spoliatum** *Vul aan:* **esse**
spoliare leegroven

regel 4 **Delus** Delos *(eiland bij Griekenland)*
graviter ferre heel verontwaardigd zijn
tanta *Verbinden met* **religio atque antiquitas** *(regel 5).*

regel 5 **religio atque antiquitas** oeroude verering

regel 6 **verbum facere** bezwaar maken
ne omdat ze bang waren dat

regel 7 **pertinere ad** te maken hebben met

regel 8 **proficisci** *Verbinden met* **non posset** *(regel 9).*

regel 9 **sed** *Lees:* **sed etiam**
consistere blijven *(Het stadje op Delos lag vlak langs de kust.)*

regel 10 **eicere** op de kust smijten
Hic daardoor
praedonis *Hiermee wordt Verres bedoeld.*
signum standbeeld

regel 11 **expellere** aan land werpen
eicere op de kust smijten

regel 12 **reponuntur** *namelijk in de tempel*

regel 13 **Delo** = **e Delo**
Delus Delos *(eiland bij Griekenland)*

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Examen VWO

2021

tijdvak 3
dinsdag 6 juli
9.00 - 12.00 uur

Latijnse taal en cultuur

Bij dit examen hoort een bijlage.

Dit examen bestaat uit 23 vragen en een vertaalopdracht.
Voor dit examen zijn maximaal 74 punten te behalen.
Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring of uitleg gevraagd wordt, worden aan het antwoord meestal geen punten toegekend als deze verklaring of uitleg ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (tekstelementen, redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld één tekstelement wordt gevraagd en je antwoordt met meer dan één tekstelement, dan wordt alleen het eerste tekstelement in de beoordeling meegeteld.

VW-1110-a-21-3-o

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Regel 1 **iudices**

2p **1** Noteer uit welke maatschappelijke geleding deze personen kwamen en noteer het ambt van de functionaris die voorzitter van de rechtbank was. Baseer je antwoord op de achtergronden bij de teksten die je voor dit examen gelezen hebt.

Regel 1-4 **Credo** t/m **comparandus**
In deze regels onderscheidt Cicero zijn eigen gedrag van dat van andere aanwezige redenaars. Hij doet dit onder andere door gebruik te maken van het stilistisch middel antithese.

2p **2** **a** Citeer de twee Latijnse woorden die deze antithese vormen.

Uit het vervolg (t/m regel 7 **vitant**) blijkt dat er ook een overeenkomst is tussen Cicero en andere aanwezige redenaars.

b Beschrijf in eigen woorden deze overeenkomst.

Regel 2-4 **qui** t/m **comparandus**
In deze opmerking vergelijkt Cicero zichzelf op drie punten met de andere aanwezige redenaars: **aetate**, **ingenio**, **auctoritate**.

2p **3** **a** Op welk van deze drie punten kan de opmerking van Cicero beschouwd worden als valse bescheidenheid? Verklaar je antwoord.

b Noteer de namen van twee stilistische middelen die Cicero gebruikt in zijn opmerking **qui** t/m **comparandus** (regel 2-4). Laat alliteratie buiten beschouwing.

Tekst 1 en Tekst 2

Tekst 2, regel 4 **timor**
Het begrip **timor** speelt een grote rol in dit proces.

3p **4** **a** Beschrijf in eigen woorden wat het effect hiervan is op de **summi oratores** (tekst 1, regel 1). Baseer je antwoord op de regels 1-7 van tekst 1 (**Credo** t/m **vitant**).

b Beschrijf in eigen woorden de vier oorzaken van Cicero's eigen **timor**, die hij noemt in de regels 4-6 van tekst 2 (**Huc** t/m **pericula**).

Tekst 2

Regel 12 **offici**

1p **5** Beschrijf in eigen woorden wat Cicero hiermee concreet bedoelt.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Regel 15 **iudex praeesses**
M. Fannius maakte bij deze zaak als voorzitter deel uit van de jury.

2p **6** Citeer uit de regels 18-30 (**Longo** t/m **sint**) de twee tekstelementen die verwijzen naar de twee andere officiële rollen bij deze rechtszaak. Laat de jury buiten beschouwing.

Regel 19 **caedes**
Deze **caedes** waren onderdeel van een officiële politieke maatregel.

2p **7** **a** Noteer de term voor deze officiële politieke maatregel. Baseer je antwoord op de achtergronden bij de teksten die je voor dit examen gelezen hebt.

b Noteer het andere onderdeel van deze officiële politieke maatregel. Baseer je antwoord op de achtergronden bij de teksten die je voor dit examen gelezen hebt.

Regel 30-31 **Etenim** t/m **liceat**
In zijn roman *Romeins bloed* schrijft Steven Saylor:

> Want wat is het doel van deze rechtszaak, als diefstal en moord ongestraft kunnen worden gepleegd?

Deze woorden zijn gebaseerd op de regels 30-31 (**Etenim** t/m **liceat**).

2p **8** **a** Citeer uit de regels 30-31 (**Etenim** t/m **liceat**) het Latijnse tekstelement dat hetzelfde weergeeft als ‘diefstal en moord’ in het bovenstaande citaat.

b Citeer uit de regels 30-31 (**Etenim** t/m **liceat**) het Latijnse tekstelement waarop het woord ‘ongestraft’ is gebaseerd in het bovenstaande citaat.

Regel 30-38 **Etenim** t/m **restat**

2p **9** **a** Leg in eigen woorden uit dat Cicero in deze regels betoogt dat er in dit proces sprake is van ‘de omgekeerde wereld’. Ga in je antwoord in op beide partijen.

b Leg uit welke rol het begrip **bono** (regel 33) speelt in Cicero’s argumentatie voor zijn stelling dat er sprake is van ‘de omgekeerde wereld’.

Tekst 3 en Tekst 4

Tekst 4, regel 8-9 **Tecum** t/m **profiteris**

2p **10** **a** Citeer uit de regels 1-6 van tekst 3 (**Erant** t/m **eiusmodi**) het Latijnse tekstelement waarmee Cicero hetzelfde bedoelt als met **istic** in regel 8 van tekst 4.

b Citeer uit de regels 6-9 van tekst 3 (**alter** t/m **superavit**) het Latijnse zelfstandig naamwoord waarmee Cicero dezelfde persoon bedoelt als met **T. Rosci** in regel 8 van tekst 4.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 4

Regel 2 **Eruci**

1p **11** Noteer de rol van deze persoon in het proces.

Regel 7-15 **Causam** t/m **accedere**

1p **12** Citeer uit deze regels de Latijnse zin die als een geval van het stilistisch middel sententia opgevat kan worden en verklaar je keuze. Ga in je antwoord in op de betekenis van de desbetreffende zin.

Regel 17-18 **tamen** t/m **videbatur**

1p **13** Welke woorden geven het best de strekking weer van **non tam … quam …** (regel 17) in deze zin?

A meer … dan …
B minder … dan …
C niet … en ook niet …
D zowel … als …

Regel 15 **Hunc** en regel 18 **vir**

1p **14** Beschrijf in eigen woorden het verschil tussen deze beide personen dat Cicero aangeeft in de regels 15-22 (**Hunc** t/m **dicere**).

Regel 21 **causa dicenda est**

1p **15** Citeer uit de regels 15-18 (**Hunc** t/m **videbatur**) het Latijnse tekstelement dat inhoudelijk overeenkomt met **causa dicenda est**.

Regel 15 **horrebant** en regel 22 **reformidant**

1p **16** Verklaar het verschil in tijd tussen deze twee persoonsvormen. Ga in je antwoord in op beide beschreven situaties.

Regel 21-22 **nomen ipsum reformidant**

Cicero gebruikt hier een a-fortiori-redenering, die hij slechts voor de helft uitspreekt.

1p **17** Noteer in eigen woorden de volledige a-fortiori-redenering.

Regel 18-22 **Ego** t/m **dicere**

1p **18** De strekking van deze zin is het best te omschrijven als:

A De rechter mag van mij heel streng zijn.
B Deze rechter is wel streng, maar ik wil liever een nog strengere hebben.
C Een goede rechter is streng tegen misdadigers en mild tegen onschuldigen.
D Vroeger waren rechters veel strenger.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Regel 22-30 **In** t/m **occultatur**
Cicero gebruikt verscheidene argumenten om de verdenking op T. Roscius te richten.

3p **19** **a** Noteer in eigen woorden het argument in de regels 22-26 (**In** t/m **fueris**).
b Noteer in eigen woorden het argument in regel 26 (**Quid si ut avarus** t/m **audax**).
c Noteer in eigen woorden het argument in regel 27 (**Quid si ut illius** t/m **inimicissimus**).

Regel 25-30 **Quid si accedit** t/m **occultatur**
In deze regels gebruikt Cicero het stilistisch middel paradox.

1p **20** Citeer het desbetreffende Latijnse tekstelement.

Regel 30-31 **Avaritiam** t/m **alienissimo**
Cicero beschrijft in deze zin een handelwijze die volgens hem tegengesteld is aan de handelwijze die men zou verwachten.

2p **21** **a** Beschrijf in eigen woorden de handelwijze die men volgens Cicero zou verwachten.
b Noteer de naam van degene die bedoeld wordt met **alienissimo** (regel 31).

Algemeen

In Cicero's redevoering *Pro Sexto Roscio Amerino* komen kenmerken van de *oratio invectiva* voor.

1p **22** Licht deze stelling toe en onderbouw haar met een voorbeeld uit tekst 4.

Let op: de laatste vraag en opdracht van dit examen staan op de volgende pagina.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

In *De oratore* schrijft Cicero:

I We moeten onze rede zo beginnen, dat we ons verzekeren van de sympathie, interesse en aandacht van de toehoorders.
II Dan moeten we …
III Vervolgens moeten we de strijdvraag analyseren of tenminste de hoofdstelling preciseren,
IV en daarna moeten we onze beweringen staven met redelijke argumenten en de tegenargumenten weerleggen.
V Volgens sommigen komt dan als afsluiting de epiloog van de rede, terwijl anderen vóór deze epiloog nog een excurs invoegen ter opluistering en verrijking van het geheel.

2p **23** **a** Uit welk onderdeel van de redevoering is tekst 4 afkomstig? Noteer als antwoord het Romeinse cijfer van het juiste onderdeel uit de beschrijving hierboven.

b Beschrijf in eigen woorden wat op de puntjes bij onderdeel II moet staan. Baseer je antwoord op de achtergronden bij de teksten die je voor dit examen gelezen hebt.

Tekst 5

Bestudeer de inleiding en de aantekeningen bij tekst 5.

37p Vertaal de regels 1 t/m 12 in het Nederlands.

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Bijlage VWO

2021

tijdvak 3

Latijnse taal en cultuur

Tekstboekje

VW-1110-a-21-3-b

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Het begin van de redevoering.

Credo ego vos, iudices, mirari quid sit quod, cum tot summi oratores hominesque nobilissimi sedeant, ego potissimum surrexerim, is qui neque aetate neque ingenio neque auctoritate sim cum his qui sedeant comparandus. Omnes enim hi quos videtis adesse in hac causa iniuriam novo scelere conflatam putant oportere defendi, defendere ipsi propter iniquitatem temporum non audent. Ita fit ut adsint propterea quod officium sequuntur, taceant autem idcirco quia periculum vitant.

Cicero, Pro Sexto Roscio Amerino 1

Tekst 2

Cicero's inzet en de taak van de rechters.

His de rebus tantis tamque atrocibus neque satis me commode dicere neque satis graviter conqueri neque satis libere vociferari posse intellego. Nam commoditati ingenium, gravitati aetas, libertati tempora sunt impedimento. Huc accedit summus timor quem mihi natura pudorque meus attribuit et vestra dignitas et vis adversariorum et Sex. Rosci pericula. Quapropter vos oro atque obsecro, iudices, ut attente bonaque cum venia verba mea audiatis. Fide sapientiaque vestra fretus plus oneris sustuli quam ferre me posse intellego. Hoc onus si vos aliqua ex parte allevabitis, feram ut potero studio et industria, iudices; sin a vobis – id quod non spero – deserar, tamen animo non deficiam et id quod suscepi, quoad potero, perferam. Quod si perferre non potero, opprimi me onere offici malo quam id quod mihi cum fide semel impositum est aut propter perfidiam abicere aut propter infirmitatem animi deponere. Te quoque magnopere, M. Fanni, quaeso ut qualem te iam antea populo Romano praebuisti, cum huic eidem quaestioni iudex praeesses, talem te et nobis

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

et rei publicae hoc tempore impertias. Quanta multitudo hominum convenerit ad hoc iudicium vides; quae sit omnium mortalium exspectatio, quae cupiditas ut acria ac severa iudicia fiant intellegis. Longo intervallo iudicium inter sicarios hoc primum committitur, cum interea caedes indignissimae maximaeque factae sunt; omnes hanc quaestionem te praetore manifestis maleficiis cotidianoque sanguine dimisso virtutis ostentui sperant futuram.

Qua vociferatione in ceteris iudiciis accusatores uti consuerunt, ea nos hoc tempore utimur qui causam dicimus. Petimus abs te, M. Fanni, a vobisque, iudices, ut quam acerrime maleficia vindicetis, ut quam fortissime hominibus audacissimis resistatis, ut hoc cogitetis, nisi in hac causa qui vester animus sit ostendetis, eo prorumpere hominum cupiditatem et scelus et audaciam ut non modo clam verum etiam hic in foro ante tribunal tuum, M. Fanni, ante pedes vestros, iudices, inter ipsa subsellia caedes futurae sint. Etenim quid aliud hoc iudicio temptatur nisi ut id fieri liceat? Accusant ii qui in fortunas huius invaserunt, causam dicit is cui praeter calamitatem nihil reliquerunt; accusant ii quibus occidi patrem Sex. Rosci bono fuit, causam dicit is cui non modo luctum mors patris attulit verum etiam egestatem; accusant ii qui hunc ipsum iugulare summe cupierunt, causam dicit is qui etiam ad hoc ipsum iudicium cum praesidio venit ne hic ibidem ante oculos vestros trucidetur; denique accusant ii quos populus poscit, causam dicit is qui unus relictus ex illorum nefaria caede restat.

Cicero, Pro Sexto Roscio Amerino 9-13

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 3

Over twee bekenden van het slachtoffer.

Erant ei veteres inimicitiae cum duobus Rosciis Amerinis, quorum alterum sedere in accusatorum subselliis video, alterum tria huiusce praedia possidere audio; quas inimicitias si tam cavere potuisset quam metuere solebat, viveret. Neque enim, iudices, iniuria metuebat. Nam duo isti sunt T. Roscii – quorum alteri Capitoni cognomen est, iste qui adest Magnus vocatur – homines eiusmodi: alter plurimarum palmarum vetus ac nobilis gladiator habetur, hic autem nuper se ad eum lanistam contulit, quique ante hanc pugnam tiro esset, quod sciam, facile ipsum magistrum scelere audaciaque superavit.

Cicero, Pro Sexto Roscio Amerino 17

Tekst 4

Cicero richt de verdenking op iemand anders.

Desinamus aliquando ea scrutari quae sunt inania; quaeramus ibi maleficium ubi et est et inveniri potest; iam intelleges, Eruci, certum crimen quam multis suspicionibus coarguatur, tametsi neque omnia dicam et leviter unumquidque tangam. Neque enim id facerem, nisi necesse esset, et id erit signi me invitum facere quod non persequar longius quam salus huius et mea fides postulabit.
Causam tu nullam reperiebas in Sex. Roscio; at ego in T. Roscio reperio. Tecum enim mihi res est, T. Rosci, quoniam istic sedes ac te palam adversarium esse profiteris. De Capitone post viderimus si, quemadmodum paratum esse audio, testis prodierit: tum alias quoque suas palmas cognoscet de quibus me ne audisse quidem suspicatur. L. Cassius ille quem populus Romanus verissimum et sapientissimum iudicem putabat identidem in causis quaerere solebat ‘cui bono’ fuisset. Sic vita

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

hominum est ut ad maleficium nemo conetur sine spe atque emolumento accedere. Hunc quaesitorem ac iudicem fugiebant atque horrebant ii quibus periculum creabatur ideo quod, tametsi veritatis erat amicus, tamen natura non tam propensus ad misericordiam quam applicatus ad severitatem videbatur. Ego, quamquam praeest huic quaestioni vir et contra audaciam fortissimus et ab innocentia clementissimus, tamen facile me paterer vel illo ipso acerrimo iudice quaerente vel apud Cassianos iudices, quorum etiamnunc ii quibus causa dicenda est nomen ipsum reformidant, pro Sex. Roscio dicere. In hac enim causa cum viderent illos amplissimam pecuniam possidere, hunc in summa mendicitate esse, illud quidem non quaererent, cui bono fuisset, sed eo perspicuo crimen et suspicionem potius ad praedam adiungerent quam ad egestatem. Quid si accedit eodem ut tenuis antea fueris? Quid si ut avarus? Quid si ut audax? Quid si ut illius qui occisus est inimicissimus? Num quaerenda causa quae te ad tantum facinus adduxerit? Quid ergo horum negari potest? Tenuitas hominis eiusmodi est ut dissimulari non queat atque eo magis eluceat quo magis occultatur. Avaritiam praefers qui societatem coieris de municipis cognatique fortunis cum alienissimo. Quam sis audax, ut alia obliviscar, hinc omnes intellegere potuerunt quod ex tota societate, hoc est ex tot sicariis, solus tu inventus es qui cum accusatoribus sederes atque os tuum non modo ostenderes sed etiam offerres. Inimicitias tibi fuisse cum Sex. Roscio et magnas rei familiaris controversias concedas necesse est.

Cicero, Pro Sexto Roscio Amerino 83-87

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 5

In een redevoering tot het verzamelde volk roept Cicero, die in dit jaar consul is, op tot het vieren van het grote feest waartoe net besloten is door de senaat. Cicero heeft namelijk zonder enig bloedvergieten een staatsgreep weten te voorkomen.
In de tweede helft van de onderstaande tekst herinnert hij het volk eraan dat het er in het verleden vaak veel bloederiger aan toeging.

Quam ob rem, Quirites, quoniam ad omnia pulvinaria supplicatio decreta est, celebratote illos dies cum coniugibus ac liberis vestris. Nam multi saepe honores dis immortalibus iusti habiti sunt ac debiti, sed profecto iustiores numquam. Erepti enim estis ex crudelissimo ac miserrimo interitu, et erepti sine caede, sine sanguine, sine exercitu, sine dimicatione: togati, me uno togato duce et imperatore, vicistis. Etenim recordamini, Quirites, omnes civiles dissensiones, non solum eas, quas audistis, sed eas, quas vosmet ipsi meministis atque vidistis. L. Sulla P. Sulpicium oppressit; C. Marium, custodem huius urbis, multosque fortes viros partim eiecit ex civitate, partim interemit. Cn. Octavius consul armis expulit ex urbe collegam; omnis hic locus acervis corporum et civium sanguine redundavit.

Cicero, In Catilinam III 23-24

Aantekeningen

regel 1 **Quam ob rem** Daarom
supplicatio dankfeest
regel 2 **celebratote** jullie moeten vieren
regel 3 **dis** = **deis**
iusti ac debiti *Verbinden met* **honores** *(regel 3).*
habere organiseren
regel 5 **et erepti** *Vul aan:* **estis**
regel 6 **togatus** in toga gekleed *(dus niet als militair gewapend)*
uno in mijn eentje
regel 8 **audistis** = **audivistis**
sed *Lees:* **sed etiam**
vosmet = **vos**
regel 9 **P. Sulpicius** en **C. Marius** *politieke tegenstanders van L. Sulla*
regel 10 **Cn. Octavius** *Deze consul had een hevig conflict met zijn medeconsul.*

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Examen VWO

2019

tijdvak 1
dinsdag 21 mei
9.00 - 12.00 uur

Latijnse taal en cultuur

Bij dit examen hoort een bijlage.

Dit examen bestaat uit 25 vragen en een vertaalopdracht.
Voor dit examen zijn maximaal 76 punten te behalen.
Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring of uitleg gevraagd wordt, worden aan het antwoord meestal geen punten toegekend als deze verklaring of uitleg ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (tekstelementen, redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld één tekstelement wordt gevraagd en je antwoordt met meer dan één tekstelement, dan wordt alleen het eerste tekstelement in de beoordeling meegeteld.

VW-1110-a-19-1-o

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Regel 502 **meliora**
Door middel van het woord **meliora** worden twee zaken met elkaar vergeleken.

1p **1** Beschrijf in eigen woorden de twee zaken die vergeleken worden.

Regel 515 **ideoque fugis**

1p **2** Heeft Apollo gelijk met de verklaring die hij hier geeft? Licht je antwoord toe en betrek daarbij het voorafgaande deel van het verhaal (niet in dit examen afgedrukt).

Regel 504-524 **Nympha** t/m **artes**
Apollo's betoog is een oproep aan Daphne om niet zo hard voor hem weg te lopen. Zijn betoog kan samengevat worden in drie inhoudelijk verschillende argumenten.

3p **3** a. Beschrijf in eigen woorden het argument in de regels 504-507 (**Nympha** t/m **sequendi**).
b. Beschrijf in eigen woorden het argument in de regels 508-510 (**Me** t/m **sunt**).
c. Beschrijf in eigen woorden het argument in de regels 512-522 (**Cui** t/m **nobis**).

Regel 517-524 **Iuppiter** t/m **artes**
In een verhaal van de Griekse schrijver Lucianus maakt iemand de volgende hatelijke opmerking over Apollo:

> Hij wist niet te voorspellen dat Daphne voor hem zou vluchten, hoewel hij mooi is en lang haar draagt.

1p **4** Citeer uit de regels 517-524 (**Iuppiter** t/m **artes**) de Latijnse zin waarin Apollo de eigenschap van zichzelf noemt die in het bovenstaande citaat gerelativeerd wordt.

Regel 519-524 **Certa** t/m **artes**
Een opmerking in deze regels lijkt in tegenspraak te zijn met de inhoud van de *Remedia Amoris*, een van Ovidius' andere werken.

2p **5** Leg dit uit. Ga in je antwoord in op zowel de desbetreffende opmerking in deze regels als de inhoud van de *Remedia Amoris*.

Regel 524 **omnibus**

1p **6** Citeer uit het voorafgaande (vanaf regel 519 **Certa**) het Latijnse tekstelement waarmee Apollo eveneens benadrukt dat zijn invloed betrekking heeft op iedereen.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Regel 526 **verba**

1p **7** Citeer uit het vervolg (t/m regel 532 **passu**) het Latijnse woord waarmee de inhoud van Apollo's woorden wordt gekwalificeerd.

Regel 525-527 **Plura** t/m **decens**

In deze regels komt het stilistisch middel enallage voor.

1p **8** Citeer het desbetreffende Latijnse woord.

Regel 530 **aucta fuga forma est. Sed enim non sustinet ultra**

2p **9** a. Schrijf regel 530 over en scandeer deze regel.

b. Congrueert **aucta** met **fuga** of congrueert **aucta** met **forma**? Licht je antwoord toe op basis van het metrum.

Regel 534 **et** t/m **salutem**

1p **10** Verdedig de stelling dat de alliteratie de inhoud van deze regel ondersteunt.

Regel 533-539 **Ut** t/m **timore**

2p **11** Leg op basis van de regels 504-509 (**Nympha** t/m **doloris**) uit, welk bezwaar Apollo zou hebben tegen de vergelijking in de regels 533-539. Ga in je antwoord in op zowel de regels 504-509 (**Nympha** t/m **doloris**) als de regels 533-539 (**Ut** t/m **timore**).

Tekst 2

Regel 163 **constantia**

1p **12** Waarop heeft het begrip **constantia** in deze context concreet betrekking?

Regel 164 **flamma** t/m **meas**

Deze zin wordt door W. Peters als volgt vertaald:

slechts de begrafenistoorts dooft straks mijn laaiende vlam

1p **13** Leg uit waarop de vertaling 'straks' gebaseerd is en citeer daarbij het desbetreffende Latijnse woord.

Regel 165-170 **Praeposui** t/m **suo**

In haar brief aan Paris schrijft Helena:

tres tibi se nudas exhibuere deae;
unaque cum regnum, belli daret altera laudem
"Tyndaridis coniunx," tertia dixit, "eris!"

3p **14** a. Citeer uit de regels 165-170 (**Praeposui** t/m **suo**) het Latijnse woord waarmee hetzelfde bedoeld wordt als met 'belli laudem'.

b. Citeer uit de regels 165-170 (**Praeposui** t/m **suo**) het Latijnse woord waarmee dezelfde persoon bedoeld wordt als met 'altera'.

c. Citeer uit de regels 165-170 (**Praeposui** t/m **suo**) het Latijnse woord waarmee dezelfde persoon bedoeld wordt als met 'Tyndaridis'.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Regel 169 **Nec** t/m **videbor**

1p **15** Leg uit dat Ovidius in deze regel het narratologisch middel dramatische ironie gebruikt.

Regel 173-174 **Non** t/m **eris**

In elk van deze beide regels past Ovidius het stilistisch middel litotes toe.

2p **16** a. Citeer uit regel 173 (**Non** t/m **opto**) de twee Latijnse woorden die de litotes vormen.

b. Citeer uit regel 174 (**nec** t/m **eris**) de twee Latijnse woorden die de litotes vormen.

Regel 188 **Una** t/m **opes**

1p **17** Leg uit wat het verband is tussen deze regel en regel 187 (**O** t/m **est**). Ga in je antwoord in op de inhoud van beide regels.

Regel 189 **Nec** t/m **vestram**

2p **18** a. Leg uit dat deze opmerking goed aansluit bij het doel van Paris' brief.

b. Leg uit wat de directe aanleiding voor Paris is om deze opmerking op deze plaats in de brief te maken.

Regel 191-196 **Parca** t/m **nurus**

In de tragedie *Trojaanse vrouwen* van Euripides, die zich afspeelt na afloop van de Trojaanse oorlog, richt Hecuba, de moeder van Paris, zich tot Helena met onder meer de volgende woorden:

> Zodra je Paris gezien had, schitterend door zijn exotische kleding en goud, raakte je totaal buiten zinnen. Want je leidde in Argos een sober bestaan en je verwachtte na je vertrek uit Sparta overspoeld te worden door goud in de stad van de Phrygiërs en daar te baden in weelde. Het huis van Menelaos voldeed niet aan jouw behoefte aan uitspattingen.

'exotische kleding en goud'

3p **19** a. Citeer uit de regels 191-196 (**Parca** t/m **nurus**) het Latijnse tekstelement waarmee Paris zijn eigen kleding en de kleding van zijn metgezellen aanduidt.

'Het huis van Menelaos voldeed niet'

b. Citeer uit de regels 191-196 (**Parca** t/m **nurus**) het Latijnse tekstelement dat inhoudelijk vergelijkbaar is met 'Het huis van Menelaos voldeed niet'.

c. Leg uit dat de functie van Paris' woorden bij Ovidius verschilt van de functie van Hecuba's woorden bij Euripides. Ga in je antwoord in op beide passages.

Regel 195-196 **Cum** t/m **nurus**

De strekking van deze regels kan als een a-fortiori-redenering weergegeven worden.

1p **20** Noteer in eigen woorden deze a-fortiori-redenering.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Regel 197-198 **Da** t/m **Phrygem**
Deze regels bevatten een element dat door Helena als een belediging kan worden opgevat.

1p **21** Leg dit uit.

Regel 203-204 **Phryx** t/m **iugis**
In de *Homerische hymne voor Aphrodite* zegt Aphrodite, nadat zij met Anchises de liefde heeft bedreven:

> Het deed mij vreselijk verdriet dat ik het bed had gedeeld met
> een sterveling.

2p **22** a. Citeer uit de regels 203-204 (**Phryx** t/m **iugis**) het Latijnse woord waaruit blijkt dat Paris een andere voorstelling van zaken geeft.
b. Citeer uit de regels 203-204 (**Phryx** t/m **iugis**) het Latijnse tekstelement waarmee Aphrodite wordt aangeduid.

Regel 207-208 **Non** t/m **equos**

2p **23** Beschrijf in eigen woorden de gebeurtenis waarnaar Paris in deze regels verwijst. Leg in je antwoord uit wat er in deze context precies bedoeld wordt met **lumina**, met **dape** en met **equos**. Gebruik bij voorkeur niet meer dan 40 woorden.

Regel 205-212 **Nec** t/m **umor aquis**
In de regels 265-266 van deze brief (niet in dit examen afgedrukt) schrijft Paris:

> Zo won Hippomenes door zijn nog snellere loop Atalanta,
> kreeg ook de Phrygische held Hippodameia als bruid.

1p **24** Noteer de nummers van de twee opeenvolgende regels waarmee in de regels 205-212 (**Nec** t/m **umor aquis**) naar dezelfde gebeurtenis verwezen wordt als met ‘kreeg ook de Phrygische held Hippodameia als bruid’.

Regel 211-212 **nec proavo** t/m **aquis**
Volgens de mythologische overlevering was Tantalus een Phrygische koning.

1p **25** Leg uit dat de vermelding van dit gegeven afbreuk zou doen aan het betoog van Paris. Baseer je antwoord op de regels 197-212 (**Da** t/m **umor aquis**).

Tekst 3

Bestudeer de inleiding en de aantekeningen bij Tekst 3.

38p Vertaal de regels 363 t/m 380 in het Nederlands.

Bronvermelding
Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Bijlage VWO

2019

tijdvak 1

Latijnse taal en cultuur

Tekstboekje

VW-1110-a-19-1-b

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Apollo en Daphne

497 Spectat inornatos collo pendere capillos,
498 et "Quid, si comantur?" ait; videt igne micantes
499 sideribus similes oculos; videt oscula, quae non
500 est vidisse satis; laudat digitosque manusque
501 bracchiaque et nudos media plus parte lacertos;
502 si qua latent, meliora putat. Fugit ocior aura
503 illa levi neque ad haec revocantis verba resistit:
504 "Nympha, precor, Penei, mane! Non insequor hostis;
505 nympha, mane! Sic agna lupum, sic cerva leonem,
506 sic aquilam penna fugiunt trepidante columbae,
507 hostes quaeque suos; amor est mihi causa sequendi.
508 Me miserum, ne prona cadas indignave laedi
509 crura notent sentes, et sim tibi causa doloris!
510 Aspera qua properas loca sunt. Moderatius, oro,
511 curre fugamque inhibe; moderatius insequar ipse.
512 Cui placeas inquire tamen; non incola montis,
513 non ego sum pastor, non hic armenta gregesque
514 horridus observo. Nescis, temeraria, nescis
515 quem fugias, ideoque fugis. Mihi Delphica tellus
516 et Claros et Tenedos Pataraeaque regia servit;
517 Iuppiter est genitor; per me quod eritque fuitque
518 estque patet; per me concordant carmina nervis.
519 Certa quidem nostra est, nostra tamen una sagitta
520 certior, in vacuo quae vulnera pectore fecit.
521 Inventum medicina meum est opiferque per orbem
522 dicor et herbarum subiecta potentia nobis.
523 Ei mihi, quod nullis amor est sanabilis herbis
524 nec prosunt domino quae prosunt omnibus artes!"

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

525 Plura locuturum timido Peneia cursu
526 fugit cumque ipso verba imperfecta reliquit,
527 tum quoque visa decens. Nudabant corpora venti,
528 obviaque adversas vibrabant flamina vestes,
529 et levis impulsos retro dabat aura capillos;
530 aucta fuga forma est. Sed enim non sustinet ultra
531 perdere blanditias iuvenis deus, utque monebat
532 ipse Amor, admisso sequitur vestigia passu.
533 Ut canis in vacuo leporem cum Gallicus arvo
534 vidit, et hic praedam pedibus petit, ille salutem,
535 alter inhaesuro similis iam iamque tenere
536 sperat et extento stringit vestigia rostro,
537 alter in ambiguo est an sit comprensus et ipsis
538 morsibus eripitur tangentiaque ora relinquit;
539 sic deus et virgo est, hic spe celer, illa timore.

Ovidius, Metamorphoses 1.497-539

Tekst 2

Uit de brief van Paris aan Helena

163 Da modo te, quae sit Paridis constantia nosces:
164 flamma rogi flammas finiet una meas.
165 Praeposui regnis ego te, quae maxima quondam
166 pollicita est nobis nupta sororque Iovis,
167 dumque tuo possem circumdare bracchia collo,
168 contempta est virtus Pallade dante mihi.
169 Nec piget aut umquam stulte legisse videbor:
170 permanet in voto mens mea firma suo.
171 Spem modo ne nostram fieri patiare caducam
172 deprecor, o tanto digna labore peti.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

173 Non ego coniugium generosae degener opto,
174 nec mea, crede mihi, turpiter uxor eris.
175 Pliada, si quaeres, in nostra gente Iovemque
176 invenies, medios ut taceamus avos.
177 Regna parens Asiae, qua nulla beatior ora est,
178 finibus immensis vix obeunda tenet.
179 Innumeras urbes atque aurea tecta videbis
180 quaeque suos dicas templa decere deos.
181 Ilion aspicies firmataque turribus altis
182 moenia Phoebeae structa canore lyrae.
183 Quid tibi de turba narrem numeroque virorum?
184 Vix populum tellus sustinet illa suum.
185 Occurrent denso tibi Troades agmine matres,
186 nec capient Phrygias atria nostra nurus.
187 O quotiens dices "Quam pauper Achaia nostra est"!
188 Una domus quaevis urbis habebit opes.
189 Nec mihi fas fuerit Sparten contemnere vestram:
190 in qua tu nata es, terra beata mihi est.
191 Parca sed est Sparte, tu cultu divite digna;
192 ad talem formam non facit iste locus.
193 Hanc faciem largis sine fine paratibus uti
194 deliciisque decet luxuriare novis.
195 Cum videas cultus nostra de gente virorum,
196 qualem Dardanias credis habere nurus?

197 Da modo te facilem nec dedignare maritum
198 rure Therapnaeo nata puella Phrygem.
199 Phryx erat et nostro genitus de sanguine, qui nunc
200 cum dis potando nectare miscet aquas;
201 Phryx erat Aurorae coniunx, tamen abstulit illum
202 extremum noctis quae dea finit iter;
203 Phryx etiam Anchises, volucrum cui mater Amorum
204 gaudet in Idaeis concubuisse iugis.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

205 Nec, puto, collatis forma Menelaus et armis
206 iudice te nobis anteferendus erit.
207 Non dabimus certe socerum tibi clara fugantem
208 lumina, qui trepidos a dape vertat equos;
209 nec Priamo pater est soceri de caede cruentus
210 et qui Myrtoas crimine signat aquas;
211 nec proavo Stygia nostro captantur in unda
212 poma nec in mediis quaeritur umor aquis.

Ovidius, Heroides 16.163-212

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 3

Jupiter heeft door middel van een wereldwijde overstroming de hele mensheid uitgeroeid. Alleen Deucalion en zijn vrouw Pyrrha zijn gespaard gebleven. In de onderstaande tekst beschrijft Ovidius wat zij doen als het water weer gezakt is. De tekst begint met enkele sombere opmerkingen van Deucalion.

363 "O utinam possim populos reparare paternis
364 artibus atque animas formatae infundere terrae!
365 Nunc genus in nobis restat mortale duobus
366 — sic visum superis — hominumque exempla manemus."
367 Dixerat, et flebant. Placuit caeleste precari
368 numen et auxilium per sacras quaerere sortes.
369 Nulla mora est; adeunt pariter Cephisidas undas,
370 ut nondum liquidas, sic iam vada nota secantes.
371 Inde ubi libatos irroravere liquores
372 vestibus et capiti, flectunt vestigia sanctae
373 ad delubra deae, quorum fastigia turpi
374 pallebant musco stabantque sine ignibus arae.
375 Ut templi tetigere gradus, procumbit uterque
376 pronus humi gelidoque pavens dedit oscula saxo;
377 atque ita "Si precibus" dixerunt "numina iustis
378 victa remollescunt, si flectitur ira deorum,
379 dic, Themi, qua generis damnum reparabile nostri
380 arte sit, et mersis fer opem, mitissima, rebus."

Ovidius, Metamorphoses 1.363-380

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Aantekeningen

regel 363-364	**paternis artibus** *Deucalions vader Prometheus had vroeger de eerste mensen gevormd uit klei*
regel 364	**anima** levensadem
	infundo *+ dativus* inblazen in
	terra klei
regel 365	**nos duo** wij tweeën
	resto in + *ablativus* alleen nog bestaan uit
regel 366	**visum** + *dativus* er is besloten door
	exempla *Predicatief vertalen*
regel 367	**flebant** *Onderwerp: Deucalion en Pyrrha*
	Placuit *Vul aan:* **eis**
regel 368	**sors, sortis** orakelspreuk
regel 369	**Cephisidas undas** *(accusativus meervoud)* de rivier de Cephisus
regel 370	**ut** t/m **secantes** die nog wel wat modderig was, maar toch al weer herkenbaar als rivier
regel 371	**inde libatus** uit de rivier geschept
	irroravere = **irroraverunt**
regel 373	**deae** *Bedoeld is de godin Themis*
	fastigium gevelsteen
regel 374	**sine ignibus** *Alle offervuren waren door de overstroming uitgegaan*
regel 375	**tetigere** = **tetigerunt**
regel 378	**vinco** overhalen
	flecto tot bedaren brengen
regel 379	**Themi** *(vocativus)* Themis
	qua *Verbind met* **arte** *(regel 380)*
	genus nostrum de mensheid
regel 380	**ars, artis** manier

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Examen VWO

2019

tijdvak 2
dinsdag 18 juni
9.00 - 12.00 uur

Latijnse taal en cultuur

Bij dit examen hoort een bijlage.

Dit examen bestaat uit 25 vragen en een vertaalopdracht.
Voor dit examen zijn maximaal 76 punten te behalen.
Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring of uitleg gevraagd wordt, worden aan het antwoord meestal geen punten toegekend als deze verklaring of uitleg ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (tekstelementen, redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld één tekstelement wordt gevraagd en je antwoordt met meer dan één tekstelement, dan wordt alleen het eerste tekstelement in de beoordeling meegeteld.

VW-1110-a-19-2-o

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Regel 664-667 **Ponitur** t/m **favilla**

1p **1** Noteer de naam van het stilistisch middel waarmee in deze regels de grote hoeveelheid gerechten benadrukt wordt.

Regel 668-669 **eodem argento**

Er is gesuggereerd dat hier in plaats van **eodem argento** oorspronkelijk **eadem argilla** (**argilla** = pottenbakkersklei) heeft gestaan, omdat **eodem argento** hier inhoudelijk niet zou passen.

2p **2** a. Citeer uit het voorafgaande het Latijnse woord dat de bovenstaande suggestie ondersteunt.

b. Leg uit dat **eodem argento** juist wél goed past bij wat Ovidius over Philemon en Baucis duidelijk wil maken in de regels 664-678 (**Ponitur** t/m **voluntas**).

Regel 674 **hic mixta est rugosis carica palmis**

1p **3** Leg uit dat de inhoud van deze zin ondersteund wordt door de woordplaatsing.

Regel 678 **nec pauper voluntas**

Met deze woorden wordt impliciet een tegenstelling uitgedrukt.

1p **4** Beschrijf in eigen woorden deze tegenstelling. Baseer je antwoord op het voorafgaande (vanaf regel 664 **Ponitur**).

Regel 679-680 **Interea** t/m **vina**

1p **5** Beschrijf in eigen woorden wat Philemon en Baucis op grond van de in deze regels beschreven gebeurtenis concluderen. Baseer je antwoord op de regels 681-685 (**manibusque** t/m **parabant**).

Regel 684-685 **Unicus** t/m **parabant**

In deze regels komt het stilistisch middel metonymia voor.

1p **6** Citeer het desbetreffende Latijnse woord en noteer wat met dit woord bedoeld wordt.

Regel 686-688 **ille** t/m **deos**

In deze regels komt het stilistisch middel antithese voor.

1p **7** Citeer de twee Latijnse woorden die de antithese vormen.

Regel 690 **impia**

1p **8** Wat is de reden voor deze kwalificatie? Baseer je antwoord op het deel van het verhaal dat aan tekst 1 voorafgaat.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Regel 690-691 **huius mali**

2p **9** a. Citeer uit het voorafgaande (vanaf regel 688 **Superi**) het Latijnse zelfstandig naamwoord waarnaar verwezen wordt met **huius mali**.

b. Citeer uit het vervolg (t/m regel 697 **manere**) het Latijnse tekstelement waarmee de concrete inhoud van **huius mali** weergegeven wordt.

Regel 689-691 **Di** t/m **tecta**

Deze regels worden door M. d'Hane-Scheltema als volgt vertaald:

> "Ja, wij zijn goden," zeggen ze, "en deze streek vol zondaars krijgt straks de straf die men verdiend heeft. Jullie gaan vrijuit en blijven ongedeerd, maar moeten wel dit huis verlaten."

2p **10** a. Leg uit waarop de vertaling 'straks' is gebaseerd en citeer daarbij het desbetreffende Latijnse woord.

b. Citeer het Latijnse woord waarop de vertaling 'wel' is gebaseerd.

Regel 694 **nituntur longo vestigia ponere clivo**

2p **11** a. Schrijf regel 694 over en scandeer deze regel.

b. Leg uit dat de inhoud van deze regel wordt ondersteund door het metrum.

In het deel van het verhaal dat aan tekst 1 voorafgaat, merkt een personage op:

> nimiumque putas, Acheloe, potentes
> esse deos, si dant adimuntque figuras.

Een van de andere personages reageert hierop door het verhaal over Philemon en Baucis te vertellen.

3p **12** a. Beschrijf het inhoudelijke verband tussen het verhaal over Philemon en Baucis en de opmerking 'nimiumque putas, Acheloe, potentes esse deos'.

In het vervolg op tekst 1 (niet in dit examen afgedrukt) vinden in het verhaal over Philemon en Baucis — niet tegelijkertijd — twee gebeurtenissen plaats die in bovenstaand citaat omschreven worden met 'dant adimuntque figuras'.

b. Beschrijf in eigen woorden de desbetreffende twee gebeurtenissen. Laat buiten beschouwing dat delen van het gebied onder water komen te staan. Baseer je antwoord op de teksten die je voor dit examen gelezen hebt.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Het volgende citaat is afkomstig uit een artikel over keizer Augustus in het Historisch Nieuwsblad:

1 Grootschalige publieke werken werden uitgevoerd,
2 belangwekkende bibliotheken opgezet, en het wat architectuur
3 betreft nog altijd wat dorpse Rome transformeerde, naar het
4 stralende voorbeeld van Alexandrië, in een marmeren stad.
5 Naast deze min of meer tastbare hervormingen streefde Augustus
6 ook een morele hervorming na. Het volk moest zich weer
7 deugdelijk leren gedragen.

Regel 1-4 'Grootschalige' t/m 'marmeren stad'
Een beschrijving van de gedaanteverandering van het dorpse Rome in een marmeren stad zou inhoudelijk goed in Ovidius' werk *Metamorphoses* passen.

3p **13** a. Leg uit dat deze beschrijving gezien de opbouw van de *Metamorphoses* het best aan het einde zou passen. Baseer je antwoord op de achtergronden bij de teksten die je voor dit examen gelezen hebt.

Regel 3-4 'naar het stralende voorbeeld van Alexandrië'
b. Beschrijf in eigen woorden een aspect van Ovidius' literaire werk waarin Alexandrië ook voor hem een voorbeeld was. Baseer je antwoord op de achtergronden bij de teksten die je voor dit examen gelezen hebt.

Regel 5-7 'Naast' t/m 'gedragen'
c. Beschrijf in eigen woorden twee verschillende aspecten uit het verhaal over Philemon en Baucis waardoor dit verhaal goed past bij Augustus' politiek van morele hervorming. Baseer je antwoord op de teksten die je voor dit examen gelezen hebt.

Tekst 2

Regel 56 **Thalia mea**

1p **14** Wat bedoelt Ovidius concreet met deze metonymia? Beantwoord de vraag in het Nederlands.

Regel 63 **placitura**

1p **15** Citeer uit het voorafgaande (vanaf regel 57 **Carmina**) het Latijnse woord dat een tegenstelling vormt met **placitura**.

Regel 67 **minimo igni**

1p **16** Citeer uit het voorafgaande (vanaf regel 63 **Tunc**) het Latijnse tekstelement dat inhoudelijk vergelijkbaar is met **minimo igni**.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Regel 75 **Filia me mea bis prima fecunda iuventa**

2p **17** a. Schrijf regel 75 over en scandeer deze regel.
b. Met welk zelfstandig naamwoord in deze regel congrueert **prima**? Licht je antwoord toe op basis van het metrum.

Regel 75-76 **Filia** t/m **avum**

1p **18** Om hoeveel personen gaat het in deze regels in totaal?

Regel 82 **poenae meae**

4p **19** a. Citeer uit het voorafgaande (vanaf regel 73 **Ultima**) het Latijnse woord dat duidelijk maakt wat deze **poena** concreet inhield.
b. Citeer uit het vervolg (t/m regel 92 **meae**) het Latijnse woord dat duidelijk maakt wat deze **poena** concreet inhield.
c. Citeer uit het vervolg (t/m regel 92 **meae**) het Latijnse woord dat aanduidt wat Ovidius als reden voor de **poena** beschouwt. Laat **crimina** (regel 88) buiten beschouwing.
d. Citeer uit de regels 93-100 (**Iam** t/m **meo**) het Latijnse woord dat de persoon aanduidt die de **poena** heeft opgelegd.

Regel 83-84 **Me** t/m **nihil**

Deze regels bevatten een paradox.

1p **20** Leg de paradox uit.

Regel 85 **aliquid**

1p **21** Citeer uit het vervolg (t/m regel 90 **fugae**) het Latijnse woord dat duidelijk maakt wat Ovidius met **aliquid** bedoelt.

Regel 89 **nec vos mihi fallere fas est**

1p **22** Beschrijf in eigen woorden wat **fallere** in de geschetste situatie concreet inhoudt.

Regel 89 **vos** en regel 91 **vos**

2p **23** a. Tot wie richt Ovidius zich met **vos** in regel 89? Beantwoord de vraag in het Nederlands.
b. Tot wie richt Ovidius zich met **vos** in regel 91? Beantwoord de vraag in het Nederlands.

Let op: de laatste vragen van dit examen staan op de volgende pagina.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Regel 95-96 **postque** t/m **eques**
Deze regels worden door G. Luck als volgt vertaald:

> Tienmaal sinds mijn geboorte had een zegevierend paard bekranst met de olijftak uit Pisa de prijs behaald.

De vertaler is kennelijk van een andere versie van de tekst uitgegaan dan de versie van de tekst die in dit examen is afgedrukt. Als hij namelijk uitgegaan zou zijn van de tekst die in dit examen is afgedrukt, zou één Latijns woord als verkeerd vertaald beschouwd moeten worden.

1p **24** Citeer uit de regels 95-96 (**postque** t/m **eques**) het desbetreffende Latijnse woord.

Regel 98 **quaerere** t/m **iubet**

1p **25** Noteer de naam van het stilistisch middel dat Ovidius in deze regel gebruikt.

Tekst 3

Bestudeer de inleiding en de aantekeningen bij Tekst 3.

38p Vertaal de regels 422 t/m 438 in het Nederlands.

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Bijlage VWO

2019

tijdvak 2

Latijnse taal en cultuur

Tekstboekje

VW-1110-a-19-2-b

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Philemon en Baucis

664 Ponitur hic bicolor sincerae baca Minervae
665 conditaque in liquida corna autumnalia faece
666 intibaque et radix et lactis massa coacti
667 ovaque non acri leviter versata favilla,
668 omnia fictilibus; post haec caelatus eodem
669 sistitur argento crater fabricataque fago
670 pocula, qua cava sunt, flaventibus inlita ceris.
671 Parva mora est, epulasque foci misere calentes;
672 nec longae rursus referuntur vina senectae
673 dantque locum mensis paulum seducta secundis.
674 Hic nux, hic mixta est rugosis carica palmis
675 prunaque et in patulis redolentia mala canistris
676 et de purpureis collectae vitibus uvae;
677 candidus in medio favus est. Super omnia vultus
678 accessere boni nec iners pauperque voluntas.
679 Interea totiens haustum cratera repleri
680 sponte sua per seque vident succrescere vina;
681 attoniti novitate pavent manibusque supinis
682 concipiunt Baucisque preces timidusque Philemon
683 et veniam dapibus nullisque paratibus orant.
684 Unicus anser erat, minimae custodia villae,
685 quem dis hospitibus domini mactare parabant;
686 ille celer penna tardos aetate fatigat
687 eluditque diu tandemque est visus ad ipsos
688 confugisse deos. Superi vetuere necari
689 "Di" que "sumus, meritasque luet vicinia poenas
690 impia" dixerunt; "vobis immunibus huius
691 esse mali dabitur. Modo vestra relinquite tecta
692 ac nostros comitate gradus et in ardua montis
693 ite simul." Parent ambo baculisque levati

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

694 nituntur longo vestigia ponere clivo.
695 Tantum aberant summo quantum semel ire sagitta
696 missa potest; flexere oculos et mersa palude
697 cetera prospiciunt, tantum sua tecta manere.

Ovidius, Metamorphoses 8.664-697

Tekst 2

Ovidius' autobiografie

55 Utque ego maiores, sic me coluere minores,
56 notaque non tarde facta Thalia mea est.
57 Carmina cum primum populo iuvenilia legi,
58 barba resecta mihi bisve semelve fuit.
59 Moverat ingenium totam cantata per urbem
60 nomine non vero dicta Corinna mihi.
61 Multa quidem scripsi, sed, quae vitiosa putavi,
62 emendaturis ignibus ipse dedi.
63 Tunc quoque, cum fugerem, quaedam placitura cremavi,
64 iratus studio carminibusque meis.
65 Molle Cupidineis nec inexpugnabile telis
66 cor mihi, quodque levis causa moveret, erat.
67 Cum tamen hic essem minimoque accenderer igni,
68 nomine sub nostro fabula nulla fuit.
69 Paene mihi puero nec digna nec utilis uxor
70 est data, quae tempus perbreve nupta fuit.
71 Illi successit, quamvis sine crimine coniunx,
72 non tamen in nostro firma futura toro.
73 Ultima, quae mecum seros permansit in annos,
74 sustinuit coniunx exulis esse viri.
75 Filia me mea bis prima fecunda iuventa,
76 sed non ex uno coniuge, fecit avum.
77 Et iam complerat genitor sua fata novemque

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

78 addiderat lustris altera lustra novem.
79 Non aliter flevi, quam me fleturus ademptum
80 ille fuit. Matris proxima busta tuli.
81 Felices ambo tempestiveque sepulti,
82 ante diem poenae quod periere meae!
83 Me quoque felicem, quod non viventibus illis
84 sum miser, et de me quod doluere nihil!
85 Si tamen extinctis aliquid nisi nomina restant,
86 et gracilis structos effugit umbra rogos:
87 fama, parentales, si vos mea contigit, umbrae,
88 et sunt in Stygio crimina nostra foro,
89 scite, precor, causam (nec vos mihi fallere fas est)
90 errorem iussae, non scelus, esse fugae.
91 Manibus hoc satis est: ad vos, studiosa, revertor,
92 pectora, quae vitae quaeritis acta meae.
93 Iam mihi canities pulsis melioribus annis
94 venerat, antiquas miscueratque comas,
95 postque meos ortus Pisaea vinctus oliva
96 abstulerat deciens praemia victor eques,
97 cum maris Euxini positos ad laeva Tomitas
98 quaerere me laesi principis ira iubet.
99 Causa meae cunctis nimium quoque nota ruinae
100 indicio non est testificanda meo.

Ovidius, Tristia 4.10.55-100

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Ga verder op de volgende pagina.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 3

Ceyx is van plan een verre reis te maken. In de onderstaande tekst probeert zijn vrouw Alcyone hem daarvan te weerhouden. Ze begrijpt niet hoe hij haar alleen kan achterlaten en is daar heel verdrietig over. En als hij per schip moet reizen, vreest ze ook nog voor zijn leven.

421 "Wat heb ik fout gedaan om je op dit idee te brengen?
422 Ubi est quae cura mei prior esse solebat?
423 Iam potes Alcyone securus abesse relicta?
424 Iam via longa placet? Iam sum tibi carior absens?
425 At, puto, per terras iter est, tantumque dolebo,
426 non etiam metuam, curaeque timore carebunt.
427 Aequora me terrent et ponti tristis imago:
428 et laceras nuper tabulas in litore vidi
429 et saepe in tumulis sine corpore nomina legi.
430 Neve tuum fallax animum fiducia tangat,
431 quod socer Hippotades tibi sit, qui carcere fortes
432 contineat ventos, et, cum velit, aequora placet.
433 Cum semel emissi tenuerunt aequora venti,
434 nil illis vetitum est, incommendataque tellus
435 omnis et omne fretum est; caeli quoque nubila vexant
436 excutiuntque feris rutilos concursibus ignes.
437 Quo magis hos novi — nam novi et saepe paterna
438 parva domo vidi — magis hos reor esse timendos.
439 Maar als je plan door geen smeekbede kan worden veranderd,
440 lieve echtgenoot, en je vastbesloten bent te vertrekken,
441 neem mij dan mee!"

Ovidius, Metamorphoses 11.421-441

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Aantekeningen

regel 422	**quae cura mei** *Lees:* **cura mei quae** **cura mei** jouw liefde voor mij
regel 423	**Alcyone relicta** *ablativus absolutus*
regel 425	**At, puto, per terras iter est** Je kunt toch ook over land reizen **tantum** alleen maar **-que** en in dat geval
regel 426	**non etiam** niet ook nog **curae** *(meervoud)* verdriet
regel 427	**Aequora** *(onzijdig meervoud)* golven
regel 428	**tabulas** *namelijk van schepen die vergaan waren*
regel 429	**tumulis sine corpore** *namelijk van mensen die op zee verdronken waren en voor wie een leeg graf was opgericht*
regel 430-431	**Neve** t/m **quod** + *coniunctivus* En je moet geen valse hoop ontlenen aan het feit dat
regel 431	**Hippotades** zoon van Hippotes *(Hiermee wordt Aeolus bedoeld, de god die heerst over de winden; Aeolus was Alcyone's vader)* **carcere** *De winden worden voorgesteld als gevangenen, die af en toe vrijgelaten worden*
regel 432	**aequora** *(onzijdig meervoud)* golven **placet** *coniunctivus van* **placare**
regel 433	**emitto** vrijlaten **teneo** bereiken **aequora** *(onzijdig meervoud)* golven
regel 434	**incommendata** *Vul aan:* **est**
regel 435	**est** *Vul aan:* **incommendatum**
regel 435-436	**vexant, excutiunt** *Onderwerp: de winden*
regel 436	**excutio** omlaag smijten **concursus, -us** botsing **concursibus** *namelijk van de* **nubila** *(regel 435)*
regel 437-438	**Quo magis** … **magis** Hoe beter … des te meer
regel 437	**hos** *Hiermee worden de winden bedoeld* **paterna** *ablativus; Alcyone's vader was Aeolus, de god die heerst over de winden*
regel 438	**parva** *nominativus vrouwelijk enkelvoud; predicatief vertalen*

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Examen VWO

2018

tijdvak 1
donderdag 17 mei
9.00 - 12.00 uur

Latijn

Bij dit examen hoort een bijlage.

Dit examen bestaat uit 25 vragen en een vertaalopdracht.
Voor dit examen zijn maximaal 76 punten te behalen.
Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring of uitleg gevraagd wordt, worden aan het antwoord meestal geen punten toegekend als deze verklaring of uitleg ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (tekstelementen, redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld één tekstelement wordt gevraagd en je antwoordt met meer dan één tekstelement, dan wordt alleen het eerste tekstelement in de beoordeling meegeteld.

VW-1110-a-18-1-o

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Regel 3 **peregrinatione**

2p **1** Citeer uit de regels 7-11 (**Hoc** t/m **fugis**) de twee Latijnse zelfstandige naamwoorden die negatieve aanduidingen zijn van het begrip **peregrinatio**.

Regel 7 **Hoc idem**

2p **2** a. Beschrijf in eigen woorden wat Seneca met **Hoc idem** bedoelt. Baseer je antwoord op het voorafgaande.
b. Citeer het Latijnse tekstelement uit het vervolg (t/m **locorum** regel 10) dat beschrijft wat Seneca met **Hoc idem** bedoelt.

Psycholoog A. Vingerhoets zegt in een interview:

> "Relatieproblemen? Hup, op vakantie. Een dipje? Ga er even tussenuit en alles komt goed. Steeds meer mensen denken dat vakantie een wondermiddel is, een panacee tegen allerhande kwalen. Ze geloven in een reclameterm als 'Vitamine V'. Maar mensen vergeten dat ze zich een boel extra dingen op de hals halen door op vakantie te gaan."

2p **3** a. Citeer uit de regels 2-11 (**Hoc** t/m **iactatio**) het Latijnse tekstelement dat inhoudelijk vergelijkbaar is met het woord 'dipje' uit bovenstaand citaat.
b. Citeer uit de regels 2-11 (**Hoc** t/m **iactatio**) het Latijnse woord dat inhoudelijk vergelijkbaar is met het woord 'kwalen' uit bovenstaand citaat.

Regel 12-16 **Talem** t/m **deum**

2p **4** a. Beschrijf in eigen woorden de overeenkomst tussen de gemoedstoestand van Lucilius en die van de zieneres.
b. Leg uit dat **deum** (regel 16) hier niet in stoïsche zin gebruikt is.

Regel 15-16 **bacchatur** t/m **deum**
In deze regels wordt het optreden van Lucilius vergeleken met dat van een zieneres.

3p **5** a. Citeer uit het vervolg (t/m **demergunt** regel 19) de twee niet direct opeenvolgende Latijnse tekstelementen die in het geval van Lucilius inhoudelijk vergelijkbaar zijn met **bacchatur** (regel 15).
b. Citeer het Latijnse woord uit het vervolg (t/m **demergunt** regel 19) dat in het geval van Lucilius inhoudelijk vergelijkbaar is met **deum** (regel 16).

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

In de regels 2-16 (**Hoc** t/m **deum**) neemt Seneca drie keer een citaat op:
1 **terraeque urbesque recedant** (regel 6)
2 **quid** t/m **expulit** (regel 8-9)
3 **bacchatur** t/m **deum** (regel 15-16)

2p **6** In welk van deze drie gevallen moet het citaat opgevat worden als een autoriteitsargument? Licht je antwoord toe.

Regel 18-19 **sicut** t/m **demergunt**

2p **7** a. Beschrijf in eigen woorden waarmee **navi** (regel 18) volgens Seneca vergelijkbaar is.
b. Beschrijf in eigen woorden waarmee **onera** (regel 18) volgens Seneca vergelijkbaar is.

Regel 17-20 **Vadis** t/m **concutis**

2p **8** Verdedig de stelling dat Seneca's standpunt over reizen in deze regels nog negatiever is dan in het voorafgaande gedeelte van de brief. Ga in je antwoord in op zowel het voorafgaande als de regels 17-20 (**Vadis** t/m **concutis**).

Regel 29 **bene vivere**

1p **9** Beschrijf in eigen woorden wat **bene vivere** voor een stoïcus inhoudt. Baseer je antwoord op de achtergronden van de teksten die je voor dit examen gelezen hebt.

Regel 34-35 **fluctus medios**
Seneca gebruikt hier een metafoor.

2p **10** a. Citeer het Latijnse zelfstandig naamwoord uit het voorafgaande (vanaf **Nunc** regel 28) dat een concreet voorbeeld is van wat Seneca met de metafoor **fluctus medios** bedoelt.
b. Beschrijf in eigen woorden de houding van een volmaakte stoïcus met betrekking tot **fluctus medios**. Verwerk in je antwoord de desbetreffende Latijnse stoïsche term.

Regel 34-38 **Dissentio** t/m **est**

1p **11** Hoe kun je wat Seneca in deze regels zegt over moeilijke omstandigheden het best samenvatten?
A Je moet moeilijke omstandigheden bewust op een verstandige wijze opzoeken.
B Je moet moeilijke omstandigheden dapper verdragen, omdat die ons door het fatum zijn opgelegd.
C Je moet moeilijke omstandigheden in alle gevallen vermijden.
D Je moet moeilijke omstandigheden zoveel mogelijk vermijden, maar, als het niet anders kan, die dapper verdragen.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Regel 45 **remedio**

2p **12** Citeer de twee niet direct opeenvolgende Latijnse werkwoordsvormen uit het voorafgaande (vanaf **Tempus** regel 42) die inhoudelijk overeenkomen met **remedio**.

Het volgende citaat is afkomstig uit een krantenartikel:

> "Heel lang was reizen allesbehalve de weg naar geluk en geestelijke ontwikkeling. Seneca schreef al spottend over mensen die als trekvogels plaatsen met grote gretigheid opzochten en met nog groter gretigheid weer verlieten. Alsof hij in de 21ste eeuw kon kijken en horden backpackers en rennende vliegveldtoeristen zag. 'Reizen is dolen', oordeelde de Romeinse denker."

1p **13** Leg uit dat de uitspraak 'Reizen is dolen' een te negatieve weergave is van het oordeel van Seneca, zoals hij dat in deze brief verwoordt.

Tekst 2

Regel 1-2 **Quod** t/m **adhibuerunt**

Ook in de huidige tijd maken mensen zich schuldig aan het in deze regels beschreven gedrag.

reticuerunt (regel 1)

2p **14** a. Beschrijf in eigen woorden een voorbeeld uit de huidige tijd van iemand die zich hieraan schuldig maakt. Ontleen je voorbeeld aan de situatie waarin iemand een huis verkoopt.

orationis vanitatem adhibuerunt (regel 2)

b. Beschrijf in eigen woorden een voorbeeld uit de huidige tijd van iemand die zich hieraan schuldig maakt. Ontleen je voorbeeld aan de situatie waarin iemand een tweedehands auto verkoopt.

Regel 2-3 **C. Canius** t/m **litteratus**

In de regels 15-20 (**Tum** t/m **instructos**) noemt Cicero nog een andere karaktereigenschap van C. Canius.

1p **15** Beschrijf deze karaktereigenschap van C. Canius in eigen woorden.

Regel 6 **posset**

1p **16** Welk van de onderstaande woorden geeft de gebruikswijze van deze coniunctivus het best weer?

A aansporing
B bedoeling
C toegeving
D verhindering

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Regel 6 **Quod**

1p **17** Beschrijf in eigen woorden wat **Quod** concreet inhoudt.

Regel 9 **promisisset**

1p **18** Wat moet je in gedachten bij **promisisset** aanvullen om de zin compleet te maken?

A de vissers te roepen
B het landgoed te kopen
C het landgoed te verkopen
D naar het diner te komen

Regel 9-10 **qui** t/m **gratiosus**
Deze bijzin geeft een verklaring.

1p **19** Beschrijf in eigen woorden waarvoor deze bijzin de verklaring geeft. Baseer je antwoord op het vervolg (t/m **abiciebantur** regel 14).

Regel 14 **ante** t/m **abiciebantur**

1p **20** Verdedig de stelling dat Cicero door het gebruik van alliteratie hier laat horen wat er beschreven wordt.

Regel 19 **Gravate ille primo** en **Impetrat**

1p **21** Wie zijn achtereenvolgens het onderwerp van deze twee zinnen?

A Canius; Canius
B Canius; Pythius
C Pythius; Canius
D Pythius; Pythius

Regel 19 **Gravate** t/m **Impetrat** en regel 20-21 **Nomina** t/m **conficit**

1p **22** Leg het verband uit tussen de kortheid van de zinnen in deze regels en de inhoud ervan.

Regel 25-26 **C. Aquilius, collega et familiaris meus**

2p **23** Citeer de twee niet direct opeenvolgende Latijnse woorden uit het vervolg die beschouwd kunnen worden als complimenten voor C. Aquilius.

Regel 29 **aliud simulantes**

1p **24** Leg uit wat dit in het geval van Pythius inhoudt.

Let op: de laatste vragen van dit examen staan op de volgende pagina.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Algemeen

Het volgende citaat is afkomstig uit een recensie van een boek over de Stoa:

> “De gemoedsrust van de stoïcijnen heeft zeker iets aantrekkelijks. Het is benijdenswaardig als het tijdens je vakantie de hele tijd regent en je bent dan in staat te denken: Ik kan niets aan het weer doen, dus ik laat mijn humeur daardoor maar niet verpesten. Mooi dat een filosofische overtuiging mogelijke ergernissen zo kan verminderen of zelfs geheel wegnemen.”

1p **25** Noteer de term uit de filosofie van de Stoa waarmee een dergelijke gemoedsrust wordt aangeduid.

Tekst 3

Bestudeer de inleiding en de aantekeningen bij Tekst 3.

38p Vertaal de regels 1 t/m 13 in het Nederlands.

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Bijlage VWO
2018

tijdvak 1

Latijn

Tekstboekje

VW-1110-a-18-1-b

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Reizen

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM

Hoc tibi soli putas accidisse et admiraris quasi rem novam quod peregrinatione tam longa et tot locorum varietatibus non discussisti tristitiam gravitatemque mentis? Animum debes mutare, non caelum. Licet vastum traieceris mare, licet, ut ait Vergilius noster,

terraeque urbesque recedant,

sequentur te quocumque perveneris vitia. Hoc idem querenti cuidam Socrates ait, 'quid miraris nihil tibi peregrinationes prodesse, cum te circumferas? Premit te eadem causa quae expulit'. Quid terrarum iuvare novitas potest? Quid cognitio urbium aut locorum? In irritum cedit ista iactatio. Quaeris quare te fuga ista non adiuvet? Tecum fugis. Onus animi deponendum est: non ante tibi ullus placebit locus. Talem nunc esse habitum tuum cogita qualem Vergilius noster vatis inducit iam concitatae et instigatae multumque habentis in se spiritus non sui:

bacchatur vates, magnum si pectore possit
excussisse deum.

Vadis huc illuc ut excutias insidens pondus quod ipsa iactatione incommodius fit, sicut in navi onera immota minus urgent, inaequaliter convoluta citius eam partem in quam incubuere demergunt. Quidquid facis, contra te facis et motu ipso noces tibi; aegrum enim concutis. At cum istuc exemeris malum, omnis mutatio loci iucunda fiet; in ultimas expellaris terras licebit, in quolibet barbariae angulo colloceris, hospitalis tibi illa qualiscumque sedes erit. Magis quis veneris quam quo interest, et ideo nulli loco addicere debemus animum. Cum hac persuasione vivendum est: 'non sum uni angulo natus, patria mea totus hic mundus est'. Quod si liqueret tibi, non admirareris nil adiuvari te regionum varietatibus in quas subinde priorum taedio migras; prima enim quaeque placuisset si omnem tuam crederes. Nunc non peregrinaris sed erras et ageris ac locum ex loco mutas, cum illud quod quaeris, bene vivere, omni loco positum sit. Num quid tam turbidum fieri potest quam forum? Ibi quoque licet quiete vivere,

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

si necesse sit. Sed si liceat disponere se, conspectum quoque et viciniam fori procul fugiam; nam ut loca gravia etiam firmissimam valetudinem temptant, ita bonae quoque menti necdum adhuc perfectae et convalescenti sunt aliqua parum salubria. Dissentio ab his qui in fluctus medios eunt et tumultuosam probantes vitam cotidie cum difficultatibus rerum magno animo colluctantur. Sapiens feret ista, non eliget, et malet in pace esse quam in pugna; non multum prodest vitia sua proiecisse, si cum alienis rixandum est. 'Triginta' inquit 'tyranni Socraten circumsteterunt nec potuerunt animum eius infringere.' Quid interest quot domini sint? Servitus una est; hanc qui contempsit in quanta libet turba dominantium liber est.

Tempus est desinere, sed si prius portorium solvero. 'Initium est salutis notitia peccati.' Egregie mihi hoc dixisse videtur Epicurus; nam qui peccare se nescit corrigi non vult; deprehendas te oportet antequam emendes. Quidam vitiis gloriantur: tu existimas aliquid de remedio cogitare qui mala sua virtutum loco numerant? Ideo quantum potes te ipse coargue, inquire in te; accusatoris primum partibus fungere, deinde iudicis, novissime deprecatoris; aliquando te offende. Vale.

Seneca, Epistula 28

Tekst 2

Canius en Pythius

Quod si vituperandi qui reticuerunt, quid de iis existimandum est, qui orationis vanitatem adhibuerunt? C. Canius, eques Romanus, nec infacetus et satis litteratus, cum se Syracusas otiandi, ut ipse dicere solebat, non negotiandi causa contulisset, dictitabat se hortulos aliquos emere velle, quo invitare amicos et ubi se oblectare sine interpellatoribus posset. Quod cum percrebuisset, Pythius ei quidam, qui argentariam faceret Syracusis, venales quidem se hortos non habere, sed licere uti Canio, si vellet, ut suis, et simul ad cenam hominem in hortos invitavit in posterum diem. Cum ille promisisset, tum Pythius, qui esset ut

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

argentarius apud omnes ordines gratiosus, piscatores ad se convocavit, et ab iis petivit, ut ante suos hortulos postridie piscarentur, dixitque quid eos facere vellet. Ad cenam tempori venit Canius; opipare a Pythio apparatum convivium, cumbarum ante oculos multitudo, pro se quisque, quod ceperat, adferebat; ante pedes Pythi pisces abiciebantur.
Tum Canius 'quaeso' , inquit, 'quid est hoc, Pythi? Tantumne piscium? Tantumne cumbarum?' Et ille: 'Quid mirum?' inquit. 'Hoc loco est Syracusis quidquid est piscium, hic aquatio, hac villa isti carere non possunt.' Incensus Canius cupiditate contendit a Pythio, ut venderet. Gravate ille primo. Quid multa? Impetrat. Emit homo cupidus et locuples tanti, quanti Pythius voluit, et emit instructos. Nomina facit, negotium conficit. Invitat Canius postridie familiares suos, venit ipse mature, scalmum nullum videt. Quaerit ex proximo vicino, num feriae quaedam piscatorum essent, quod eos nullos videret. 'Nullae, quod sciam,' inquit ille, 'sed hic piscari nulli solent. Itaque heri mirabar quid accidisset.'
Stomachari Canius, sed quid faceret? Nondum enim C. Aquilius, collega et familiaris meus, protulerat de dolo malo formulas; in quibus ipsis, cum ex eo quaereretur, quid esset dolus malus, respondebat, cum esset aliud simulatum, aliud actum. Hoc quidem sane luculente, ut ab homine perito definiendi. Ergo et Pythius et omnes aliud agentes, aliud simulantes perfidi, improbi, malitiosi. Nullum igitur eorum factum potest utile esse, cum sit tot vitiis inquinatum.

Cicero, De officiis 3.58-60

Tekst 3

Zijn alcoholisten per definitie loslippig, of zijn er ook aan wie je best een geheim kunt toevertrouwen? Dat laatste is het geval, zo meent Seneca, en als voorbeeld daarvan beschrijft hij in onderstaande tekst Piso en Cossus, twee stadsbestuurders uit de tijd van keizer Augustus en Tiberius.

L. Piso, urbis custos, ebrius, ex quo semel factus est, fuit. Maiorem noctis partem in convivio exigebat. Usque in horam sextam fere dormiebat: hoc eius erat matutinum. Officium tamen suum, quo tutela urbis continebatur,

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

4 diligentissime administravit. Huic et divus Augustus dedit secreta
5 mandata, cum illum praeponeret Thraciae, quam perdomuit, et Tiberius
6 proficiscens in Campaniam, cum multa in urbe et suspecta relinqueret et
7 invisa.
8 Puto, quia bene illi cesserat Pisonis ebrietas, postea Cossum fecit urbis
9 praefectum, virum gravem, moderatum, sed mersum vino et madentem,
10 adeo ut ex senatu aliquando, in quem e convivio venerat, oppressus
11 inexcitabili somno tolleretur. Huic tamen Tiberius multa sua manu scripsit
12 quae committenda ne ministris quidem suis iudicabat: nullum Cosso aut
13 privatum secretum aut publicum elapsum est.

Seneca, Epistula 83.14-15

Aantekeningen

regel 1	**ex quo semel factus est** vanaf zijn eerste kennismaking met alcohol
regel 2	**hora sexta** het middaguur
regel 3	**matutinum** ochtendbesteding
	contineor *+ ablativus* opgenomen zijn in
regel 4	**et** *Onvertaald laten*
regel 5	**perdomuit** *Onderwerp:* Piso
	et Tiberius en Tiberius deed hetzelfde
regel 6-7	**multa et suspecta et invisa** een situatie vol achterdocht en haat
regel 8	**Puto** volgens mij
	illi *verwijst naar* Tiberius
	cedo aflopen
	fecit *Onderwerp:* Tiberius
regel 11	**tollo** wegdragen
	Huic *verwijst naar* **Cossum** *(regel 8)*
regel 11-12	**multa quae committenda iudicabat** veel dingen die, naar zijn oordeel, toevertrouwd konden worden

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Examen VWO

2018

tijdvak 2
dinsdag 19 juni
9.00 - 12.00 uur

Latijn

Bij dit examen hoort een bijlage.

Dit examen bestaat uit 26 vragen en een vertaalopdracht.
Voor dit examen zijn maximaal 76 punten te behalen.
Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring of uitleg gevraagd wordt, worden aan het antwoord meestal geen punten toegekend als deze verklaring of uitleg ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (tekstelementen, redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld één tekstelement wordt gevraagd en je antwoordt met meer dan één tekstelement, dan wordt alleen het eerste tekstelement in de beoordeling meegeteld.

VW-1110-a-18-2-o

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Regel 2 **Quare ergo** t/m **vivis**
Deze zin wordt door C. Verhoeven als volgt vertaald:
“Waarom ben je met je woorden dapperder dan in je leven?”
In deze vertaling is de grammaticale structuur van het Latijn niet geheel overgenomen.

1p **1** Leg dat uit met betrekking tot **loqueris**. Ga in je antwoord in op zowel het Latijn als de vertaling.

Regel 2-5 **Quare et superiori** t/m **tangeris**

1p **2** Noteer de naam van het stilistisch middel waarmee de in deze zin gemaakte verwijten worden onderstreept. Laat retorische vraag buiten beschouwing.

Regel 2-12 **Quare ergo** t/m **magister**
De meeste verwijten over Seneca’s gedrag die in deze regels genoemd worden, betreffen gehechtheid aan bezit en een luxueuze levenswijze.

2p **3** Beschrijf in eigen woorden twee andere verwijten over Seneca’s gedrag die in de regels 2-12 (**Quare ergo** t/m **magister**) worden genoemd.

Regel 2-15 **Quare ergo** t/m **sufficiat**
Uit het vervolg kun je afleiden in welk geval Seneca de in de regels 2-15 (**Quare ergo** t/m **sufficiat**) genoemde kritiek wél terecht zou hebben gevonden.

1p **4** Leg dat uit. Baseer je antwoord op het vervolg (t/m **sum** regel 22).

Regel 5-15 **Quare cultius** t/m **sufficiat**
In deze regels wordt een aantal gedragingen beschreven.

1p **5** Citeer uit deze regels het Latijnse tekstelement dat een voorbeeld is van **Quare cultius** t/m **desiderat** (regel 5-6).

Regel 18 **malis melior**

1p **6** Leg uit wat dit voor Seneca concreet inhoudt. Baseer je antwoord op het vervolg (t/m **sum** regel 22).

Regel 19-22 **Non** t/m **sum**
In deze regels vergelijkt Seneca zijn levenswijze met de toestand van zijn lichaam.

1p **7** Citeer uit de regels 19-22 (**Non** t/m **sum**) het Latijnse tekstelement dat, wat zijn lichaam betreft, vergelijkbaar is met **vitiis meis** (regel 19).

Regel 24 **Aliter loqueris**

1p **8** Citeer uit de regels 2-5 (**Quare ergo** t/m **tangeris**) het Latijnse woord dat een concrete invulling is van **Aliter** (regel 24).

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Regel 28-29 **cum potuero, vivam quomodo oportet**
In het voorafgaande heeft Seneca aangegeven dat dit stadium voor hem nooit haalbaar zal zijn.

2p **9** a. Citeer uit de regels 17-22 (**Exige** t/m **sum**) het Latijnse tekstelement waarmee hij aangeeft dat dit stadium voor hem nooit haalbaar zal zijn.
b. Citeer uit de regels 29-33 (**Nec** t/m **sequar**) het Latijnse tekstelement waarmee Seneca aangeeft dat hij nog ver verwijderd is van dit stadium.

Regel 29 **malignitas ista**

1p **10** Leg op grond van het voorafgaande (vanaf **Hoc** regel 24) uit waarop Seneca met **malignitas ista** doelt.

Regel 18 **optimis** en regel 30 **optimis**
Met dit woord wordt in deze twee regels níet hetzelfde bedoeld.

2p **11** a. Beschrijf in eigen woorden wie of wat met **optimis** in regel 18 wordt/worden bedoeld.
b. Beschrijf in eigen woorden wie of wat met **optimis** in regel 30 wordt/worden bedoeld.

Regel 30-31 **quo vos necatis**
vos kan hier opgevat worden als een nominativus of een accusativus. Zowel om een stilistische als om een inhoudelijke reden verdient de keuze voor een accusativus de voorkeur.

2p **12** a. Leg uit dat **vos** om een stilistische reden als een accusativus opgevat dient te worden. Betrek de context in je antwoord.
b. Leg uit dat **vos** om een inhoudelijke reden als een accusativus opgevat dient te worden. Betrek de context in je antwoord.

Regel 33-34 **Expectabo** t/m **Cato**
In deze regels komt een a-fortiori-redenering voor.

1p **13** Beschrijf deze a-fortiori-redenering in eigen woorden.

Regel 34-35 **Curet** t/m **est**
Vergelijk hiermee regel 5-15 **Quare cultius** t/m **sufficiat**.
Sommige geleerden beschouwen **Curet** t/m **est** (regel 34-35) als een zwak excuus van Seneca, gezien de inhoud van de regels 5-15 (**Quare cultius** t/m **sufficiat**).

2p **14** Verdedig het standpunt dat dit een zwak excuus is. Ga in je antwoord in op beide passages.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 2

Regel 2-4 **Qua** t/m **civitatem**
Deze zin bevat een tegenstelling die vergelijkbaar is met een tegenstelling in het vervolg (t/m **iniustum** regel 7).

2p **15** Leg dit uit. Ga in je antwoord in op beide tegenstellingen.

Regel 4 **a bonis auctoribus sic scriptum**
Ook in het vervolg maakt Cicero duidelijk dat hij zich baseert op anderen.

1p **16** Citeer uit de regels 10-16 (**Qui** t/m **committebat**) het Latijnse tekstelement waaruit dat blijkt.

Regel 6-8 **eundem** t/m **miserrimum**

2p **17** Leg uit dat de inhoud van deze zin goed past bij de boodschap die Cicero in de *Tusculanae disputationes* wil overbrengen. Baseer je antwoord op de achtergronden van de teksten die je voor dit examen gelezen hebt. Ga in op zowel de strekking van de regels 6-8 (**eundem** t/m **miserrimum**) als de boodschap van de *Tusculanae disputationes*.

Regel 13 **eorum**

2p **18** Citeer uit de regels 11-16 (**abundaretque** t/m **committebat**) de drie niet direct opeenvolgende Latijnse woorden waarnaar **eorum** verwijst.

Regel 1-16 **Duodequadraginta** t/m **committebat**
De Romeinse schrijver Sallustius beschrijft de samenzweerder Catilina als volgt:
“Catilina stamde uit een adellijke familie. Psychisch en fysiek stond hij erg sterk, maar zijn karakter was boosaardig en verdorven.”

2p **19** a. Citeer uit de regels 4-8 (**Atqui** t/m **miserrimum**) het Latijnse tekstelement dat inhoudelijk vergelijkbaar is met ‘zijn karakter was boosaardig en verdorven’ uit bovenstaand citaat.
b. Citeer uit bovenstaand citaat het Nederlandse tekstelement dat inhoudelijk vergelijkbaar is met **honesto loco natus** (regel 10).

In de regels 10-18 (**Qui** t/m **docuit**) beschrijft Cicero de ongelukkige toestand waarin Dionysius verkeert met een metafoor.

1p **20** Beschrijf deze metafoor in eigen woorden.

Regel 20 **ipsis**

1p **21** Leg uit dat Cicero met het woord **ipsis** de paranoia van Dionysius benadrukt.

Regel 19 **tondebant** en regel 20 **removit**

2p **22** Verklaar de afwisseling in tijd van deze twee werkwoordsvormen en ga daarbij in op de inhoud van de tekst.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

De regels 28-29 (**Atque** t/m **dicitur**) zijn in tegenspraak met de regels 10-13 (**Qui** t/m **nemini**).

1p **23** Leg dit uit. Ga in je antwoord in op beide passages.

Regel 31 **alterum** en regel 32 **alterum**

2p **24** a. Citeer het Latijnse tekstelement uit de regels 28-30 (**Atque** t/m **dixisset**) waarnaar **alterum** in regel 31 verwijst.
b. Citeer het Latijnse woord uit de regels 28-30 (**Atque** t/m **dixisset**) waarnaar **alterum** in regel 32 verwijst.

Regel 34-36 **Sic** t/m **repugnandum**
De specifieke situatie van Dionysius die in het voorafgaande is beschreven, wordt in de regels 34-36 (**Sic** t/m **repugnandum**) veralgemeniseerd.

2p **25** Citeer twee niet direct opeenvolgende Latijnse woorden uit de regels 34-36 (**Sic** t/m **repugnandum**) waaruit de veralgemenisering blijkt.

Algemeen

In een recensie van een boek over de Stoa staat het volgende:
“Het is fijn om stoïcijn te zijn.”

1p **26** Beredeneer waarom iemand het fijn zou vinden stoïcijn te zijn. Baseer je antwoord op de teksten en de achtergronden van de teksten die je voor dit examen gelezen hebt.

Tekst 3

Bestudeer de inleiding en de aantekeningen bij Tekst 3.

38p Vertaal de regels 1 t/m 12 in het Nederlands.

Bronvermelding
Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Bijlage VWO
2018

tijdvak 2

Latijn

Tekstboekje

VW-1110-a-18-2-b

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Kritiek op Seneca en zijn reactie daarop

Si quis itaque ex istis qui philosophiam conlatrant quod solent dixerit: ‘Quare ergo tu fortius loqueris quam vivis? Quare et superiori verba summittis et pecuniam necessarium tibi instrumentum existimas et damno moveris et lacrimas audita coniugis aut amici morte demittis et respicis famam et malignis sermonibus tangeris? Quare cultius rus tibi est quam naturalis usus desiderat? Cur non ad praescriptum tuum cenas? Cur tibi nitidior supellex est? Cur apud te vinum aetate tua vetustius bibitur? Cur aurum disponitur? Cur arbores nihil praeter umbram daturae conseruntur? Quare uxor tua locupletis domus censum auribus gerit? Quare paedagogium pretiosa veste succingitur? Quare ars est apud te ministrare nec temere et ut libet conlocatur argentum sed perite struitur et est aliquis scindendi obsonii magister?’ Adice, si vis: ‘Cur trans mare possides? Cur plura quam nosti? <Cur> turpiter aut tam neglegens es ut non noveris pauculos servos aut tam luxuriosus ut plures habeas quam quorum notitiae memoria sufficiat?’ Adiuvabo postmodo convicia et plura mihi quam putas obiciam, nunc hoc respondeo tibi: non sum sapiens et, ut malivolentiam tuam pascam, nec ero. Exige itaque a me, non ut optimis par sim, sed ut malis melior: hoc mihi satis est, cotidie aliquid ex vitiis meis demere et errores meos obiurgare. Non perveni ad sanitatem, ne perveniam quidem; delenimenta magis quam remedia podagrae meae compono, contentus si rarius accedit et si minus verminatur: vestris quidem pedibus comparatus, debiles, cursor sum. Haec non pro me loquor — ego enim in alto vitiorum omnium sum — sed pro illo cui aliquid acti est. ‘Aliter’ inquis ‘loqueris, aliter vivis.’ Hoc, malignissima capita et optimo cuique inimicissima, Platoni obiectum est, obiectum Epicuro, obiectum Zenoni; omnes enim isti dicebant non quemadmodum ipsi viverent, sed quemadmodum esset <et> ipsis vivendum. De virtute, non de me loquor, et cum vitiis convicium facio, in primis meis facio: cum potuero, vivam quomodo oportet. Nec malignitas me ista multo veneno tincta deterrebit ab optimis; ne virus quidem istud quo alios spargitis, quo

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

vos necatis, me inpediet quominus perseverem laudare vitam non quam ago sed quam agendam scio, quominus virtutem adorem et ex intervallo ingenti reptabundus sequar. Expectabo scilicet ut quicquam malivolentiae inviolatum sit, cui sacer nec Rutilius fuit nec Cato? Curet aliquis an istis nimis dives videatur quibus Demetrius Cynicus parum pauper est? Virum acerrimum et contra omnia naturae desideria pugnantem, hoc pauperiorem quam ceteros Cynicos quod, cum sibi interdixerint habere, interdixit et poscere, negant satis egere. Vides enim: non virtutis scientiam sed egestatis professus est.

Seneca, De vita beata 17-18

Tekst 2

Dionysius, tiran van Syracuse

Duodequadraginta annos tyrannus Syracusanorum fuit Dionysius, cum quinque et viginti natus annos dominatum occupavisset. Qua pulchritudine urbem, quibus autem opibus praeditam servitute oppressam tenuit civitatem! Atqui de hoc homine a bonis auctoribus sic scriptum accepimus, summam fuisse eius in victu temperantiam in rebusque gerundis virum acrem et industrium, eundem tamen maleficum natura et iniustum; ex quo omnibus bene veritatem intuentibus videri necesse est miserrimum. Ea enim ipsa, quae concupierat, ne tum quidem, cum omnia se posse censebat, consequebatur.

Qui cum esset bonis parentibus atque honesto loco natus — etsi id quidem alius alio modo tradidit — abundaretque et aequalium familiaritatibus et consuetudine propinquorum, haberet etiam more Graeciae quosdam adulescentes amore coniunctos, credebat eorum nemini, sed eis quos ex familiis locupletium servos delegerat, quibus nomen servitutis ipse detraxerat, et quibusdam convenis et feris barbaris corporis custodiam committebat. Ita propter iniustam dominatus cupiditatem in carcerem quodam modo ipse se incluserat. Quin etiam ne tonsori collum committeret, tondere filias suas docuit. Ita sordido ancillarique artificio regiae virgines ut tonstriculae tondebant barbam et capillum patris. Et

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

tamen ab eis ipsis, cum iam essent adultae, ferrum removit instituitque, ut candentibus iuglandium putaminibus barbam sibi et capillum adurerent. Cumque duas uxores haberet, Aristomachen civem suam, Doridem autem Locrensem, sic noctu ad eas ventitabat, ut omnia specularetur et perscrutaretur ante. Et cum fossam latam cubiculari lecto circumdedisset eiusque fossae transitum ponticulo ligneo coniunxisset, eum ipsum, cum forem cubiculi clauserat, detorquebat. Idemque cum in communibus suggestis consistere non auderet, contionari ex turri alta solebat. Atque is cum pila ludere vellet — studiose enim id factitabat — tunicamque poneret, adulescentulo, quem amabat, tradidisse gladium dicitur. Hic cum quidam familiaris iocans dixisset: 'Huic quidem certe vitam tuam committis' adrisissetque adulescens, utrumque iussit interfici, alterum, quia viam demonstravisset interimendi sui, alterum, quia dictum id risu adprobavisset. Atque eo facto sic doluit, nihil ut tulerit gravius in vita; quem enim vehementer amarat, occiderat. Sic distrahuntur in contrarias partes impotentium cupiditates. Cum huic obsecutus sis illi est repugnandum.

Cicero, Tusculanae disputationes 5.57-60

Tekst 3

In onderstaande tekst laat Cicero iemand vertellen over de tempelplunderingen die Dionysius, tiran van de stad Syracuse (op Sicilië), overal in de Griekse wereld uitvoerde, zonder dat hij bang was daarvoor gestraft te worden door de goden.

Dionysius, de quo ante dixi, cum fanum Proserpinae Locris expilavisset, navigabat Syracusas. Isque, cum secundissimo vento cursum teneret, ridens 'Videtisne', inquit, 'amici, quam bona a deis immortalibus navigatio sacrilegis detur?' Atque homo acutus, cum bene planeque percepisset, in eadem sententia perseverabat. Qui, cum ad Peloponnesum classem appulisset et in fanum venisset Iovis Olympii, aureum ei detraxit amiculum grandi pondere, quo Iovem ornarat e manubiis Carthaginiensium tyrannus Gelo; atque in eo etiam cavillatus est aestate grave esse aureum amiculum, hieme frigidum; eique laneum pallium

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

10 iniecit, cum id esse ad omne anni tempus diceret. Idemque Aesculapii
11 Epidauri barbam auream demi iussit; neque enim convenire barbatum
12 esse filium, cum in omnibus fanis pater imberbis esset.

Cicero, De natura deorum 3.83

Aantekeningen

regel 1 **dico** spreken
Locris in Locri *(stad in Zuid-Italië)*
regel 2 **Syracusas** naar Syracuse
regel 4 **homo** *Hiermee wordt Dionysius bedoeld*
cum bene planeque percepisset *Vul aan als lijdend voorwerp:* **id**
regel 5 **sententia** opvatting
regel 6 **ei** *Hiermee wordt het grote cultusbeeld van Jupiter bedoeld, dat bedekt was met een gouden mantel*
regel 7 **ornarat** = **ornaverat**
regel 7-8 **e manubiis Carthaginiensium** uit de opbrengst van de buit die hij behaald had op de Carthagers
regel 8 **Gelo** Gelo *(een voorganger van Dionysius)*
cavillor in *+ ablativus* spottend zeggen over
regel 10 **ad** *+ accusativus* geschikt voor
Idemque Ook
regel 11 **Epidauri** in Epidaurus *(in deze Griekse stad was een belangrijk heiligdom van de god Aesculapius, een zoon van Apollo; in de tempel stond een groot godenbeeld van Aesculapius)*
neque enim convenire *Lees:* **dixit enim non convenire**

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Examen VWO

2017

tijdvak 1
woensdag 17 mei
9.00 - 12.00 uur

Latijn

tevens oud programma Latijn

Bij dit examen hoort een bijlage.

Dit examen bestaat uit 24 vragen en een vertaalopdracht.
Voor dit examen zijn maximaal 76 punten te behalen.
Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring of uitleg gevraagd wordt, worden aan het antwoord meestal geen punten toegekend als deze verklaring of uitleg ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (tekstelementen, redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld één tekstelement wordt gevraagd en je antwoordt met meer dan één tekstelement, dan wordt alleen het eerste tekstelement in de beoordeling meegeteld.

VW-1010-a-17-1-o

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Regel 1 **Haec** t/m **gesta**
In het vervolg (t/m regel 4 **firmandae**) zijn drie voorbeelden te vinden van wat Livius met **Haec** bedoelt.

2p **1** Beschrijf deze drie voorbeelden in eigen woorden.

Regel 1-4 **Haec** t/m **firmandae**
In deze regels zet Livius zijn bewering kracht bij door het gebruik van het stilistisch middel litotes.

1p **2** Citeer de twee Latijnse woorden die samen de litotes vormen.

Regel 4-8 **Ab** t/m **habuit**
Niet in alle geledingen van de Romeinse samenleving werd Romulus in gelijke mate gewaardeerd.

2p **3** a. Citeer de drie Latijnse woorden uit de regels 4-8 (**Ab** t/m **habuit**) die drie geledingen van de Romeinse samenleving aanduiden in volgorde van toenemende waardering voor Romulus.
b. Uit welk gegeven in de regels 4-8 (**Ab** t/m **habuit**) blijkt dat Romulus besefte dat hij misschien ook vijanden had? Beantwoord de vraag in het Nederlands.

Regel 9 **mortalibus editis operibus**
In sommige edities van deze tekst staat **immortalibus** in plaats van **mortalibus**.

2p **4** a. Leg uit waarom je de prestaties van Romulus als **immortalia** kunt karakteriseren.
b. Leg uit waarom je de prestaties van Romulus als **mortalia** kunt karakteriseren.

Regel 13 **pavore** en regel 16 **metu**

2p **5** a. Wat was de oorzaak van de angst in regel 13? Beantwoord de vraag in het Nederlands.
b. Wat was de oorzaak van de angst in regel 16? Beantwoord de vraag in het Nederlands.

Regel 17 **deo natum**
Dit gegeven is ook in de regels 1-8 (**Haec** t/m **habuit**) al ter sprake gekomen.

1p **6** Citeer het desbetreffende Latijnse tekstelement.

Regel 21 **perobscura fama**

2p **7** Beschrijf in eigen woorden welke twee omstandigheden Livius ertoe gebracht hebben om van **perobscura fama** te spreken. Baseer je antwoord op het voorafgaande (vanaf **Fuisse** regel 19).

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Regel 21 **illam alteram**

1p **8** Beschrijf in eigen woorden wat **illam alteram** concreet inhoudt.

Regel 16-22 **Deinde** t/m **nobilitavit**

In deze regels staat een aantal persoonsvormen in het praesens.

1p **9** Citeer van deze persoonsvormen de persoonsvorm die níet als praesens historicum gebruikt is. Laat **sospitet** (regel 19) buiten beschouwing.

Regel 22-25 **Et** t/m **prodit**

2p **10** Citeer de twee Latijnse tekstelementen uit deze regels waarmee Livius zich voor de beschrijving van de gebeurtenissen beroept op anderen als bron van informatie.

Regel 31-33 **Mirum** t/m **sit**

In een vrije vertaling luiden deze regels:

> "Het effect van het verhaal van Proculus was bijzonder opmerkelijk: leger en volk, in zak en as vanwege het verlies van hun koning, voelden zich zeer getroost toen zij verzekerd waren van zijn onsterfelijkheid."

2p **11** a. Citeer het Latijnse tekstelement dat in bovenstaand citaat is weergegeven met 'het verhaal van Proculus'.

b. Citeer het Latijnse tekstelement dat in bovenstaand citaat is weergegeven met 'toen zij verzekerd waren'.

Keizer Augustus werd in zijn tijd beschouwd als een tweede Romulus.

2p **12** Beschrijf in eigen woorden twee overeenkomsten tussen Augustus en Romulus. Baseer je antwoord op Tekst 1 en op de achtergronden van de teksten die je voor dit examen hebt gelezen.

Tekst 2

Regel 2-3 **Primo** t/m **celavit**

In een Nederlandse vertaling luiden deze regels:

> "Aanvankelijk bleef zij verborgen door de uitgestrektheid van de stad, die meer kan hebben en langer bestand is tegen dergelijke kwaadaardige aantastingen."

In de vertaling is de grammaticale structuur van het Latijn niet geheel overgenomen.

1p **13** Leg dit uit met betrekking tot **magnitudo**. Ga in je antwoord in op zowel het Latijn als de vertaling.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Regel 8 **corruptelae**

2p **14** a. Beschrijf in eigen woorden wat volgens Livius de beweegreden was dat de stiefvader hierop uit was. Baseer je antwoord op het voorafgaande.
b. Beschrijf in eigen woorden welke verklaring Livius geeft voor de medewerking van de moeder aan dit plan. Baseer je antwoord op het voorafgaande.

Regel 9-12 **Mater** t/m **deducturam**
Het volgende citaat is afkomstig uit de roman *De verborgen geschiedenis* van Donna Tartt:

> "Voordat het goddelijke de overhand kan krijgen, moet het sterfelijke zelf – onze stoffelijkheid, het deel dat in ontbinding overgaat – zo schoon mogelijk worden gemaakt."

2p **15** Citeer de twee Latijnse tekstelementen uit de regels 9-12 (**Mater** t/m **deducturam**) die inhoudelijk vergelijkbaar zijn met 'zo schoon mogelijk worden gemaakt'.

Regel 15-16 **minime** t/m **damnosa**

2p **16** a. Beschrijf in eigen woorden het argument dat Livius geeft voor de bewering **minime adulescentis rei damnosa**. Baseer je antwoord op het vervolg (t/m **heredem** regel 20).
b. Beschrijf in eigen woorden het argument dat Livius geeft voor de bewering **minime adulescentis famae damnosa**. Baseer je antwoord op het vervolg (t/m **heredem** regel 20).

Regel 25-26 **et in caput** t/m **suasissent**

1p **17** Citeer het Latijnse woord uit het vervolg (t/m **properat** regel 30) waarmee Aebutius de woorden **et in caput** t/m **suasissent** typeert.

Regel 24-28 **Id** t/m **imperasse**
In deze regels lopen de emoties hoog op.

2p **18** a. Citeer het Latijnse woord uit deze regels dat de emotie van Hispala uitdrukt.
b. Citeer het Latijnse woord uit deze regels dat de emotie van Aebutius uitdrukt.

Regel 30 **hoc facto**

1p **19** Beschrijf in eigen woorden wat concreet bedoeld wordt met **hoc facto**.

Regel 30-33 **Eo** t/m **accessisse**

2p **20** a. Citeer het Latijnse woord uit deze regels dat de reden bevat waarom Hispala terughoudend is om haar ervaring te vertellen.
b. Citeer het Latijnse zelfstandig naamwoord uit deze regels dat duidelijk maakt wat Hispala er toch toe beweegt om openhartig te zijn.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Regel 30-33 **Eo** t/m **accessisse**

1p **21** Beschrijf in eigen woorden met welk argument Hispala zich verdedigt voor haar aanwezigheid bij de Bacchusdienst.

Regel 45 **nec initiari sibi in animo esse**
Met deze woorden maakt Aebutius zijn belofte aan Hispala waar.

1p **22** Citeer uit het voorafgaande (regel 39-42 **Orare** t/m **temperaturum**) het Latijnse tekstelement waarin de inhoud van Aebutius' belofte aan Hispala is verwoord.

Dit verhaal over Aebutius en Hispala zou je een romance kunnen noemen. Een kenmerk van een romance is de gesimplificeerde karaktertekening van de hoofdpersonen.

2p **23** Leg uit dat in Tekst 2 sprake is van een 'gesimplificeerde karaktertekening' ten aanzien van:
1 Hispala
2 Aebutius
3 Sempronius.

Algemeen

Het volgende citaat is afkomstig uit een boek over schrijvers uit de Oudheid:

> "Livius was een historicus, maar daaronder verstond men in de Oudheid iets anders dan tegenwoordig. Hoofddoel van de geschiedschrijver was niet het achterhalen van de historische waarheid of het met omvangrijk feitenmateriaal onderbouwen van een wetenschappelijke hypothese omtrent gebeurtenissen uit het verleden, maar …"

1p **24** Maak bovenstaande zin af. Baseer je antwoord op de achtergronden van de teksten die je voor dit examen gelezen hebt.

Tekst 3

Bestudeer de inleiding en de aantekeningen bij Tekst 3.

38p Vertaal de regels 1 t/m 11 in het Nederlands.

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Bijlage VWO

2017

tijdvak 1

Latijn

tevens oud programma Latijn

Tekstboekje

VW-1010-a-17-1-b

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Het einde van de regeerperiode van Romulus

Haec ferme Romulo regnante domi militiaeque gesta, quorum nihil absonum fidei divinae originis divinitatisque post mortem creditae fuit, non animus in regno avito reciperando, non condendae urbis consilium, non bello ac pace firmandae. Ab illo enim profecto viribus datis tantum valuit ut in quadraginta deinde annos tutam pacem haberet. Multitudini tamen gratior fuit quam patribus, longe ante alios acceptissimus militum animis; trecentosque armatos ad custodiam corporis quos Celeres appellavit non in bello solum sed etiam in pace habuit.

His mortalibus editis operibus cum ad exercitum recensendum contionem in campo ad Caprae paludem haberet, subito coorta tempestas cum magno fragore tonitribusque tam denso regem operuit nimbo ut conspectum eius contioni abstulerit; nec deinde in terris Romulus fuit. Romana pubes sedato tandem pavore postquam ex tam turbido die serena et tranquilla lux rediit, ubi vacuam sedem regiam vidit, etsi satis credebat patribus qui proximi steterant sublimem raptum procella, tamen velut orbitatis metu icta maestum aliquamdiu silentium obtinuit. Deinde a paucis initio facto, deum deo natum, regem parentemque urbis Romanae salvere universi Romulum iubent; pacem precibus exposcunt, uti volens propitius suam semper sospitet progeniem. Fuisse credo tum quoque aliquos qui discerptum regem patrum manibus taciti arguerent; manavit enim haec quoque sed perobscura fama; illam alteram admiratio viri et pavor praesens nobilitavit. Et consilio etiam unius hominis addita rei dicitur fides. Namque Proculus Iulius, sollicita civitate desiderio regis et infensa patribus, gravis, ut traditur, quamvis magnae rei auctor in contionem prodit. ‘Romulus,’ inquit ‘Quirites, parens urbis huius, prima hodierna luce caelo repente delapsus se mihi obvium dedit. Cum perfusus horrore venerabundusque adstitissem petens precibus ut contra intueri fas esset, "Abi, nuntia" inquit "Romanis, caelestes ita velle ut mea Roma caput orbis terrarum sit; proinde rem militarem colant sciantque et ita posteris tradant nullas opes humanas armis Romanis resistere posse."

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Haec' inquit 'locutus sublimis abiit.' Mirum quantum illi viro nuntianti haec fides fuerit, quamque desiderium Romuli apud plebem exercitumque facta fide immortalitatis lenitum sit.

Livius, AUC 1.15.6-1.16.8

Tekst 2

Bacchanalia in Rome

Huius mali labes ex Etruria Romam veluti contagione morbi penetravit. Primo magnitudo urbis capacior patientiorque talium malorum eam celavit: tandem indicium hoc maxime modo ad Postumium consulem pervenit. P. Aebutius, cuius pater publico equo stipendia fecerat, pupillus relictus, mortuis deinde tutoribus sub tutela Duroniae matris et vitrici T. Semproni Rutili educatus fuerat. Et mater dedita viro erat, et vitricus, quia tutelam ita gesserat ut rationem reddere non posset, aut tolli pupillum aut obnoxium sibi vinculo aliquo fieri cupiebat. Via una corruptelae Bacchanalia erant. Mater adulescentulum appellat: se pro aegro eo vovisse, ubi primum convaluisset, Bacchis eum se initiaturam; damnatam voti benignitate deum exsolvere id velle; decem dierum castimonia opus esse; decimo die cenatum, deinde pure lautum in sacrarium deducturam. Scortum nobile libertina Hispala Faecenia, non digna quaestu cui ancillula adsuerat, etiam postquam manumissa erat eodem se genere tuebatur. Huic consuetudo iuxta vicinitatem cum Aebutio fuit, minime adulescentis aut rei aut famae damnosa; ultro enim amatus adpetitusque erat, et maligne omnia praebentibus suis meretriculae munificentia sustinebatur. Quin eo processerat consuetudine capta ut post patroni mortem, quia in nullius manu erat, tutore ab tribunis et praetore petito, cum testamentum faceret unum Aebutium institueret heredem.
Haec amoris pignora cum essent, nec quicquam secretum alter ab altero haberent, per iocum adulescens vetat eam mirari si per aliquot noctes secubuisset: religionis se causa, ut voto pro valetudine sua facto liberetur, Bacchis initiari velle. Id ubi mulier audivit, perturbata 'Di meliora!' inquit:

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

mori et sibi et illi satius esse quam id faceret, et in caput eorum detestari minas periculaque qui id suasissent. Admiratus cum verba tum perturbationem tantam, adulescens parcere exsecrationibus iubet: matrem id sibi adsentiente vitrico imperasse. 'Vitricus ergo' inquit 'tuus — matrem enim insimulare forsitan fas non sit — pudicitiam famam spem vitamque tuam perditum ire hoc facto properat.' Eo magis mirabundo quaerentique quid rei esset, pacem veniamque precata deorum dearumque si coacta caritate eius silenda enuntiasset, ancillam se ait dominae comitem id sacrarium intrasse, liberam numquam eo accessisse. Scire corruptelarum omnis generis eam officinam esse, et iam biennio constare neminem initiatum ibi maiorem annis viginti. Ut quisque introductus sit, velut victimam tradi sacerdotibus, eos deducere in locum qui circumsonet ululatibus cantuque symphoniae et cymbalorum et tympanorum pulsu, ne vox quiritantis, cum per vim stuprum inferatur exaudiri possit. Orare inde atque obsecrare ut eam rem quocumque modo discuteret, nec se eo praecipitaret ubi omnia infanda patienda primum, deinde facienda essent. Neque ante dimisit eum quam fidem dedit adulescens ab iis sacris se temperaturum.

Postquam domum venit, et mater mentionem intulit quid eo die, quid deinceps ceteris, quae ad sacra pertinerent, faciendum esset, negat eorum se quicquam facturum, nec initiari sibi in animo esse. Aderat sermoni vitricus. Confestim mulier exclamat Hispalae concubitu carere eum decem noctes non posse; illius excetrae delenimentis et venenis imbutum nec parentis nec vitrici nec deorum verecundiam habere. Iurgantes hinc mater, hinc vitricus cum quattuor eum servis domo exegerunt. Adulescens inde ad Aebutiam se amitam contulit, causamque ei cur esset a matre eiectus narravit. Deinde ex auctoritate eius postero die ad consulem Postumium arbitris remotis rem detulit.

Livius, AUC 39.9.1-39.11.3

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 3

Na enkele overwinningen op de Romeinen trekt Hannibal plunderend door Italië. De consuls Varro en Paulus verschillen van mening over de te volgen tactiek: Varro pleit ervoor Hannibal aan te vallen, terwijl Paulus de strijd tegen Hannibal wil uitstellen.
De vroegere Romeinse opperbevelhebber Fabius spreekt in onderstaande tekst consul Paulus moed in. Fabius legt aan Paulus uit waarom de Romeinen op de lange duur sterker zullen staan dan de Carthagers.

1 "In Italia bellum gerimus, in sede ac solo nostro. Omnia circa plena civium
2 ac sociorum sunt. Armis, viris, equis, commeatibus iuvant iuvabuntque. Id
3 iam fidei documentum in adversis rebus nostris dederunt. Meliores,
4 prudentiores, constantiores nos tempus diesque facit. Hannibal contra in
5 aliena, in hostili est terra, inter omnia inimica infestaque, procul ab domo
6 ac patria. Neque illi terra neque mari est pax. Nullae eum urbes accipiunt,
7 nulla moenia. Nihil usquam sui videt. In diem rapto vivit. Partem vix
8 tertiam exercitus eius habet quem Hiberum amnem traiecit; plures fame
9 quam ferro absumpti; nec his paucis iam victus suppeditat.
10 Dubitas ergo quin sedendo superaturi simus eum, qui senescat in dies,
11 non commeatus, non supplementum, non pecuniam habeat?"

Livius, AUC 22.39.11-15

Aantekeningen

regel 1	**circa** om ons heen
regel 4	**tempus diesque** het verstrijken van de tijd
regel 4-5	**in aliena** *Vul aan:* **terra**
regel 7	**suum** wat van hemzelf is
	In diem Elke dag
regel 8	**Hiberus** Ebro *(rivier in Spanje, waar Hannibals expeditie tegen de Romeinen was begonnen)*
regel 9	**absumpti** *Lees:* **absumpti sunt**
	victus proviand *(onderwerp)*
regel 10	**dubito quin** *+ coniunctivus* eraan twijfelen dat
	sedeo niets doen
	in dies elke dag
regel 11	**non commeatus** *Lees:* **qui non commeatus**

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Examen VWO

2017

tijdvak 2
dinsdag 20 juni
9.00 - 12.00 uur

Latijn

tevens oud programma Latijn

Bij dit examen hoort een bijlage.

Dit examen bestaat uit 24 vragen en een vertaalopdracht.
Voor dit examen zijn maximaal 76 punten te behalen.
Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring of uitleg gevraagd wordt, worden aan het antwoord meestal geen punten toegekend als deze verklaring of uitleg ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (tekstelementen, redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld één tekstelement wordt gevraagd en je antwoordt met meer dan één tekstelement, dan wordt alleen het eerste tekstelement in de beoordeling meegeteld.

VW-1010-a-17-2-o

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Deze tekst begint niet meteen met de lotgevallen van Romulus en Remus.

1p **1** Citeer het eerste Latijnse woord van de zin waarin het verhaal over de lotgevallen van Romulus en Remus begint.

Regel 1 **Lupercal**

Lupercal is ook de naam van een grot in Rome waarin de wolvin Romulus en Remus gezoogd zou hebben. Archeologen menen dit **Lupercal** gevonden te hebben onder het paleis van Augustus.

1p **2** Leg uit wat Augustus heeft willen aangeven met de bouw van zijn paleis boven op deze grot. Baseer je antwoord op de achtergronden van de teksten die je voor dit examen gelezen hebt.

Regel 3-4 **ibi** t/m **instituisse**

Deze woorden worden door F.H. van Katwijk-Knapp als volgt vertaald: “Daar moet de Arcadiër Euander, die heel lang geleden die plaats in bezit had, de uit Arcadië afkomstige jaarlijkse plechtigheid hebben ingesteld.”

1p **3** Citeer het Latijnse woord uit de regels 1-4 (**Iam** t/m **instituisse**) waarop de vertaling ‘moet’ is gebaseerd.

Regel 7-8 **latrones Remum cepisse**

2p **4** a. Beschrijf in eigen woorden welke reden de **latrones** zelf aanvoeren voor deze actie. Baseer je antwoord op de regels 6-10 (**Huic** t/m **agere**).

b. Citeer het Latijnse tekstelement uit de regels 6-10 (**Huic** t/m **agere**) dat volgens Livius de werkelijke reden voor deze actie aanduidt.

Regel 6-9 **Huic** t/m **accusantes**

In deze zin komt een asyndeton voor.

1p **5** Citeer de twee opeenvolgende Latijnse woorden waartussen sprake is van een asyndeton.

Regel 11-12 **Iam** t/m **educari**

2p **6** a. Beschrijf in eigen woorden welke twee aanwijzingen Faustulus voor dit vermoeden had. Baseer je antwoord op het vervolg (t/m **aperit** regel 16).

Faustulus wilde slechts in twee gevallen zijn vermoeden bekend maken.

b. Beschrijf in eigen woorden in welke twee gevallen hij dat wilde doen. Baseer je antwoord op het vervolg (t/m **aperit** regel 16).

Regel 18 **tetigerat animum memoria nepotum**

2p **7** Beschrijf in eigen woorden de drie oorzaken hiervan die Livius in het voorafgaande (vanaf **Forte** regel 16) heeft genoemd.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Regel 29 **luvenes**

1p **8** Citeer het Latijnse woord uit het vervolg (t/m **efficit** regel 31) dat duidelijk maakt dat Livius met het woord **luvenes** in regel 29 Romulus en Remus bedoelt.

Regel 1-31 **Iam** t/m **efficit**

Livius lijkt zijn best te doen om Romulus superieur aan Remus voor te stellen.

2p **9** Beschrijf in eigen woorden twee voorbeelden uit de regels 1-31 (**Iam** t/m **efficit**) van deze superioriteit.

Regel 38-41 **Quoniam** t/m **capiunt**

In deze regels gebruikt Livius een chiasme.

1p **10** Citeer de vier Latijnse woorden die het chiasme vormen.

Regel 38-45 **Quoniam** t/m **trahebant**

De Romeinse dichter Ennius schrijft:

> "Remus wijdde zich aan tekens, turend, eenzaam, naar een vogel die op voorspoed duidde; Romulus, de mooie, zocht die op de hoge Aventijn, al turend naar wat hoog daar vloog; hun twist betrof de stadsnaam: Roma? Remora? Voor allen gold als zorg wie heerser zou zijn."

2p **11** a. Beschrijf in eigen woorden op welk punt de versie die Livius beschrijft in de regels 38-45 (**Quoniam** t/m **trahebant**), inhoudelijk verschilt van de versie van Ennius. Ga in je antwoord in op beide teksten.

b. Citeer het Latijnse tekstelement uit de regels 38-45 (**Quoniam** t/m **trahebant**) dat inhoudelijk vergelijkbaar is met 'wie heerser zou zijn'.

Regel 42-49 **Priori** t/m **interfectum**

2p **12** a. Beschrijf in eigen woorden op grond waarvan de aanhangers van Romulus hem tot winnaar uitriepen.

b. Beschrijf in eigen woorden op grond waarvan de aanhangers van Remus hem tot winnaar uitriepen.

Regel 38-49 **Quoniam** t/m **interfectum**

Livius geeft in deze regels twee versies van de dood van Remus.

2p **13** a. Beschrijf deze twee versies in eigen woorden.

Elders in zijn werk geeft Livius ook twee versies van de dood van Romulus.

b. Beschrijf deze twee versies in eigen woorden. Baseer je antwoord op de teksten die je voor dit examen gelezen hebt.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 2

Regel 2 **id**

1p **14** Beschrijf in eigen woorden wat **id** in deze context concreet inhoudt.

Regel 2 **est usus**

Drie persoonsvormen in het vervolg (t/m **marique** regel 11) hebben hetzelfde onderwerp als **est usus**.

2p **15** Citeer deze drie Latijnse persoonsvormen.

Op verschillende gebieden zijn de Romeinen beïnvloed door de Etrusken.

2p **16** a. Van welk invloedsgebied is sprake in de regels 1-8 (**Intentus** t/m **potuit**)? Beantwoord de vraag in het Nederlands en baseer je antwoord op de achtergronden van de teksten die je voor dit examen hebt gelezen.

b. Van welk invloedsgebied is sprake in de regels 12-16 (**Haec** t/m **statuit**)? Beantwoord de vraag in het Nederlands en baseer je antwoord op de achtergronden van de teksten die je voor dit examen hebt gelezen.

Livius maakt in deze tekst tweemaal een vergelijking tussen de tijd van de regering van Tarquinius en zijn eigen tijd.

2p **17** a. Beschrijf in eigen woorden in welk opzicht Livius in de regels 1-8 (**Intentus** t/m **potuit**) de tijd van de regering van Tarquinius vergelijkt met zijn eigen tijd.

b. Beschrijf in eigen woorden in welk opzicht Livius in de regels 14-18 (**Itaque** t/m **misit**) de tijd van de regering van Tarquinius vergelijkt met zijn eigen tijd.

Regel 22 **fortuna**

1p **18** Citeer het Latijnse woord uit het vervolg (t/m **sua** regel 27) dat inhoudelijk overeenkomt met **fortuna**.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Regel 18-27 **Titus** t/m **sua**
Over de Romeinse keizer Claudius wordt verteld dat hij zijn ware aard verborgen hield voordat hij keizer werd. De Romeinse geschiedschrijver Suetonius zegt het volgende over hem:

> "Toen hij eenmaal keizer was geworden, verklaarde Claudius dat hij zich tijdens het keizerschap van Caligula opzettelijk als zwakzinnig had voorgedaan, omdat hij het er anders nooit levend van af zou hebben gebracht en nooit de functie zou hebben bereikt die hij thans bekleedde."

'omdat hij het er anders nooit levend van af zou hebben gebracht'

2p **19** a. Beschrijf in eigen woorden de aanleiding voor de vergelijkbare angst van Brutus. Baseer je antwoord op de regels 18-27 (**Titus** t/m **sua**).

'de functie die hij thans bekleedde'

b. Citeer het Latijnse tekstelement uit de regels 18-27 (**Titus** t/m **sua**) waaruit blijkt dat ook Brutus later een belangrijke rol speelde.

Regel 32-33 **imperium summum Romae**

2p **20** Leg uit dat het vanuit historisch oogpunt logisch is dat het antwoord van het orakel afwijkt van de formulering van de vraag in de regels 31-32 (**ad** t/m **venturum**). Ga in je antwoord in op zowel de formulering van de vraag als de formulering van het antwoord. Baseer je antwoord op de achtergronden van de teksten die je voor dit examen gelezen hebt.

Regel 33 **vestrum** en regel 33 **matri**
Uit het vervolg blijkt dat **vestrum** en **matri** verschillend worden geïnterpreteerd.

2p **21** a. Leg uit dat **vestrum** op twee verschillende manieren wordt geïnterpreteerd.

b. Leg uit dat **matri** op twee verschillende manieren wordt geïnterpreteerd.

Regel 27-34 **Is** t/m **tulerit**

2p **22** Citeer uit deze regels de twee niet direct opeenvolgende Latijnse woorden waarmee Livius duidelijk maakt dat hij zich bij zijn verhaal baseert op anderen als bron van informatie.

Regel 32-40 **Ex** t/m **parabatur**

1p **23** Leg uit dat er in deze regels een opvallende versnelling in verteltempo plaatsvindt.

Let op: de laatste vragen van dit examen staan op de volgende pagina.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Algemeen

Kenmerkend voor de geschiedschrijver Livius is dat hij voor sommige mythologische verhalen een rationele verklaring geeft.

1p **24** Beschrijf in eigen woorden de rationele verklaring die Livius geeft over de redding van de pasgeboren Romulus en Remus door een wolvin. Baseer je antwoord op de teksten die je voor dit examen hebt gelezen.

Tekst 3

Bestudeer de inleiding en de aantekeningen bij Tekst 3.

38p Vertaal de regels 1 t/m 11 in het Nederlands.

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Bijlage VWO

2017

tijdvak 2

Latijn

tevens oud programma Latijn

Tekstboekje

VW-1010-a-17-2-b

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

De stichting van Rome

Iam tum in Palatio monte Lupercal hoc fuisse ludicrum ferunt, et a Pallanteo, urbe Arcadica, Pallantium, dein Palatium montem appellatum; ibi Euandrum, qui ex eo genere Arcadum multis ante tempestatibus tenuerit loca, sollemne allatum ex Arcadia instituisse ut nudi iuvenes Lycaeum Pana venerantes per lusum atque lasciviam currerent, quem Romani deinde vocarunt Inuum. Huic deditis ludicro cum sollemne notum esset insidiatos ob iram praedae amissae latrones, cum Romulus vi se defendisset, Remum cepisse, captum regi Amulio tradidisse, ultro accusantes. Crimini maxime dabant in Numitoris agros ab iis impetus fieri; inde eos collecta iuvenum manu hostilem in modum praedas agere. Sic Numitori ad supplicium Remus deditur. Iam inde ab initio Faustulo spes fuerat regiam stirpem apud se educari; nam et expositos iussu regis infantes sciebat et tempus quo ipse eos sustulisset ad id ipsum congruere; sed rem immaturam nisi aut per occasionem aut per necessitatem aperiri noluerat. Necessitas prior venit: ita metu subactus Romulo rem aperit. Forte et Numitori cum in custodia Remum haberet audissetque geminos esse fratres, comparando et aetatem eorum et ipsam minime servilem indolem, tetigerat animum memoria nepotum; sciscitandoque eodem pervenit ut haud procul esset quin Remum agnosceret. Ita undique regi dolus nectitur. Romulus non cum globo iuvenum — nec enim erat ad vim apertam par — sed aliis alio itinere iussis certo tempore ad regiam venire pastoribus ad regem impetum facit; et a domo Numitoris alia comparata manu adiuvat Remus. Ita regem obtruncat. Numitor inter primum tumultum, hostes invasisse urbem atque adortos regiam dictitans, cum pubem Albanam in arcem praesidio armisque obtinendam avocasset, postquam iuvenes perpetrata caede pergere ad se gratulantes vidit, extemplo advocato concilio scelera in se fratris, originem nepotum, ut geniti, ut educati, ut cogniti essent, caedem deinceps tyranni seque eius auctorem ostendit. Iuvenes per mediam contionem agmine ingressi cum avum regem salutassent, secuta ex omni

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

multitudine consentiens vox ratum nomen imperiumque regi efficit.
Ita Numitori Albana re permissa Romulum Remumque cupido cepit in iis locis ubi expositi ubique educati erant urbis condendae. Et supererat multitudo Albanorum Latinorumque; ad id pastores quoque accesserant, qui omnes facile spem facerent parvam Albam, parvum Lavinium prae ea urbe quae conderetur fore. Intervenit deinde his cogitationibus avitum malum, regni cupido, atque inde foedum certamen coortum a satis miti principio. Quoniam gemini essent nec aetatis verecundia discrimen facere posset, ut di quorum tutelae ea loca essent auguriis legerent qui nomen novae urbi daret, qui conditam imperio regeret, Palatium Romulus, Remus Aventinum ad inaugurandum templa capiunt.
Priori Remo augurium venisse fertur, sex voltures; iamque nuntiato augurio cum duplex numerus Romulo se ostendisset, utrumque regem sua multitudo consalutaverat: tempore illi praecepto, at hi numero avium regnum trahebant. Inde cum altercatione congressi certamine irarum ad caedem vertuntur; ibi in turba ictus Remus cecidit. Volgatior fama est ludibrio fratris Remum novos transiluisse muros; inde ab irato Romulo, cum verbis quoque increpitans adiecisset, "Sic deinde, quicumque alius transiliet moenia mea," interfectum.

Livius, AUC 1.5-1.7.2

Tekst 2

Het einde van de regeerperiode van Tarquinius Superbus in zicht

Intentus perficiendo templo, fabris undique ex Etruria accitis, non pecunia solum ad id publica est usus sed operis etiam ex plebe. Qui cum haud parvus et ipse militiae adderetur labor, minus tamen plebs gravabatur se templa deum exaedificare manibus suis quam postquam et ad alia, ut specie minora, sic laboris aliquanto maioris traducebantur opera, foros in circo faciendos cloacamque maximam, receptaculum omnium purgamentorum urbis, sub terra agendam; quibus duobus operibus vix nova haec magnificentia quicquam adaequare potuit. His laboribus

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

exercita plebe, quia et urbi multitudinem, ubi usus non esset, oneri rebatur esse et colonis mittendis occupari latius imperii fines volebat, Signiam Circeiosque colonos misit, praesidia urbi futura terra marique. Haec agenti portentum terribile visum: anguis ex columna lignea elapsus cum terrorem fugamque in regiam fecisset, ipsius regis non tam subito pavore perculit pectus quam anxiis implevit curis. Itaque cum ad publica prodigia Etrusci tantum vates adhiberentur, hoc velut domestico exterritus visu Delphos ad maxime inclitum in terris oraculum mittere statuit. Neque responsa sortium ulli alii committere ausus, duos filios per ignotas ea tempestate terras, ignotiora maria in Graeciam misit. Titus et Arruns profecti; comes iis additus L. Iunius Brutus, Tarquinia, sorore regis, natus, iuvenis longe alius ingenio quam cuius simulationem induerat. Is cum primores civitatis, in quibus fratrem suum, ab avunculo interfectum audisset, neque in animo suo quicquam regi timendum neque in fortuna concupiscendum relinquere statuit contemptuque tutus esse ubi in iure parum praesidii esset. Ergo ex industria factus ad imitationem stultitiae, cum se suaque praedae esse regi sineret, Bruti quoque haud abnuit cognomen ut sub eius obtentu cognominis liberator ille populi Romani animus latens opperiretur tempora sua. Is tum ab Tarquiniis ductus Delphos, ludibrium verius quam comes, aureum baculum inclusum corneo cavato ad id baculo tulisse donum Apollini dicitur, per ambages effigiem ingenii sui. Quo postquam ventum est, perfectis patris mandatis cupido incessit animos iuvenum sciscitandi ad quem eorum regnum Romanum esset venturum. Ex infimo specu vocem redditam ferunt: ‘imperium summum Romae habebit qui vestrum primus, o iuvenes, osculum matri tulerit.’ Tarquinii, ut Sextus, qui Romae relictus fuerat, ignarus responsi expersque imperii esset, rem summa ope taceri iubent; ipsi inter se uter prior, cum Romam redisset, matri osculum daret, sorti permittunt. Brutus alio ratus spectare Pythicam vocem, velut si prolapsus cecidisset, terram osculo contigit, scilicet quod ea communis mater omnium mortalium esset. Reditum inde Romam, ubi adversus Rutulos bellum summa vi parabatur.

Livius, AUC 1.56

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 3

In onderstaande tekst vertelt Livius dat de senatoren van Rome Numa Pompilius als opvolger van koning Romulus wensten. Om de instemming van de goden te verkrijgen, liet Numa een vogelwichelaar de voortekenen raadplegen.

1 Omnes Numae Pompilio regnum deferendum decernunt. Accitus, sicut
2 Romulus augurato urbe condenda regnum adeptus est, de se quoque
3 deos consuli iussit. Inde ab augure, cui deinde honoris ergo publicum id
4 perpetuumque sacerdotium fuit, deductus in arcem, in lapide ad meridiem
5 versus consedit. Augur ad laevam eius capite velato sedem cepit, dextra
6 manu baculum sine nodo aduncum tenens, quem lituum appellarunt.

Vervolgens bakende de vogelwichelaar de grenzen van de waarnemingsplaats af.

7 Tum lituo in laevam manum translato, dextra in caput Numae imposita,
8 ita precatus est: "Iuppiter pater, si est fas hunc Numam Pompilium, cuius
9 ego caput teneo, regem Romae esse, uti tu signa nobis certa acclarassis
10 inter eos fines, quos feci." Tum peregit verbis auspicia quae mitti vellet.
11 Quibus missis declaratus rex Numa de templo descendit.

Livius, AUC 1.18.5-10

Aantekeningen

regel 1 **deferendum** *Vul aan:* **esse**
Accitus Daartoe uitgenodigd
regel 2 **augurato** na het observeren van de voortekenen
urbe condenda toen Rome nog gesticht moest worden
regel 3 **consulo** raadplegen
regel 3-4 **cui** *t/m* **fuit** wiens functie sindsdien voor altijd door de staat bekostigd werd
regel 4 **meridies** zuiden
regel 5 **consedi** *perfectum van* **considо**
laeva linkerkant
regel 6 **appellarunt** = **appellaverunt** *Onderwerp: de Romeinen*
regel 8 **precatus est** *Onderwerp: de vogelwichelaar*
regel 9 **uti** *+ coniunctivus* smeek ik u dat
acclarassis = **acclares**
regel 10 **finis** grens
perago verbis beschrijven
regel 11 **Quibus missis** *Lees:* **Quibus auspiciis missis**
templum waarnemingsplaats

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Examen VWO

2016

tijdvak 1
donderdag 19 mei
9.00 - 12.00 uur

Latijn

Bij dit examen hoort een bijlage.

Dit examen bestaat uit 22 vragen en een vertaalopdracht.
Voor dit examen zijn maximaal 74 punten te behalen.
Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring of uitleg gevraagd wordt, worden aan het antwoord meestal geen punten toegekend als deze verklaring of uitleg ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (tekstelementen, redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld één tekstelement wordt gevraagd en je antwoordt met meer dan één tekstelement, dan wordt alleen het eerste tekstelement in de beoordeling meegeteld.

VW-1010-a-16-1-o

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Regel 721-723 **Haec** t/m **oneri**
Deze regels worden door H. Schoonhoven als volgt vertaald:
“Hierna deed ik een goudgele leeuwevacht om (als bekleding over mijn brede schouders gespreid), boog mijn nek en ik schoof mij onder mijn last.”

2p **1** a. Citeer het Latijnse tekstelement waarvan ‘Hierna’ de weergave is.

De vertaler heeft de grammaticale structuur van het Latijn niet geheel overgenomen.

b. Leg dit uit met betrekking tot **subiecta**. Ga in je antwoord in op zowel het Latijn als de vertaling.

Regel 723-724 **dextrae** t/m **aequis**
P. Schrijvers heeft twee vertalingen van de Aeneis gemaakt.
In de eerste vertaling vertaalt hij **dextrae** t/m **aequis** als volgt: “Julus geeft me een handje en volgt het spoor van zijn vader met kleinere passen.”
In de tweede vertaling vertaalt hij **dextrae** t/m **aequis** als volgt: “de kleine Julus klemt zich aan mijn hand, hij volgt zijn vader met kortere passen.”
De tweede vertaling blijft in een aantal opzichten dichter bij de Latijnse tekst dan de eerste vertaling.

3p **2** Geef hiervan drie voorbeelden. Ga in je antwoord in op zowel het Latijn als op beide vertalingen.

Regel 721-728 **Haec** t/m **aurae**
In deze regels komt een combinatie voor van een hyperbaton en een enjambement.

1p **3** Citeer het desbetreffende Latijnse tekstelement.

Regel 725-729 **Ferimur** t/m **timentem**

2p **4** a. Beschrijf in eigen woorden de verandering die Aeneas heeft ervaren. Baseer je antwoord op de regels 725-729 (**Ferimur** t/m **timentem**).

b. Welke verklaring geeft Aeneas zelf voor deze verandering? Beantwoord de vraag in het Nederlands. Baseer je antwoord op de regels 725-729 (**Ferimur** t/m **timentem**).

Regel 730 **propinquabam portis**
Deze woorden worden door M. d'Hane-Scheltema als volgt vertaald:
“Ik ben voorbij de stadspoort.”
De vertaling van **propinquabam** komt op twee punten niet overeen met het Latijn. Een punt is van inhoudelijke aard en een punt is van grammaticale aard.

2p **5** a. Leg het punt van inhoudelijke aard uit. Laat buiten beschouwing dat **portis** als enkelvoud vertaald is. Ga in je antwoord in op zowel het Latijn als de vertaling.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

b. Leg het punt van grammaticale aard uit. Laat buiten beschouwing dat **portis** als enkelvoud vertaald is. Ga in je antwoord in op zowel het Latijn als de vertaling.

Regel 731-732 **subito** t/m **sonitus**
Deze woorden worden door H. Schoonhoven als volgt vertaald:
“toen het leek of er plotsklaps tot onze oren gedreun van talrijke voetstappen doordrong.”
Vergilius gebruikt in deze regels het stilistisch middel enallage. De vertaler heeft dit stilistisch middel niet overgenomen.

2p **6** Leg dit uit. Ga in je antwoord in op zowel het Latijn als de vertaling.

Regel 732 **genitor**

1p **7** Citeer het Latijnse woord uit het voorafgaande (vanaf **Haec** regel 721) dat dezelfde persoon aanduidt.

Regel 735-736 **Hic** t/m **mentem**

1p **8** Leg uit dat Aeneas in deze regels zijn verantwoordelijkheid voor de verdwijning van Creusa probeert te verkleinen.

Regel 738 **Creusa**

2p **9** Citeer de twee niet direct opeenvolgende Latijnse woorden uit de regels 741-744 (**Nec** t/m **fefellit**) waarmee Creusa wordt aangeduid.

Regel 745 **Quem** t/m **deorumque**
Aeneas vertoont in de Aeneis vaak kenmerken van een stoïsche levenshouding.

1p **10** Leg uit dat dit in deze regel niet het geval is.

Regel 746 **aut quid in eversa vidi crudelius urbe?**
Een commentator uit de oudheid schrijft bij dit vers:
“Op voortreffelijke wijze beveelt Aeneas zich als een goed echtgenoot aan bij een vrouw, door te tonen dat hij van zijn eerdere echtgenote gehouden heeft.”

1p **11** Noteer de naam van de persoon die met ‘een vrouw’ bedoeld wordt.

Vergelijk regel 741-749 (**Nec** t/m **armis**) met regel 710-715 (De t/m vereerd).

2p **12** a. Citeer het Latijnse woord uit de regels 741-749 (**Nec** t/m **armis**) dat inhoudelijk vergelijkbaar is met ‘reeds lang’ (regel 715).
b. Citeer het Latijnse woord uit de regels 741-749 (**Nec** t/m **armis**) dat inhoudelijk vergelijkbaar is met ‘vereerd’ (regel 715).

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 2

Regel 6-7 **alta aequora**
aequora is een poëtisch meervoud. Wat betekenis betreft had er ook het enkelvoud **altum aequor** kunnen staan.

2p **13** a. Leg uit dat **aequor** wat het metrum betreft wél in regel 7 gepast zou hebben.
b. Leg uit dat **altum** wat het metrum betreft níet in regel 6 gepast zou hebben.

Regel 7 **tendit iter**
Drie factoren zijn gunstig om de reis te maken.

2p **14** Beschrijf deze drie factoren in eigen woorden. Baseer je antwoord op de regels 5-9 (**At** t/m **pontus**).

Regel 8-9 **Aspirant** t/m **pontus**
In deze regels is het stilistisch middel litotes toegepast.

1p **15** Citeer de twee Latijnse woorden uit deze regels die samen de litotes vormen.

Regel 10-14 **Proxima** t/m **telas**
De beschrijving die in deze regels van Circe wordt gegeven, vormt een tegenstelling met de negatieve kwalificatie van Circe in het vervolg.

1p **16** Citeer het Latijnse woord uit het vervolg (t/m **vexit** regel 24) dat een negatieve kwalificatie van Circe is.

Regel 21 **Quae** t/m **Troes**

1p **17** Beschrijf in eigen woorden wat Vergilius concreet met deze woorden bedoelt.

Regel 23 **Neptunus** t/m **secundis**

1p **18** Citeer het Latijnse tekstelement uit het vervolg (t/m **volabant** regel 34) dat een tegenstelling vormt met **Neptunus** t/m **secundis** (regel 23).

Regel 26 **fulgebat** en regel 27 **posuere**

1p **19** Verklaar waarom er verschillende werkwoordstijden zijn gebruikt. Ga op beide werkwoordsvormen in.

Regel 28 **flatus** t/m **tonsae**

2p **20** a. Schrijf regel 28 over en scandeer deze regel.

De inhoud van deze regel wordt door het metrum onderstreept.
b. Leg dit uit. Betrek in je antwoord de inhoud van deze regel.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 3

Vergelijk Tekst 3 met Tekst 2, regel 10-20 (**Proxima** t/m **ferarum**).

3p **21** a. Welk aspect van de omgeving van het huis van Circe wordt wél vermeld in Tekst 2, maar niet in Tekst 3? Beantwoord de vraag in het Nederlands.

b. Welke activiteit van Circe wordt wél vermeld in Tekst 2, maar niet in Tekst 3? Citeer bij wijze van antwoord het desbetreffende Latijnse tekstelement uit Tekst 2, regel 10-20 (**Proxima** t/m **ferarum**).

c. Leg uit dat het gedrag van de dieren in Tekst 2 afwijkt van het gedrag van de dieren in Tekst 3. Ga in je antwoord op beide teksten in.

Tekst 4

De Italiaanse dichter Giulio Cesare Stella (16e-17e eeuw) heeft een epos geschreven over Columbus, de ontdekker van Amerika. Dit epos is sterk beïnvloed door de Aeneis van Vergilius.
Zijn epos begint als volgt:

1 “Van oorlog zing ik en van de aanvoerder, die als eerste vanaf de kust
2 van Iberië (= Spanje) een tocht ondernam naar volkeren van het andere
3 halfrond, naar Quiqueia’s onmetelijke stranden, en verborgen rijken
4 ontdekte. Standvastig doorstond hij grote gevaren en zware beproevingen
5 op zee en op land, terwijl het gedrocht van de onderwereld, de duivel, zijn
6 door het lot beschikte onderneming trachtte te verstoren. Veel moest hij
7 ook in oorlogen meemaken om uiteindelijk zijn mannen een veilige
8 woonplaats te geven en daar christelijke riten en het heilige misoffer in te
9 stellen; en daardoor wordt nu het ware geloof overal op nieuwe altaren vol
10 eerbied beleden en is het tot het hoogste aanzien gekomen.”

3p **22** a. Citeer het Latijnse tekstelement uit Tekst 4 dat inhoudelijk vergelijkbaar is met ‘als eerste vanaf de kust van Iberië’ (regel 1-2) uit bovenstaand citaat.

b. Citeer het Latijnse woord uit Tekst 4 dat inhoudelijk vergelijkbaar is met ‘de duivel’ (regel 5) uit bovenstaand citaat.

c. Citeer het Latijnse woord uit Tekst 4 dat inhoudelijk vergelijkbaar is met ‘christelijke riten en het heilige misoffer’ (regel 8) uit bovenstaand citaat.

Tekst 5

Bestudeer de inleiding en de aantekeningen bij Tekst 5.

37p Vertaal de regels 189 t/m 204 in het Nederlands.

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Bijlage VWO

2016

tijdvak 1

Latijn

Tekstboekje

VW-1010-a-16-1-b

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

De vlucht uit Troje

710 “De kleine Julus moet
711 mij vergezellen en mijn vrouw moet ons op afstand volgen.
712 En jullie die in dienst zijn hier, hoor goed naar wat ik zeg:
713 er is, als je de stad uit komt, een heuvel met een oud,
714 vrij eenzaam Ceresheiligdom, daarnaast een hoogbejaarde
715 cipres, reeds lang door onze vrome vaderen vereerd.
716 Dat is waar wij elkaar straks zien, elk langs zijn eigen pad.
717 U, vader, neem de godenrelikwieën, de Penaten
718 van onze stad: ik die zojuist aan zoveel bloed en strijd
719 ontsnapt ben, mag ze niet in handen nemen, vóórdat water
720 uit een rivier ze heeft gereinigd.”
721 Haec fatus latos umeros subiectaque colla
722 veste super fulvique insternor pelle leonis,
723 succedoque oneri; dextrae se parvus Iulus
724 implicuit sequiturque patrem non passibus aequis;
725 pone subit coniunx. Ferimur per opaca locorum,
726 et me, quem dudum non ulla iniecta movebant
727 tela neque adverso glomerati examine Grai,
728 nunc omnes terrent aurae, sonus excitat omnis
729 suspensum et pariter comitique onerique timentem.
730 Iamque propinquabam portis omnemque videbar
731 evasisse viam, subito cum creber ad aures
732 visus adesse pedum sonitus, genitorque per umbram
733 prospiciens ‘Nate,’ exclamat, ‘fuge, nate; propinquant.
734 Ardentes clipeos atque aera micantia cerno.’
735 Hic mihi nescio quod trepido male numen amicum
736 confusam eripuit mentem. Namque avia cursu
737 dum sequor et nota excedo regione viarum,
738 heu misero coniunx fatone erepta Creusa
739 substitit, erravitne via seu lapsa resedit,

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

740 incertum; nec post oculis est reddita nostris.
741 Nec prius amissam respexi animumve reflexi
742 quam tumulum antiquae Cereris sedemque sacratam
743 venimus: hic demum collectis omnibus una
744 defuit, et comites natumque virumque fefellit.
745 Quem non incusavi amens hominumque deorumque,
746 aut quid in eversa vidi crudelius urbe?
747 Ascanium Anchisenque patrem Teucrosque penates
748 commendo sociis et curva valle recondo;
749 ipse urbem repeto et cingor fulgentibus armis.
750 Stat casus renovare omnes omnemque reverti
751 per Troiam et rursus caput obiectare periclis.
752 Principio muros obscuraque limina portae,
753 qua gressum extuleram, repeto et vestigia retro
754 observata sequor per noctem et lumine lustro:
755 horror ubique animo, simul ipsa silentia terrent.
756 Inde domum, si forte pedem, si forte tulisset,
757 me refero: inruerant Danai et tectum omne tenebant.
758 Ilicet ignis edax summa ad fastigia vento
759 volvitur; exsuperant flammae, furit aestus ad auras.

Vergilius, Aeneis 2.710-759

Tekst 2

Aankomst in Latium

5 At pius exsequiis Aeneas rite solutis,
6 aggere composito tumuli, postquam alta quierunt
7 aequora, tendit iter velis portumque relinquit.
8 Aspirant aurae in noctem nec candida cursus
9 luna negat, splendet tremulo sub lumine pontus.
10 Proxima Circaeae raduntur litora terrae,
11 dives inaccessos ubi Solis filia lucos

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

12 adsiduo resonat cantu, tectisque superbis
13 urit odoratam nocturna in lumina cedrum
14 arguto tenues percurrens pectine telas.
15 Hinc exaudiri gemitus iraeque leonum
16 vincla recusantum et sera sub nocte rudentum,
17 saetigerique sues atque in praesepibus ursi
18 saevire ac formae magnorum ululare luporum,
19 quos hominum ex facie dea saeva potentibus herbis
20 induerat Circe in vultus ac terga ferarum.
21 Quae ne monstra pii paterentur talia Troes
22 delati in portus neu litora dira subirent,
23 Neptunus ventis implevit vela secundis,
24 atque fugam dedit et praeter vada fervida vexit.
25 Iamque rubescebat radiis mare et aethere ab alto
26 Aurora in roseis fulgebat lutea bigis,
27 cum venti posuere omnisque repente resedit
28 flatus, et in lento luctantur marmore tonsae.
29 Atque hic Aeneas ingentem ex aequore lucum
30 prospicit. Hunc inter fluvio Tiberinus amoeno
31 verticibus rapidis et multa flavus harena
32 in mare prorumpit. Variae circumque supraque
33 adsuetae ripis volucres et fluminis alveo
34 aethera mulcebant cantu lucoque volabant.
35 Flectere iter sociis terraeque advertere proras
36 imperat et laetus fluvio succedit opaco.

Vergilius, Aeneis 7.5-36

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 3

In de Odyssee van Homerus vertelt Odysseus dat zijn mannen op verkenning gingen in het land van Circe.

Al gauw ontdekten zij in een dal op een beschutte plek het paleis van Circe, van gladde steen gebouwd. Eromheen waren wolven en leeuwen, door haar boze kruiden tot die gedaante betoverd. Zij vielen mijn mannen niet aan, maar kwamen overeind kwispelend met hun lange staarten, zoals honden kwispelen rondom hun meester, als hij van tafel komt; want altijd brengt hij iets lekkers voor hen mee. Zo omringden hen al kwispelstaartend de sterkklauwige leeuwen en wolven. Zij werden bang op het zien van de vreselijke monsters. Voor de poort bleven zij staan en zij hoorden Circe binnen zingen met schone stem, terwijl zij aan een groot getouw een onvergankelijk weefsel weefde, fijn en bekoorlijk en prachtig zoals de werken van goden zijn.

Homerus, Odyssee 10.210-223

Tekst 4

Arma virumque cano, Troiae qui primus ab oris
Italiam fato profugus Laviniaque venit
litora, multum ille et terris iactatus et alto
vi superum, saevae memorem Iunonis ob iram,
multa quoque et bello passus, dum conderet urbem
inferretque deos Latio; genus unde Latinum
Albanique patres atque altae moenia Romae.

Vergilius, Aeneis 1.1-7

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 5

Aeneas doet in Carthago aan Dido verslag van zijn zwerftocht. Hij vertelt haar dat hij tijdens zijn verblijf op Kreta een droom had gehad op grond waarvan zijn vader Anchises concludeerde dat de Trojanen hun reis moesten vervolgen naar Italië.
Onderstaande tekst beschrijft hoe de Trojanen, op enkele makkers na, van Kreta vertrokken en hoe hun tocht over zee verliep.

189 Sic ait et cuncti dicto paremus ovantes.
190 Hanc quoque deserimus sedem paucisque relictis
191 vela damus vastumque cava trabe currimus aequor.
192 Postquam altum tenuere rates nec iam amplius ullae
193 apparent terrae — caelum undique et undique pontus —,
194 tum mihi caeruleus supra caput astitit imber
195 noctem hiememque ferens et inhorruit unda tenebris.
196 Continuo venti volvunt mare magnaque surgunt
197 aequora; dispersi iactamur gurgite vasto.
198 Involvere diem nimbi et nox umida caelum
199 abstulit; ingeminant abruptis nubibus ignes.
200 Excutimur cursu et caecis erramus in undis.
201 Ipse diem noctemque negat discernere caelo
202 nec meminisse viae media Palinurus in unda.
203 Tres adeo incertos caeca caligine soles
204 erramus pelago, totidem sine sidere noctes.

Vergilius, Aeneis 3.189-204

Aantekeningen

regel 189 **ait** *onderwerp:* Anchises
regel 190 **Hanc sedem** *Hiermee wordt Kreta bedoeld*
paucis *Vul aan:* **sociis**
regel 192 **teneo** bereiken
ratis, **-is** schip
amplius *Onvertaald laten*
regel 195 **tenebris** *Lees:* **in tenebris**
regel 196 **Continuo** meteen
volvo opstuwen
regel 197 **gurges**, **gurgitis** zee

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

regel 198 **Involvere** = **Involverunt**
regel 199 **ingeminant ignes** bliksemschichten volgden elkaar snel op
abrumpo openscheuren
regel 201 **Ipse** *Verbind met* **Palinurus** *(regel 202)*
nego zeggen dat niet
caelo *Lees:* **in caelo**
regel 202 **nec** *Lees:* **et negat**
memini viae zich kunnen oriënteren
regel 203 **Tres adeo soles** drie lange dagen

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Examen VWO

2016

tijdvak 2
woensdag 22 juni
9.00 - 12.00 uur

Latijn

Bij dit examen hoort een bijlage.

Dit examen bestaat uit 22 vragen en een vertaalopdracht.
Voor dit examen zijn maximaal 76 punten te behalen.
Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring of uitleg gevraagd wordt, worden aan het antwoord meestal geen punten toegekend als deze verklaring of uitleg ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (tekstelementen, redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld één tekstelement wordt gevraagd en je antwoordt met meer dan één tekstelement, dan wordt alleen het eerste tekstelement in de beoordeling meegeteld.

VW-1010-a-16-2-o

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Regel 16 **dum fortuna fuit**

1p **1** Hoe kan de strekking van deze woorden het best worden weergegeven?

A zolang de Thraciërs gastvrij waren
B zolang er oorlog was
C zolang Lycurgus regeerde
D zolang Troje bestond

Regel 18 **Aeneadasque**

Het achtervoegsel -**que** verbindt twee hoofdzinnen met elkaar.

1p **2** Citeer van elk van deze twee hoofdzinnen de Latijnse persoonsvorm.

Regel 13-26 **Terra** t/m **monstrum**

3p **3** a. Citeer uit deze regels het Latijnse tekstelement waarmee Jupiter wordt aangeduid.

In deze regels wordt ook naar twee andere godheden verwezen.

b. Citeer de twee desbetreffende Latijnse tekstelementen en noteer bij elk van beide tekstelementen de naam van de desbetreffende godheid.

Regel 26 **monstrum**

1p **4** Leg op basis van het vervolg (t/m **sanguis** regel 33) uit wat **monstrum** in deze context concreet aanduidt.

Regel 31-32 **Rursus** t/m **insequor**

Deze woorden worden door H. Schoonhoven als volgt vertaald:
“Ik rukte meteen opnieuw aan de taaie twijg van een tweede.”

1p **5** Citeer het Latijnse woord waarop de vertaling ‘meteen’ gebaseerd is.

Regel 36 **omenque**

1p **6** Leg uit of **omen** op deze plaats geïnterpreteerd moet worden als ‘gunstig voorteken’ of ‘ongunstig voorteken’. Beargumenteer je antwoord op basis van de regels 34-36 (**Multa** t/m **levarent**).

Regel 42-43 **Non** t/m **manat**

De ontkenning **Non** heeft géén betrekking op de twee persoonsvormen, maar op twee andere Latijnse tekstelementen.

2p **7** Citeer de twee Latijnse tekstelementen uit de regels 42-43 (**Non** t/m **manat**) waarop **Non** wél betrekking heeft.

Regel 44 **Heu** t/m **avarum**

2p **8** Noteer de namen van twee verschillende stilistische middelen die in deze regel zijn gebruikt en citeer daarbij de desbetreffende Latijnse tekstelementen.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Regel 44 **crudeles terras** en **litus avarum**

2p **9** a. Citeer het Latijnse tekstelement uit de regels 49-59 (**Hunc** t/m **posco**) dat de kwalificatie **crudeles** verklaart.
b. Citeer het Latijnse tekstelement uit de regels 49-59 (**Hunc** t/m **posco**) dat de kwalificatie **avarum** verklaart.

Regel 49-52 **Hunc** t/m **videret**
In een navertelling van de *Aeneis* schrijft Paul Biegel het volgende:
“Polydorus! Een zoon van onze koning Priamus! Tijdens de oorlog hiernaartoe gestuurd met het goud van Troje om het veilig te stellen!”
Het motief om Polydorus naar Thracië te sturen is in de regels 49-52 (**Hunc** t/m **videret**) anders dan in de weergave van Biegel.

1p **10** Citeer het Latijnse woord uit de regels 49-52 (**Hunc** t/m **videret**) waarmee Vergilius dit motief aanduidt.

Regel 56-57 **Quid non mortalia pectora cogis, auri sacra fames**
Dido zal op grond van haar eigen ervaring instemmend geknikt hebben bij het horen van deze woorden.

1p **11** Leg dit uit. Baseer je antwoord op de teksten die je voor dit examen hebt gelezen.

Regel 67-68 **animamque sepulcro condimus**
Deze handeling lijkt in strijd met **sepulto** (regel 41), maar is dit niet.

2p **12** Leg dit uit. Ga in je antwoord in op de regels 67-68 (**animamque sepulcro condimus**) en op **sepulto** (regel 41).

Tekst 2

Regel 113 **Cererem**

3p **13** a. Noteer de naam van het hier gebruikte stilistisch middel.
b. Citeer de twee niet direct opeenvolgende Latijnse zelfstandige naamwoorden uit het voorafgaande waarmee hetzelfde wordt aangeduid.

Regel 116 **Heus, etiam mensas consumimus?**

1p **14** Leg uit dat Julus de reikwijdte van deze uitspraak niet beseft.

Regel 107-119 **Aeneas** t/m **pressit**
De gebeurtenissen in deze regels worden door Vergilius niet aan het toeval toegeschreven.

3p **15** a. Citeer uit de regels 107-111 (**Aeneas** t/m **augent**) het Latijnse tekstelement waaruit blijkt dat er geen sprake is van toeval.
b. Citeer uit de regels 112-115 (**Consumptis** t/m **quadris**) het Latijnse tekstelement waaruit blijkt dat er geen sprake is van toeval.
c. Citeer uit de regels 116-119 (**Heus** t/m **pressit**) het Latijnse tekstelement waaruit blijkt dat er geen sprake is van toeval.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Regel 122 **hic domus, haec patria est**

2p **16** Leg uit waarop Aeneas deze conclusie baseert. Ga in je antwoord in op zowel het voorafgaande (vanaf **Consumptis** regel 112) als het vervolg (t/m **modum** regel 129).

Regel 124-125 **Cum** t/m **mensas**

Deze woorden worden door M. d'Hane-Scheltema als volgt vertaald:
"Mijn zoon, wanneer je ooit op vreemde kusten landt en daar van honger zelfs de leeggegeten borden op gaat eten (…)."
In de vertaling is de grammaticale structuur van het Latijn niet geheel overgenomen.

2p **17** a. Leg dit uit met betrekking tot **fames**. Ga in je antwoord in op zowel het Latijn als de vertaling.
b. Citeer het Latijnse tekstelement waarop de vertaling 'leeggegeten' gebaseerd is.

Regel 127 **prima** t/m **tecta**

2p **18** a. Schrijf regel 127 over en scandeer deze regel.
b. Beredeneer op basis van het metrum of **prima** een bepaling vormt bij **manu** of bij **tecta**.

Regel 129 **exitiis positura modum**

2p **19** a. Citeer het Latijnse woord uit de regels 116-122 (**Heus** t/m **est**) dat inhoudelijk vergelijkbaar is met **exitiis**.
b. Citeer het Latijnse woord uit de regels 116-122 (**Heus** t/m **est**) dat inhoudelijk vergelijkbaar is met **modum**.

Regel 135 **Sic**

1p **20** Naar welke regels verwijst **Sic**?
A regels 116 t/m 134
B regels 120 t/m 134
C regels 124 t/m 134
D regels 128 t/m 134

Regel 147 **crateras** t/m **coronant**

Hiertoe had Aeneas al eerder aangespoord.

2p **21** a. Citeer het desbetreffende Latijnse tekstelement uit de regels 130-145 (**Quare** t/m **condant**).
b. Leg uit dat de Trojanen in regel 147 nog veel meer reden hebben om dit te doen dan direct na de eerste aansporing van Aeneas.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Algemeen

De Engelse dichter Byron had een hekel aan Vergilius. Hij schreef over hem:
“Die welluidende plagiator en akelige vleier wiens vervloekte hexameters er bij mij op de middelbare school werden ingeramd.”

2p **22** a. Welk argument had Byron om Vergilius van plagiaat te kunnen beschuldigen? Baseer je antwoord op de achtergronden van de teksten die je voor dit examen hebt gelezen.

b. Welk argument had Byron om Vergilius een ‘akelige vleier’ te noemen? Baseer je antwoord op de achtergronden van de teksten die je voor dit examen hebt gelezen.

Tekst 3

Bestudeer de inleiding en de aantekeningen van Tekst 3.

38 **23** Vertaal de regels 355 t/m 371 in het Nederlands.

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Bijlage VWO
2016

tijdvak 2

Latijn

Tekstboekje

VW-1010-a-16-2-b

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Aankomst in Thracië

13 Terra procul vastis colitur Mavortia campis
14 (Thraces arant) acri quondam regnata Lycurgo,
15 hospitium antiquum Troiae sociique penates
16 dum fortuna fuit. Feror huc et litore curvo
17 moenia prima loco fatis ingressus iniquis
18 Aeneadasque meo nomen de nomine fingo.
19 Sacra Dionaeae matri divisque ferebam
20 auspicibus coeptorum operum, superoque nitentem
21 caelicolum regi mactabam in litore taurum.
22 Forte fuit iuxta tumulus, quo cornea summo
23 virgulta et densis hastilibus horrida myrtus.
24 Accessi viridemque ab humo convellere silvam
25 conatus, ramis tegerem ut frondentibus aras,
26 horrendum et dictu video mirabile monstrum.
27 Nam quae prima solo ruptis radicibus arbos
28 vellitur, huic atro liquuntur sanguine guttae
29 et terram tabo maculant. Mihi frigidus horror
30 membra quatit gelidusque coit formidine sanguis.
31 Rursus et alterius lentum convellere vimen
32 insequor et causas penitus temptare latentes;
33 ater et alterius sequitur de cortice sanguis.
34 Multa movens animo Nymphas venerabar agrestes
35 Gradivumque patrem, Geticis qui praesidet arvis,
36 rite secundarent visus omenque levarent.
37 Tertia sed postquam maiore hastilia nisu
38 adgredior genibusque adversae obluctor harenae,
39 (eloquar an sileam?) gemitus lacrimabilis imo
40 auditur tumulo et vox reddita fertur ad aures:
41 'Quid miserum, Aenea, laceras? Iam parce sepulto,
42 parce pias scelerare manus. Non me tibi Troia

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

43 externum tulit aut cruor hic de stipite manat.
44 Heu fuge crudeles terras, fuge litus avarum:
45 nam Polydorus ego. Hic confixum ferrea texit
46 telorum seges et iaculis increvit acutis.'
47 Tum vero ancipiti mentem formidine pressus
48 obstipui steteruntque comae et vox faucibus haesit.
49 Hunc Polydorum auri quondam cum pondere magno
50 infelix Priamus furtim mandarat alendum
51 Threicio regi, cum iam diffideret armis
52 Dardaniae cingique urbem obsidione videret.
53 Ille, ut opes fractae Teucrum et Fortuna recessit,
54 res Agamemnonias victriciaque arma secutus
55 fas omne abrumpit: Polydorum obtruncat, et auro
56 vi potitur. Quid non mortalia pectora cogis,
57 auri sacra fames! Postquam pavor ossa reliquit,
58 delectos populi ad proceres primumque parentem
59 monstra deum refero, et quae sit sententia posco.
60 Omnibus idem animus, scelerata excedere terra,
61 linqui pollutum hospitium et dare classibus Austros.
62 Ergo instauramus Polydoro funus, et ingens
63 aggeritur tumulo tellus; stant Manibus arae
64 caeruleis maestae vittis atraque cupresso,
65 et circum Iliades crinem de more solutae;
66 inferimus tepido spumantia cymbia lacte
67 sanguinis et sacri pateras, animamque sepulcro
68 condimus et magna supremum voce ciemus.

Vergilius, Aeneis 3.13-68

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 2

Bestemming bereikt

Aeneas primique duces et pulcher Iulus
corpora sub ramis deponunt arboris altae,
instituuntque dapes et adorea liba per herbam
subiciunt epulis (sic Iuppiter ipse monebat)
et Cereale solum pomis agrestibus augent.
Consumptis hic forte aliis, ut vertere morsus
exiguam in Cererem penuria adegit edendi,
et violare manu malisque audacibus orbem
fatalis crusti patulis nec parcere quadris:
'Heus, etiam mensas consumimus?' inquit Iulus,
nec plura, adludens. Ea vox audita laborum
prima tulit finem, primamque loquentis ab ore
eripuit pater ac stupefactus numine pressit.
Continuo 'Salve fatis mihi debita tellus
vosque' ait 'o fidi Troiae salvete penates:
hic domus, haec patria est. Genitor mihi talia namque
(nunc repeto) Anchises fatorum arcana reliquit:
"Cum te, nate, fames ignota ad litora vectum
accisis coget dapibus consumere mensas,
tum sperare domos defessus, ibique memento
prima locare manu molirique aggere tecta."
Haec erat illa fames, haec nos suprema manebat
exitiis positura modum.
Quare agite et primo laeti cum lumine solis
quae loca, quive habeant homines, ubi moenia gentis,
vestigemus et a portu diversa petamus.
Nunc pateras libate Iovi precibusque vocate
Anchisen genitorem, et vina reponite mensis.'
Sic deinde effatus frondenti tempora ramo
implicat et geniumque loci primamque deorum

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

137 Tellurem Nymphasque et adhuc ignota precatur
138 flumina, tum Noctem Noctisque orientia signa
139 Idaeumque Iovem Phrygiamque ex ordine matrem
140 invocat, et duplices caeloque Ereboque parentes.
141 Hic pater omnipotens ter caelo clarus ab alto
142 intonuit, radiisque ardentem lucis et auro
143 ipse manu quatiens ostendit ab aethere nubem.
144 Diditur hic subito Troiana per agmina rumor
145 advenisse diem quo debita moenia condant.
146 Certatim instaurant epulas atque omine magno
147 crateras laeti statuunt et vina coronant.

Vergilius, Aeneis 7.107-147

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 3

Na zijn aankomst in Italië daalt Aeneas in de onderwereld af om daar van zijn overleden vader uitleg over de toekomst te krijgen. Bij de oever van de onderwereldrivier de Styx ontmoet Aeneas de schim van zijn overleden stuurman Palinurus. Omdat zijn dode lichaam niet begraven is, mag hij de Styx niet over.
In onderstaande tekst vertelt de schim van Palinurus aan Aeneas wat hem is overkomen nadat hij overboord was geslagen, en vraagt hij hem om hulp.

355 Tres Notus hibernas immensa per aequora noctes
356 vexit me violentus aqua. Vix lumine quarto
357 prospexi Italiam summa sublimis ab unda.
358 Paulatim adnabam terrae. Iam tuta tenebam,
359 ni gens crudelis, madida cum veste gravatum
360 prensantemque uncis manibus capita aspera montis,
361 ferro invasisset praedamque ignara putasset.
362 Nunc me fluctus habet versantque in litore venti.
363 Quod te per caeli iucundum lumen et auras,
364 per genitorem oro, per spes surgentis Iuli:
365 eripe me his, invicte, malis. Aut tu mihi terram
366 inice - namque potes - portusque require Velinos;
367 aut tu, si qua via est, si quam tibi diva creatrix
368 ostendit (neque enim, credo, sine numine divum
369 flumina tanta paras Stygiamque innare paludem),
370 da dextram misero et tecum me tolle per undas,
371 sedibus ut saltem placidis in morte quiescam.

Vergilius, Aeneis 6.355-371

Aantekeningen

regel 355	**Notus** zuidenwind
regel 356	**aqua** door stortbuien
	lumen dag
regel 358	**adnabam** = **annabam**
	terrae *De dativus geeft richting aan*
	tuta tenebam ik zou veilig geweest zijn

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

regel 359	**ni** = **nisi** *Verbind met* **invasisset** *en* **putasset** *(regel 361)* **cum** *+ ablativus* door
regel 359-360	**gravatum** *en* **prensantem** *Deze accusativi sluiten aan bij het aan te vullen* **me** *in regel 361*
regel 360	**caput montis** rotspunt
regel 361	**invasisset** *Vul aan:* **me** **ignara** *Verbind met* **gens** *(regel 359)* in zijn onwetendheid **putasset** = **putavisset** *Vul aan:* **me**
regel 362	**me** mijn lijk **versant** *Vul aan:* **me** (mijn lijk)
regel 363	**Quod** Daarom **per** *+ accusativus* bij
regel 364	**per** *(2 x) + accusativus* bij **surgo** opgroeien
regel 366	**namque** = **nam** **Velinus** *(bijv. nw.)* van Velia *(vlak bij deze stad bevond zich het lijk van Palinurus)*
regel 367	**qua via** een manier **quam** *Lees:* **quam viam** een manier
regel 368-369	**neque** *t/m* **paludem** want volgens mij ben jij niet van plan om zonder de wil van de goden zulke grote rivieren en de Styx over te steken
regel 370	**misero** *Vul aan:* **mihi** **tecum** = **cum te**
regel 371	**sedibus ut** *Lees:* **ut sedibus**

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Examen VWO

2015

tijdvak 1
vrijdag 22 mei
9.00 - 12.00 uur

Latijn

Bij dit examen hoort een bijlage.

Dit examen bestaat uit 22 vragen en een vertaalopdracht.
Voor dit examen zijn maximaal 76 punten te behalen.
Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring of uitleg gevraagd wordt, worden aan het antwoord meestal geen punten toegekend als deze verklaring of uitleg ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (tekstelementen, redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld één tekstelement wordt gevraagd en je antwoordt met meer dan één tekstelement, dan wordt alleen het eerste tekstelement in de beoordeling meegeteld.

VW-1010-a-15-1-o

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Regel 1 **iucundissima quiete**

1p **1** Leg uit waarom dit volgens Plinius verwondering bij Calvisius zal wekken. Baseer je antwoord op het vervolg.

Regel 4-6 **Quo** t/m **videre**

In deze zin wordt het oordeel van Plinius over de belangstelling voor de wagenrennen onderstreept door een antithese.

1p **2** Citeer de twee Latijnse woorden uit deze zin die deze antithese vormen.

Regel 7 **nunc favent panno**

2p **3** Beschrijf in eigen woorden wat volgens Plinius twee alternatieven zijn waarvoor hij meer begrip zou kunnen opbrengen. Baseer je antwoord op het voorafgaande.

Regel 9-10 **repente agitatores illos equos illos relinquent**

2p **4** a. Leg uit waarom zij dit volgens Plinius zullen doen.
b. Leg uit wat **relinquere** concreet betekent in de geschetste situatie.

Regel 6 **homines** en regel 12 **homines**

2p **5** a. Wie worden er in regel 6 met **homines** bedoeld? Beantwoord de vraag in het Nederlands.
b. Wie worden er in regel 12 met **homines** bedoeld? Beantwoord de vraag in het Nederlands.

Regel 12-14 **quos ego** t/m **capior**

Plinius gebruikt in deze regels een paradox.

1p **6** Leg deze paradox uit.

De Romeinse filosoof Seneca beschrijft in een brief een bokswedstrijd. De volgende zin is afkomstig uit deze brief:
“Ik overweeg bij mezelf hoeveel mensen hun lichaam oefenen en hoe weinigen hun geest, wat voor een grote toeloop er is naar een schouwspel dat niets anders dan oppervlakkig genot kan beloven, en hoe stil het is op plaatsen waar de wetenschap beoefend wordt, hoe zwak van geest die mensen zijn van wie wij de armen en schouders bewonderen.”

‘een grote toeloop’

3p **7** a. Citeer uit de regels 1-6 (**Omne** t/m **videre**) het Latijnse tekstelement dat inhoudelijk overeenkomt met ‘een grote toeloop’.

‘oppervlakkig genot’

b. Citeer uit de regels 10-14 (**Tanta** t/m **capior**) het Latijnse tekstelement dat inhoudelijk overeenkomt met ‘oppervlakkig genot’.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

‘de wetenschap’
c. Citeer uit de regels 1-6 (**Omne** t/m **videre**) het Latijnse tekstelement dat inhoudelijk overeenkomt met ‘de wetenschap’.

Tekst 2

Regel 2 **ludos**
Cicero geeft twee mogelijke verklaringen voor het feit dat Marius de spelen niet heeft bijgewoond en levert commentaar op deze verklaringen.
2p **8** Beschrijf in eigen woorden deze twee mogelijke verklaringen én het commentaar van Cicero op elk van deze twee verklaringen. Baseer je antwoord op de regels 1-7 (**Si** t/m **relictus**).

Regel 5 **animo valuisse**
1p **9** Citeer uit het voorafgaande het Latijnse woord dat inhoudelijk overeenkomt met **animo valuisse**.

Regel 6 **modo ut tibi constiterit fructus otii tui**
In het vervolg (t/m **semisomni** regel 11) maakt Cicero duidelijk waarop hij met deze **fructus** doelt.
3p **10** a. Beschrijf in eigen woorden waarop Cicero met **fructus** doelt.
b. Beschrijf in eigen woorden de twee omstandigheden die volgens Cicero deze **fructus** bevorderden. Baseer je antwoord op de regels 6-7 (**quo** t/m **relictus**).
c. Voldoet de schrijver Plinius in zijn brief over de wagenrennen (Tekst 1) aan de voorwaarde die Cicero aan Marius stelt in regel 6 (**modo** t/m **tui**)? Licht je antwoord toe.

Regel 13 **quae Sp. Maecius probavisset**
De goedkeuring van Sp. Maecius was in de ogen van Cicero geen garantie voor kwaliteit.
1p **11** Leg dit uit. Baseer je antwoord op de regels 11-13 (**Reliquas** t/m **probavisset**).

Regel 20-21 **Apparatus** t/m **hilaritatem**
1p **12** Citeer het Latijnse tekstelement uit het vervolg (t/m **attulissent** regel 25) waaruit je kunt afleiden dat velen deze opvatting niet hadden.

Regel 18-25 **Quid** t/m **attulissent**
In deze regels laat Cicero merken dat hij in sommige gevallen toch nog wel een positief element ziet in **ludi**.
2p **13** a. Citeer uit de regels 18-20 (**Quid** t/m **ludi)** het Latijnse woord waarmee Cicero dit positieve element aanduidt.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

b. Beschrijf in eigen woorden welke voorwaarde Cicero stelt voor het verkrijgen van dit positieve element. Baseer je antwoord op de regels 20-25 (**Apparatus** t/m **attulissent**).

Regel 33-36 **Reliquae** t/m **transverberatur**
In deze regels schetst Cicero een tegenstelling die vergelijkbaar is met de tegenstelling in de regels 13-14 (**Omnino** t/m **meo**).

2p **14** a. Beschrijf in eigen woorden de tegenstelling in de regels 13-14 (**Omnino** t/m **meo**).

b. Beschrijf in eigen woorden de tegenstelling in de regels 33-36 (**Reliquae** t/m **transverberatur**) die vergelijkbaar is met de tegenstelling in de regels 13-14 (**Omnino** t/m **meo**).

Regel 37-38 **Extremus elephantorum dies fuit**
Dit optreden van de olifanten is ook door Plinius Maior beschreven:
“Toen Pompeius’ olifanten de hoop om te vluchten hadden opgegeven, probeerden ze met onbeschrijflijk gedrag, alsof ze met een soort klaagzang hun lot beweenden, medelijden bij het publiek op te wekken, waardoor het volk zo ontroerd werd dat het niet meer dacht aan de veldheer en de vrijgevigheid die hij ter ere van hen had tentoongespreid, maar dat allen huilend opstonden en Pompeius vervloekten; niet lang daarna kwamen die vervloekingen hem duur te staan.”
‘ontroerd werd’

3p **15** a. Citeer het Latijnse tekstelement uit de regels 38-40 (**In** t/m **societatem**) dat inhoudelijk vergelijkbaar is met ‘ontroerd werd’.

‘vrijgevigheid’
Dat Pompeius niet zuinig is geweest, kun je ook afleiden uit wat Cicero schrijft in de regels 11-16 (**Reliquas** t/m **arbitrabar**).

b. Citeer het Latijnse woord uit de regels 11-16 (**Reliquas** t/m **arbitrabar**) waaruit je dit kunt afleiden.

‘kwamen die vervloekingen hem duur te staan’
Plinius Maior suggereert met deze woorden een verband met een historisch conflict.

c. Beschrijf in eigen woorden dit historische conflict en de afloop daarvan. Baseer je antwoord op de achtergronden van de teksten die je voor dit examen hebt gelezen.

Vergelijk Tekst 2 met Tekst 1
Cicero is in zijn beschrijving van de **ludi** veel gedetailleerder dan Plinius.

2p **16** Verklaar het verschil. Ga in je antwoord in op zowel de beschrijving van Cicero als die van Plinius.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 3

Regel 1 **quam diligentissime potui**

1p **17** Welk woord moet je in gedachten aanvullen om deze bijzin compleet te maken?

A **legere**
B **adnotare**
C **commutare**
D **eximere**

Regel 4-5 **cum adnotationibus tuis**
Deze **adnotationes** houden twee zaken in.

2p **18** Beschrijf deze twee zaken in eigen woorden. Baseer je antwoord op de regels 1-7 (**Librum** t/m **vixerimus**).

Regel 1-7 **Librum** t/m **vixerimus**
In een andere brief schrijft Plinius over zijn oom aan Tacitus:
“en hoewel hij zelf een groot aantal onvergankelijke werken heeft voortgebracht, zal de onsterfelijke roem van jouw geschriften toch sterk bijdragen aan de blijvende herinnering aan hem.”
‘de onsterfelijke roem van jouw geschriften’
In Tekst 3 is Plinius op dit punt iets voorzichtiger.

1p **19** Citeer het Latijnse tekstelement uit de regels 1-7 (**Librum** t/m **vixerimus**) waaruit dat blijkt.

Regel 10-12 **Equidem** t/m **concupiscebam**
Plinius maakt Tacitus in deze regels een compliment.

1p **20** Leg uit dat dit compliment wordt versterkt door de opmerking **Et erant multa clarissima ingenia** (regel 12).

Regel 20-21 **cum** t/m **constringant**
Deze woorden worden door T. Peters als volgt vertaald:
“aangezien zo vele overeenkomsten in ons werk, in ons karakter, in onze reputatie en zelfs in de laatste wilsbeschikkingen van mensen, ons aan elkaar binden.”
De vertaler heeft de grammaticale structuur van het Latijn niet geheel overgenomen.

1p **21** Leg dit uit met betrekking tot het woord **vinculis**. Ga in je antwoord in op zowel het Latijn als de vertaling.

Let op: de laatste vragen van dit examen staan op de volgende pagina.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Algemeen

De volgende citaten zijn ontleend aan brieven van Cicero en Plinius.

3p **22** Noteer bij elk citaat of het een brief van Cicero of van Plinius betreft. Motiveer telkens je antwoord.

1 “Uw gunst, goede keizer, die ik in de hoogste mate ervaren mag, stimuleert me de moed op te vatten om ook voor mijn vrienden bij u die gunst af te smeken.”

2 “Ik heb Antonius’ proclamatie te lezen gekregen van Brutus, en hun antwoord, een voortreffelijk stuk, inderdaad. Maar wat de uitwerking of de bedoeling van de proclamaties is, zie ik beslist niet. Ik kom nu dan ook niet daarheen, zoals Brutus dacht, om mij in de politieke strijd te mengen. Wat valt er immers te doen?”

3 “De eerste die deze manier om een gehoor te formeren invoerde, was Larcius Licinus, maar die ging niet verder dan toehoorders bijeen te bedelen. Ik herinner me in elk geval dat ik het zo heb gehoord van mijn leermeester Quintilianus.”

Tekst 4

Bestudeer de inleiding en de aantekeningen bij Tekst 4.

38p Vertaal de regels 1 t/m 12 in het Nederlands.

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Bijlage VWO
2015

tijdvak 1

Latijn

Tekstboekje

VW-1010-a-15-1-b

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

C. PLINIUS CALVISIO SUO S.

Omne hoc tempus inter pugillares ac libellos iucundissima quiete transmisi. 'Quemadmodum' inquis 'in urbe potuisti?' Circenses erant, quo genere spectaculi ne levissime quidem teneor. Nihil novum nihil varium, nihil quod non semel spectasse sufficiat. Quo magis miror tot milia virorum tam pueriliter identidem cupere currentes equos, insistentes curribus homines videre. Si tamen aut velocitate equorum aut hominum arte traherentur, esset ratio non nulla; nunc favent panno, pannum amant, et si in ipso cursu medioque certamine hic color illuc ille huc transferatur, studium favorque transibit, et repente agitatores illos equos illos, quos procul noscitant, quorum clamitant nomina relinquent. Tanta gratia tanta auctoritas in una vilissima tunica, mitto apud vulgus, quod vilius tunica, sed apud quosdam graves homines; quos ego cum recordor, in re inani frigida assidua, tam insatiabiliter desidere, capio aliquam voluptatem, quod hac voluptate non capior. Ac per hos dies libentissime otium meum in litteris colloco, quos alii otiosissimis occupationibus perdunt. Vale.

Plinius, Ep. 9.6

Tekst 2

M. CICERO S. D. M. MARIO.

Si te dolor aliqui corporis aut infirmitas valetudinis tuae tenuit quo minus ad ludos venires, fortunae magis tribuo quam sapientiae tuae; sin haec quae ceteri mirantur contemnenda duxisti et, cum per valetudinem posses, venire tamen noluisti, utrumque laetor, et sine dolore corporis te fuisse et animo valuisse, cum ea quae sine causa mirantur alii neglexeris, modo ut tibi constiterit fructus otii tui; quo quidem tibi perfrui mirifice licuit cum esses in ista amoenitate paene solus relictus. Neque tamen dubito quin tu in illo cubiculo tuo, ex quo tibi Stabianum perforando

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

patefecisti sinum, per eos dies matutina tempora lectiunculis consumpseris, cum illi interea qui te istic reliquerunt spectarent communes mimos semisomni. Reliquas vero partes diei tu consumebas iis delectationibus quas tibi ipse ad arbitrium tuum compararas; nobis autem erant ea perpetienda quae Sp. Maecius probavisset. Omnino, si quaeris, ludi apparatissimi, sed non tui stomachi; coniecturam enim facio de meo. Nam primum honoris causa in scaenam redierant ii quos ego honoris causa de scaena decessisse arbitrabar. Deliciae vero tuae, noster Aesopus, eius modi fuit ut ei desinere per omnes homines liceret. Is iurare cum coepisset, vox eum defecit in illo loco, 'si sciens fallo'. Quid tibi ego alia narrem? Nosti enim reliquos ludos; qui ne id quidem leporis habuerunt quod solent mediocres ludi. Apparatus enim spectatio tollebat omnem hilaritatem; quo quidem apparatu non dubito quin animo aequissimo carueris. Quid enim delectationis habent sescenti muli in "Clytaemestra" aut in "Equo Troiano" creterrarum tria milia aut armatura varia peditatus et equitatus in aliqua pugna? Quae popularem admirationem habuerunt, delectationem tibi nullam attulissent. Quod si tu per eos dies operam dedisti Protogeni tuo, dum modo is tibi quidvis potius quam orationes meas legerit, ne tu haud paulo plus quam quisquam nostrum delectationis habuisti. Non enim te puto Graecos aut Oscos ludos desiderasse, praesertim cum Oscos vel in senatu vestro spectare possis, Graecos ita non ames ut ne ad villam quidem tuam via Graeca ire soleas. Nam quid ego te athletas putem desiderare, qui gladiatores contempseris? In quibus ipse Pompeius confitetur se et operam et oleum perdidisse. Reliquae sunt venationes binae per dies quinque, magnificae, nemo negat; sed quae potest homini esse polito delectatio cum aut homo imbecillus a valentissima bestia laniatur aut praeclara bestia venabulo transverberatur? Quae tamen, si videnda sunt, saepe vidisti, neque nos qui haec spectavimus quicquam novi vidimus. Extremus elephantorum dies fuit. In quo admiratio magna vulgi atque turbae, delectatio nulla exstitit; quin etiam misericordia quaedam consecuta est atque opinio eius modi, esse quandam illi beluae cum genere humano societatem.

Cicero, Fam. 7.1.1-3

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 3

C. PLINIUS TACITO SUO S.

Librum tuum legi et, quam diligentissime potui, adnotavi quae commutanda, quae eximenda arbitrarer. Nam et ego verum dicere assuevi, et tu libenter audire. Neque enim ulli patientius reprehenduntur, quam qui maxime laudari merentur. Nunc a te librum meum cum adnotationibus tuis exspecto. O iucundas, o pulchras vices! Quam me delectat quod, si qua posteris cura nostri, usquequaque narrabitur, qua concordia simplicitate fide vixerimus! Erit rarum et insigne, duos homines aetate dignitate propemodum aequales, non nullius in litteris nominis — cogor enim de te quoque parcius dicere, quia de me simul dico — , alterum alterius studia fovisse. Equidem adulescentulus, cum iam tu fama gloriaque floreres, te sequi, tibi 'longo sed proximus intervallo' et esse et haberi concupiscebam. Et erant multa clarissima ingenia; sed tu mihi — ita similitudo naturae ferebat — maxime imitabilis, maxime imitandus videbaris. Quo magis gaudeo, quod si quis de studiis sermo, una nominamur, quod de te loquentibus statim occurro. Nec desunt qui utrique nostrum praeferantur. Sed nos, nihil interest mea quo loco, iungimur; nam mihi primus, qui a te proximus. Quin etiam in testamentis debes adnotasse: nisi quis forte alterutri nostrum amicissimus, eadem legata et quidem pariter accipimus. Quae omnia huc spectant, ut invicem ardentius diligamus, cum tot vinculis nos studia mores fama, suprema denique hominum iudicia constringant. Vale.

Plinius, Ep. 7.20

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 4

Cicero is verbannen uit Rome. In het begin van zijn ballingschap verbleef hij in zijn landhuis in Antium, niet ver van Rome. Inmiddels bevindt hij zich ver van Rome in zijn landhuis in Formiae. Hij schrijft deze brief aan zijn vriend Atticus, die in Rome is.

1 Narro tibi: plane relegatus mihi videor, posteaquam in Formiano sum.
2 Dies enim nullus erat, Anti cum essem, quo die non melius scirem,
3 Romae quid ageretur quam ii qui erant Romae. Etenim litterae tuae non
4 solum quid Romae, sed etiam quid in re publica, neque solum quid fieret,
5 verum etiam quid futurum esset, indicabant. Nunc, nisi si quid ex
6 praetereunte viatore exceptum est, scire nihil possumus. Quare,
7 quamquam iam te ipsum exspecto, tamen isti puero, quem ad me statim
8 iussi recurrere, da ponderosam aliquam epistulam plenam omnium non
9 modo actorum, sed etiam opinionum tuarum; ac diem, quo Roma sis
10 exiturus, cura ut sciam. Nos in Formiano esse volumus usque ad prid.
11 Nonas Maias. Eo si ante eam diem non veneris, Romae te fortasse
12 videbo.

Cicero, Att. 2.11

Aantekeningen

regel 1	**mihi videor** ik voel me
	Formianum landhuis in Formiae
regel 2	**Anti** in Antium
	quo *antecedent* **Dies** *(regel 2)*
	die *Onvertaald laten*
regel 3	**ii** = **ei**
	litterae tuae *onderwerp van* **indicabant** *(regel 5)*
regel 4	**quid Romae** *Vul aan:* **fieret**
	quid in re publica *Vul aan:* **fieret**
regel 5	**nisi** behalve
regel 7	**puer** *Hiermee wordt de slaaf bedoeld die als postbode voor Cicero werkt*
regel 9	**acta** gebeurtenissen
regel 9-10	**ac diem** *t/m* **sciam** *Lees:* **ac cura ut sciam diem, quo Roma sis exiturus**
regel 10	**Formianum** landhuis in Formiae
regel 10-11	**prid. Nonas Maias** 6 mei
regel 11	**Eo** daarheen

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Examen VWO

2015

tijdvak 2
woensdag 17 juni
9.00 - 12.00 uur

Latijn

Bij dit examen hoort een bijlage.

Dit examen bestaat uit 21 vragen en een vertaalopdracht.
Voor dit examen zijn maximaal 76 punten te behalen.
Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring of uitleg gevraagd wordt, worden aan het antwoord meestal geen punten toegekend als deze verklaring of uitleg ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (tekstelementen, redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld één tekstelement wordt gevraagd en je antwoordt met meer dan één tekstelement, dan wordt alleen het eerste tekstelement in de beoordeling meegeteld.

VW-1010-a-15-2-o

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Regel 3-7 **Cogita** t/m **tenuerunt**
In een redevoering zegt Cicero het volgende over de Atheners:
“Bij hen zijn beschaving, wetenschap, religie, graan, recht en wetten ontstaan”.
Plinius’ waardering voor Griekenland toont sterke overeenkomsten met wat Cicero over de Atheners zegt.

2p **1** a. Citeer uit de regels 3-7 (**Cogita** t/m **tenuerunt**) het Latijnse woord dat inhoudelijk overeenkomt met ‘beschaving’.
b. Citeer uit de regels 3-7 (**Cogita** t/m **tenuerunt**) het Latijnse woord dat inhoudelijk overeenkomt met ‘graan’.

Regel 13 **quae leges non victis sed petentibus dederit**
Deze formulering suggereert dat er in dit geval iets ongebruikelijks aan de hand is bij het overnemen van wetten.

1p **2** Leg uit wat blijkbaar gebruikelijk was.

Regel 10-15 **Nihil** t/m **est**
Cicero schrijft in een brief het volgende over de Grieken:
“Omdat we de leiding hebben over een volk dat niet alleen de beschaving kent, maar waarvandaan de beschaving, naar men veronderstelt, zich verbreid heeft naar andere volkeren, zijn we het zeker aan dat volk verplicht hen beschaafd te behandelen van wie we zelf de beschaving hebben ontvangen”.
‘we de leiding hebben’

2p **3** a. Citeer het Latijnse woord uit de regels 10-15 (**Nihil** t/m **est**) dat hiermee inhoudelijk vergelijkbaar is.

‘van wie we zelf de beschaving hebben ontvangen’
b. Welk element van de beschaving noemt Plinius in de regels 12-15 (**Habe** t/m **est**)? Beantwoord de vraag in het Nederlands.

In de regels 15-17 (**Vides** t/m **tractari**) gebruikt Plinius een analogieredenering.

3p **4** a. Met wie stelt Plinius artsen (**medicis** regel 15) op één lijn? Beantwoord de vraag in het Nederlands.
b. Met wie stelt Plinius vrije mensen (**liberi** regel 16) op één lijn? Beantwoord de vraag in het Nederlands.
c. Beschrijf in eigen woorden welke conclusie Maximus volgens Plinius aan deze analogie moet verbinden.

Regel 18 **despicias**

1p **5** Leg uit op grond van welke overweging men volgens Plinius geneigd zou kunnen zijn om neer te kijken op de Grieken.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Regel 22 **quod velis**

1p **6** Beschrijf in eigen woorden wat Plinius concreet met **quod velis** bedoelt.

Regel 28 **Accedit quod tibi certamen est tecum**

1p **7** Beschrijf in eigen woorden welke overweging Plinius aanvoert om het ambt van Maximus als provinciebestuurder voor te stellen als een **certamen tecum**.

Regel 29 **Bithynia**

2p **8** a. Citeer het Latijnse woord uit de regels 31-35 (**Quo** t/m **laudem**) waarmee de bevolking van Bithynië nader wordt getypeerd.
b. Citeer het Latijnse woord uit de regels 31-35 (**Quo** t/m **laudem**) dat aanduidt hoe Maximus het bestuur over Achaia verkregen heeft.

Regel 28-29 **onerat** t/m **revexisti**

Deze regels worden door T. Peters als volgt vertaald:
"Want jij gaat gebukt onder de reputatie die je na je quaestuur zo glanzend uit Bithynië hebt meegenomen."
De vertaler heeft de grammaticale structuur van het Latijn niet volledig overgenomen.

2p **9** a. Leg dit uit met betrekking tot **quaesturae tuae**. Ga in je antwoord in op zowel het Latijn als de vertaling.
b. Leg dit uit met betrekking tot **fama**. Ga in je antwoord in op zowel het Latijn als de vertaling.

Regel 31-35 **Quo** t/m **laudem**

In deze regels gebruikt Plinius een sententia.

2p **10** a. Formuleer in eigen woorden deze sententia. Baseer je antwoord op de regels 31-35 (**Quo** t/m **laudem**).

Plinius kondigt zelf aan dat het om een sententia gaat.
b. Citeer het Latijnse tekstelement uit de regels 31-35 (**Quo** t/m **laudem**) waaruit dit blijkt.

Regel 36 **Haec**

1p **11** Waarbij is **Haec** het lijdend voorwerp?
A **velim** (regel 36)
B **credas** (regel 36)
C **dixi** (regel 36)
D **scripsisse** (regel 36)

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 2

Regel 3 **non omnino immaturos perdidisse**

1p **12** Wanneer zou dit wél het geval zijn? Beantwoord de vraag in het Nederlands en baseer je antwoord op de regels 2-5 (**Solacia** t/m **custodio**).

Regel 1-5 **Confecerunt** t/m **custodio**

Plinius was zich ervan bewust dat slaven juridisch gezien geen rechten hadden.

2p **13** Citeer de twee (niet opeenvolgende) Latijnse woorden uit de regels 1-5 (**Confecerunt** t/m **custodio**) waaruit dit blijkt.

Regel 7-9 **Sed** t/m **induxit**

Deze regels worden door F.J. Brevet als volgt vertaald:
"Hoewel deze redenen tot troost mij rust hebben gegeven, heeft de menslievendheid, die mij tot deze toegevendheid heeft geleid, mij verzwakt en gebroken."
De vertaler heeft de grammaticale structuur van het Latijn niet geheel overgenomen.

2p **14** a. Leg dit uit met betrekking tot **his solaciis**. Ga in je antwoord in op zowel het Latijn als de vertaling.
b. Citeer het Latijnse tekstelement waarvan 'deze toegevendheid' de vertaling is.

Regel 12 **homines non sunt**

Deze bewering is de conclusie van een syllogisme.

2p **15** Formuleer in eigen woorden de twee premissen die tot deze conclusie leiden. Baseer je antwoord op regel 9-13 (**Nec** t/m **egere**).

Regel 14-16 **Est** t/m **venia**

Deze regels worden door T. Peters als volgt vertaald:
"Er schuilt namelijk ook een zekere voldoening in treuren, vooral als je kunt uithuilen tegen de schouder van een vriend bij wie je tranen bij voorbaat waardering vinden of op zijn minst een excuus."

2p **16** a. Op welk grammaticaal verschijnsel in het Latijn is de vertaling 'je <u>kunt</u> uithuilen' gebaseerd?
b. Citeer het Latijnse tekstelement waarop de vertaling 'bij voorbaat' is gebaseerd.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 3

Regel 2 **Romaene sitis**
Cicero constateert in het vervolg wat betreft deze mogelijkheid zowel een voordeel als een bezwaar.

2p **17** a. Beschrijf in eigen woorden wat dit voordeel inhoudt. Baseer je antwoord op het vervolg (t/m **habere** regel 7).
b. Beschrijf in eigen woorden wat dit bezwaar inhoudt. Baseer je antwoord op het vervolg (t/m **habere** regel 7).

Regel 8-9 **ut** t/m **possitis**
Deze bijzin valt uiteen in twee delen. Elk deel correspondeert met een tekstelement uit het begin van de brief.

2p **18** Citeer de twee desbetreffende Latijnse tekstelementen uit de regels 1-3 (**Considerandum** t/m **vestrum**).

Cicero dringt er bij zijn familieleden op aan om een beslissing te nemen. Hij suggereert hun een aantal manieren om tot een beslissing te komen.

2p **19** Beschrijf in eigen woorden twee van deze manieren. Baseer je antwoord op de regels 9-15 (**Mihi** t/m **Formiis**).

Cicero geeft in deze brief zijn familieleden opdrachten door middel van een variatie aan werkwoordsvormen.

3p **20** a. Citeer een Latijns woord dat een opdracht is in de vorm van een futurum.
b. Citeer een Latijns woord dat een opdracht is in de vorm van een gerundivum.
c. Citeer een Latijns woord dat een opdracht is in de vorm van een imperativus.

Algemeen

Het volgende citaat uit het werk van Plinius is niet ontleend aan de brieven maar aan een ander werk:
“Nu uw houding in rechtszaken. U bent streng en mild tegelijk, en die mildheid komt nooit voort uit zwakte. Tijdens rechtszittingen bent u er niet op bedacht de keizerlijke kas te verrijken”.

2p **21** a. Noteer de Latijnse titel van het werk waaraan het bovenstaande citaat ontleend is. Baseer je antwoord op de achtergronden van de teksten die je voor dit examen hebt gelezen.
b. Leg uit dat bovenstaand citaat inhoudelijk kenmerkend is voor het werk waaruit het afkomstig is.

Let op: de laatste opdracht van dit examen staat op de volgende pagina.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 4

Bestudeer Tekst 4 met de inleiding en de aantekeningen.

38p Vertaal de regels 1 t/m 10 in het Nederlands.

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Bijlage VWO
2015

tijdvak 2

Latijn

Tekstboekje

VW-1010-a-15-2-b

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

C. PLINIUS MAXIMO SUO S.

Amor in te meus cogit, non ut praecipiam (neque enim praeceptore eges), admoneam tamen, ut quae scis teneas et observes, aut nescire melius. Cogita te missum in provinciam Achaiam, illam veram et meram Graeciam, in qua primum humanitas litterae, etiam fruges inventae esse creduntur; missum ad ordinandum statum liberarum civitatum, id est ad homines maxime homines, ad liberos maxime liberos, qui ius a natura datum virtute meritis amicitia, foedere denique et religione tenuerunt. Reverere conditores deos et nomina deorum, reverere gloriam veterem et hanc ipsam senectutem, quae in homine venerabilis, in urbibus sacra. Sit apud te honor antiquitati, sit ingentibus factis, sit fabulis quoque. Nihil ex cuiusquam dignitate, nihil ex libertate, nihil etiam ex iactatione decerpseris. Habe ante oculos hanc esse terram, quae nobis miserit iura, quae leges non victis sed petentibus dederit, Athenas esse quas adeas Lacedaemonem esse quam regas; quibus reliquam umbram et residuum libertatis nomen eripere durum ferum barbarum est. Vides a medicis, quamquam in adversa valetudine nihil servi ac liberi differant, mollius tamen liberos clementiusque tractari. Recordare quid quaeque civitas fuerit, non ut despicias quod esse desierit; absit superbia asperitas. Nec timueris contemptum. An contemnitur qui imperium qui fasces habet, nisi humilis et sordidus, et qui se primus ipse contemnit? Male vim suam potestas aliorum contumeliis experitur, male terrore veneratio adquiritur, longeque valentior amor ad obtinendum quod velis quam timor. Nam timor abit si recedas, manet amor, ac sicut ille in odium hic in reverentiam vertitur. Te vero etiam atque etiam (repetam enim) meminisse oportet officii tui titulum ac tibi ipsum interpretari, quale quantumque sit ordinare statum liberarum civitatum. Nam quid ordinatione civilius, quid libertate pretiosius? Porro quam turpe, si ordinatio eversione, libertas servitute mutetur! Accedit quod tibi certamen est tecum: onerat te quaesturae tuae fama, quam ex Bithynia optimam revexisti; onerat testimonium principis; onerat tribunatus, praetura atque haec ipsa legatio quasi praemium data.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Quo magis nitendum est ne in longinqua provincia quam suburbana, ne inter servientes quam liberos, ne sorte quam iudicio missus, ne rudis et incognitus quam exploratus probatusque humanior melior peritior fuisse videaris, cum sit alioqui, ut saepe audisti saepe legisti, multo deformius amittere quam non adsequi laudem.
Haec velim credas, quod initio dixi, scripsisse me admonentem, non praecipientem; quamquam praecipientem quoque. Quippe non vereor, in amore ne modum excesserim. Neque enim periculum est ne sit nimium quod esse maximum debet. Vale.

Plinius, Ep. 8.24

Tekst 2

C. PLINIUS PATERNO SUO S.

Confecerunt me infirmitates meorum, mortes etiam, et quidem iuvenum. Solacia duo nequaquam paria tanto dolori, solacia tamen: unum facilitas manumittendi (videor enim non omnino immaturos perdidisse, quos iam liberos perdidi), alterum quod permitto servis quoque quasi testamenta facere, eaque ut legitima custodio. Mandant rogantque quod visum; pareo ut iussus. Dividunt donant relinquunt, dumtaxat intra domum; nam servis res publica quaedam et quasi civitas domus est. Sed quamquam his solaciis adquiescam, debilitor et frangor eadem illa humanitate, quae me ut hoc ipsum permitterem induxit. Non ideo tamen velim durior fieri. Nec ignoro alios eius modi casus nihil amplius vocare quam damnum, eoque sibi magnos homines et sapientes videri. Qui an magni sapientesque sint, nescio; homines non sunt. Hominis est enim adfici dolore sentire, resistere tamen et solacia admittere, non solaciis non egere. Verum de his plura fortasse quam debui; sed pauciora quam volui. Est enim quaedam etiam dolendi voluptas, praesertim si in amici sinu defleas, apud quem lacrimis tuis vel laus sit parata vel venia. Vale.

Plinius, Ep. 8.16

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 3

TULLIUS TERENTIAE SUAE ET PATER SUAVISSIMAE FILIAE, CICERO MATRI ET SORORI S. D. P.

Considerandum vobis etiam atque etiam, animae meae, diligenter puto quid faciatis, Romaene sitis an mecum an aliquo tuto loco. Id non solum meum consilium est sed etiam vestrum. Mihi veniunt in mentem haec: Romae vos esse tuto posse per Dolabellam eamque rem posse nobis adiumento esse si quae vis aut si quae rapinae fieri coeperint; sed rursus illud me movet, quod video omnes bonos abesse Roma et eos mulieres suas secum habere. Haec autem regio in qua ego sum nostrorum est cum oppidorum tum etiam praediorum, ut et multum esse mecum et, cum aberitis, commode et in nostris esse possitis. Mihi plane non satis constat adhuc utrum sit melius. Vos videte quid aliae faciant isto loco feminae et ne, cum velitis, exire non liceat. Id velim diligenter etiam atque etiam vobiscum et cum amicis consideretis. Domus ut propugnacula et praesidium habeat Philotimo dicetis. Et velim tabellarios instituatis certos ut cottidie aliquas a vobis litteras accipiam. Maxime autem date operam ut valeatis, si nos vultis valere. VIIII Kal. Formiis.

Cicero, Fam. 14.18

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 4

Tijdens een tussenstop op de terugreis van Griekenland naar Rome schreef Cicero onderstaande brief aan zijn secretaris Tiro, die hij bij een vriend in Griekenland ziek had moeten achterlaten.

1 Paulo facilius putavi posse me ferre desiderium tui, sed plane non fero et, quamquam
2 magni ad honorem nostrum interest quam primum ad Urbem me venire, tamen
3 peccasse mihi videor, qui a te discesserim. Sed, quia tua voluntas ea videbatur esse,
4 ut prorsus nisi confirmato corpore nolles navigare, approbavi tuum consilium neque
5 nunc muto, si tu in eadem es sententia. Sin autem, posteaquam cibum cepisti, videris
6 tibi posse me consequi, tuum consilium est. Marionem ad te eo misi, ut aut tecum ad
7 me quam primum veniret aut, si tu morarere, statim ad me rediret. Tu autem hoc tibi
8 persuade, si commodo valetudinis tuae fieri possit, nihil me malle quam te esse
9 mecum; si autem intelliges opus esse te Patris convalescendi causa paulum
10 commorari, nihil me malle quam te valere.

Cicero, Fam. 16.1

Aantekeningen

regel 1 **desiderium tui** het gemis van jou
regel 2 **magni interest ad** *(het eerste* **ad** *in regel 2)* het is van groot belang voor
honorem nostrum *Hiermee wordt verwezen naar de triomftocht in Rome die aan Cicero was beloofd*
quam primum zo snel mogelijk
regel 3 **peccasse** = **peccavisse**
ea zodanig
regel 4 **prorsus** beslist
nisi behalve *(Verbind met* **confirmato corpore***)*
confirmo aansterken
regel 5-6 **videris tibi** je denkt dat je
regel 6 **est** *Vul aan als onderwerp:* **id**
Mario *een slaaf van Cicero*
eo met de bedoeling
regel 7 **quam primum** zo snel mogelijk
morarere = **commorareris**
regel 7-8 **Tu autem hoc tibi persuade** *+ A.c.I.* Wees er echter van overtuigd dat
regel 8 **commodo** *+ genitivus* zonder schade voor
regel 9 **opus est** het is nodig
Patris in Patrae *(een stad in het westen van Griekenland)*
paulum een tijdje
regel 10 **nihil me malle** *afhankelijk van* **Tu autem hoc tibi persuade** *(regel 7-8)*

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Examen VWO

2014

tijdvak 1
vrijdag 23 mei
9.00 - 12.00 uur

Latijn

Bij dit examen hoort een bijlage.

Dit examen bestaat uit 26 vragen en een vertaalopdracht.
Voor dit examen zijn maximaal 76 punten te behalen.
Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring of uitleg gevraagd wordt, worden aan het antwoord meestal geen punten toegekend als deze verklaring of uitleg ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (tekstelementen, redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld één tekstelement wordt gevraagd en je antwoordt met meer dan één tekstelement, dan wordt alleen het eerste tekstelement in de beoordeling meegeteld.

VW-1010-a-14-1-o

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Regel 600 **horum**

2p **1** a. Wie worden hiermee bedoeld? Baseer je antwoord op het verhaalgedeelte dat voorafgaat aan Tekst 1 (niet in dit examen afgedrukt).

b. Citeer uit het vervolg (t/m regel 608) het Latijnse woord waarmee Hippomenes hen kwalificeert.

Regel 604 **tanto**

Voor deze kwalificatie voert Hippomenes twee argumenten aan van verschillende aard.

2p **2** Beschrijf deze twee argumenten in eigen woorden. Baseer je antwoord op het vervolg (t/m regel 608).

Regel 606 **pronepos regis aquarum**

1p **3** Citeer het Latijnse tekstelement uit het vervolg (t/m regel 620) dat hiermee inhoudelijk vergelijkbaar is.

Regel 608 **magnum et memorabile nomen**

1p **4** Citeer het Latijnse tekstelement uit het voorafgaande dat hieraan inhoudelijk tegengesteld is.

Regel 611-613 **Quis** t/m **hoc**

1p **5** Citeer uit de regels 611-613 (**Quis** t/m **hoc**) het Latijnse woord waaruit je kunt afleiden dat Atalanta deze woorden niet tegen Hippomenes zelf zegt.

Regel 619 **si me fors illi dura negarit**

Deze mogelijkheid is ook in de regels 603-608 (**Seu** t/m **nomen**) ter sprake gekomen.

1p **6** Citeer het desbetreffende Latijnse tekstelement.

In de regels 620-623 gebruikt Ovidius het stilistisch middel litotes.

1p **7** Citeer het desbetreffende Latijnse tekstelement.

Regel 630 **utinam velocior esses**

Vergeleken met regel 610 (**dubitat** t/m **malit**) is de gemoedstoestand van Atalanta veranderd.

2p **8** Leg dit uit. Ga in je antwoord in op zowel regel 610 als regel 630.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Regel 637 **quod facit ignorans amat**
Vergelijk deze woorden met de volgende regel uit het verhaal van Narcissus:
quid videat, nescit; sed quod videt, uritur illo
In beide situaties is sprake van onwetendheid.

3p **9** a. Beschrijf in eigen woorden wat Narcissus niet weet. Baseer je antwoord op de context van het Narcissusverhaal.
b. Beschrijf in eigen woorden wat Atalanta niet weet.
c. Citeer het Latijnse woord uit de geciteerde regel uit het verhaal van Narcissus dat inhoudelijk overeenkomt met **amat** (Tekst 1, regel 637).

Regel 640 **Cytherea**

1p **10** Is **Cytherea** hier wel of niet een vocativus? Licht je antwoord toe.

Regel 649-650

3p **11** a. Schrijf beide regels over en scandeer de regels.
b. Beargumenteer op basis van het metrum of **mea** een bepaling vormt bij **poma** of bij **manu**.

Regel 651 **quis usus in illis**

1p **12** Leg uit wat deze **usus** inhoudt. Baseer je antwoord op het vervolg van Tekst 1 (niet in dit examen afgedrukt).

Tekst 1 en Tekst 2

Tekst 2, regel 1-2 Aan alle vrijers gaf zij de speerdood

1p **13** Citeer het Latijnse tekstelement uit Tekst 1, regel 624-628 dat hiermee inhoudelijk vergelijkbaar is.

Tekst 2, regel 12-13 En t/m nacht
De ontmoeting die Vestdijk met ‘de eerste nacht’ (regel 13) suggereert, wordt ook door Ovidius in het vervolg van Tekst 1 (niet in dit examen afgedrukt) beschreven.

2p **14** a. Beschrijf in eigen woorden welke bijzonderheid Ovidius hierover vermeldt. Baseer je antwoord op het vervolg van Tekst 1 (niet in dit examen afgedrukt).

Tekst 2, regel 14 verdween hij
Dit komt niet overeen met het verhaal van Ovidius.
b. Beschrijf in eigen woorden de afloop van het verhaal bij Ovidius. Baseer je antwoord op het vervolg van Tekst 1 (niet in dit examen afgedrukt).

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 3

Regel 155 **Dianam**

2p **15** Citeer uit het vervolg (t/m regel 164) drie Latijnse tekstelementen die Diana aanduiden.

Regel 157-158

1p **16** Leg uit waarom je in deze regels kunt spreken van personificatie.

Regel 161

1p **17** Leg uit dat in deze regel sprake is van prospectie. Ga in je antwoord in op de inhoud van deze regel.

Regel 173 **periura**

2p **18** a. Leg uit waarom de kwalificatie **periura** in de ogen van Diana terecht is. Baseer je antwoord op het voorafgaande (regel 155-162).
b. Leg uit waarom de kwalificatie **periura** vermoedelijk in de ogen van Callisto niet terecht is. Baseer je antwoord op het vervolg (t/m regel 178).

Regel 173 **coetus**

2p **19** Citeer de drie Latijnse zelfstandige naamwoorden uit de regels 155-164 waarmee deze groep eerder is aangeduid.

Ovidius past in de regels 175-180 het stilistisch middel apostrofe toe.

1p **20** Citeer het desbetreffende Latijnse tekstelement.

Regel 180 **Huius in amplexus, Iuppiter, eas**

1p **21** Leg uit dat Juno deze woorden sarcastisch bedoelt.

Regel 191 **Saevit adhuc**

1p **22** Citeer het Latijnse tekstelement uit het voorafgaande (regel 173-180) dat de eerdere handeling beschrijft die zij uit woede heeft verricht.

In de regels 173-186 is er tweemaal sprake van versnelling in het verteltempo.

2p **23** Noteer de nummers van de twee regels waarin versnelling van het verteltempo in de regels 173-186 optreedt.

Regel 192 **Maenaliam**

Ovidius gebruikt het zeldzame bijvoeglijk naamwoord **Maenaliam** om Callisto aan te duiden.

1p **24** Noteer de Latijnse aanduiding die men vanwege dit soort omschrijvingen voor schrijvers als Ovidius gebruikt.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Regel 185-192
In deze regels komen aetiologische elementen voor.

1p **25** Beschrijf in eigen woorden één aetiologisch element uit deze regels.

Het volgende citaat is afkomstig uit een krantenartikel over een schilderijententoonstelling:
“Vrouwelijke kracht en kwetsbaarheid, jagen en bejaagd worden: de Italiaanse schilder Titiaan maakte het tot onderwerp in drie schilderijen waarin Diana drie gedaanten aanneemt: die van de onverbiddelijke godin die de nimf Callisto bestraft voor haar verlies van maagdelijkheid en haar in een beer verandert, die van godin die ook maar een mens is en overspoeld wordt door schaamte als ze naakt betrapt wordt door de mooie jager Actaeon - en tot slot die van de wraakgodin die eigenhandig zorgt voor een dodelijke straf voor de arme jager.”

In het citaat wordt gesteld dat Diana Callisto in een beer verandert. Dit wijkt af van wat Ovidius beschrijft in Tekst 3, regel 173-182.

1p **26** Leg dit uit. Baseer je antwoord op Tekst 3, regel 173-182.

Tekst 4

Bestudeer Tekst 4 met de inleiding en de aantekeningen.

38p Vertaal de regels 601 t/m 617 in het Nederlands.

Bronvermelding
Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Bijlage VWO
2014

tijdvak 1

Latijn

Tekstboekje

VW-1010-a-14-1-b

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Hippomenes en Atalanta

600 Non tamen eventu iuvenis deterritus horum
601 constitit in medio vultuque in virgine fixo
602 'Quid facilem titulum superando quaeris inertes?
603 Mecum confer' ait. 'Seu me fortuna potentem
604 fecerit, a tanto non indignabere vinci;
605 namque mihi genitor Megareus Onchestius, illi
606 est Neptunus avus, pronepos ego regis aquarum,
607 nec virtus citra genus est. Seu vincar, habebis
608 Hippomene victo magnum et memorabile nomen.'
609 Talia dicentem molli Schoeneia vultu
610 aspicit et dubitat, superari an vincere malit,
611 atque ita 'Quis deus hunc formosis' inquit 'iniquus
612 perdere vult caraeque iubet discrimine vitae
613 coniugium petere hoc? Non sum, me iudice, tanti!
614 Nec forma tangor (poteram tamen hac quoque tangi),
615 sed quod adhuc puer est; non me movet ipse, sed aetas.
616 Quid quod inest virtus et mens interrita leti?
617 Quid quod ab aequorea numeratur origine quartus?
618 Quid quod amat tantique putat conubia nostra,
619 ut pereat, si me fors illi dura negarit?
620 Dum licet, hospes, abi thalamosque relinque cruentos.
621 Coniugium crudele meum est; tibi nubere nulla
622 nolet, et optari potes a sapiente puella.
623 Cur tamen est mihi cura tui tot iam ante peremptis?
624 Viderit! Intereat, quoniam tot caede procorum
625 admonitus non est agiturque in taedia vitae.
626 Occidet hic igitur, voluit quia vivere mecum,
627 indignamque necem pretium patietur amoris?
628 Non erit invidiae victoria nostra ferendae.
629 Sed non culpa mea est. Utinam desistere velles,
630 aut, quoniam es demens, utinam velocior esses!
631 At quam virgineus puerili vultus in ore est!

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

632 A, miser Hippomene, nollem tibi visa fuissem!
633 Vivere dignus eras. Quod si felicior essem
634 nec mihi coniugium fata importuna negarent,
635 unus eras cum quo sociare cubilia vellem.'
636 Dixerat, utque rudis primoque cupidine tacta,
637 quod facit ignorans amat et non sentit amorem.
638 Iam solitos poscunt cursus populusque paterque,
639 cum me sollicita proles Neptunia voce
640 invocat Hippomenes 'Cytherea'que 'comprecor, ausis
641 adsit' ait 'nostris et quos dedit adiuvet ignes.'
642 Detulit aura preces ad me non invida blandas;
643 motaque sum, fateor, nec opis mora longa dabatur.
644 Est ager, indigenae Tamasenum nomine dicunt,
645 telluris Cypriae pars optima, quem mihi prisci
646 sacravere senes templisque accedere dotem
647 hanc iussere meis; medio nitet arbor in arvo,
648 fulva comas, fulvo ramis crepitantibus auro.
649 Hinc tria forte mea veniens decerpta ferebam
650 aurea poma manu; nullique videnda nisi ipsi
651 Hippomenen adii docuique quis usus in illis.

Ovidius, Metamorphoses 10, 600-651

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 2

Atalanta's nederlaag

Aan alle vrijers, door haar uitgedaagd,
gaf zij de speerdood als een bruidsgeschenk.
Hoe slechte loopers! - vaak had 't haar gekrenkt
dat zij niet door de besten werd belaagd.

Hippomenes was in de bocht gezwenkt
en had het met een jongenslist gewaagd:
hij wierp met app'len, waarover de maagd
wild struikelde, - dat was zíjn bruidsgeschenk.

Voor sluwheid openstaand meer dan voor kracht
wilde het volk op haar vertoornde klacht
des snelsten loon de slimste niet ontrooven.

En hij was nog veel slimmer dan men dacht,
want ná die app'len, en de eerste nacht,
verdween hij, - en kwam ook de speer te boven.

S. Vestdijk

Tekst 3

Callisto

Inter hamadryadas iaculatricemque Dianam
  Callisto sacri pars fuit una chori.
Illa, deae tangens arcus, 'Quos tangimus arcus,
  este meae testes virginitatis' ait.
Cynthia laudavit, 'Promissa' que 'foedera serva,
  et comitum princeps tu mihi' dixit 'eris.'
Foedera servasset, si non formosa fuisset:
  cavit mortales, de Iove crimen habet.
Mille feras Phoebe silvis venata redibat
  aut plus aut medium sole tenente diem;
ut tetigit lucum (densa niger ilice lucus,
  in medio gelidae fons erat altus aquae),
'Hic' ait 'in silva, virgo Tegeaea, lavemur';

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

168 erubuit falso virginis illa sono.
169 Dixerat et nymphis. Nymphae velamina ponunt;
170 hanc pudet, et tardae dat mala signa morae.
171 Exuerat tunicas; uteri manifesta tumore
172 proditur indicio ponderis ipsa suo.
173 Cui dea 'Virgineos, periura Lycaoni, coetus
174 desere, nec castas pollue' dixit 'aquas.'
175 Luna novum decies implerat cornibus orbem:
176 quae fuerat virgo credita, mater erat.
177 Laesa furit Iuno, formam mutatque puellae:
178 Quid facis? Invito est pectore passa Iovem.
179 Utque ferae vidit turpes in paelice voltus,
180 'Huius in amplexus, Iuppiter,' inquit 'eas.'
181 Ursa per incultos errabat squalida montes
182 quae fuerat summo nuper amata Iovi.
183 Iam tria lustra puer furto conceptus agebat,
184 cum mater nato est obvia facta suo.
185 Illa quidem, tamquam cognosceret, adstitit amens,
186 et gemuit: gemitus verba parentis erant.
187 Hanc puer ignarus iaculo fixisset acuto
188 ni foret in superas raptus uterque domos.
189 Signa propinqua micant: prior est, quam dicimus Arcton,
190 Arctophylax formam terga sequentis habet.
191 Saevit adhuc canamque rogat Saturnia Tethyn
192 Maenaliam tactis ne lavet Arcton aquis.

Ovidius, Fasti 2, 155-192

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 4

De nimf Arethusa vertelt hoe ze belaagd werd door de verliefde riviergod Alpheus. Ze was aan het zwemmen, toen ze opeens een hevige beroering in de rivier voelde. Geschrokken klom ze op de oever. Toen hoorde ze de stem van Alpheus die haar vroeg waar ze naar toe ging. Arethusa gaat als volgt verder met haar verhaal:

601 Sicut eram, fugio sine vestibus — altera vestes
602 ripa meas habuit — ; tanto magis instat et ardet
603 et, quia nuda fui, sum visa paratior illi.
604 Sic ego currebam, sic me ferus ille premebat,
605 ut fugere accipitrem penna trepidante columbae,
606 ut solet accipiter trepidas urgere columbas.
607 Usque sub Orchomenon Psophidaque Cyllenenque
608 Maenaliosque sinus gelidumque Erymanthon et Elin
609 currere sustinui nec me velocior ille;
610 sed tolerare diu cursus ego viribus impar
611 non poteram; longi patiens erat ille laboris.
612 Per tamen et campos, per opertos arbore montes,
613 saxa quoque et rupes et, qua via nulla, cucurri.
614 Sol erat a tergo; vidi praecedere longam
615 ante pedes umbram, nisi si timor illa videbat;
616 sed certe sonitusque pedum terrebat et ingens
617 crinales vittas adflabat anhelitus oris.

Uiteindelijk ging Arethusa van angst zo zweten dat ze in water veranderde en opging in de rivier van haar achtervolger Alpheus.

Ovidius, Metamorphoses 5, 601-617

Aantekeningen

regel 601	**Sicut eram** Naakt als ik was
regel 602	**tanto** des te
	instat *en* **ardet** *onderwerp:* Alpheus
regel 603	**paratus** bereidwillig *(om op de avances van Alpheus in te gaan)*
regel 604	**premo** achtervolgen
regel 605	**fugere** *Vul aan:* **solent**

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

regel 607-608	Tot aan Orchomenos, Psophis, Cyllene, de dalen van de Maenalus, de koude Erymanthus en Elis
regel 609	**sustineo** volhouden
	velocior ille *Vul aan:* **erat**
regel 610	**cursus** *Lees:* **cursum**
	impar niet opgewassen tegen Alpheus
regel 612	**et** *Onvertaald laten*
	arbore *Vertaal als meervoud*
regel 613	**saxa** *t/m* **rupes** *Lees:* **per saxa quoque et per rupes**
	qua via nulla *Vul aan:* **erat**
	qua waar
regel 614	**a tergo** achter mij
regel 615	**pedes** *namelijk van Arethusa*
	umbram *namelijk van Alpheus*
	nisi *t/m* **videbat** tenzij dat maar een angstbeeld was
regel 616	**-que** *Onvertaald laten*
regel 617	**adflo** + *accusativus* blazen tegen

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Examen VWO

2014

tijdvak 2
woensdag 18 juni
9.00 - 12.00 uur

Latijn

Bij dit examen hoort een bijlage.

Dit examen bestaat uit 24 vragen en een vertaalopdracht.
Voor dit examen zijn maximaal 76 punten te behalen.
Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring of uitleg gevraagd wordt, worden aan het antwoord meestal geen punten toegekend als deze verklaring of uitleg ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (tekstelementen, redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld één tekstelement wordt gevraagd en je antwoordt met meer dan één tekstelement, dan wordt alleen het eerste tekstelement in de beoordeling meegeteld.

VW-1010-a-14-2-o

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Regel 332-333 **unam ille colit nymphen**
Twee factoren die hiervoor gezorgd kunnen hebben, worden vermeld in het vervolg (t/m regel 340).

2p **1** Beschrijf in eigen woorden deze twee factoren.

Vergelijk **omnibus** in regel 332 met **cunctis** in regel 336.
De woorden **omnibus** en **cunctis** verwijzen in deze context inhoudelijk naar verschillende personen.

2p **2** a. Beschrijf in eigen woorden naar welke personen **omnibus** verwijst.
b. Beschrijf in eigen woorden naar welke personen **cunctis** verwijst.

Regel 341

2p **3** a. Schrijf dit vers over en scandeer het.
b. Beargumenteer op basis van het metrum bij welk zelfstandig naamwoord **feminea** een bepaling is.

Regel 347 **utque**

1p **4** Citeer de twee Latijnse werkwoordsvormen die door middel van -**que** met elkaar verbonden worden.

Regel 347 **herbas**
Uit de regels 352-361 blijkt dat Circe niet alleen verstand had van kruiden, maar ook over een ander magisch middel beschikte.

1p **5** Citeer het desbetreffende Latijnse woord uit de regels 352-361.

Regel 353

1p **6** Welk woord past het best op de plaats van de puntkomma tussen de woorden **fuit** en **ne**?

A en
B maar
C of
D want

Regel 349-354 **Quae** t/m **satelles**
Een bekende uitspraak van de 18e-eeuwse filosoof David Hume luidt:
“De rede is de slaaf van de passies.”

‘de passies’

4p **7** a. Citeer uit de regels 349-354 de twee Latijnse zelfstandige naamwoorden die Ovidius als metafoor gebruikt om een passie uit te drukken.

‘De rede’

b. Citeer uit de regels 349-354 het Latijnse zelfstandige naamwoord dat Ovidius gebruikt om de rede uit te drukken.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Met zijn uitspraak wil Hume duidelijk maken dat mensen wel hun verstand gebruiken, echter niet om meester te worden over hun hartstochten, maar juist om eraan toe te geven.

c. Leg uit dat het gedrag van Circe hiervan een goed voorbeeld is. Baseer je antwoord op de regels 355-357.

Regel 349-357

In deze regels worden twee belemmeringen voor de plannen van Circe genoemd.

2p **8** a. Beschrijf in eigen woorden deze twee belemmeringen. Baseer je antwoord op de regels 349-357.

b. Beschrijf in eigen woorden welke twee maatregelen Circe neemt om de onder a. bedoelde belemmeringen weg te nemen. Baseer je antwoord op het vervolg (regel 358 t/m 371).

Regel 364 **spem vanam**

2p **9** Citeer de twee Latijnse zelfstandige naamwoorden uit het voorafgaande (vanaf regel 355) waarmee de verteller heeft aangegeven waarom de hoop ijdel genoemd kan worden.

Regel 367-368

Deze regels worden door M. d'Hane-Scheltema als volgt vertaald:
“waarmee zij ook het bleke maangezicht kon laten betrekken
of haar vaders zonnehoofd bedekken met een regenwolk”.

Om de tekst voor de hedendaagse lezer duidelijker te maken, heeft de vertaalster iets toegevoegd.

1p **10** Wat heeft de vertaalster toegevoegd? Licht je antwoord toe.

Regel 380 **socialia foedera**

In de regels 332-340 vind je al een toespeling op deze **foedera**.

1p **11** Noteer het nummer van de desbetreffende regel.

Regel 378-381

In deze regels wordt zowel het stilistisch middel metonymia als het stilistisch middel chiasme gebruikt.

2p **12** a. Citeer het Latijnse tekstelement waar sprake is van metonymia.

b. Citeer het chiasme. Neem het volgende schema over en vul op de plaats van de puntjes de vier desbetreffende Latijnse woorden in:
... (a) … (b) ... (b) ... (a).

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 2

Regel 589-590 **sola est iniuria facti cognita**

4p **13** a. Van wie vernam Ceres de **iniuria facti**? Baseer je antwoord op het voorafgaande (niet afgedrukt in dit examen).
b. Leg uit wat de **iniuria facti** concreet inhoudt. Baseer je antwoord op het voorafgaande (niet afgedrukt in dit examen).
c. Citeer twee Latijnse zelfstandige naamwoorden uit de regels 590-596 (**commissi** t/m **novis**) die verwijzen naar deze **iniuria facti**.

Regel 598 **Nec gener est nobis ille pudendus**

1p **14** Beschrijf in eigen woorden welk argument Jupiter voor dit standpunt geeft. Baseer je antwoord op het vervolg (t/m regel 600).

Regel 605 **Tartara iussus adit Caducifer**

1p **15** Beschrijf in eigen woorden wat Mercurius in de onderwereld moest doen.

Regel 607 **Rapta tribus solvit ieiunia granis**
Jupiter heeft eerder de consequentie hiervan duidelijk gemaakt.

1p **16** Citeer het Latijnse tekstelement uit het voorafgaande (vanaf regel 601) dat deze consequentie aanduidt.

In de regel die voorafgaat aan Tekst 2 staat:
‘Getrouwd met Jupiters broer bestuurt zij nu het derde koninkrijk’.

2p **17** Citeer uit de regels 597-608 de twee Latijnse zelfstandige naamwoorden die dit derde koninkrijk aanduiden.

Regel 613-614 **pactus** t/m **foret**

1p **18** Beschrijf in eigen woorden door welk dreigement Jupiter hiertoe wordt gebracht.

2p **19** Leg uit welk verband er bestaat tussen de regels 619-620 en het voorafgaande (regel 585-618).

Tekst 2 en Tekst 3

Tekst 3, regel 518 pas na lang zoeken

1p **20** Citeer het Latijnse tekstelement uit Tekst 2, regel 585-596 dat hiermee inhoudelijk vergelijkbaar is.

Tekst 3, regel 520-521 Ik wil de roof nog wel vergeven

1p **21** Citeer het Latijnse tekstelement uit Tekst 2, regel 585-596 dat hiermee inhoudelijk vergelijkbaar is.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 3, regel 521-522 Nee, jóuw dochter hoeft toch geen dief te trouwen

1p **22** Noteer het nummer van de regel uit Tekst 2, regel 585-596 waarin een inhoudelijk vergelijkbare opvatting is te vinden.

Tekst 3, regel 567 bij haar moeder

1p **23** Citeer het Latijnse woord uit Tekst 2, regel 609-618 dat hiermee inhoudelijk vergelijkbaar is.

Metriekopdracht

‘Hic’ ait ‘in silva, virgo Tegeaea, lavemur’
Quid facis? Invito est pectore passa lovem

In de Fasti gebruikt Ovidius zowel pentameters als hexameters. Bovenstaande regels zijn twee niet opeenvolgende verzen uit het verhaal van Callisto uit de Fasti.

1p **24** Wat is de conclusie na het scanderen van deze verzen?

A Beide verzen zijn hexameters.
B Beide verzen zijn pentameters.
C Het eerste vers is een hexameter, het tweede vers een pentameter.
D Het eerste vers is een pentameter, het tweede vers een hexameter.

Tekst 4

Bestudeer Tekst 4 met de inleiding en de aantekeningen.

38p Vertaal de regels 839 t/m 853 in het Nederlands.

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Bijlage VWO
2014

tijdvak 2

Latijn

Tekstboekje

VW-1010-a-14-2-b

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Picus, Canens en Circe

Spretis tamen omnibus unam
ille colit nymphen, quam quondam in colle Palati
dicitur Ionio peperisse Venilia Iano;
haec ubi nubilibus primum maturuit annis,
praeposito cunctis Laurenti tradita Pico est,
rara quidem facie, sed rarior arte canendi,
unde Canens dicta est; silvas et saxa movere
et mulcere feras et flumina longa morari
ore suo volucresque vagas retinere solebat.
Quae dum feminea modulatur carmina voce,
exierat tecto Laurentes Picus in agros
indigenas fixurus apros; tergumque premebat
acris equi laevaque hastilia bina ferebat,
poeniceam fulvo chlamydem contractus ab auro.
Venerat in silvas et filia Solis easdem,
utque novas legeret fecundis collibus herbas,
nomine dicta suo Circaea reliquerat arva.
Quae simul ac iuvenem virgultis abdita vidit,
obstipuit; cecidere manu quas legerat herbae,
flammaque per totas visa est errare medullas.
Ut primum valido mentem collegit ab aestu,
quid cuperet fassura fuit; ne posset adire
cursus equi fecit circumfususque satelles.
‘Non’ ait ‘effugies, vento rapiare licebit,
si modo me novi, si non evanuit omnis
herbarum virtus nec me mea carmina fallunt.’
Dixit et effigiem nullo cum corpore falsi
finxit apri praeterque oculos transcurrere regis
iussit et in densum trabibus nemus ire videri,
plurima qua silva est et equo loca pervia non sunt.
Haud mora, continuo praedae petit inscius umbram

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

363 Picus equique celer spumantia terga relinquit
364 spemque sequens vanam silva pedes errat in alta.
365 Concipit illa preces et verba precantia dicit
366 ignotosque deos ignoto carmine adorat,
367 quo solet et niveae vultum confundere lunae
368 et patrio capiti bibulas subtexere nubes.
369 Tum quoque cantato densetur carmine caelum
370 et nebulas exhalat humus, caecisque vagantur
371 limitibus comites, et abest custodia regis.
372 Nacta locum tempusque 'Per o tua lumina' dixit
373 'quae mea ceperunt, perque hanc, pulcherrime, formam
374 quae facit ut supplex tibi sim dea, consule nostris
375 ignibus et socerum qui pervidet omnia Solem
376 accipe, nec durus Titanida despice Circen.'
377 Dixerat; ille ferox ipsamque precesque relinquit
378 et 'Quaecumque es' ait 'non sum tuus; altera captum
379 me tenet et teneat per longum, comprecor, aevum,
380 nec Venere externa socialia foedera laedam,
381 dum mihi Ianigenam servabunt fata Canentem.'

Ovidius, Metamorphoses 14, 332-381

Tekst 2

Ceres en Proserpina

585 Questa diu secum, sic est adfata Tonantem
586 (maximaque in voltu signa dolentis erant):
587 'Si memor es de quo mihi sit Proserpina nata,
588 dimidium curae debet habere tuae.
589 Orbe pererrato sola est iniuria facti
590 cognita: commissi praemia raptor habet.
591 At neque Persephone digna est praedone marito,
592 nec gener hoc nobis more parandus erat.
593 Quid gravius victore Gyge captiva tulissem
594 quam nunc te caeli sceptra tenente tuli?

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

595 Verum impune ferat, nos haec patiemur inultae;
596 reddat et emendet facta priora novis.'
597 Iuppiter hanc lenit, factumque excusat amore,
598 'Nec gener est nobis ille pudendus' ait;
599 'non ego nobilior: posita est mihi regia caelo,
600 possidet alter aquas, alter inane chaos.
601 Sed si forte tibi non est mutabile pectus,
602 statque semel iuncti rumpere vincla tori,
603 hoc quoque temptemus, siquidem ieiuna remansit;
604 si minus, inferni coniugis uxor erit.'
605 Tartara iussus adit sumptis Caducifer alis,
606 speque redit citius visaque certa refert:
607 'Rapta tribus' dixit 'solvit ieiunia granis,
608 Punica quae lento cortice poma tegunt.'
609 Non secus indoluit quam si modo rapta fuisset
610 maesta parens, longa vixque refecta mora est.
611 Atque ita 'Nec nobis caelum est habitabile' dixit;
612 'Taenaria recipi me quoque valle iube.'
613 Et factura fuit, pactus nisi Iuppiter esset
614 bis tribus ut caelo mensibus illa foret.
615 Tum demum voltumque Ceres animumque recepit,
616 imposuitque suae spicea serta comae:
617 largaque provenit cessatis messis in arvis,
618 et vix congestas area cepit opes.
619 Alba decent Cererem: vestes Cerialibus albas
620 sumite; nunc pulli velleris usus abest.

Ovidius, Fasti 4, 585-620

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 3

Het verhaal over Proserpina komt ook voor in de Metamorphoses. In onderstaand fragment reageert Ceres op het bericht dat Proserpina in de onderwereld gezien is.

De moeder zat, na 't horen van die woorden, als versteend
en leek voor lange tijd verslagen. Toen de diepe schok
had plaats gemaakt voor even diep verdriet, steeg ze per wagen
naar 't hemelrijk, alwaar zij met bewolkt gelaat en wijd
loshangend haar voor Jupiter ging staan, vervuld van haat,
en tot hem zei: 'Ik kom je smeken voor mijn eigen kind,
het jouwe ook. Als ik als moeder geen gehoor vind bij je,
laat dan je vaderhart maar spreken! Denk ook alsjeblieft
niet min van haar, omdat ík haar het leven heb geschonken!
Let wel: pas na lang zoeken vond ik eindelijk mijn kind -
als je van "vinden" spreekt bij het ontdekken van verlies,
als weten waar zij is ook vinden is ... Ik wil de roof
nog wel vergeven, als hij haar maar terugbrengt ... Nee, jóuw dochter
- als ze al niet de mijne is - hoeft toch geen dief te trouwen!'

Jupiter probeert Ceres te kalmeren en stelt een compromis voor.

Jupiter, als bemiddelaar tussen zijn broer en zuster
- de droeve Ceres - , deelt de zonnejaarkring in twee helften.
Sindsdien heeft Proserpina als godin een dubbel rijk
en woont zes maanden bij haar moeder, daarna zes bij Hades,
waarbij zij ook van stemming wisselt en van uiterlijk.

Ovidius, Metamorphoses 5, 509-522 en 564-568

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 4

De goddeloze, eenogige reus Polyphemus is verliefd op de zeenimf Galatea en heeft haar allerlei geschenken in het vooruitzicht gesteld, maar zij wil niets van hem weten. In onderstaande tekst probeert hij indruk op haar te maken door al zijn lichamelijke kwaliteiten te beschrijven.

839 Iam, Galatea, veni nec munera despice nostra!
840 Certe ego me novi liquidaeque in imagine vidi
841 nuper aquae placuitque mihi mea forma videnti.
842 Adspice, sim quantus: non est hoc corpore maior
843 Iuppiter in caelo — nam vos narrare soletis
844 nescioquem regnare Iovem — ; coma plurima torvos
845 prominet in vultus umerosque, ut lucus, obumbrat;
846 nec mea quod rigidis horrent densissima saetis
847 corpora, turpe puta: turpis sine frondibus arbor,
848 turpis equus, nisi colla iubae flaventia velent;
849 pluma tegit volucres, ovibus sua lana decori est:
850 barba viros hirtaeque decent in corpore saetae.
851 Unum est in media lumen mihi fronte, sed instar
852 ingentis clipei. Quid? Non haec omnia magnus
853 Sol videt e caelo? Soli tamen unicus orbis.

Ovidius, Metamorphoses 13, 839-853

Aantekeningen

regel 839	**Iam** eindelijk
	veni *imperativus*
regel 840	**imago** weerspiegeling
	vidi *Vul aan:* **me**
regel 842	**sim quantus** *Lees:* **quantus sim**
regel 844	**nescioquis** een zekere
regel 845	**promineo in** + *accusativus* hangen voor
	vultus *Vertaal als enkelvoud*
regel 846-847	**nec** *t/m* **puta** *Lees:* **nec turpe puta quod mea corpora densissima rigidis saetis horrent**
regel 846	**quod** dat
	horreo ruig zijn
	saetae stekelhaar

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

regel 847	**corpora** *Vertaal als enkelvoud*
regel 847 en 848	**turpis** *Vul aan:* **est**
regel 848	**colla** *Vertaal als enkelvoud*
regel 849	**decori sum** een sieraad zijn
regel 850	**barba** *en* **hirtae saetae** *onderwerp van* **decent**
	hirtae saetae borstelig stekelhaar
regel 851	**lumen** oog
	instar + *genitivus* even groot als
regel 852	**clipeus** schild
	Quid? En wat dan nog?
regel 853	**unicus orbis** *Vul aan:* **est**
	unicus slechts één
	orbis oog

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Examen VWO

2013

tijdvak 1
vrijdag 17 mei
9.00 - 12.00 uur

Latijn

Bij dit examen hoort een bijlage.

Dit examen bestaat uit 22 vragen en een vertaalopdracht.
Voor dit examen zijn maximaal 76 punten te behalen.
Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring of uitleg gevraagd wordt, worden aan het antwoord meestal geen punten toegekend als deze verklaring of uitleg ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (tekstelementen, redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld één tekstelement wordt gevraagd en je antwoordt met meer dan één tekstelement, dan wordt alleen het eerste tekstelement in de beoordeling meegeteld.

VW-1010-a-13-1-o

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Regel 1 **admonere te exemplo domestico volo**

2p **1** a. Noteer de naam van de persoon die Seneca met **te** bedoelt.
b. Leg uit op grond waarvan Seneca het voorbeeld **domesticum** noemt.

Regel 1-6 **Hoc** t/m **proscriptionis**
In deze regels onderscheidt Seneca twee verschillende staatsvormen.

2p **2** a. Welke twee staatsvormen onderscheidt Seneca?
Citeer bij wijze van antwoord twee Latijnse tekstelementen uit de regels 1-6 (**Hoc** t/m **proscriptionis**).

Seneca signaleert een verschil in gedrag van Augustus tijdens de periodes waarin deze twee verschillende staatsvormen van kracht waren.
b. Beschrijf dit verschil in eigen woorden. Ga in je antwoord in op beide periodes.

Regel 8 **L. Cinnam insidias ei struere**
Uit het vervolg (t/m **iussit** regel 11) blijkt dat dit geen eenmansactie was.

1p **3** Citeer het Latijnse tekstelement waaruit dit blijkt.

Regel 10 **eo**

1p **4** Wie wordt hiermee aangeduid?
A **M. Antonii** (regel 5)
B **collega proscriptionis** (regel 6)
C **L. Cinnam** (regel 8)
D **unus ex consciis** (regel 9)

Regel 11 **Nox illi inquieta erat**
Seneca geeft in het vervolg (t/m **immolare** regel 18) de gedachten van Augustus verteltechnisch op twee verschillende wijzen weer.

2p **5** Beschrijf deze twee verschillende wijzen in de volgorde waarin ze in de tekst voorkomen in eigen woorden.

Regel 11-12 **Nox** t/m **damnandum**
Augustus aarzelt om een aantal redenen om hard tegen Cinna op te treden.

2p **6** Beschrijf twee van deze redenen in eigen woorden.

Regel 16 **frustra petitum**

1p **7** Citeer uit het vervolg (t/m **adoriri** regel 19) het Latijnse woord dat hiermee inhoudelijk vergelijkbaar is.

Regel 24-26 **Fac** t/m **contraria**
Livia's woorden bevatten een bepaald type argument.

1p **8** Noteer de naam van dit type argument.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Regel 25 **usitata remedia** en regel 26 **contraria**

2p **9** a. Citeer uit het vervolg (t/m **L. Cinnae** regel 29) het Latijnse woord dat de **usitata remedia** van Augustus aanduidt.
b. Citeer uit het vervolg (t/m **L. Cinnae** regel 29) het Latijnse woord dat de **contraria** (**remedia**) van Augustus aanduidt.

Regel 30-35 **Gavisus** t/m **tempus**
Seneca maakt duidelijk dat Augustus een privéonderhoud zonder getuigen met Cinna wil hebben.

2p **10** Beschrijf in eigen woorden twee gegevens waaruit dit blijkt.

Regel 38 **ut victo victores invideant**

2p **11** a. Wie duidt Augustus aan met **victo**?
b. Wie duidt Augustus aan met **victores**?

Regel 39-40 **sic de te meruerim**
Augustus heeft dit naar eigen zeggen op drie verschillende manieren gedaan.

2p **12** Beschrijf in eigen woorden deze drie manieren. Baseer je antwoord op het voorafgaande (vanaf **Hoc** regel 33).

Regel 41-43 **Non** t/m **ferrum**
Vergelijk deze regels met regel 8-9 **dictum est, et ubi et quando et quemadmodum adgredi vellet**

2p **13** a. Citeer uit de regels 41-43 (**Non** t/m **ferrum**) het Latijnse woord dat inhoudelijk overeenkomt met **ubi** in regel 9.
b. Citeer uit de regels 41-43 (**Non** t/m **ferrum**) het Latijnse woord dat inhoudelijk overeenkomt met **quando** in regel 9.

Regel 45 **Quo hoc animo facis**?

2p **14** a. Beschrijf in eigen woorden wat Augustus bedoelt met **hoc**.
b. Beschrijf in eigen woorden welk antwoord op deze vraag Augustus zelf suggereert.

Regel 45-49 **Quo** t/m **advocare**

2p **15** a. Beschrijf in eigen woorden wat voor Augustus een bewijs is van de incompetentie van Cinna.
b. Citeer uit de regels 1 t/m 11 (**Hoc** t/m **iussit**) het Latijnse tekstelement waarmee Cinna al eerder als een incompetent persoon is beschreven.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 2

Regel 2 **Incendium dico, ruinam, alia quae nobis incidunt**
In drie opzichten zijn mensen volgens Seneca gevaarlijker dan zaken als **incendium, ruina** of **alia quae nobis incidunt**.

3p **16** a. Beschrijf in eigen woorden in welk opzicht mensen gevaarlijker zijn volgens de regels 1-3 (**Quid** t/m **captant**).
b. Beschrijf in eigen woorden in welk opzicht mensen gevaarlijker zijn volgens de regels 4-5 (**Rari** t/m **periculum**).
c. Beschrijf in eigen woorden in welk opzicht mensen gevaarlijker zijn volgens de regels 7-9 (**Tempestas** t/m **accedit**).

Regel 4

1p **17** De dubbele punt tussen **everti** en **ab** komt inhoudelijk overeen met:
A daarom
B hoewel
C maar
D want

Regel 7-9 **Tempestas** t/m **accedit**

1p **18** Van welk van de drie onderdelen van de stelling **nullum est malum frequentius, nullum pertinacius, nullum blandius** (regel 6-7) zijn de regels 7-9 (**Tempestas** t/m **accedit**) de uitwerking?

Regel 9-12 **Erras** t/m **quaerunt**
De tegenstelling in deze regels wordt benadrukt door het gebruik van een chiasme.

1p **19** Citeer de vier Latijnse woorden die dit chiasme vormen.
Neem het volgende schema over en vul op de plaats van de puntjes de vier Latijnse woorden in: … (a) … (b) … (b) … (a).

Regel 12-13 **Numquam** t/m **libet**
Seneca vergelijkt in deze regels de drijfveren van wilde dieren en die van mensen met elkaar.

2p **20** Beschrijf beide drijfveren in eigen woorden.

Regel 15-16 **Commodis omnium laeteris, movearis incommodis**
Deze boodschap lijkt in strijd te zijn met een bekend ideaal van de Stoa.

2p **21** Leg dit uit en betrek in je antwoord dit ideaal van de Stoa.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Over het gevaar dat de medemens vormt, heeft Seneca ook in brief 7 geschreven. Het volgende citaat is afkomstig uit deze brief:
“Vraag je wat je naar mijn mening in de eerste plaats moet vermijden? De massa. Je kunt je daar nog niet veilig aan toevertrouwen.”

2p **22** a. Wie kan zich volgens Seneca wél veilig aan de massa toevertrouwen? Noteer de Latijnse filosofische term. Baseer je antwoord op je kennis van de achtergronden van de teksten die je voor dit examen hebt gelezen.

b. Noteer de Latijnse filosofische term uit de Stoa waarmee Lucilius gezien zijn niveau van filosofische kennis kan worden aangeduid. Baseer je antwoord op je kennis van de achtergronden van de teksten die je voor dit examen hebt gelezen.

Tekst 3

Bestudeer de inleiding en de aantekeningen bij Tekst 3.

38p Vertaal de regels 1 t/m 11 in het Nederlands.

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Bijlage VWO
2013

tijdvak 1

Latijn

Tekstboekje

VW-1010-a-13-1-b

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Seneca geeft de keizer advies.

Hoc quam verum sit, admonere te exemplo domestico volo. Divus Augustus fuit mitis princeps, si quis illum a principatu suo aestimare incipiat; in communi quidem republica gladium movit. Cum hoc aetatis esset, quod tu nunc es, duodevicensimum egressus annum, iam pugiones in sinum amicorum absconderat, iam insidiis M. Antonii consulis latus petierat, iam fuerat collega proscriptionis. Sed cum annum quadragensimum transisset et in Gallia moraretur, delatum est ad eum indicium L. Cinnam, stolidi ingenii virum, insidias ei struere; dictum est, et ubi et quando et quemadmodum adgredi vellet; unus ex consciis deferebat. Constituit se ab eo vindicare et consilium amicorum advocari iussit. Nox illi inquieta erat, cum cogitaret adulescentem nobilem, hoc detracto integrum, Cn. Pompei nepotem, damnandum; iam se unum hominem occidere non posse, cum M. Antonio proscriptionis edictum inter cenam dictasset. Gemens subinde voces varias emittebat et inter se contrarias: "Quid ergo? Ego percussorem meum securum ambulare patiar me sollicito? Ergo non dabit poenas, qui tot civilibus bellis frustra petitum caput, tot navalibus, tot pedestribus proeliis incolume, postquam terra marique pax parata est, non occidere constituat, sed immolare?" (Nam sacrificantem placuerat adoriri.) Rursus silentio interposito maiore multo voce sibi quam Cinnae irascebatur: "Quid vivis, si perire te tam multorum interest? Quis finis erit suppliciorum? Quis sanguinis? Ego sum nobilibus adulescentulis expositum caput in quod mucrones acuant; non est tanti vita, si, ut ego non peream, tam multa perdenda sunt." Interpellavit tandem illum Livia uxor et: "Admittis" inquit "muliebre consilium? Fac, quod medici solent, qui ubi usitata remedia non procedunt, temptant contraria. Severitate nihil adhuc profecisti; Salvidienum Lepidus secutus est, Lepidum Murena, Murenam Caepio, Caepionem Egnatius, ut alios taceam, quos tantum ausos pudet. Nunc tempta, quomodo tibi cedat clementia; ignosce L. Cinnae. Deprensus est; iam nocere tibi non potest, prodesse famae tuae potest." Gavisus sibi quod advocatum invenerat, uxori quidem gratias egit, renuntiari autem extemplo amicis, quos in consilium rogaverat, imperavit et Cinnam unum ad se arcessit dimissisque

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

omnibus e cubiculo cum alteram Cinnae poni cathedram iussisset "Hoc" inquit "primum a te peto, ne me loquentem interpelles, ne medio sermone meo proclames; dabitur tibi loquendi liberum tempus. Ego te, Cinna, cum in hostium castris invenissem, non factum tantum mihi inimicum sed natum, servavi, patrimonium tibi omne concessi. Hodie tam felix et tam dives es ut victo victores invideant. Sacerdotium tibi petenti praeteritis compluribus, quorum parentes mecum militaverant, dedi; cum sic de te meruerim, occidere me constituisti." Cum ad hanc vocem exclamasset procul hanc ab se abesse dementiam: "Non praestas" inquit "fidem, Cinna; convenerat ne interloquereris. Occidere, inquam, me paras"; adiecit locum, socios, diem, ordinem insidiarum, cui commissum esset ferrum. Et cum defixum videret nec ex conventione iam sed ex conscientia tacentem: "Quo" inquit "hoc animo facis? Ut ipse sis princeps? Male mehercules cum populo Romano agitur, si tibi ad imperandum nihil praeter me obstat. Domum tueri tuam non potes, nuper libertini hominis gratia in privato iudicio superatus es; adeo nihil facilius potes quam contra Caesarem advocare. Cedo, si spes tuas solus impedio, Paulusne te et Fabius Maximus et Cossi et Servilii ferent tantumque agmen nobilium non inania nomina praeferentium, sed eorum qui imaginibus suis decori sint?"
Ne totam eius orationem repetendo magnam partem voluminis occupem (diutius enim quam duabus horis locutum esse constat, cum hanc poenam qua sola erat contentus futurus, extenderet), "Vitam" inquit "tibi, Cinna, iterum do, prius hosti, nunc insidiatori ac parricidae. Ex hodierno die inter nos amicitia incipiat; contendamus, utrum ego meliore fide tibi vitam dederim an tu debeas." Post hoc detulit ultro consulatum questus quod non auderet petere. Amicissimum fidelissimumque habuit, heres solus illi fuit. Nullis amplius insidiis ab ullo petitus est.

Seneca, De Clementia 1, 9

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 2

Omgaan met gevaren

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM

Quid ista circumspicis quae tibi possunt fortasse evenire sed possunt et non evenire? Incendium dico, ruinam, alia quae nobis incidunt, non insidiantur: illa potius vide, illa vita quae nos observant, quae captant. Rari sunt casus, etiamsi graves, naufragium facere, vehiculo everti: ab homine homini cotidianum periculum. Adversus hoc te expedi, hoc intentis oculis intuere; nullum est malum frequentius, nullum pertinacius, nullum blandius. Tempestas minatur antequam surgat, crepant aedificia antequam corruant, praenuntiat fumus incendium: subita est ex homine pernicies et eo diligentius tegitur quo propius accedit. Erras si istorum tibi qui occurrunt vultibus credis: hominum effigies habent, animos ferarum, nisi quod illarum perniciosus est primus incursus: quos transiere non quaerunt. Numquam enim illas ad nocendum nisi necessitas incitat; aut fame aut timore coguntur ad pugnam: homini perdere hominem libet. Tu tamen ita cogita quod ex homine periculum sit ut cogites quod sit hominis officium; alterum intuere ne laedaris, alterum ne laedas. Commodis omnium laeteris, movearis incommodis, et memineris quae praestare debeas, quae cavere. Sic vivendo quid consequaris? Non te ne noceant, sed ne fallant. Quantum potes autem in philosophiam recede: illa te sinu suo proteget, in huius sacrario eris aut tutus aut tutior. Non arietant inter se nisi in eadem ambulantes via. Ipsam autem philosophiam non debebis iactare; multis fuit periculi causa insolenter tractata et contumaciter: tibi vitia detrahat, non aliis exprobret. Non abhorreat a publicis moribus nec hoc agat ut quidquid non facit damnare videatur. Licet sapere sine pompa, sine invidia. Vale.

Seneca, Epistula ad Lucilium 103

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 3

Veel mensen klagen dat het leven te kort is. In onderstaande tekst betoogt Seneca dat je tevreden moet zijn met de duur van je leven.

1 Quis sine querella moritur? Quis extremo die dicere audet: "Vixi et quem
2 dederat cursum fortuna peregi"? Quis non recusans, quis non gemens
3 exit? Atqui hoc ingrati est: non esse contentum praeterito tempore.
4 Semper pauci dies erunt, si illos numeraveris. Cogita non esse summum
5 bonum in tempore. Quantumcumque est, boni consules. Ut prorogetur tibi
6 dies mortis, nihil proficitur ad felicitatem, quoniam mora non fit beatior
7 vita, sed longior. Quanto satius est gratum adversus perceptas voluptates
8 non aliorum annos computare, sed suos benigne aestimare et in lucro
9 ponere! "Hoc me dignum iudicavit deus, hoc satis est. Potuit plus, sed hoc
10 quoque beneficium est." Grati simus adversus deos, grati adversus
11 homines, grati adversus eos, qui aliquid nobis praestiterunt.

Seneca, De Beneficiis 5, 17, 5-7

Aantekeningen

regel 1-2	**quem** *t/m* **peregi** *Lees:* **peregi cursum, quem fortuna dederat**
regel 3	**exeo** sterven
	ingrati kenmerkend voor een ondankbaar mens
regel 4-5	**est in** + *ablativus* het hangt af van
regel 5	**Quantumcumque est, boni consules** Hoe kort die tijd ook is, wees er tevreden mee
	Ut + *coniunctivus* ook al
regel 6	**proficio** toevoegen
	quoniam omdat
	mora *ablativus*
regel 7	**Quanto satius est gratum adversus** + *accusativus* Hoeveel beter is het om vol dankbaarheid wegens
regel 8	**suos** *Vul aan:* **annos**
regel 8-9	**in lucro pono** als winst beschouwen
regel 9	**Potuit** Hij had kunnen geven
regel 10 en regel 11	**adversus** + *accusativus* tegenover

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Examen VWO

2013

tijdvak 2
woensdag 19 juni
9.00 - 12.00 uur

Latijn

Bij dit examen hoort een bijlage.

Dit examen bestaat uit 23 vragen en een vertaalopdracht.
Voor dit examen zijn maximaal 76 punten te behalen.
Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring of uitleg gevraagd wordt, worden aan het antwoord meestal geen punten toegekend als deze verklaring of uitleg ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (tekstelementen, redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld één tekstelement wordt gevraagd en je antwoordt met meer dan één tekstelement, dan wordt alleen het eerste tekstelement in de beoordeling meegeteld.

VW-1010-a-13-2-o

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Regel 3-4 **Non** t/m **velum**

1p **1** Leg uit om welke reden Seneca dit zo stellig kan beweren. Baseer je antwoord op het voorafgaande (**Hodierno** t/m **avocavit** regel 1-2).

Regel 7 **Magnum verbum dixi**

1p **2** Uit het vervolg (t/m **transfert** regel 10) blijkt dat Seneca met deze woorden in feite bedoelt:

A Ik heb een belangrijke uitspraak gedaan.
B Ik heb een onbelangrijke uitspraak gedaan.
C Ik heb gelijk gehad.
D Ik heb ongelijk gehad.

Regel 10-13 **Cogito** t/m **miramur**

In deze regels geeft Seneca waardeoordelen over sportwedstrijden en over sporters.

2p **3** a. Citeer het Latijnse tekstelement uit de regels 10-13 (**Cogito** t/m **miramur**) waarmee Seneca een negatief waardeoordeel over sportwedstrijden geeft.
b. Citeer het Latijnse tekstelement uit de regels 10-13 (**Cogito** t/m **miramur**) waarmee Seneca een negatief waardeoordeel over sporters geeft.

Regel 15 **non unius hominis**

1p **4** De juiste weergave van deze woorden is:

A van een enkel mens
B van geen enkel mens
C van ieder mens
D van meer dan één mens

Regel 13-18 **Illud** t/m **exsurgat**

In deze regels maakt Seneca gebruik van een a-fortiori-redenering.

2p **5** a. Beschrijf deze a-fortiori-redenering in eigen woorden.
b. Beschrijf in eigen woorden het argument dat Seneca in het vervolg (t/m **inpensa** regel 21) gebruikt om zijn a-fortiori-redenering aannemelijk te maken.

Regel 19 **animus ex se crescit, se ipse alit, se exercet**

In het vervolg (t/m **bonus** regel 22) geeft Seneca met een zelfstandig naamwoord aan wat dit de mens oplevert.

1p **6** Citeer het desbetreffende Latijnse zelfstandig naamwoord.

Regel 25 **ventre fraudato**

Door deze woorden wordt de stelling dat vrijheid veel waard is, versterkt.

1p **7** Leg dit uit.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Regel 22-27 **Quid autem** t/m **natum**
In deze regels worden personen tegenover elkaar gesteld.

2p **8** a. Citeer het Latijnse woord waartegenover **tu** (regel 26) wordt gesteld.

In deze regels worden ook zaken tegenover elkaar gesteld.

b. Citeer het Latijnse woord waartegenover **quanticumque** (regel 26) wordt gesteld.

Regel 30 **metu mortis**
De Stoa geeft filosofische argumenten om angst voor de dood te bestrijden.

2p **9** a. Beschrijf in eigen woorden één van deze argumenten. Baseer je antwoord op je kennis van de filosofie van de Stoa.

Ook de filosofie van Epicurus geeft een argument om angst voor de dood te bestrijden.

b. Beschrijf in eigen woorden dit argument. Baseer je antwoord op je kennis van de filosofie van Epicurus.

Regel 34 **horum qui felices vocantur**

1p **10** Citeer het Latijnse woord uit de regels 30-33 (**Libera** t/m **transit**) waarmee Seneca dezelfde personen aanduidt.

Regel 31-36 **Si** t/m **felicem**
De 16e-eeuwse Franse filosoof M. de Montaigne schrijft:
“Wie doodsbenauwd is zijn bezittingen te verliezen of verbannen of onderworpen te worden, raakt door deze voortdurende angst al zijn rust en iedere lust om te eten en te drinken kwijt, terwijl arme sloebers, bannelingen en slaven dikwijls net zoveel plezier in hun leven hebben als anderen.”
Vergelijk bovenstaand citaat van Montaigne met Tekst 1, regel 31-36 (**Si** t/m **felicem**).

2p **11** Is Seneca positiever of minder positief dan Montaigne ten aanzien van arme mensen? Licht je antwoord toe en ga in op zowel Montaigne als Seneca.

Regel 36-38 **Saepius** t/m **adsignat**
Een beroemde regel van de Nederlandse 17e-eeuwse dichter Vondel luidt:
“De wereld is een schouwtoneel, elk speelt zijn rol en krijgt zijn deel.”
Vondel gebruikt dezelfde beeldspraak als Seneca, maar er ontbreekt bij Vondel een pessimistische gedachte die wél te vinden is in de regels 36-38 (**Saepius** t/m **adsignat**).

1p **12** Beschrijf deze pessimistische gedachte in eigen woorden.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 2

Regel 2-4 **et** t/m **numeros**
Deze regels worden door T.H. Janssen als volgt vertaald:
“en Cato zocht ontspanning in de wijn wanneer hij vermoeid was van zijn bestuurlijke beslommeringen, en Scipio, die vermaarde triomfator, die beroemde militair, danste vaak.”
In deze vertaling is de grammaticale structuur van het Latijn niet geheel overgenomen.

3p **13** a. Leg dit uit met betrekking tot **militare**. Ga bij je antwoord in op zowel het Latijn als de vertaling.
b. Op grond van welk grammaticaal gegeven heeft de vertaler het woordje ‘vaak’ toegevoegd?

Regel 7 **detrimentum**

1p **14** Leg op basis van de inhoud van de zin uit wat **detrimentum** in deze situatie inhoudt.

In de regels 2-12 (**Cum** t/m **languor**) verwoordt Seneca tweemaal wat uiteindelijk het positieve effect zal zijn voor degenen die zijn advies opvolgen.

2p **15** a. Citeer het Latijnse tekstelement uit de regels 2-9 (**Cum** t/m **surgent**) waarmee dit positieve effect wordt aangeduid.
b. Citeer het Latijnse tekstelement uit de regels 9-12 (**Ut** t/m **languor**) waarmee dit positieve effect wordt aangeduid.

Regel 14 **lusus iocusque** en regel 15 **somnus**
In de regels 12-16 (**Nec** t/m **erit**) beschrijft Seneca twee overeenkomsten tussen **lusus iocusque** enerzijds en **somnus** anderzijds.

2p **16** Beschrijf in eigen woorden deze twee overeenkomsten.

Regel 16 **remittas** en regel 17 **solvas**

2p **17** Leg het essentiële verschil in betekenis uit tussen de werkwoorden **remittere** en **solvere** in de hier beschreven situatie. Ga in je antwoord in op zowel **remittere** als **solvere**.

Regel 21 **Pollionem Asinium**

1p **18** Behoort **Pollio Asinius** tot **magni viri quidam** (regel 19) of tot **quidam** (regel 20)? Licht je keuze toe.

Regel 29 **Et in ambulationibus apertis vagandum**
In de beschrijving van het heilzame effect dat hiervan uitgaat, gebruikt Seneca een chiasme.

1p **19** Citeer de vier Latijnse woorden die dit chiasme vormen. Baseer je antwoord op het vervolg (t/m **potio** regel 32).
Neem het volgende schema over en vul op de plaats van de puntjes de vier Latijnse woorden in: … (a) … (b) … (b) … (a).

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Regel 34 **Liber**
Seneca geeft twee verklaringen voor deze naam.

2p **20** a. Beschrijf in eigen woorden de volgens Seneca juiste verklaring.
b. Beschrijf in eigen woorden de andere verklaring.

Regel 36-37 **Sed** t/m **est**

1p **21** Welke van de volgende zinnen geeft de inhoud van deze woorden het beste weer?

A Als je vrij bent, maak je matig gebruik van alcohol.
B Net als bij vrijheid geldt ook bij alcohol dat alleen matig gebruik ervan aanbevelenswaardig is.
C Ook al bezit je vrijheid van keuze, het is goed om matig te zijn in het gebruik van alcohol.
D Vrijheid en matig alcoholgebruik zijn allebei aanbevelenswaardig.

Regel 43 **compos sui**

3p **22** Citeer uit de regels 42-45 (**Nam** t/m **mens**) de drie Latijnse tekstelementen die inhoudelijk een tegenstelling vormen met **compos sui**.

Algemeen

Op naam van Seneca staat het volgende gedicht:

1 Mijn lapje grond is klein, en wat het opbrengt weinig,
2 maar beide geven mij een diepe rust.
3 De vrede in mijn hart is werkelijk onbezwaard,
4 niet vatbaar voor kritiek dat ik niets doe.
5 Laat anderen maar oorlog voeren en besturen,
6 en meer van dat soort ‘grootse’ dingen doen.
7 Als ik maar anoniem mag blijven, buiten het zicht:
8 zolang ik leef, ben ik dan eigen baas.

3p **23** a. Leg uit dat de inhoud van regel 1 niet in overeenstemming is met het werkelijke leven van Seneca. Baseer je antwoord op de achtergronden van de teksten die je voor dit examen hebt gelezen.
b. Leg uit in welk opzicht het opmerkelijk is dat de regels 5-6 zijn geschreven door een stoïcus. Baseer je antwoord op de achtergronden van de teksten die je voor dit examen hebt gelezen.

De wens die Seneca in de regels 7-8 uit, werd niet vervuld.
c. Leg dit uit. Baseer je antwoord op de achtergronden van de teksten die je voor dit examen hebt gelezen.

Let op: de laatste vraag van dit examen staat op de volgende pagina.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 3

Bestudeer Tekst 3 met de inleiding en de aantekeningen.

38p Vertaal de regels 1 t/m 10 in het Nederlands.

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Bijlage VWO
2013

tijdvak 2

Latijn

Tekstboekje

VW-1010-a-13-2-b

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Oefening van lichaam en geest

SENECA LVCILIO SVO SALVTEM

Hodierno die non tantum meo beneficio mihi vaco sed spectaculi, quod omnes molestos ad sphaeromachian avocavit. Nemo inrumpet, nemo cogitationem meam inpediet, quae hac ipsa fiducia procedit audacius. Non crepabit subinde ostium, non adlevabitur velum: licebit tuto vadere, quod magis necessarium est per se eunti et suam sequenti viam. Non ergo sequor priores? Facio, sed permitto mihi et invenire aliquid et mutare et relinquere; non servio illis, sed assentior. Magnum tamen verbum dixi, qui mihi silentium promittebam et sine interpellatore secretum: ecce ingens clamor ex stadio perfertur et me non excutit mihi, sed in huius ipsius rei contemplationem transfert. Cogito mecum quam multi corpora exerceant, ingenia quam pauci; quantus ad spectaculum non fidele et lusorium fiat concursus, quanta sit circa artes bonas solitudo; quam inbecilli animo sint quorum lacertos umerosque miramur. Illud maxime revolvo mecum: si corpus perduci exercitatione ad hanc patientiam potest qua et pugnos pariter et calces non unius hominis ferat, qua solem ardentissimum in ferventissimo pulvere sustinens aliquis et sanguine suo madens diem ducat, quanto facilius animus conroborari possit ut fortunae ictus invictus excipiat, ut proiectus, ut conculcatus exsurgat. Corpus enim multis eget rebus ut valeat: animus ex se crescit, se ipse alit, se exercet. Illis multo cibo, multa potione opus est, multo oleo, longa denique opera: tibi continget virtus sine apparatu, sine inpensa. Quidquid facere te potest bonum tecum est. Quid tibi opus est ut sis bonus? Velle. Quid autem melius potes velle quam eripere te huic servituti quae omnes premit, quam mancipia quoque condicionis extremae et in his sordibus nata omni modo exuere conantur? Peculium suum, quod comparaverunt ventre fraudato, pro capite numerant: tu non concupisces quanticumque ad libertatem pervenire, qui te in illa putas natum? Quid ad arcam tuam respicis? Emi non potest. Itaque in tabellas vanum coicitur nomen libertatis, quam nec qui emerunt habent nec qui vendiderunt: tibi des oportet istud bonum, a te petas. Libera te primum metu mortis (illa nobis iugum inponit), deinde metu paupertatis. Si vis scire quam nihil in illa mali sit, compara inter se

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

32 pauperum et divitum vultus: saepius pauper et fidelius ridet; nulla
33 sollicitudo in alto est; etiam si qua incidit cura, velut nubes levis transit:
34 horum qui felices vocantur hilaritas ficta est aut gravis et suppurata
35 tristitia, eo quidem gravior quia interdum non licet palam esse miseros,
36 sed inter aerumnas cor ipsum exedentes necesse est agere felicem. Saepius
37 hoc exemplo mihi utendum est, nec enim ullo efficacius exprimitur hic
38 humanae vitae mimus, qui nobis partes quas male agamus adsignat.

Seneca, Epistula ad Lucilium 80, 1-7

Tekst 2

Inspanning en ontspanning

1 Nec in eadem intentione aequaliter retinenda mens est, sed ad iocos
2 devocanda. Cum puerulis Socrates ludere non erubescebat et Cato vino
3 laxabat animum curis publicis fatigatum et Scipio triumphale illud ac
4 militare corpus movebat ad numeros, non molliter se infringens, ut nunc
5 mos est etiam incessu ipso ultra muliebrem mollitiam fluentibus, sed ut
6 antiqui illi viri solebant inter lusum ac festa tempora virilem in modum
7 tripudiare, non facturi detrimentum, etiam si ab hostibus suis
8 spectarentur. Danda est animis remissio: meliores acrioresque requieti
9 surgent. Ut fertilibus agris non est imperandum - cito enim illos exhauriet
10 numquam intermissa fecunditas - ita animorum impetus assiduus labor
11 franget, vires recipient paulum resoluti et remissi; nascitur ex assiduitate
12 laborum animorum hebetatio quaedam et languor. Nec ad hoc tanta
13 hominum cupiditas tenderet, nisi naturalem quandam voluptatem haberet
14 lusus iocusque; quorum frequens usus omne animis pondus omnemque
15 vim eripiet; nam et somnus refectioni necessarius est, hunc tamen semper
16 si diem noctemque continues, mors erit. Multum interest, remittas aliquid
17 an solvas. Legum conditores festos instituerunt dies, ut ad hilaritatem
18 homines publice cogerentur, tamquam necessarium laboribus
19 interponentes temperamentum; et magni, ut dixi, viri quidam sibi
20 menstruas certis diebus ferias dabant, quidam nullum non diem inter
21 otium et curas dividebant. Qualem Pollionem Asinium oratorem magnum
22 meminimus, quem nulla res ultra decumam retinuit; ne epistulas quidem

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

post eam horam legebat, ne quid novae curae nasceretur, sed totius diei lassitudinem duabus illis horis ponebat. Quidam medio die interiunxerunt et in postmeridianas horas aliquid levioris operae distulerunt. Maiores quoque nostri novam relationem post horam decumam in senatu fieri vetabant. Miles vigilias dividit, et nox immunis est ab expeditione redeuntium. Indulgendum est animo dandumque subinde otium quod alimenti ac virium loco sit. Et in ambulationibus apertis vagandum, ut caelo libero et multo spiritu augeat attollatque se animus; aliquando vectatio iterque et mutata regio vigorem dabunt convictusque et liberalior potio. Non numquam et usque ad ebrietatem veniendum, non ut mergat nos sed ut deprimat; eluit enim curas et ab imo animum movet et ut morbis quibusdam ita tristitiae medetur, Liberque non ob licentiam linguae dictus est sed quia liberat servitio curarum animum et adserit vegetatque et audaciorem in omnes conatus facit. Sed ut libertatis ita vini salubris moderatio est. Solonem Arcesilanque indulsisse vino credunt, Catoni ebrietas obiecta est: facilius efficiet, quisquis obiecit, crimen honestum quam turpem Catonem. Sed nec saepe faciendum est, ne animus malam consuetudinem ducat, et aliquando tamen in exsultationem libertatemque extrahendus tristisque sobrietas removenda paulisper. Nam sive Graeco poetae credimus “aliquando et insanire iucundum est”, sive Platoni “frustra poeticas fores compos sui pepulit”, sive Aristoteli “nullum magnum ingenium sine mixtura dementiae fuit”: non potest grande aliquid et super ceteros loqui nisi mota mens.

Seneca, De Tranquillitate Animi 17, 4-10

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 3

Een tegenstander van Seneca somt een aantal punten van kritiek op tegen Seneca's levenswijze:

1 "Quare et superiori verba submittis et pecuniam necessarium tibi
2 instrumentum existimas et damno moveris et lacrimas audita coniugis aut
3 amici morte demittis et respicis famam et malignis sermonibus tangeris?
4 Quare cultius rus tibi est quam naturalis usus desiderat? Cur non ad
5 praescriptum tuum cenas? Cur tibi nitidior supellex est? Cur apud te
6 vinum aetate tua vetustius bibitur? Cur aurum disponitur?"

Seneca verdedigt zich als volgt tegen deze kritiek:

7 Nunc hoc respondeo tibi: non sum sapiens et - ut malevolentiam tuam
8 pascam - nec ero. Exige itaque a me, non ut optimis par sim, sed ut malis
9 melior. Hoc mihi satis est: cotidie aliquid ex vitiis meis demere et errores
10 meos obiurgare.

Seneca, De Vita Beata 17

Aantekeningen

regel 1	*Het eerste* **et** *onvertaald laten*
	superior hoger geplaatst persoon
	verba submitto + *dativus* onderdanig spreken tot
regel 2-3	**lacrimas demitto** tranen vergieten
regel 3	**respicio** rekening houden met
regel 4	**cultus** verzorgd
	rus *(onzijdig)* buitenhuis
	ad + *accusativus* volgens
regel 6	**aetate tua** *ablativus comparationis*
	dispono op tafel zetten
regel 8	**pasco** groter maken
	nec ook niet
	exigo eisen
	par + *dativus* gelijk aan
regel 10	**obiurgo** bekritiseren

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Examen VWO

2012

tijdvak 1
vrijdag 25 mei
9.00 - 12.00 uur

Latijn

Bij dit examen hoort een bijlage.

Dit examen bestaat uit 21 vragen en een vertaalopdracht.
Voor dit examen zijn maximaal 74 punten te behalen.
Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring of uitleg gevraagd wordt, worden aan het antwoord meestal geen punten toegekend als deze verklaring of uitleg ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (tekstelementen, redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld één tekstelement wordt gevraagd en je antwoordt met meer dan één tekstelement, dan wordt alleen het eerste tekstelement in de beoordeling meegeteld.

VW-1010-a-12-1-o

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Regel 1-2 **Sex. Tarquinius** t/m **venit**
Sex. Tarquinius kwam niet voor de eerste keer naar Collatia.

1p **1** Wat was de reden van zijn vorige bezoek aan Collatia? Beantwoord de vraag in het Nederlands en baseer je antwoord op de teksten die je voor dit examen hebt gelezen. Gebruik bij voorkeur niet meer dan 25 woorden.

Regel 6 **moriere, si emiseris vocem**
Lucretia vertoont achtereenvolgens twee reacties op deze bedreiging.

2p **2** Citeer de twee Latijnse bijvoeglijke naamwoorden uit de regels 6-11 (**Cum** t/m **dicatur**) die de twee reacties weergeven.

Regel 9 **metu** en regel 11 **terrore**
Deze twee woorden voor angst hebben niet op hetzelfde betrekking.

2p **3** a. Beschrijf in eigen woorden waarop **metu** (regel 9) betrekking heeft.
b. Beschrijf in eigen woorden waarop **terrore** (regel 11) betrekking heeft.

Regel 11-12 **cum vicisset obstinatam pudicitiam velut victrix libido**

2p **4** Citeer de twee Latijnse tekstelementen uit het vervolg (t/m **inveniunt** regel 18) waarmee deze daad gekarakteriseerd wordt.

Regel 16 **cum L. Iunio Bruto**
De Romeinse schrijver Seneca zegt in een van zijn werken over deze Brutus:

> "Aan Brutus hebben wij de vrijheid te danken, aan Lucretia hebben we Brutus te danken."

2p **5** Leg beide delen van deze uitspraak uit. Baseer je antwoord op het vervolg van Tekst 1 (niet afgedrukt in dit examen).

Regel 19 **quid enim salvi est mulieri amissa pudicitia?**
Deze zin wordt door F.H. van Katwijk-Knapp als volgt vertaald:

> "Hoe kan het goed gaan met een vrouw die haar eerbaarheid verloren heeft?"

In de vertaling is de grammaticale structuur van het Latijn niet overgenomen.

2p **6** Leg dit uit met betrekking tot **pudicitia**. Ga bij je antwoord in op zowel het Latijn als de vertaling.

Regel 19-23 **Satin** t/m **gaudium**
Lucretia's roep om wraak wordt ondersteund door het gebruik van het stilistisch middel litotes.

1p **7** Citeer het desbetreffende Latijnse tekstelement uit de regels 19-23 (**Satin** t/m **gaudium**).

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

In de versie van het Lucretiaverhaal dat de Romeinse dichter Ovidius vertelt, staat:

> "Haar vader en haar echtgenoot schenken haar vergiffenis omdat ze tot deze daad gedwongen is. 'De vergiffenis die jullie mij geven', zo sprak zij, 'weiger ik mijzelf te geven.' Onmiddellijk daarna doorboorde zij haar borst met een mes dat ze verborgen had gehouden, en badend in het bloed viel zij voor haar vaders voeten neer."

Vergelijk bovenstaande passage met Tekst 1, regel 24-29 (**consolantur** t/m **cecidit**).

2p **8** a. Citeer het Nederlandse tekstelement uit bovenstaande passage dat inhoudelijk vergelijkbaar is met **avertendo noxam ab coacta** (Tekst 1, regel 24).

b. Citeer het Nederlandse tekstelement uit bovenstaande passage dat een tegenstelling vormt met **ego me peccato absolvo** (Tekst 1, regel 26).

Regel 26 **illi**

1p **9** Het woord **illi** verwijst naar:

A **coacta** (regel 24)
B **auctorem** (regel 25)
C **consilium** (regel 25)
D **culpam** (regel 25)

Regel 27 **nec** t/m **vivet**

1p **10** Leg uit dat deze opmerking van Lucretia past bij de opvattingen van Livius over het doel van geschiedschrijving.

Regel 28 **habebat** en regel 29 **cecidit**

2p **11** Verklaar het verschil in tijdgebruik. Ga bij je antwoord in op de context.

Regel 31 **ante regiam iniuriam**

Deze woorden worden door F.H. van Katwijk-Knapp als volgt vertaald:

> "totdat een prins het bezoedelde"

De vertaling is op twee punten explicieter dan het Latijn.

2p **12** Leg dit uit. Ga bij je antwoord in op beide punten en ga in op zowel de vertaling als het Latijn.

Regel 21-24 **Sed** t/m **fidem** en regel 32-34 **iuro** t/m **passurum**

2p **13** Leg uit dat de eed in de regels 32-34 (**iuro** t/m **passurum**) meer omvat dan de eed in de regels 21-24 (**Sed** t/m **fidem**). Ga bij je antwoord in op zowel de regels 21-24 (**Sed** t/m **fidem**) als op de regels 32-34 (**iuro** t/m **passurum**).

Regel 35-36 **stupentibus miraculo rei, unde novum in Bruti pectore ingenium**

2p **14** a. Welke indruk hadden ze tot dat moment van Brutus gehad? Beantwoord de vraag in het Nederlands en baseer je antwoord op de teksten die je voor dit examen hebt gelezen.

b. Leg uit waarom Brutus zijn ware **ingenium** niet eerder getoond had. Baseer je antwoord op de teksten die je voor dit examen hebt gelezen.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 2

Regel 1 **urbem ipsam**
In het vervolg van de tekst (t/m **excepturum** regel 12) worden drie heuvels genoemd. Op één van deze heuvels was de militaire situatie anders dan op de andere twee.

2p **15** Beschrijf dit verschil in eigen woorden en noteer daarbij de namen van de drie heuvels.

Regel 10-11 **Itaque** t/m **interrumpant**
De betekenis van deze zin wordt onderstreept door een aantal verschillende stilistische middelen.

2p **16** Noteer de namen van twee van deze stilistische middelen. Laat het stilistisch middel alliteratie buiten beschouwing.

Regel 14-18 **Duos** t/m **coegit**
Livius noemt verschillende omstandigheden die Larcius en Herminius ertoe brachten hun hulp op een gegeven moment te staken.

1p **17** Welke van onderstaande omstandigheden noemt Livius niet?

A Beide mannen werden overvallen door angst.
B De brug was bijna helemaal vernietigd.
C De soldaten achter hen riepen hen terug.
D Horatius Cocles gaf hun de opdracht hun hulp te staken.

Livius gebruikt het verhaal van Horatius Cocles om de monarchie als staatsvorm in een ongunstig daglicht te stellen.

1p **18** Leg dit uit aan de hand van de regels 18-21 (**Circumferens** t/m **venire**).

Regel 22-26 **pudor** t/m **sustinuit**
De Etrusken probeerden Horatius Cocles achtereenvolgens op twee manieren uit te schakelen.

2p **19** Beschrijf deze twee manieren in eigen woorden.

Regel 26 **pavore subito**

2p **20** Door welke twee factoren werd deze angst veroorzaakt? Citeer als antwoord de twee desbetreffende Latijnse tekstelementen uit het voorafgaande (vanaf **Quae** regel 23).

Tekst 3 en Tekst 2

Tekst 3, regel 1-2 **Toen** t/m **had**

3p **21** a. Leg uit dat deze beschrijving niet overeenkomt met die van Livius in Tekst 2, regel 21-26 (**Cunctati** t/m **sustinuit**).
Dionysius maakt door een aantal toevoegingen zijn verhaal dramatischer dan Livius in Tekst 2, regel 21-30 (**Cunctati** t/m **fidei**).
b. Citeer twee Nederlandse tekstelementen uit Tekst 3 (vanaf **sprong** regel 2) waaruit dit blijkt.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 4

Bestudeer Tekst 4 met de inleiding en de aantekeningen.

37p Vertaal de regels 1 t/m 10 in het Nederlands.

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Bijlage VWO
2012

tijdvak 1

Latijn

Tekstboekje

VW-1010-a-12-1-b

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Lucretia

Paucis interiectis diebus Sex. Tarquinius inscio Collatino cum comite uno Collatiam venit. Ubi exceptus benigne ab ignaris consilii cum post cenam in hospitale cubiculum deductus esset, amore ardens, postquam satis tuta circa sopitique omnes videbantur, stricto gladio ad dormientem Lucretiam venit sinistraque manu mulieris pectore oppresso "Tace, Lucretia" inquit; "Sex. Tarquinius sum; ferrum in manu est; moriere, si emiseris vocem." Cum pavida ex somno mulier nullam opem, prope mortem imminentem videret, tum Tarquinius fateri amorem, orare, miscere precibus minas, versare in omnes partes muliebrem animum. Ubi obstinatam videbat et ne mortis quidem metu inclinari, addit ad metum dedecus: cum mortua iugulatum servum nudum positurum ait, ut in sordido adulterio necata dicatur. Quo terrore cum vicisset obstinatam pudicitiam velut victrix libido, profectusque inde Tarquinius ferox expugnato decore muliebri esset, Lucretia maesta tanto malo nuntium Romam eundem ad patrem Ardeamque ad virum mittit, ut cum singulis fidelibus amicis veniant; ita facto maturatoque opus esse; rem atrocem incidisse. Sp. Lucretius cum P. Valerio Volesi filio, Collatinus cum L. Iunio Bruto venit, cum quo forte Romam rediens ab nuntio uxoris erat conventus. Lucretiam sedentem maestam in cubiculo inveniunt. Adventu suorum lacrimae obortae, quaerentique viro "Satin salve?" "Minime" inquit; "quid enim salvi est mulieri amissa pudicitia? Vestigia viri alieni, Collatine, in lecto sunt tuo; ceterum corpus est tantum violatum, animus insons; mors testis erit. Sed date dexteras fidemque haud impune adultero fore. Sex. est Tarquinius qui hostis pro hospite priore nocte vi armatus mihi sibique, si vos viri estis, pestiferum hinc abstulit gaudium." Dant ordine omnes fidem; consolantur aegram animi avertendo noxam ab coacta in auctorem delicti: mentem peccare, non corpus, et unde consilium afuerit culpam abesse. "Vos" inquit "videritis quid illi debeatur: ego me etsi peccato absolvo, supplicio non libero; nec ulla deinde impudica Lucretiae exemplo vivet."
Cultrum, quem sub veste abditum habebat, eum in corde defigit, prolapsaque in volnus moribunda cecidit. Conclamat vir paterque.
Brutus illis luctu occupatis, cultrum ex volnere Lucretiae extractum manante cruore prae se tenens, "Per hunc" inquit "castissimum ante regiam iniuriam sanguinem iuro, vosque, di, testes facio me L. Tarquinium Superbum cum scelerata coniuge et omni liberorum stirpe ferro igni quacumque dehinc vi possim exsecuturum, nec illos nec alium quemquam regnare Romae passurum."

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Cultrum deinde Collatino tradit, inde Lucretio ac Valerio, stupentibus miraculo rei, unde novum in Bruti pectore ingenium. Ut praeceptum erat iurant; totique ab luctu versi in iram, Brutum iam inde ad expugnandum regnum vocantem sequuntur ducem.

Livius, AUC I 58-59.2

Tekst 2

Rome wordt belaagd door de Etrusken.

Cum hostes adessent, pro se quisque in urbem ex agris demigrant; urbem ipsam saepiunt praesidiis. Alia muris, alia Tiberi obiecto videbantur tuta: pons sublicius iter paene hostibus dedit, ni unus vir fuisset, Horatius Cocles; id munimentum illo die fortuna urbis Romanae habuit. Qui positus forte in statione pontis cum captum repentino impetu Ianiculum atque inde citatos decurrere hostes vidisset trepidamque turbam suorum arma ordinesque relinquere, reprehensans singulos, obsistens obtestansque deum et hominum fidem testabatur nequiquam deserto praesidio eos fugere; si transitum pontem a tergo reliquissent, iam plus hostium in Palatio Capitolioque quam in Ianiculo fore. Itaque monere, praedicere ut pontem ferro, igni, quacumque vi possint, interrumpant: se impetum hostium, quantum corpore uno posset obsisti, excepturum. Vadit inde in primum aditum pontis, insignisque inter conspecta cedentium pugnae terga obversis comminus ad ineundum proelium armis, ipso miraculo audaciae obstupefecit hostes. Duos tamen cum eo pudor tenuit, Sp. Larcium ac T. Herminium, ambos claros genere factisque. Cum his primam periculi procellam et quod tumultuosissimum pugnae erat parumper sustinuit; deinde eos quoque ipsos exigua parte pontis relicta revocantibus qui rescindebant cedere in tutum coegit. Circumferens inde truces minaciter oculos ad proceres Etruscorum nunc singulos provocare, nunc increpare omnes: servitia regum superborum, suae libertatis immemores alienam oppugnatum venire. Cunctati aliquamdiu sunt, dum alius alium, ut proelium incipiant, circumspectant; pudor deinde commovit aciem, et clamore sublato undique in unum hostem tela coniciunt. Quae cum in obiecto cuncta scuto haesissent, neque ille minus obstinatus ingenti pontem obtineret gradu, iam impetu conabantur detrudere virum, cum simul fragor rupti pontis, simul clamor Romanorum, alacritate perfecti operis sublatus, pavore subito impetum sustinuit. Tum Cocles "Tiberine pater" inquit, "te sancte precor, haec arma et hunc militem propitio

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

flumine accipias." Ita sic armatus in Tiberim desiluit multisque superincidentibus telis incolumis ad suos tranavit, rem ausus plus famae habituram ad posteros quam fidei. Grata erga tantam virtutem civitas fuit; statua in comitio posita; agri quantum uno die circumaravit, datum. Privata quoque inter publicos honores studia eminebant; nam in magna inopia pro domesticis copiis unusquisque ei aliquid, fraudans se ipse victu suo, contulit.

Livius, AUC II 10

Tekst 3

De Griekse geschiedschrijver Dionysius van Halicarnassus schrijft het volgende over Horatius Cocles:

Toen hij al door vele projectielen getroffen was en een groot aantal wonden op vele plaatsen van zijn lichaam had, sprong hij, toen hij degenen achter hem hoorde schreeuwen dat het grootste deel van de brug was afgebroken, met wapens en al in de rivier en toen hij de stroom met heel veel moeite was overgezwommen, dook hij op de andere oever op zonder dat hij tijdens het zwemmen ook maar één wapen had verloren.

Tekst 4

De Romeinen zijn in oorlog met de Latijnen en voeren onder leiding van Titus Manlius een verkenningsactie uit.

Forte inter ceteros turmarum praefectos qui exploratum in omnes partes dimissi erant, T. Manlius, consulis filius, super castra hostium cum suis turmalibus evasit, ita ut vix teli iactu ab statione proxima abesset. Ibi Tusculani erant equites; praeerat Geminus Maecius, vir cum genere inter suos tum factis clarus. Is ubi Romanos equites insignemque inter eos praecedentem consulis filium - nam omnes inter se, utique illustres viri, noti erant - cognovit, “Unane” ait “turma Romani cum Latinis sociisque bellum gesturi estis? Quid interea consules, quid duo exercitus consulares agent?” “Aderunt in tempore”, Manlius inquit, “et cum illis aderit Iuppiter ipse, foederum a vobis violatorum testis, qui plus potest polletque.”

Livius, AUC VIII 7.1-5

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Aantekeningen

regel 1 **turma** ruiterafdeling
exploratum op verkenning

regel 2 **turmalis** ruiter

regel 3 **evado** een heuvel oprijden
vix teli iactu nauwelijks een speerworp afstand
statio wachtpost
Tusculanus Tusculaans *(De Tusculanen waren bondgenoten van de Latijnen)*

regel 4 **cum** ... **tum** niet alleen ... maar ook

regel 6 **inter se noti esse** elkaar kennen
utique in elk geval
–ne *vraagwoord*

regel 7 **turma** ruiterafdeling
Romani *Lees:* **vos, Romani,**
bellum gero oorlog voeren

regel 8 **exercitus consulares** *Elke consul had namelijk zijn eigen leger*

regel 9 **foederum** *In het verleden waren de Tusculanen bondgenoten van de Romeinen geweest*

regel 10 **polleo** macht hebben

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Examen VWO

2012

tijdvak 2
woensdag 20 juni
9.00 - 12.00 uur

Latijn

Bij dit examen hoort een bijlage.

Dit examen bestaat uit 22 vragen en een vertaalopdracht.
Voor dit examen zijn maximaal 74 punten te behalen.
Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring of uitleg gevraagd wordt, worden aan het antwoord meestal geen punten toegekend als deze verklaring of uitleg ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (tekstelementen, redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld één tekstelement wordt gevraagd en je antwoordt met meer dan één tekstelement, dan wordt alleen het eerste tekstelement in de beoordeling meegeteld.

VW-1010-a-12-2-o

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Regel 7 **origini Romanae et deos adfuisse**

1p **1** Leg uit waarop deze woorden een toespeling zijn. Baseer je antwoord op de teksten die je voor dit examen hebt gelezen.

Regel 12 **Aegre id Romana pubes passa**

Uit het vervolg blijkt dat dit ook voor Romulus gold.

1p **2** Citeer het Latijnse tekstelement uit het vervolg (t/m **vocat** regel 15) waaruit dat blijkt.

Regel 19-23 **Invitati** t/m **discurrit**

De actie van de Romeinen vond niet spontaan plaats, maar was gepland.

2p **3** Citeer de twee Latijnse tekstelementen uit de regels 21-23 (**Ubi** t/m **discurrit**) die duidelijk maken dat er sprake was van planning.

Regel 22-23 **ad rapiendas virgines**

In sommige manuscripten van Livius staat niet **rapiendas** maar **capiendas**.

1p **4** Leg uit dat de lezing **rapiendas** meer bijdraagt tot enargeia.

Regel 23 **raptae**

Uit grammaticaal oogpunt zou je hier eerder de vorm **rapta** verwachten.

2p **5** a. Leg dit uit.
b. Verklaar het gebruik van **raptae** in plaats van **rapta**.

In de regels 23-28 (**Magna** t/m **factam**) komt een climax voor.

2p **6** Citeer van elk van de drie onderdelen van deze climax steeds het eerste Latijnse woord.

Regel 24 **patrum** en regel 32 **patrum**

Hiermee worden niet dezelfde **patres** bedoeld.

2p **7** a. Beschrijf in eigen woorden wie met **patrum** in regel 24 worden bedoeld.
b. Beschrijf in eigen woorden wie met **patrum** in regel 32 worden bedoeld.

Regel 34 **quo** t/m **sit**

1p **8** Waarop heeft de opvatting **quo** t/m **sit** betrekking?

A bezittingen
B bondgenootschap
C huwelijk
D kinderen

Regel 32-38 **Sed** t/m **desiderium**

2p **9** a. Citeer het Latijnse woord uit de regels 32-38 (**Sed** t/m **desiderium**) waaruit blijkt dat Romulus erkende dat de roof van de meisjes een onbehoorlijke daad was.
b. Leg uit dat Romulus de verantwoordelijkheid voor de roof ook bij anderen legde. Baseer je antwoord op de regels 32-38 (**Sed** t/m **desiderium**).

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Regel 32-40 **Sed** t/m **sunt**
Romulus gaf de meisjes een tweeledig advies.

2p **10** Beschrijf dit tweeledige advies in eigen woorden. Baseer je antwoord op de regels 32-40 (**Sed** t/m **sunt**).

Regel 31 **est** en regel 40 **sunt**
Deze twee werkwoordsvormen staan in dezelfde tijd. Toch is er verschil in het gebruik van de tijd.

2p **11** Leg dit uit. Ga bij je antwoord in op beide werkwoordsvormen.

Tekst 2 en Tekst 1

De door Plutarchus genoemde Fabius (Tekst 2, regel 1) behoort tot de Romeinse geschiedschrijvers die vóór Livius leefden.

2p **12** a. Noteer de naam van deze groep geschiedschrijvers.
Tekst 2, regel 9-10 'van wie er maar enkelen vrouwen bezaten'
b. Citeer het Latijnse tekstelement uit Tekst 1, regel 1-8 (**Iam** t/m **miscere**) dat hiermee inhoudelijk vergelijkbaar is.

Tekst 3

Regel 6 **eam indignitatem**
Om twee verschillende redenen werd de belegering door Mucius als een belediging ervaren.

2p **13** Beschrijf deze twee redenen in eigen woorden. Baseer je antwoord op de regels 1-7 (**Obsidio** t/m **constituit**).

Regel 6-7 **primo sua sponte penetrare in hostium castra constituit**
Later veranderde Mucius van gedachten.

2p **14** a. Beschrijf in eigen woorden in welk opzicht hij van gedachten veranderde. Baseer je antwoord op het vervolg (t/m **facinus** regel 12).
b. Beschrijf in eigen woorden op grond van welke overweging hij van gedachten veranderde. Baseer je antwoord op het vervolg (t/m **facinus** regel 12).

Uit een aantal gegevens in de regels 12-17 (**Adprobant** t/m **obtruncat**) valt af te leiden dat Mucius van plan was Porsenna te doden.

2p **15** Beschrijf in eigen woorden twee gegevens waaruit je dit kunt afleiden.

Regel 13 **in confertissima turba**

1p **16** Beschrijf in eigen woorden door welke omstandigheid er zo'n grote menigte op de been was. Baseer je antwoord op de regels 12-17 (**Ubi** t/m **obtruncat**).

Let op: de laatste vragen van dit examen staan op de volgende pagina.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Regel 20-21 **Romanus sum civis; C. Mucium vocant**
De bereidheid waarmee Mucius dit hier zegt, vormt een contrast met de terughoudendheid die hij toonde in regel 15-16 (**ne semet ipse aperiret quis esset**).

2p **17** Leg uit dat zijn houding in beide gevallen door de situatie werd bepaald. Ga in op beide situaties.

Regel 22 **facere et pati fortia**

2p **18** a. Beschrijf in eigen woorden wat **facere fortia** in deze context concreet inhoudt.
b. Beschrijf in eigen woorden wat **pati fortia** in deze context concreet inhoudt.

Regel 26 **Nullam aciem, nullum proelium timueris**
Op het eerste gezicht lijken deze woorden een geruststelling.

2p **19** a. Leg dit uit.
Uit het vervolg blijkt dat het slechts om een schijnbare geruststelling gaat.
b. Leg dit uit.

Regel 32 **miraculo**

1p **20** Beschrijf in eigen woorden wat de koning een **miraculum** vond.

Regel 36 **meritum**

1p **21** Beschrijf in eigen woorden wat **meritum** inhield. Baseer je antwoord op het voorafgaande (vanaf **Quam** regel 31).

Regel 37 **quod minis nequisti**
quod

2p **22** a. Beschrijf in eigen woorden waarop **quod** betrekking heeft. Baseer je antwoord op de regels 27-30 (**Cum** t/m **vident**).
minis
b. Waaruit bestond deze dreiging? Citeer als antwoord het desbetreffende Latijnse tekstelement uit het voorafgaande (vanaf **Hoc** regel 25).

Tekst 4

Bestudeer Tekst 4 met de inleiding en de aantekeningen.

37p Vertaal de regels 1 t/m 11 in het Nederlands.

Bronvermelding
Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Bijlage VWO
2012

tijdvak 2

Latijn

Tekstboekje

VW-1010-a-12-2-b

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Het vroege Rome

Iam res Romana adeo erat valida ut cuilibet finitimarum civitatium bello par esset; sed penuria mulierum hominis aetatem duratura magnitudo erat, quippe quibus nec domi spes prolis nec cum finitimis conubia essent. Tum ex consilio patrum Romulus legatos circa vicinas gentes misit qui societatem conubiumque novo populo peterent: urbes quoque, ut cetera, ex infimo nasci; dein, quas sua virtus ac di iuvent, magnas opes sibi magnumque nomen facere; satis scire, origini Romanae et deos adfuisse et non defuturam virtutem; proinde ne gravarentur homines cum hominibus sanguinem ac genus miscere. Nusquam benigne legatio audita est: adeo simul spernebant, simul tantam in medio crescentem molem sibi ac posteris suis metuebant. Ac plerisque rogitantibus dimissi ecquod feminis quoque asylum aperuissent; id enim demum compar conubium fore. Aegre id Romana pubes passa et haud dubie ad vim spectare res coepit. Cui tempus locumque aptum ut daret Romulus aegritudinem animi dissimulans ludos ex industria parat Neptuno equestri sollemnes; Consualia vocat. Indici deinde finitimis spectaculum iubet; quantoque apparatu tum sciebant aut poterant, concelebrant ut rem claram exspectatamque facerent. Multi mortales convenere, studio etiam videndae novae urbis, maxime proximi quique, Caeninenses, Crustumini, Antemnates; iam Sabinorum omnis multitudo cum liberis ac coniugibus venit. Invitati hospitaliter per domos cum situm moeniaque et frequentem tectis urbem vidissent, mirantur tam brevi rem Romanam crevisse. Ubi spectaculi tempus venit deditaeque eo mentes cum oculis erant, tum ex composito orta vis signoque dato iuventus Romana ad rapiendas virgines discurrit. Magna pars forte in quem quaeque inciderat raptae: quasdam forma excellentes, primoribus patrum destinatas, ex plebe homines quibus datum negotium erat domos deferebant. Unam longe ante alias specie ac pulchritudine insignem a globo Thalassi cuiusdam raptam ferunt multisque sciscitantibus cuinam eam ferrent, identidem ne quis violaret Thalassio ferri clamitatum; inde nuptialem hanc vocem factam.

Turbato per metum ludicro maesti parentes virginum profugiunt, incusantes violatum hospitii foedus deumque invocantes cuius ad sollemne ludosque per fas ac fidem decepti venissent. Nec raptis aut spes de se melior aut indignatio est minor. Sed ipse Romulus circumibat docebatque patrum id superbia factum qui conubium finitimis negassent; illas tamen in matrimonio, in societate fortunarum omnium civitatisque et quo nihil carius humano generi sit liberum

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

fore; mollirent modo iras et, quibus fors corpora dedisset, darent animos; saepe ex iniuria postmodum gratiam ortam; eoque melioribus usuras viris quod adnisurus pro se quisque sit ut, cum suam vicem functus officio sit, parentium etiam patriaeque expleat desiderium. Accedebant blanditiae virorum, factum purgantium cupiditate atque amore, quae maxime ad muliebre ingenium efficaces preces sunt.

Livius, AUC I 9

Tekst 2

De Griekse schrijver Plutarchus schrijft het volgende over de Sabijnse maagdenroof:

In de vierde maand na de stichting van de stad werd, zoals Fabius vertelt, de vrouwenroof ondernomen. Sommigen zeggen dat Romulus van nature oorlogszuchtig was en dat hij op grond van bepaalde orakels de overtuiging had gekregen dat Rome, mits gevoed en grootgebracht onder de wapenen, voorbestemd was een wereldmacht te worden. Daarom zou hij begonnen zijn geweld te gebruiken tegen de Sabijnen en had hij hoogstens dertig meisjes meegenomen, aangezien het hem meer om het voeren van oorlog dan om het sluiten van huwelijken ging. Maar dit is niet waarschijnlijk. Veeleer zag hij hoe de stad zich terstond vulde met bewoners, van wie er maar enkelen vrouwen bezaten en de meesten als een mengelmoes van arme en onaanzienlijke lieden veracht werden en niet de indruk wekten bij elkaar te zullen blijven; bovendien hoopte hij dat deze wandaad op de een of andere manier de grondslag zou leggen voor een nauwe vereniging en gemeenschap met de Sabijnen, als zij de vrouwen maar eenmaal getemd hadden.

Tekst 3

Rome wordt belegerd door Porsenna.

Obsidio erat nihilo minus et frumenti cum summa caritate inopia, sedendoque expugnaturum se urbem spem Porsenna habebat, cum C. Mucius, adulescens nobilis, cui indignum videbatur populum Romanum servientem cum sub regibus esset nullo bello nec ab hostibus ullis obsessum esse, liberum eundem populum ab iisdem Etruscis obsideri quorum saepe exercitus fuderit — itaque magno audacique aliquo facinore eam indignitatem vindicandam ratus, primo sua sponte penetrare in hostium castra constituit; dein metuens ne si consulum iniussu et ignaris omnibus iret, forte deprehensus a custodibus Romanis

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

retraheretur ut transfuga, fortuna tum urbis crimen adfirmante, senatum adit. "Transire Tiberim", inquit, "patres, et intrare, si possim, castra hostium volo, non praedo nec populationum in vicem ultor; maius si di iuvant in animo est facinus." Adprobant patres; abdito intra vestem ferro proficiscitur. Ubi eo venit, in confertissima turba prope regium tribunal constitit. Ibi cum stipendium militibus forte daretur et scriba cum rege sedens pari fere ornatu multa ageret eumque milites vulgo adirent, timens sciscitari uter Porsenna esset, ne ignorando regem semet ipse aperiret quis esset, quo temere traxit fortuna facinus, scribam pro rege obtruncat. Vadentem inde qua per trepidam turbam cruento mucrone sibi ipse fecerat viam, cum concursu ad clamorem facto comprehensum regii satellites retraxissent, ante tribunal regis destitutus, tum quoque inter tantas fortunae minas metuendus magis quam metuens, "Romanus sum" inquit, "civis; C. Mucium vocant. Hostis hostem occidere volui, nec ad mortem minus animi est, quam fuit ad caedem; et facere et pati fortia Romanum est. Nec unus in te ego hos animos gessi; longus post me ordo est idem petentium decus. Proinde in hoc discrimen, si iuvat, accingere, ut in singulas horas capite dimices tuo, ferrum hostemque in vestibulo habeas regiae. Hoc tibi iuventus Romana indicimus bellum. Nullam aciem, nullum proelium timueris; uni tibi et cum singulis res erit." Cum rex simul ira incensus periculoque conterritus circumdari ignes minitabundus iuberet nisi expromeret propere quas insidiarum sibi minas per ambages iaceret, "En tibi", inquit, "ut sentias quam vile corpus sit iis qui magnam gloriam vident"; dextramque accenso ad sacrificium foculo inicit. Quam cum velut alienato ab sensu torreret animo, prope attonitus miraculo rex cum ab sede sua prosiluisset amoverique ab altaribus iuvenem iussisset, "Tu vero abi" inquit, "in te magis quam in me hostilia ausus. Iuberem macte virtute esse, si pro mea patria ista virtus staret; nunc iure belli liberum te, intactum inviolatumque hinc dimitto." Tunc Mucius, quasi remunerans meritum, "Quando quidem" inquit, "est apud te virtuti honos, ut beneficio tuleris a me quod minis nequisti, trecenti coniuravimus principes iuventutis Romanae ut in te hac via grassaremur. Mea prima sors fuit; ceteri ut cuiusque ceciderit primi quoad te opportunum fortuna dederit, suo quisque tempore aderunt."

Livius, AUC II 12

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 4

De Romeinen waren in de tijd van de vroege Republiek herhaaldelijk in oorlog met de Galliërs.
In onderstaande tekst staan beide legers tegenover elkaar, gescheiden door een rivier met een brug erover.

1 Proelia de occupando ponte crebra erant nec qui poterentur incertis viribus satis
2 discerni poterat. Tum eximia corporis magnitudine in vacuum pontem Gallus
3 processit et quantum maxima voce potuit "Quem nunc" inquit "Roma virum
4 fortissimum habet, procedat agedum ad pugnam, ut noster duorum eventus
5 ostendat utra gens bello sit melior."
6 Diu inter primores iuvenum Romanorum silentium fuit, cum et abnuere
7 certamen vererentur et praecipuam sortem periculi petere nollent. Tum T.
8 Manlius, L. filius, ex statione ad dictatorem pergit. "Iniussu tuo", inquit,
9 "imperator, extra ordinem numquam pugnaverim, non si certam victoriam
10 videam; si tu permittis, volo ego illi beluae ostendere me ex ea familia ortum,
11 quae Gallorum agmen ex rupe Tarpeia deiecit."

Livius, AUC VII 9.7-10.3

Aantekeningen

regel 1	**qui poterentur** wie de brug in handen zouden krijgen
	incertis viribus omdat de krachtsverhoudingen onduidelijk waren
regel 3	**quantum maxima voce potuit** zo luid als hij kon
regel 3-4	**Quem nunc Roma virum fortissimum habet,** *Lees:* **Vir fortissimus, quem nunc Roma habet,**
regel 4	**agedum** *Onvertaald laten*
	noster duorum eventus de afloop van ons duel
regel 5	**bello** in oorlogvoering
regel 7	**praecipuam sortem periculi petere** een groot risico lopen
regel 8	**L.** *Lees:* **Lucii**
	dictator = **imperator**
	Iniussu tuo Zonder uw bevel
regel 9	**pugnaverim** ik zou willen vechten
	non zelfs niet
regel 10	**ea familia** *De grootvader van T. Manlius had zich zeer verdienstelijk gemaakt toen de Galliërs Rome bijna hadden veroverd*
	ortum *Lees:* **ortum esse**
regel 11	**rupes Tarpeia** *steile heuvel in het centrum van Rome*

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Examen VWO

2011

tijdvak 1
vrijdag 27 mei
9.00 - 12.00 uur

Latijn

tevens oud programma **Latijn**

Bij dit examen hoort een bijlage.

Dit examen bestaat uit 20 vragen en een vertaalopdracht.
Voor dit examen zijn maximaal 74 punten te behalen.
Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring of uitleg gevraagd wordt, worden aan het antwoord meestal geen punten toegekend als deze verklaring of uitleg ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (tekstelementen, redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld één tekstelement wordt gevraagd en je antwoordt met meer dan één tekstelement, dan wordt alleen het eerste tekstelement in de beoordeling meegeteld.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Regel 388-391 **Quisquis** t/m **carina**

3p **1** a. Citeer het Latijnse tekstelement uit deze regels waaruit blijkt dat Charon Aeneas niet kent.

b. Beschrijf in eigen woorden twee aspecten van Aeneas die Charon, zoals blijkt uit deze regels, waarneemt.

Regel 391-394 **corpora** t/m **essent**

Volgens andere bronnen hebben, naast de in de regels 392-394 genoemde personen, nog twee andere personen levend de onderwereld betreden.

3p **2** a. Noteer de namen van deze twee personen. Baseer je antwoord op de teksten die je voor dit examen gelezen hebt.

b. Beschrijf in eigen woorden met welk doel elk van beide personen naar de onderwereld afdaalde. Baseer je antwoord op de teksten die je voor dit examen gelezen hebt.

Regel 398 **Amphrysia vates**

Amphrysia vates is een geleerde omschrijving van de Sibylle.

1p **3** Door welke groep voorgangers is Vergilius geïnspireerd om dergelijke geleerde omschrijvingen in zijn poëzie op te nemen? Baseer je antwoord op je kennis van de achtergronden van de teksten van Vergilius.

Regel 402 **Proserpina**

1p **4** Citeer het Latijnse woord waarmee zij in het voorafgaande (vanaf regel 392) is aangeduid.

Regel 405 **tantae pietatis**

1p **5** Waaruit blijkt deze **pietas** volgens de Sibylle? Baseer je antwoord op het voorafgaande (vanaf regel 399) en beantwoord de vraag in het Nederlands.

Regel 399-410 **Nullae** t/m **propinquat**

Behalve met haar woorden stelt de Sibylle Charon ook gerust met een handeling.

2p **6** a. Citeer het Latijnse tekstelement dat de bedoelde handeling aanduidt.

b. Beschrijf in eigen woorden welke conclusie Charon trekt na het zien van deze handeling van de Sibylle.

Regel 413 **ingentem**

1p **7** Leg uit dat dit woord de mededeling uit de volgende zin (regel 413-414 **Gemuit** t/m **paludem**) voorbereidt.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Regel 419 **Cui** t/m **colubris**
Deze regel wordt door M.A. Schwartz als volgt vertaald:
“Toen de priesteres zag dat de slangen op zijn nek ruig overeind kwamen te staan”
In de vertaling is de grammaticale structuur van het Latijn niet overgenomen.

2p **8** Leg dit uit ten aanzien van **colubris**. Ga bij je antwoord in op zowel het Latijn als de vertaling.

Vergelijk de persoonsvormen **exponit** (regel 416), **personat** (regel 418) en **obicit** (regel 421) met elkaar.
Elk van deze drie persoonsvormen kan opgevat worden als een praesens historicum. Bij één van deze drie kan het praesens echter ook op een andere wijze worden verklaard.

2p **9** Noteer de desbetreffende praesensvorm en de andere verklaring.

Regel 421

2p **10** a. Schrijf regel 421 over en scandeer de regel.
b. Beredeneer op grond van het metrum of **rabida** een bepaling is bij **fame** of bij **guttura**.

Tekst 2

De regels 719-721 (**O** t/m **cupido**) worden door M. D’Hane Scheltema als volgt vertaald:
“Vader! Moet ik begrijpen dat er uitverkoren zielen
vanhier weer naar de aarde teruggaan, weer verhuizen naar
een knellend lichaam? Wat voor droeve levensdrang bezielt hen?”

2p **11** a. Citeer het Latijnse woord waarop ‘aarde’ gebaseerd is.
b. Citeer het Latijnse tekstelement waarop ‘levensdrang’ gebaseerd is.

In de regels 724-726 (**Principio** t/m **alit**) wordt het stilistisch middel polysyndeton gebruikt.

1p **12** Leg uit wat door het polysyndeton wordt benadrukt. Betrek de context in je antwoord.

Regel 726 **spiritus**
In de regels 728-732 staat een bijvoeglijk naamwoord dat meer informatie biedt over de substantie van deze **spiritus**.

1p **13** Citeer het desbetreffende Latijnse bijvoeglijk naamwoord.

2p **14** Leg het inhoudelijke verschil uit tussen **artus** in regel 726 en **artus** in regel 732.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

In de regels 724-734 (**Principio** t/m **caeco**) zijn opvattingen van twee filosofische stromingen uit de oudheid terug te vinden.

4p **15** a. Noteer de namen van beide filosofische stromingen.
b. Beschrijf in eigen woorden van beide filosofische stromingen een opvatting die in de regels 724-734 is terug te vinden.

Vergelijk **miseris** in regel 721 met **miseris** in regel 736.

2p **16** a. Leg uit waarom Aeneas in regel 721 de zielen beklagenswaardig vindt.
b. Leg uit waarom Anchises in regel 736 de zielen beklagenswaardig vindt.

1p **17** Welke vertaling van **necesse est** (regel 737) past niet in deze context?
A Het is onvermijdelijk
B Het is verplicht
C Het ligt voor de hand
D Het moet wel zo zijn

Regel 733-751 **Hinc** t/m **reverti**
Vergilius heeft in deze regels formuleringen van Lucretius overgenomen. Toch zou Lucretius het niet eens geweest zijn met de strekking van de regels 733-751.

2p **18** Leg uit in welk opzicht de opvatting van Lucretius afwijkt van die van Vergilius. Baseer je antwoord op de regels 733-751 en op de teksten van Lucretius die je voor dit examen hebt gelezen. Ga bij je antwoord in op zowel de opvatting van Vergilius als die van Lucretius.

Regel 735-751 **Quin** t/m **reverti**

De Romeinse schrijver Seneca schrijft in een van zijn brieven het volgende over de onderwereld:
“Ofwel de dood slokt ons op ofwel hij maakt ons vrij; als wij bevrijd worden, blijft ons het betere over en vallen de lasten af en als we opgeslokt worden, blijft er niets over en wordt aan goed en kwaad tegelijk een einde gemaakt.”

‘vallen de lasten af’
Vergilius geeft in zijn beschrijving van de onderwereld in de regels 735-751 op dit punt een gecompliceerder beeld.

2p **19** Leg dit uit. Ga bij je antwoord in op zowel de tekst van Vergilius als die van Seneca.

Afbeelding

De afbeelding heeft betrekking op een scène uit boek 4 van de Aeneis.

2p **20** Noteer de namen van de figuren die met de letters A, B en C zijn aangeduid.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 3

Bestudeer Tekst 3 met de inleiding en de aantekeningen.

37p Vertaal de regels 265 t/m 280 in het Nederlands.

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Bijlage VWO

2011

tijdvak 1

Latijn

tevens oud programma **Latijn**

Tekstboekje

VW-1010-a-11-1-b

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Aeneas en de Sibylle komen aan bij de Styx

384 Ergo iter inceptum peragunt fluvioque propinquant.
385 Navita quos iam inde ut Stygia prospexit ab unda
386 per tacitum nemus ire pedemque advertere ripae,
387 sic prior adgreditur dictis atque increpat ultro:
388 'Quisquis es, armatus qui nostra ad flumina tendis,
389 fare age, quid venias, iam istinc et comprime gressum.
390 Umbrarum hic locus est, somni noctisque soporae:
391 corpora viva nefas Stygia vectare carina.
392 Nec vero Alciden me sum laetatus euntem
393 accepisse lacu, nec Thesea Pirithoumque,
394 dis quamquam geniti atque invicti viribus essent.
395 Tartareum ille manu custodem in vincla petivit
396 ipsius a solio regis traxitque trementem;
397 hi dominam Ditis thalamo deducere adorti.'
398 Quae contra breviter fata est Amphrysia vates:
399 'Nullae hic insidiae tales (absiste moveri),
400 nec vim tela ferunt; licet ingens ianitor antro
401 aeternum latrans exsangues terreat umbras,
402 casta licet patrui servet Proserpina limen.
403 Troius Aeneas, pietate insignis et armis,
404 ad genitorem imas Erebi descendit ad umbras.
405 Si te nulla movet tantae pietatis imago
406 at ramum hunc' (aperit ramum qui veste latebat)
407 'agnoscas.' Tumida ex ira tum corda residunt;
408 nec plura his. Ille admirans venerabile donum
409 fatalis virgae longo post tempore visum
410 caeruleam advertit puppim ripaeque propinquat.
411 Inde alias animas, quae per iuga longa sedebant,
412 deturbat laxatque foros; simul accipit alveo
413 ingentem Aenean. Gemuit sub pondere cumba
414 sutilis et multam accepit rimosa paludem.
415 Tandem trans fluvium incolumes vatemque virumque
416 informi limo glaucaque exponit in ulva.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

417 Cerberus haec ingens latratu regna trifauci
418 personat adverso recubans immanis in antro.
419 Cui vates horrere videns iam colla colubris
420 melle soporatam et medicatis frugibus offam
421 obicit. Ille fame rabida tria guttura pandens
422 corripit obiectam, atque immania terga resolvit
423 fusus humi totoque ingens extenditur antro.
424 Occupat Aeneas aditum custode sepulto
425 evaditque celer ripam inremeabilis undae.

Vergilius, Aeneis VI 384-425

Tekst 2

Gesprek tussen Aeneas en Anchises

719 'O pater, anne aliquas ad caelum hinc ire putandum est
720 sublimes animas iterumque ad tarda reverti
721 corpora? Quae lucis miseris tam dira cupido?'
722 'Dicam equidem nec te suspensum, nate, tenebo'
723 suscipit Anchises atque ordine singula pandit.
724 'Principio caelum ac terras camposque liquentes
725 lucentemque globum lunae Titaniaque astra
726 spiritus intus alit, totamque infusa per artus
727 mens agitat molem et magno se corpore miscet.
728 Inde hominum pecudumque genus vitaeque volantum
729 et quae marmoreo fert monstra sub aequore pontus.
730 Igneus est ollis vigor et caelestis origo
731 seminibus, quantum non noxia corpora tardant
732 terrenique hebetant artus moribundaque membra.
733 Hinc metuunt cupiuntque, dolent gaudentque, neque auras
734 dispiciunt clausae tenebris et carcere caeco.
735 Quin et supremo cum lumine vita reliquit,
736 non tamen omne malum miseris nec funditus omnes
737 corporeae excedunt pestes, penitusque necesse est
738 multa diu concreta modis inolescere miris.
739 Ergo exercentur poenis veterumque malorum
740 supplicia expendunt: aliae panduntur inanes

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

741 suspensae ad ventos, aliis sub gurgite vasto
742 infectum eluitur scelus aut exuritur igni:
743 quisque suos patimur manes. Exinde per amplum
744 mittimur Elysium et pauci laeta arva tenemus,
745 donec longa dies perfecto temporis orbe
746 concretam exemit labem, purumque relinquit
747 aetherium sensum atque aurai simplicis ignem.
748 Has omnes, ubi mille rotam volvere per annos,
749 Lethaeum ad fluvium deus evocat agmine magno,
750 scilicet immemores supera ut convexa revisant
751 rursus, et incipiant in corpora velle reverti.'
752 Dixerat Anchises natumque unaque Sibyllam
753 conventus trahit in medios turbamque sonantem,
754 et tumulum capit unde omnes longo ordine posset
755 adversos legere et venientum discere vultus.

Vergilius, Aeneis VI 719-755

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Afbeelding

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 3

In Carthago is een liefdesrelatie ontstaan tussen koningin Dido en Aeneas. Aeneas lijkt zijn bestemming Italië te zijn vergeten. Daarom stuurt Iuppiter de god Mercurius naar Carthago om Aeneas aan te sporen uit Carthago te vertrekken.
Onderstaande passage begint op het moment dat Mercurius bij Aeneas is aangekomen.

265 Continuo invadit: 'Tu nunc Karthaginis altae
266 fundamenta locas pulchramque uxorius urbem
267 exstruis? Heu, regni rerumque oblite tuarum!
268 Ipse deum tibi me claro demittit Olympo
269 regnator, caelum et terras qui numine torquet;
270 ipse haec ferre iubet celeres mandata per auras:
271 Quid struis? Aut qua spe Libycis teris otia terris?
272 Si te nulla movet tantarum gloria rerum
273 nec super ipse tua moliris laude laborem,
274 Ascanium surgentem et spes heredis Iuli
275 respice, cui regnum Italiae Romanaque tellus
276 debetur.' Tali Cyllenius ore locutus
277 mortales visus medio sermone reliquit
278 et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.
279 At vero Aeneas aspectu obmutuit amens,
280 arrectaeque horrore comae et vox faucibus haesit.

Vergilius, Aeneis IV 265-280

Aantekeningen

regel 265	**continuo** meteen
	invadit *onderwerp:* **Mercurius**
	invado tekeer gaan
regel 266	**uxorius** als slaaf van je vrouw
regel 267	**oblite** + *gen.* jij die vergeten bent
regel 268	**deum** = **deorum** *Verbind met* ***regnator*** *(regel 269)*
regel 269	**caelum** *t/m* **torquet** *Lees:* **qui caelum et terras numine torquet**
regel 271	**struo** van plan zijn
	tero otia tijd verspillen
regel 272	**nulla** = **non**
regel 273	**super** + *abl.* ten behoeve van
	molior willen verrichten

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

regel 274	**surgo** opgroeien
	heres Iulus erfgenaam Iulus
	Iulus = **Ascanius**
regel 276	**debeor** toekomen
	Tali ore op zo'n manier
	Cyllenius *andere benaming voor Mercurius*
regel 277	**visus, -us** blik
	medio sermone midden onder het spreken
regel 279	**At vero** = **At**
regel 280	**arrectae** *Vul aan:* **sunt**
	arrectus *participium perfectum passief (p.p.p.) van* ***arrigo***

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Examen VWO

2011

tijdvak 2
woensdag 22 juni
9.00 - 12.00 uur

Latijn

tevens oud programma **Latijn**

Bij dit examen hoort een bijlage.

Dit examen bestaat uit 22 vragen en een vertaalopdracht.
Voor dit examen zijn maximaal 74 punten te behalen.
Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring of uitleg gevraagd wordt, worden aan het antwoord meestal geen punten toegekend als deze verklaring of uitleg ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (tekstelementen, redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld één tekstelement wordt gevraagd en je antwoordt met meer dan één tekstelement, dan wordt alleen het eerste tekstelement in de beoordeling meegeteld.

VW-1010-a-11-2-o

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Regel 302 **Ipse ratem conto subigit velisque ministrat**

1p **1** Citeer het Latijnse tekstelement uit de regels 315-320 dat duidelijk maakt wat de overige opvarenden doen.

Regel 304 **sed**

1p **2** Beschrijf in eigen woorden de door **sed** gemarkeerde tegenstelling.

Vergelijk de volgende vertalingen van regel 313:
1 De voorste rijen staan daar om een overtocht te smeken
2 Smekend stonden ze daar om als eerste over te steken
Het woord **primi** is verschillend geïnterpreteerd.

4p **3** a. Leg uit dat beide interpretaties van **primi** grammaticaal mogelijk zijn. Ga bij je antwoord in op beide vertalingen.
b. Leg uit dat beide interpretaties van **primi** inhoudelijk verdedigbaar zijn. Ga bij je antwoord in op beide vertalingen.

In de regels 309-314 komen twee vergelijkingen voor.

1p **4** Welk van beide vergelijkingen past volgens jou het best bij de geschetste situatie? Motiveer je antwoord. Ga alleen in op de door jou gekozen vergelijking.

In een bewerking van de Aeneis schrijft Antonio Espina het volgende:
“Daarna liep de dappere Trojaan door de modderige stroom, Acheron geheten; daar wachtte Charon, de veerman, de zielen af van de veroordeelden – een weerzinwekkende bebaarde man, die ondanks zijn ouderdom flink was gebleven, zoals het een god betaamt.”
Vergelijk deze bewerking met de regels 298-316. Espina voegt in deze bewerking twee zaken toe die niet in overeenstemming zijn met de inhoud van de regels 298-316.

2p **5** Beschrijf in eigen woorden deze twee toevoegingen van Espina.

Regel 316 **alios**

2p **6** a. Citeer het Latijnse woord uit de regels 317-320 dat verwijst naar **alios**.
b. Citeer het Latijnse tekstelement uit het vervolg (regel 321-326) waarmee **alios** nader omschreven wordt.

Regel 319 **Quidve petunt animae?**

1p **7** Citeer uit het voorafgaande (regel 309-314) het Latijnse tekstelement dat het antwoord op deze vraag vormt.

In regel 305 en in regel 325 wordt over **omnis turba** gesproken.

2p **8** Is in beide gevallen sprake van dezelfde **turba**? Licht je antwoord toe en ga op beide regels in.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Regel 325-326
Over het lot van Misenus, één van de makkers van Aeneas, heeft Vergilius in het voorafgaande (niet in dit examen afgedrukt) uitgebreid gesproken.

2p **9** Tot welke van de in de regels 325-326 genoemde twee groepen behoort Misenus op het moment dat Aeneas in de onderwereld is? Beantwoord de vraag in het Nederlands. Licht je antwoord toe en baseer je antwoord op de teksten die je voor dit examen hebt gelezen.

Regel 326

2p **10** a. Schrijf regel 326 over en scandeer de regel.
Vergelijk de volgende vertalingen van deze regel:
1 die daar is Charon, de veerman; wie 't water vervoert, zijn begraven
2 die veerman is Charon, zij die hij overzet over de stroom, dat zijn de begravenen
b. Leg uit welk van deze beide vertalingen grammaticaal het dichtst bij het Latijn blijft en gebruik daarbij informatie die je door het scanderen hebt verkregen.

Regel 329 **errant**

1p **11** Welke schimmen zijn het onderwerp van **errant**? Beantwoord de vraag in het Nederlands.

Tekst 2

Regel 636 **ramumque**
Aeneas heeft hulp gekregen bij het vinden van deze **ramus**.

2p **12** a. Waaruit bestond deze hulp? Baseer je antwoord op je kennis van de teksten die je voor dit examen hebt gelezen.
b. Waarom was het voor Aeneas van belang deze **ramus** in handen te krijgen? Baseer je antwoord op je kennis van de teksten die je voor dit examen hebt gelezen.

Regel 644

1p **13** Leg uit welke relatie er is tussen het gebruik van het stilistisch middel alliteratie in regel 644 en de inhoud van de regel.

Regel 645 **Threicius sacerdos**

2p **14** a. Door wie werd hij vermoord? Baseer je antwoord op je kennis van de teksten die je voor dit examen hebt gelezen.
b. Beschrijf in eigen woorden het motief voor deze moord. Baseer je antwoord op je kennis van de teksten die je voor dit examen hebt gelezen.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Regel 648-649
Deze regels worden door M. d'Hane-Scheltema als volgt vertaald:
"Ook Teucers voorgeslacht verblijft er, heel die mooie stamboom
van fiere helden, ooit geboren in een gouden eeuw."
De grammaticale structuur van deze vertaling wijkt op één punt af van die van de Latijnse tekst.

2p **15** Leg dit uit. Laat buiten beschouwing dat in de vertaling de persoonsvorm 'verblijft' is toegevoegd. Ga bij je antwoord in op zowel het Latijn als de vertaling.

Vergelijk de volgende twee vertalingen van regel 651:
1 Aeneas aanschouwde van verre de wapens en schimmige wagens der helden
2 Met verbazing zag Aeneas van ver hun wapens en hun lege wagens
Het woord **inanes** wordt in deze vertalingen op verschillende manieren geïnterpreteerd.

2p **16** Leg uit dat elk van beide interpretaties in deze context verdedigbaar is.

Regel 651 **miratur**
In sommige handschriften staat in plaats van **miratur** de vorm **mirantur**.

2p **17** a. Wie moet je bij de lezing **mirantur** als onderwerp beschouwen?
b. Verdedig de stelling dat in de context **miratur** beter past.

Regel 655 **tellure repostos**

1p **18** Citeer het Latijnse woord uit het voorafgaande (vanaf regel 651) waarmee **tellure repostos** een tegenstelling vormt.

Regel 667-668 **medium** t/m **altis**

1p **19** Leg uit waarvoor deze woorden de verklaring vormen.

Regel 672 **huic**

1p **20** Met **huic** wordt bedoeld:
A Aeneas
B Anchises
C Musaeus
D Sibylle

Regel 681-682 **omnemque suorum forte recensebat numerum**
Vergilius heeft al eerder familieleden van Anchises genoemd, namelijk in de regels 648-650.

2p **21** Wat is het verschil tussen de in de regels 648-650 genoemde personen en de in de regels 681-682 genoemde personen? Beantwoord de vraag in het Nederlands en ga bij je antwoord in op beide groepen.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Algemeen

De ontmoetingen in de onderwereld die Vergilius beschrijft, zijn in enkele gevallen geïnspireerd door Homerus' beschrijving van Odysseus' bezoek aan de onderwereld.

2p **22** Noteer de namen van de personen uit de Odyssee die in onderstaande vergelijkingen op de plaats van de puntjes horen te staan.

a. Zoals Aeneas naar de onderwereld gaat om Anchises te ontmoeten, die hem de toekomst voorspelt, zo gaat Odysseus naar de onderwereld om … te ontmoeten.

b. Zoals de schim van Dido uit wrok weigert met Aeneas te spreken, zo weigert de schim van … met Odysseus te spreken.

Tekst 3

Bestudeer Tekst 3 met de inleiding en de aantekeningen.

37p Vertaal de regels 67 t/m 70, 88 t/m 96 en 124 t/m 128 in het Nederlands.

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Bijlage VWO
2011

tijdvak 2

Latijn

tevens oud programma **Latijn**

Tekstboekje

VW-1010-a-11-2-b

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Aeneas en de Sibylle komen aan bij de onderwereldrivieren.

295 Hinc via Tartarei quae fert Acherontis ad undas.
296 Turbidus hic caeno vastaque voragine gurges
297 aestuat atque omnem Cocyto eructat harenam.
298 Portitor has horrendus aquas et flumina servat
299 terribili squalore Charon, cui plurima mento
300 canities inculta iacet, stant lumina flamma,
301 sordidus ex umeris nodo dependet amictus.
302 Ipse ratem conto subigit velisque ministrat
303 et ferruginea subvectat corpora cumba,
304 iam senior, sed cruda deo viridisque senectus.
305 Huc omnis turba ad ripas effusa ruebat,
306 matres atque viri defunctaque corpora vita
307 magnanimum heroum, pueri innuptaeque puellae,
308 impositique rogis iuvenes ante ora parentum:
309 quam multa in silvis autumni frigore primo
310 lapsa cadunt folia, aut ad terram gurgite ab alto
311 quam multae glomerantur aves, ubi frigidus annus
312 trans pontum fugat et terris immittit apricis.
313 Stabant orantes primi transmittere cursum
314 tendebantque manus ripae ulterioris amore.
315 Navita sed tristis nunc hos nunc accipit illos,
316 ast alios longe summotos arcet harena.
317 Aeneas miratus enim motusque tumultu
318 'Dic,' ait, 'o virgo, quid vult concursus ad amnem?
319 Quidve petunt animae? Vel quo discrimine ripas
320 hae linquunt, illae remis vada livida verrunt?'
321 Olli sic breviter fata est longaeva sacerdos:
322 'Anchisa generate, deum certissima proles,
323 Cocyti stagna alta vides Stygiamque paludem,
324 di cuius iurare timent et fallere numen.
325 Haec omnis, quam cernis, inops inhumataque turba est;
326 portitor ille Charon; hi, quos vehit unda, sepulti.
327 Nec ripas datur horrendas et rauca fluenta
328 transportare prius quam sedibus ossa quierunt.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

329 Centum errant annos volitantque haec litora circum;
330 tum demum admissi stagna exoptata revisunt.'

Vergilius, Aeneis VI 295-330

Tekst 2

Aeneas en de Sibylle komen aan bij de ingang van de onderwereld

635 Occupat Aeneas aditum corpusque recenti
636 spargit aqua ramumque adverso in limine figit.
637 His demum exactis, perfecto munere divae,
638 devenere locos laetos et amoena virecta
639 fortunatorum nemorum sedesque beatas.
640 Largior hic campos aether et lumine vestit
641 purpureo, solemque suum, sua sidera norunt.
642 Pars in gramineis exercent membra palaestris,
643 contendunt ludo et fulva luctantur harena;
644 pars pedibus plaudunt choreas et carmina dicunt.
645 Nec non Threicius longa cum veste sacerdos
646 obloquitur numeris septem discrimina vocum,
647 iamque eadem digitis, iam pectine pulsat eburno.
648 Hic genus antiquum Teucri, pulcherrima proles,
649 magnanimi heroes nati melioribus annis,
650 Ilusque Assaracusque et Troiae Dardanus auctor.
651 Arma procul currusque virum miratur inanes;
652 stant terra defixae hastae passimque soluti
653 per campum pascuntur equi. Quae gratia currum
654 armorumque fuit vivis, quae cura nitentes
655 pascere equos, eadem sequitur tellure repostos.
656 Conspicit, ecce, alios dextra laevaque per herbam
657 vescentes laetumque choro paeana canentes
658 inter odoratum lauris nemus, unde superne
659 plurimus Eridani per silvam volvitur amnis.
660 Hic manus ob patriam pugnando vulnera passi,
661 quique sacerdotes casti, dum vita manebat,
662 quique pii vates et Phoebo digna locuti,
663 inventas aut qui vitam excoluere per artes

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

664 quique sui memores aliquos fecere merendo:
665 omnibus his nivea cinguntur tempora vitta.
666 Quos circumfusos sic est adfata Sibylla,
667 Musaeum ante omnes (medium nam plurima turba
668 hunc habet atque umeris exstantem suspicit altis):
669 'Dicite, felices animae tuque optime vates,
670 quae regio Anchisen, quis habet locus? Illius ergo
671 venimus et magnos Erebi tranavimus amnes.'
672 Atque huic responsum paucis ita reddidit heros:
673 'Nulli certa domus; lucis habitamus opacis,
674 riparumque toros et prata recentia rivis
675 incolimus. Sed vos, si fert ita corde voluntas,
676 hoc superate iugum, et facili iam tramite sistam.'
677 Dixit, et ante tulit gressum camposque nitentes
678 desuper ostentat; dehinc summa cacumina linquunt.
679 At pater Anchises penitus convalle virenti
680 inclusas animas superumque ad lumen ituras
681 lustrabat studio recolens, omnemque suorum
682 forte recensebat numerum, carosque nepotes
683 fataque fortunasque virum moresque manusque.

Vergilius, Aeneis VI 635-683

Tekst 3

Aeneas is na de inname van Troje al geruime tijd met een aantal schepen onderweg naar Italië. Iuno, die Aeneas van zijn bestemming wil afhouden, vraagt Aeolus, de god van de winden, om te zorgen voor storm op de Tyrrheense zee waardoor Aeneas en zijn makkers schipbreuk zullen lijden. Iuno zegt het volgende tegen Aeolus:

67 “Gens inimica mihi Tyrrhenum navigat aequor
68 Ilium in Italiam portans victosque penates.
69 Incute vim ventis submersasque obrue puppes
70 aut age diversos et disice corpora ponto.”

Aeolus belooft Iuno te helpen en zorgt voor storm op zee.

88 Eripiunt subito nubes caelumque diemque
89 Teucrorum ex oculis; ponto nox incubat atra.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

90 Intonuere poli et crebris micat ignibus aether
91 praesentemque viris intentant omnia mortem.
92 Extemplo Aeneae solvuntur frigore membra.
93 Ingemit et duplices tendens ad sidera palmas
94 talia voce refert: “O terque quaterque beati,
95 quis ante ora patrum Troiae sub moenibus altis
96 contigit oppetere!”

Na de woorden van Aeneas wordt het geweld van storm en winden nog heviger.

124 Interea magno misceri murmure pontum
125 emissamque hiemem sensit Neptunus et imis
126 stagna refusa vadis, graviter commotus; et alto
127 prospiciens summa placidum caput extulit unda.
128 Disiectam Aeneae toto videt aequore classem.

Vergilius, Aeneis I 67-70, 88-96, 124-128

Aantekeningen

regel 67	**Tyrrhenus** Tyrrheens
regel 69	**incuto** geven
regel 70	**age** *Vul als lijdend voorwerp aan:* **Troianos**
	diversos verschillende kanten op
regel 88	**dies** daglicht
regel 88-89	**eripio ex oculis** aan het zicht onttrekken
regel 90	**poli** *(meervoud)* hemelgewelf
regel 91	**praesens** *(bijvoeglijk naamwoord)* onmiddellijk
	intento + *dat.* + *acc.* iemand bedreigen met
	omnia *onderwerp van* **intentant**
regel 92	**solvor** verlamd raken
regel 93	**palma** hand
regel 94	**voce refero** zeggen
regel 95	**quis** = **quibus**
	ora *(acc. mv.)* ogen
regel 96	**contigit** + *dat.* het was vergund
	oppeto sterven
regel 124	**misceor** vervuld raken
regel 125	**emissam** *Vul aan* **esse**
regel 125-126	**et imis stagna refusa vadis** en dat het water van de zeebodem naar boven was gekomen
regel 126-127	**alto prospiciens** uitkijkend over de zee
regel 127	**summa unda** *(abl.)* boven het wateroppervlak
regel 128	**Disiectam** *Vul aan* **esse**

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Examen VWO

2010

tijdvak 1
dinsdag 18 mei
9.00 - 12.00 uur

Latijn

tevens oud programma **Latijn**

Bij dit examen hoort een bijlage.

Dit examen bestaat uit 23 vragen en een vertaalopdracht.
Voor dit examen zijn maximaal 74 punten te behalen.
Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring of uitleg gevraagd wordt, worden aan het antwoord meestal geen punten toegekend als deze verklaring of uitleg ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (tekstelementen, redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld één tekstelement wordt gevraagd en je antwoordt met meer dan één tekstelement, dan wordt alleen het eerste tekstelement in de beoordeling meegeteld.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Regel 2 **Si illo austero more ac modo**
Deze bijzin is niet volledig.
1p **1** Noteer wat je moet toevoegen om deze bijzin compleet te maken. Beantwoord de vraag in het Nederlands.

Regel 5 **ne mihi ista forte suscenseat**
1p **2** Op welke manier zou Cicero volgens eigen zeggen kunnen voorkomen dat Clodia boos op hem wordt? Beantwoord de vraag in het Nederlands.

Regel 8-9 **Mulier** t/m **alieno**
2p **3** Wat dreef Clodia er volgens Appius Claudius Caecus toe om met Caelius om te gaan?
Citeer bij wijze van antwoord de twee desbetreffende Latijnse zelfstandige naamwoorden uit het vervolg.

Regel 10-12 **Non** t/m **fuisse**
1p **4** Leg uit welk verwijt in deze zin besloten ligt.

Regel 16 **Cognatus, adfinis, viri tui familiaris**
1p **5** Citeer uit het voorafgaande (vanaf regel 8 **Qui**) het Latijnse woord dat hiermee inhoudelijk een tegenstelling vormt.

Tekst 2

Een verdedigingsredevoering bestaat doorgaans uit vijf onderdelen.
1p **6** Uit welk deel van de redevoering is Tekst 2 afkomstig? Noteer de desbetreffende Latijnse vakterm.

Regel 2 **Datum esse**
1p **7** Door wie? Noteer de letter van het juiste antwoord.
A Caelius
B Clodia
C Licinius
D slaven

Regel 2 **pudenti adulescenti et bono**
1p **8** Leg uit wat Cicero met deze typering wil bereiken.

Regel 3 **ut venirent ad balneas Senias**
In de regels 11-16 (t/m **comprenderent**) maakt Cicero duidelijk op initiatief van wie dit gebeurd zou zijn.
2p **9** a. Noteer de naam van de desbetreffende persoon.
b. Met welk doel zou de onder a. bedoelde persoon voor deze plaats gekozen hebben? Beantwoord de vraag in het Nederlands. Baseer je antwoord op de regels 11 t/m 16 (t/m **comprenderent**).

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Regel 7-8 **quid** t/m **visus esset**?

2p **10** Formuleer in eigen woorden een passend antwoord op deze retorische vraag. Baseer je antwoord op de context en licht je antwoord toe.

Regel 9 **discidium exstiterat**

2p **11** a. Welk gegeven uit het voorafgaande wijst er volgens Cicero op dat dit een feit was? Beantwoord de vraag in het Nederlands.
b. Leg uit dat het voor Cicero belangrijk was dit (**discidium exstiterat**) als een feit te presenteren.

De regels 11-12 (**cum** t/m **pollicerentur**) worden door H.W.A. van Rooijen-Dijkman als volgt vertaald:
"De slaven brachten de hele boze opzet van Caelius aan hun meesteres over, waarop die listige vrouw hun opdracht gaf Caelius alles te beloven."
In de vertaling is de grammaticale structuur van het Latijn niet overgenomen.

2p **12** a. Leg dit uit.

'de hele boze opzet'
b. Citeer het Latijnse tekstelement waarvan dit de vertaling is.

Regel 19-21 **sin** t/m **balneatori**
Deze zin past goed in een **oratio invectiva**.

3p **13** a. Leg uit wat bedoeld wordt met een **oratio invectiva**.
b. Leg uit waarom deze zin goed in een **oratio invectiva** past. Ga bij je antwoord in op de inhoud van deze zin.

Cicero maakt zijn formulering extra scherp door twee woorden die een contrast vormen, direct naast elkaar te plaatsen.
c. Citeer de twee desbetreffende Latijnse woorden.

Regel 22 **exspectabam**
Cicero gebruikt hier de verleden tijd.

1p **14** Beschrijf het moment in het verleden waarop Cicero doelt.

Regel 23 **nulli enim sunt adhuc nominati**

2p **15** a. Citeer het Latijnse tekstelement uit de regels 27-33 (**Sed** t/m **coniecisse**) waarmee Cicero dit nogmaals benadrukt.
b. Leg uit met welke bedoeling Cicero **nulli enim sunt adhuc nominati** nogmaals benadrukt.

Regel 25 **eam provinciam**
Met het woord **provincia** wordt doorgaans een officiële overheidsfunctie aangegeven.

1p **16** Leg uit dat Cicero door het woord **provincia** te gebruiken de getuigen belachelijk wilde maken. Ga bij je antwoord in op de context.

Let op: de laatste vragen van dit examen staan op de volgende pagina.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Regel 28 **cognoscite** en regel 29 **fingitis**

2p **17** a. Noteer in eigen woorden het onderwerp van **cognoscite**.
b. Noteer in eigen woorden het onderwerp van **fingitis**.

Regel 29 **Homines temperantes!**

2p **18** Leg uit waarom deze reactie wel ironisch bedoeld moet zijn na de woorden **Dein temere prosiluerunt** (regel 28-29). Ga bij je antwoord in op zowel **Homines temperantes** als op **Dein temere prosiluerunt**.

Tekst 3

1p **19** Wie wordt of worden bedoeld met **nobis** (regel 5) en met **tibi** (regel 8)?

Regel 9 **illa non vult**

3p **20** a. Citeer het Latijnse tekstelement uit het voorafgaande waarmee **illa non vult** een tegenstelling vormt.
b. Citeer de twee Latijnse tekstelementen uit het vervolg waarmee **illa non vult** inhoudelijk vergelijkbaar is.

Een commentator merkt op dat Catullus zich binnen zijn relatie met Lesbia erg afhankelijk opstelde.

1p **21** Citeer het Latijnse tekstelement uit de regels 1-8 waaruit deze afhankelijkheid blijkt.

Catullus behoorde tot de groep van de **poetae novi**.

1p **22** Leg uit dat dit gedicht kenmerkend is voor die groep dichters.

Tekst 4

In Tekst 4 geeft Cicero een aantal keren een positieve draai aan het feit dat hij een **homo novus** is.

3p **23** a. Leg uit wat een **homo novus** is.
b. Formuleer in eigen woorden twee voorbeelden uit Tekst 4 van een dergelijke positieve draai.

Tekst 5

Bestudeer Tekst 5 met de inleiding en de aantekeningen.

37p Vertaal de regels 1 t/m 12 in het Nederlands.

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Bijlage VWO
2010

tijdvak 1

Latijn

tevens oud programma **Latijn**

Tekstboekje

VW-1010-a-10-1-b

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Cicero vraagt Clodia hoe hij haar moet toespreken.

Sed tamen ex ipsa quaeram prius utrum me secum severe et graviter et prisce agere malit an remisse et leniter et urbane. Si illo austero more ac modo, aliquis mihi ab inferis excitandus est ex barbatis illis, non hac barbula qua ista delectatur sed illa horrida quam in statuis antiquis atque imaginibus videmus, qui obiurget mulierem et qui pro me loquatur ne mihi ista forte suscenseat. Exsistat igitur ex hac ipsa familia aliquis ac potissimum Caecus ille; minimum enim dolorem capiet qui istam non videbit.
Qui profecto, si exstiterit, sic aget ac sic loquetur: 'Mulier, quid tibi cum Caelio, quid cum homine adulescentulo, quid cum alieno? Cur aut tam familiaris fuisti ut aurum commodares, aut tam inimica ut venenum timeres? Non patrem tuum videras, non patruum, non avum, non proavum, non abavum, non atavum audieras consules fuisse; non denique modo te Q. Metelli matrimonium tenuisse sciebas, clarissimi ac fortissimi viri patriaeque amantissimi, qui simul ac pedem limine extulerat, omnes prope cives virtute, gloria, dignitate superabat? Cum ex amplissimo genere in familiam clarissimam nupsisses, cur tibi Caelius tam coniunctus fuit? Cognatus, adfinis, viri tui familiaris? Nihil eorum. Quid igitur fuit nisi quaedam temeritas ac libido?

M. Tullius Cicero, Pro Caelio 33-34

Tekst 2

Cicero gaat in op de aanklacht over het gif.

Sed tamen venenum unde fuerit, quem ad modum paratum sit non dicitur. Datum esse aiunt huic P. Licinio, pudenti adulescenti et bono, Caeli familiari; constitutum esse cum servis ut venirent ad balneas Senias; eodem Licinium esse venturum atque eis veneni pyxidem traditurum. Hic primum illud requiro, quid attinuerit ferri in eum locum constitutum, cur illi servi non ad Caelium domum venerint. Si manebat tanta illa consuetudo Caeli, tanta familiaritas cum Clodia, quid suspicionis esset si apud Caelium mulieris servus visus esset? Sin autem iam suberat simultas, exstincta erat consuetudo, discidium exstiterat, hinc illae lacrimae nimirum et haec causa est omnium horum scelerum atque criminum.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

'Immo' inquit 'cum servi ad dominam rem totam et maleficium Caeli detulissent, mulier ingeniosa praecepit his ut omnia Caelio pollicerentur; sed ut venenum, cum a Licinio traderetur, manifesto comprehendi posset, constitui locum iussit balneas Senias, ut eo mitteret amicos qui delitiscerent, deinde repente, cum venisset Licinius venenumque traderet, prosilirent hominemque comprenderent.' Quae quidem omnia, iudices, perfacilem rationem habent reprendendi. Cur enim potissimum balneas publicas constituerat? In quibus non invenio quae latebra togatis hominibus esse posset. Nam si essent in vestibulo balnearum, non laterent; sin se in intimum conicere vellent, nec satis commode calceati et vestiti id facere possent et fortasse non reciperentur, nisi forte mulier potens quadrantaria illa permutatione familiaris facta erat balneatori.
Atque equidem vehementer exspectabam quinam isti viri boni testes huius manifesto deprehensi veneni dicerentur; nulli enim sunt adhuc nominati. Sed non dubito quin sint pergraves, qui primum sint talis feminae familiares, deinde eam provinciam susceperint ut in balneas contruderentur, quod illa nisi a viris honestissimis ac plenissimis dignitatis, quam velit sit potens, numquam impetravisset. Sed quid ego de dignitate istorum testium loquor? Virtutem eorum diligentiamque cognoscite. 'In balneis delituerunt.' Testes egregios! 'Dein temere prosiluerunt.' Homines temperantes! Sic enim fingitis, cum Licinius venisset, pyxidem teneret in manu, conaretur tradere, nondum tradidisset, tum repente evolasse istos praeclaros testes sine nomine; Licinium autem, cum iam manum ad tradendam pyxidem porrexisset, retraxisse atque ex illo repentino hominum impetu se in fugam coniecisse.

M. Tullius Cicero, Pro Caelio 61-63

Tekst 3

Miser Catulle, desinas ineptire,
et quod vides perisse, perditum ducas.
Fulsere quondam candidi tibi soles,
cum ventitabas quo puella ducebat
amata nobis quantum amabitur nulla.
Ibi illa multa cum iocosa fiebant,
quae tu volebas nec puella nolebat,
fulsere vere candidi tibi soles.
Nunc iam illa non vult: tu quoque impotens, noli,
nec quae fugit sectare, nec miser vive,

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

sed obstinata mente perfer, obdura.
Vale puella! Iam Catullus obdurat,
nec te requiret nec rogabit invitam:
at tu dolebis, cum rogaberis nulla.
Scelesta, vae te! Quae tibi manet vita?
Quis nunc te adibit? Cui videberis bella?
Quem nunc amabis? Cuius esse diceris?
Quem basiabis? Cui labella mordebis?
At tu, Catulle, destinatus obdura.

Catullus, Carmen 8

Tekst 4

Uit de oudheid is op naam van Cicero een redevoering overgeleverd waarin Cicero zich verdedigt tegen verwijten aan zijn adres. Hierin komt de volgende passage voor:

Door mijn kwaliteiten blink ik uit boven mijn voorouders, zodat zij, als zij vroeger niet beroemd waren, dankzij mij alsnog beroemd worden. (...) Het is immers beter door mijn eigen prestaties uit te blinken dan dat ik profiteer van het oordeel over mijn voorouders, en zo te leven dat ik voor mijn nakomelingen de eerste man van adel en het voorbeeld van deugd ben.

Tekst 5

Toen Verres stadhouder van Sicilië was, werd door zijn toedoen een aantal scheepskapiteins ten onrechte ter dood veroordeeld. Verres werd na zijn terugkeer in Rome door Cicero aangeklaagd.
Onderstaande tekst is een passage uit de aanklacht die Cicero tijdens het proces heeft uitgesproken. Hierin vertelt hij aan de rechters hoe gruwelijk het lot van de scheepskapiteins en hun ouders was.

Includuntur in carcerem condemnati. Supplicium constituitur in illos; sumitur de miseris parentibus nauarchorum: prohibentur adire ad filios, prohibentur liberis suis cibum vestitumque ferre. Patres hi, quos videtis, iacebant in limine; matresque miserae pernoctabant ad ostium carceris ab extremo conspectu liberum exclusae, quae nihil aliud orabant nisi ut filiorum suorum postremum spiritum ore excipere liceret. Aderat ianitor carceris, carnifex praetoris, mors terrorque sociorum et civium Romanorum, lictor Sextius, cui ex omni gemitu doloreque certa merces comparabatur. “Ut adeas, tantum dabis; ut cibum tibi

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

9 vestitumque intro ferre liceat, tantum.” Nemo recusabat. “Quid? Ut uno ictu
10 securis afferam mortem filio tuo, quid dabis?” Etiam ob hanc causam pecunia
11 lictori dabatur. O magnum atque intolerandum dolorem! Non vitam liberum, sed
12 mortis celeritatem pretio redimere cogebantur parentes.

Aantekeningen

regel 1	**Includuntur** *Vul als onderwerp aan: de scheepskapiteins*
	supplicium dag van de terechtstelling
	sumitur *Vul als onderwerp aan:* een meedogenloze behandeling
regel 1-2	**sumo de** geven aan
regel 3	**Patres hi** *Zij waren namelijk bij het proces aanwezig*
	limine *namelijk van de gevangenis*
regel 5	**liberum** = **liberorum**
	nisi ut behalve dat
regel 5-6	**postremus spiritus** het uitblazen van de laatste adem
regel 6	**ore excipio** + *acc.* aanwezig zijn bij
	Aderat *onderwerp* **lictor Sextius** *(regel 7)*
regel 6-7	**ianitor** *t/m* **Romanorum** *bijstellingen bij* **lictor Sextius** *(regel 7)*
regel 6	**praetor** stadhouder
regel 6-7	**mors terrorque** gevaarlijke kwelgeest
regel 7	**socius** bondgenoot
regel 8	**merces** winst
	comparor voortvloeien
regel 8-9	“**Ut** *t/m* **tantum**” *Dit zijn woorden van Sextius*
regel 8	**Ut adeas** *Vul aan* **ad filium**
	tantum dabis betaal je zoveel
regel 9	**tantum** (betaal je) zoveel
regel 9-10	**“Quid** *t/m* **dabis?”** *Dit zijn woorden van Sextius*
regel 9	**Quid?** Hoe denk je over het volgende?
regel 11	**O** *t/m* **dolorem!** *In uitroepen gebruikt het Latijn de accusativus*
	liberum = **liberorum**
regel 12	**pretio redimo** + *acc.* betalen voor

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Examen VWO

2010

tijdvak 2
woensdag 23 juni
9.00 - 12.00 uur

Latijn

tevens oud programma **Latijn**

Bij dit examen hoort een bijlage.

Dit examen bestaat uit 24 vragen en een vertaalopdracht.
Voor dit examen zijn maximaal 74 punten te behalen.
Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring of uitleg gevraagd wordt, worden aan het antwoord meestal geen punten toegekend als deze verklaring of uitleg ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (tekstelementen, redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld één tekstelement wordt gevraagd en je antwoordt met meer dan één tekstelement, dan wordt alleen het eerste tekstelement in de beoordeling meegeteld.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Regel 4 **eo**

1p **1** Waarnaar verwijst dit woord?

A **quis** (regel 1)
B **atrocitas** (regel 2)
C **iudicium** (regel 4)
D **facinoris** (regel 4)

Regel 5 **legem**

1p **2** Wat houdt deze wet blijkens de tekst in?

A Er moet een goede reden zijn om op feestdagen recht te spreken.
B Er moeten iedere dag zittingen van de rechtbank plaatsvinden.
C Geweld tegen de overheid moet altijd zwaar worden bestraft.
D Ook op feestdagen moet een proces over geweld tegen de overheid doorgaan.

Regel 11 **pietatem**

1p **3** Leg uit waarom de aanklacht tegen Caelius volgens Cicero opgevat kan worden als **pietas** van Atratinus. Baseer je antwoord op het voorafgaande.

Een commentator merkt over de regels 5-13 (**Idem** t/m **esse**) op: “Cicero maakt zijn standpunt vanaf het begin duidelijk: de formele aanklacht moet terzijde worden geschoven”.

2p **4** a. Beschrijf in eigen woorden de formele hoofdaanklacht. Baseer je antwoord op je kennis van de achtergrond van de rechtszaak tegen Caelius.
b. Citeer het Latijnse tekstelement uit de regels 5-13 (**Idem** t/m **esse**) waarop het oordeel ‘de formele aanklacht moet terzijde worden geschoven’ gebaseerd is.

Regel 9-13 **sed** t/m **esse**

In deze regels laat Cicero zich op twee plaatsen negatief uit over Clodia.

2p **5** Citeer de twee desbetreffende Latijnse tekstelementen.

Regel 12-13 **vos** t/m **esse**

1p **6** Wat wil Cicero hiermee duidelijk maken?

A De betreffende persoon beklaagt de rechters.
B De betreffende persoon benijdt de rechters.
C De betreffende persoon heeft begrip voor de rechters.
D De betreffende persoon maakt de rechters belachelijk.

Regel 1-13

Alle persoonsvormen in deze regels waarvan **quis** het onderwerp is, staan in de coniunctivus.

2p **7** a. Leg uit waarom Cicero in de situatie die hij in de regels 1-13 schetst, steeds coniunctivusvormen gebruikt.
b. Beschrijf ook de situatie die hij in deze regels schetst.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Regel 20 **aetatis**

2p **8** Citeer een Latijns woord uit het voorafgaande (vanaf **Etenim** regel 14) en een Latijns woord uit het vervolg dat meer informatie geeft over **aetatis**.

Tekst 1 en Tekst 2

Tekst 1, regel 21 **Ceteris**

1p **9** Citeer het Nederlandse tekstelement uit Tekst 2 dat hiermee inhoudelijk vergelijkbaar is.

Tekst 2, regel 4 te fatsoenlijk

1p **10** Citeer een Latijns bijvoeglijk naamwoord uit Tekst 1, regel 14-20 (**Etenim** t/m **aetatis**) dat hiermee inhoudelijk vergelijkbaar is.

Tekst 2, regel 9-10 mijn verdiensten jegens jou en je vader

1p **11** Citeer het Latijnse tekstelement uit Tekst 1, regel 14-22 waarmee Cicero verwijst naar de goede betrekkingen tussen Cicero en Atratinus en zijn familie.

Tekst 3

Regel 4 **factitatum**

Cicero had het woord **factum** kunnen gebruiken in plaats van **factitatum**.

1p **12** Leg uit dat het woord **factitatum** het punt dat Cicero wil demonstreren, beter laat uitkomen dan het woord **factum**.

Regel 7 **quae**

2p **13** Leg uit dat het gebruik van het woord **quae** in overeenstemming is met een belofte die Cicero in de voorafgaande zin heeft gedaan. Verwerk in je antwoord de gedane belofte.

De vragen die Cicero in de regels 13-15 (**utrum** t/m **videatur**) stelt, bevatten tevens de door Cicero bedoelde antwoorden op deze vragen.

2p **14** Citeer de twee Latijnse tekstelementen die de antwoorden op deze vragen vormen.

Regel 14 **libidinem**

Volgens een commentator kan Cicero hiermee zowel naar de **libido** van Caelius als die van Clodia verwijzen.

2p **15** Formuleer in eigen woorden voor beide mogelijkheden een argument dat past in het geheel van het betoog van Cicero.

In de regels 16-17 (**Obliviscor** t/m **neglego**) maakt Cicero gebruik van het stilistisch middel **praeteritio**.

2p **16** Leg dit uit. Ga bij je antwoord in op de inhoud van de regels 16-17.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Regel 22 **Ea si tu non es**
Wat hier als een mogelijkheid wordt gepresenteerd, werd in het voorafgaande als een feit gepresenteerd.

1p **17** Citeer het desbetreffende Latijnse tekstelement uit het voorafgaande (vanaf regel 18 **Sed**).

Regel 26 **ceteris**

1p **18** Formuleer in eigen woorden wie Cicero hiermee bedoelt.

Tekst 4

Regel 1 wordt door P. Claes als volgt vertaald:
“Leven, mijn Lesbia, is liefhebben”
De vertaler heeft de eerste regel van dit gedicht inhoudelijk in twee opzichten gewijzigd.

2p **19** Formuleer in eigen woorden deze twee wijzigingen.

Regel 2-3
Lesbia zou te identificeren zijn als Clodia, maar de Clodia zoals wij die kennen uit de beschrijving van Cicero in de Pro Caelio lijkt geen vrouw te zijn geweest die zo’n aansporing nodig had.

1p **20** Leg de bovenstaande bewering uit. Ga daarbij in op de beschrijving van Clodia door Cicero.

Regel 2-3
De dichter gebruikt in deze regels een tegenstelling om duidelijk te maken welke houding hij en zijn geliefde moeten aannemen ten opzichte van **rumores**.

2p **21** a. Formuleer in eigen woorden deze tegenstelling.

Deze tegenstelling wordt benadrukt door de woordplaatsing.
b. Leg dit uit en citeer bij je antwoord de desbetreffende twee Latijnse woorden.

Regel 5-6

2p **22** Noteer de naam van het stilistisch middel dat de tegenstelling in deze regels benadrukt. Citeer daarbij ook de desbetreffende Latijnse tekstelementen.

Tekst 4 en Tekst 5

Uit Tekst 5 (Revius) blijkt een heel andere opvatting over de dood dan uit Tekst 4 (Catullus).

2p **23** Leg dit uit en ga daarbij in op beide teksten.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 6

2p **24** a. Beschrijf in eigen woorden op welke historische gebeurtenis de schrijver doelt met ‘nadat de staat in wanorde was geraakt’ (regel 3-4).
b. Beschrijf in eigen woorden op welke concrete maatregel van Cicero de schrijver doelt met ‘jezelf de macht over leven en dood had toegeëigend’ (regel 7-8).

Tekst 7

Bestudeer Tekst 7 met de inleiding en de aantekeningen.
37p Vertaal de regels 1 t/m 11 in het Nederlands.

Bronvermelding
Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Bijlage VWO
2010

tijdvak 2

Latijn

tevens oud programma **Latijn**

Tekstboekje

VW-1010-a-10-2-b

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Het begin van de Pro Caelio.

Si quis, iudices, forte nunc adsit ignarus legum iudiciorum consuetudinisque nostrae, miretur profecto quae sit tanta atrocitas huiusce causae, quod diebus festis ludisque publicis, omnibus forensibus negotiis intermissis, unum hoc iudicium exerceatur, nec dubitet quin tanti facinoris reus arguatur ut eo neglecto civitas stare non possit. Idem cum audiat esse legem quae de seditiosis consceleratisque civibus qui armati senatum obsederint, magistratibus vim attulerint, rem publicam oppugnarint cotidie quaeri iubeat: legem non improbet, crimen quod versetur in iudicio requirat; cum audiat nullum facinus, nullam audaciam, nullam vim in iudicium vocari, sed adulescentem inlustri ingenio, industria, gratia accusari ab eius filio quem ipse in iudicium et vocet et vocarit, oppugnari autem opibus meretriciis: Atratini ipsius pietatem non reprehendat, libidinem muliebrem comprimendam putet, vos laboriosos existimet quibus otiosis ne in communi quidem otio liceat esse.

Etenim si attendere diligenter atque existimare vere de omni hac causa volueritis, sic constituetis, iudices, nec descensurum quemquam ad hanc accusationem fuisse cui utrum vellet liceret nec, cum descendisset, quicquam habiturum spei fuisse, nisi alicuius intolerabili libidine et nimis acerbo odio niteretur. Sed ego Atratino, humanissimo atque optimo adulescenti, meo necessario, ignosco, qui habet excusationem vel pietatis vel necessitatis vel aetatis. Si voluit accusare, pietati tribuo, si iussus est, necessitati, si speravit aliquid, pueritiae. Ceteris non modo nihil ignoscendum sed etiam acriter est resistendum.

Tekst 2

Dat dit onderdeel van de aanklacht nu juist aan Atratinus is toegewezen, heeft mijn verbazing en ergernis gewekt. Immers, dat paste niet, dat strookte niet met zijn leeftijd; bovendien is deze brave jongeman – zoals u hebt kunnen bemerken – te fatsoenlijk om dergelijke taal te kunnen bezigen. Ik had graag gezien dat een van de ouderen onder u deze rol van beschimper voor zijn rekening had genomen. Dan zou ik heel wat openhartiger en krachtiger en meer in mijn eigen trant die teugelloze tirade hebben aangepakt. Jou, Atratinus, zal ik milder behandelen, omdat jouw gevoel voor fatsoen mijn woorden beperkingen oplegt en ik me bovendien verplicht voel geen afbreuk te doen aan mijn verdiensten jegens jou en je vader.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 3

Cicero spreekt over de aard van het contact tussen Caelius en Clodia.

Verum si quis est qui etiam meretriciis amoribus interdictum iuventuti putet, est ille quidem valde severus – negare non possum – sed abhorret non modo ab huius saeculi licentia verum etiam a maiorum consuetudine atque concessis. Quando enim hoc non factitatum est, quando reprehensum, quando non permissum, quando denique fuit ut quod licet non liceret? Hic ego ipsam rem definiam, mulierem nullam nominabo; tantum in medio relinquam.

Si quae non nupta mulier domum suam patefecerit omnium cupiditati palamque sese in meretricia vita conlocarit, virorum alienissimorum conviviis uti instituerit, si hoc in urbe, si in hortis, si in Baiarum illa celebritate faciat, si denique ita sese gerat non incessu solum sed ornatu atque comitatu, non flagrantia oculorum, non libertate sermonum, sed etiam complexu, osculatione, actis, navigatione, conviviis, ut non solum meretrix, sed etiam proterva meretrix procaxque videatur: cum hac si qui adulescens forte fuerit, utrum hic tibi, L. Herenni, adulter an amator, expugnare pudicitiam an explere libidinem voluisse videatur?

Obliviscor iam iniurias tuas, Clodia, depono memoriam doloris mei; quae abs te crudeliter in meos me absente facta sunt neglego; ne sint haec in te dicta quae dixi. Sed ex te ipsa requiro, quoniam et crimen accusatores abs te et testem eius criminis te ipsam dicunt se habere. Si quae mulier sit eius modi qualem ego paulo ante descripsi, tui dissimilis, vita institutoque meretricio, cum hac aliquid adulescentem hominem habuisse rationis num tibi perturpe aut perflagitiosum esse videatur? Ea si tu non es, sicut ego malo, quid est quod obiciant Caelio? Sin eam te volunt esse, quid est cur nos crimen hoc, si tu contemnis, pertimescamus? Qua re nobis da viam rationemque defensionis. Aut enim pudor tuus defendet nihil a M. Caelio petulantius esse factum, aut impudentia et huic et ceteris magnam ad se defendendum facultatem dabit.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 4

1 Vivamus, mea Lesbia, atque amemus,
2 rumoresque senum severiorum
3 omnes unius aestimemus assis!
4 Soles occidere et redire possunt:
5 nobis cum semel occidit brevis lux,
6 nox est perpetua una dormienda.
7 Da mi basia mille, deinde centum,
8 dein mille altera, dein secunda centum,
9 deinde usque altera mille, deinde centum.
10 Dein, cum milia multa fecerimus,
11 conturbabimus illa, ne sciamus,
12 aut ne quis malus invidere possit,
13 cum tantum sciat esse basiorum.

Catullus, Carmen 5

Tekst 5

De christelijke dichter J. Revius heeft zich door Carmen 5 van Catullus (Tekst 4) laten inspireren. Het resultaat is een gedicht met een andere strekking.

1 Laten we goed leven en onze naasten liefhebben
2 en tevens de dood en dodelijke ziekten gelaten dragen.
3 Zie je dat de zon kan ondergaan en weer kan terugkeren?
4 Ook al is de nacht die ons ten deel valt kort,
5 van het licht daarna kunnen we eeuwig genieten,
6 dat duizend eeuwen duurt, vervolgens honderd,
7 vervolgens nog eens duizend, vervolgens nog eens honderd,
8 vervolgens achter elkaar door nog eens duizend, vervolgens honderd.
9 Vervolgens, wanneer we vele duizenden eeuwen geleefd hebben,
10 zullen we die hernieuwen en er kan geen pauze en geen einde zijn
11 in de ononderbroken reeks van eeuwen.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 6

Uit de oudheid is een redevoering overgeleverd die gericht is tegen Cicero. Hierin komt de volgende passage voor:

Toch durft hij *(= Cicero)* te zeggen: 'O Rome, gezegend met mij als consul'. Gezegend met jou als consul? Integendeel: ongelukkig en ellendig Rome, dat de wreedste vervolging heeft doorstaan, toen jij, nadat de staat in wanorde was geraakt, alle door angst verbijsterde rechtschapen mensen dwong te gehoorzamen aan jouw wreedheid, toen alle processen, alle wetten overgeleverd waren aan jouw willekeur, toen jij na het terzijde schuiven van de Lex Porcia, nadat je ons allen de vrijheid ontnomen had, jezelf de macht over leven en dood had toegeëigend.

Let op: de laatste tekst van dit examen staat op de volgende pagina.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 7

Cicero heeft Verres, de voormalige praetor (stadhouder) van Sicilië, aangeklaagd wegens wanbeheer en corruptie.
In onderstaande tekst wordt hiervan een voorbeeld gegeven: schepen van de Romeinse vloot zijn in de haven van de stad Syracuse door piraten in brand gestoken, de piraten rukken op naar de stad, er heerst paniek, maar Verres ligt na een avond feestvieren in bed en wil niet gestoord worden.

1 Affertur nocte intempesta gravis huiusce mali nuntius Syracusas. Curritur ad
2 praetorium, quo istum reduxerant paulo ante mulieres cum cantu atque
3 symphonia. Cleomenes, quamquam nox erat, tamen in publico esse non audet.
4 Includit se domi; neque aderat uxor, quae consolari hominem in malis posset.
5 Huius autem praeclari imperatoris ita erat severa domi disciplina, ut in re tanta
6 et tam gravi nuntio nemo admitteretur, nemo esset qui auderet aut dormientem
7 excitare aut interpellare vigilantem. Iam vero re ab omnibus cognita concursabat
8 urbe tota maxima multitudo. Cum praetor quaereretur et constaret neminem ei
9 nuntiasse, fit ad domum eius cum clamore concursus atque impetus. Tum iste
10 excitatus audit rem omnem ex Timarchide, sagum sumit (lucebat iam fere),
11 procedit in medium vini, somni, stupri plenus.

Aantekeningen

regel 1 **huiusce** = **huius**
Syracusas naar Syracuse
Curritur men rende *(praesens historicum)*

regel 2 **quo** waarheen
istum *hiermee wordt Verres bedoeld*
mulier prostituee

regel 3 **symphonia** muziek
Cleomenes *de commandant van de Romeinse vloot (hij was gevlucht na de confrontatie met de piraten)*

regel 5 **imperator** bevelhebber *(hiermee wordt Verres bedoeld)*
disciplina discipline

regel 6 **nemo esset** *Lees:* **et ut nemo esset**
dormientem *Lees:* **eum dormientem**

regel 7 **vigilantem** *Lees:* **eum vigilantem**
vero echter

regel 8 **praetor** stadhouder
quaero zoeken

regel 9 **nuntiasse** = **nuntiavisse**
nuntiasse *Vul als lijdend voorwerp aan:* de ramp
concursus atque impetus opgewonden samenscholing

regel 10 **Timarchides** *assistent van Verres*
sagum mantel

regel 11 **in medium** naar buiten
stuprum seks

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Examen VWO

2009

tijdvak 1
maandag 25 mei
9.00 - 12.00 uur

Latijn

Bij dit examen hoort een bijlage.

Dit examen bestaat uit 23 vragen en een vertaalopdracht.
Voor dit examen zijn maximaal 76 punten te behalen.
Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring of uitleg gevraagd wordt, worden aan het antwoord meestal geen punten toegekend als deze verklaring of uitleg ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (tekstelementen, redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld één tekstelement wordt gevraagd en je antwoordt met meer dan één tekstelement, dan wordt alleen het eerste tekstelement in de beoordeling meegeteld.

925-0031-a-VW-1-o

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Ovidius speelt in de regels 583-585 (t/m **amissam**) met de dubbele hoedanigheid van de god Inachus.

2p **1** Leg dit uit en ga daarbij in op de inhoud van deze regels.

1p **2** Citeer het Latijnse woord uit de regels 590-597 (**pete** t/m **me**) waarin, zoals uit het vervolg blijkt, een leugen van Jupiter besloten ligt.

2p **3** a. Schrijf regel 600 over en scandeer de regel.
b. Leg de relatie uit tussen de metrische opbouw en de inhoud van het vers.

Ovidius maakt gebruik van retrospectie.

1p **4** Noteer uit de regels 583-600 het nummer van de regel waarmee de retrospectieve passage begint.

Juno verdenkt Jupiter ervan dat hij met de in de regels 602-604 beschreven gebeurtenissen te maken heeft.

1p **5** Welke verklaring voor deze verdenking bevatten de regels 605-611? Beantwoord de vraag in het Nederlands.

Regel 612-616 **Speciem** t/m **inquiri**

2p **6** a. Citeer het Latijnse tekstelement uit de regels 612-616 (**Speciem** t/m **inquiri**) waarmee Ovidius suggereert dat Juno de truc van de vermomming doorziet.
b. Citeer het Latijnse tekstelement uit de regels 612-616 (**Speciem** t/m **inquiri**) waarmee Ovidius bevestigt dat Juno de truc van de vermomming doorziet.

Regel 620 **leve munus**

1p **7** In welk geval zou er sprake zijn van een **leve munus**? Beantwoord de vraag in het Nederlands.

Regel 624-625

2p **8** Leg uit waarom Ovidius in regel 624 een andere tijd gebruikt dan in regel 625. Betrek in je antwoord de tijden van de persoonsvormen uit beide regels en ga daarbij in op de inhoud van beide regels.

2p **9** Verdedig de stelling dat er in de regels 628-631 sprake is van vertellerscommentaar. Ga bij je antwoord in op de inhoud van deze regels. Citeer bij je antwoord het desbetreffende Latijnse woord.

Vergelijk de volgende twee vertalingen van regel 643 (vanaf **at**)
1 maar haar vader zij volgt en zij volgt hare zusters (*H.J. Scheuer*)
2 zij volgt haar vader, volgt en volgt haar zusters (*M. d'Hane-Scheltema*)
De Latijnse tekst van regel 643 (vanaf **at**) bevat een stilistisch middel dat slechts in één van beide vertalingen wordt toegepast.

1p **10** In welke vertaling? Noteer bij je antwoord ook de naam van het desbetreffende stilistisch middel.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

1p **11** Welk van de volgende bijvoeglijke naamwoorden is niet van direct belang in de context? Noteer de letter van het juiste antwoord.

A **nitido** (regel 603)
B **alta** (regel 630)
C **limosa** (regel 634)

Regel 635-641
Io wordt er in deze regels op drie verschillende manieren mee geconfronteerd dat ze geen mens meer is.

3p **12** Beschrijf deze drie manieren in eigen woorden.

In het vervolg van Tekst 1 (niet in dit examen afgedrukt) verbindt Ovidius het verhaal van Syrinx op ingenieuze wijze met het verhaal van Io.

1p **13** Leg uit hoe Ovidius deze verbinding maakt. Baseer je antwoord op je kennis van het vervolg van Tekst 1.

Tekst 2 en Tekst 1

Tekst 2, regel 9-12
Ook in Tekst 1 (regel 583-600) probeert Jupiter Io over te halen het bos in te gaan. Hij gebruikt in Tekst 1 echter een ander argument.

1p **14** Beschrijf in eigen woorden welk argument Jupiter in Tekst 1 (regel 583-600) gebruikt.

Tekst 1, regel 595 **nec de plebe deo**

1p **15** Citeer het Nederlandse tekstelement uit Tekst 2, regel 9-16 waarmee deze woorden inhoudelijk vergelijkbaar zijn.

Tekst 2, regel 27 niet de eerste maal

1p **16** Citeer het Latijnse woord uit Tekst 1, regel 601-609 waarmee deze woorden inhoudelijk vergelijkbaar zijn.

Vergelijk Tekst 1, regel 612-624 (**Speciem** t/m **Argo**) met Tekst 2, regel 37-44.
In Tekst 2 is de volgorde van de handelingen omgekeerd.

2p **17** Leg dit uit. Ga bij je antwoord in op de inhoud van beide teksten.

Tekst 3

Regel 77 **videt** en regel 79 **solet**

2p **18** Leg het verschil in gebruikswijze tussen deze beide praesensvormen uit. Ga bij je antwoord in op beide vormen.

Let op: de laatste vragen van dit examen staan op de volgende pagina.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

De regels 79-83 bevatten een vergelijking.

2p **19** a. Citeer uit het afgebeelde binnen deze vergelijking het Latijnse tekstelement dat met **parva scintilla** (regel 80) overeenkomt.

b. Beschrijf in eigen woorden waarmee **ventis** (regel 79) in het afgebeelde binnen deze vergelijking overeenkomt.

Regel 74-85

2p **20** a. Citeer het Latijnse tekstelement uit de regels 74-85 waarin de verteller aangeeft dat er begrip valt op te brengen voor de verandering in de gevoelens van Medea.

b. Waarom is er hiervoor volgens de verteller begrip op te brengen? Beantwoord de vraag in het Nederlands.

Regel 96-97

Jason zweert in deze regels bij een god.

Bij deze god zweren mensen om een bepaalde reden wel vaker.

2p **21** a. Citeer het Latijnse tekstelement uit de regels 96-97 waaruit deze reden blijkt.

Jason heeft in deze situatie nog een reden om juist bij deze god te zweren.

b. Citeer het Latijnse tekstelement uit de regels 96-97 waaruit de bedoelde reden blijkt.

Regel 98-99

Medea helpt Jason bij het uitvoeren van de hem opgelegde taken. Toch blijkt Jason de moeilijke situatie die ontstaat bij de uitvoering van één van de taken zonder Medea te kunnen oplossen.

2p **22** Noteer de desbetreffende taak en licht je antwoord toe. Beantwoord de vraag in het Nederlands en baseer je antwoord op je kennis van het vervolg van Tekst 3 (niet in dit examen afgedrukt).

Tekst 4

3p **23** Noteer bij elk van de drie citaten de volledige Latijnse naam van het werk van Ovidius waaruit het afkomstig is. Beantwoord de vraag door de letter die boven het citaat staat op te schrijven en daarachter de naam van het werk te noteren.

Tekst 5

Bestudeer Tekst 5 met de inleiding en de aantekeningen.

38p Vertaal de regels 658 t/m 676.

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Bijlage VWO
2009

tijdvak 1

Latijn

Tekstboekje

925-0031-a-VW-1-b

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Inachus gaat op zoek naar zijn dochter Io.

583 Inachus unus abest imoque reconditus antro
584 fletibus auget aquas natamque miserrimus Io
585 luget ut amissam. Nescit vitane fruatur
586 an sit apud manes, sed quam non invenit usquam
587 esse putat nusquam atque animo peiora veretur.
588 Viderat a patrio redeuntem Iuppiter illam
589 flumine et 'O virgo Iove digna tuoque beatum
590 nescioquem factura toro, pete' dixerat 'umbras
591 altorum nemorum' (et nemorum monstraverat umbras)
592 'dum calet et medio sol est altissimus orbe.
593 Quod si sola times latebras intrare ferarum,
594 praeside tuta deo nemorum secreta subibis,
595 nec de plebe deo, sed qui caelestia magna
596 sceptra manu teneo, sed qui vaga fulmina mitto.
597 Ne fuge me!' (fugiebat enim.) Iam pascua Lernae
598 consitaque arboribus Lyrcea reliquerat arva,
599 cum deus inducta latas caligine terras
600 occuluit tenuitque fugam rapuitque pudorem.
601 Interea medios Iuno despexit in Argos,
602 et noctis faciem nebulas fecisse volucres
603 sub nitido mirata die, non fluminis illas
604 esse nec umenti sensit tellure remitti;
605 atque suus coniunx ubi sit circumspicit, ut quae
606 deprensi totiens iam nosset furta mariti.
607 Quem postquam caelo non repperit, 'Aut ego fallor
608 aut ego laedor' ait delapsaque ab aethere summo
609 constitit in terris nebulasque recedere iussit.
610 Coniugis adventum praesenserat inque nitentem
611 Inachidos vultus mutaverat ille iuvencam;
612 bos quoque formosa est. Speciem Saturnia vaccae,
613 quamquam invita, probat, nec non et cuius et unde
614 quove sit armento, veri quasi nescia quaerit.
615 Iuppiter e terra genitam mentitur, ut auctor
616 desinat inquiri; petit hanc Saturnia munus.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

617 Quid faciat? Crudele suos addicere amores,
618 non dare suspectum est; pudor est, qui suadeat illinc,
619 hinc dissuadet amor. Victus pudor esset amore,
620 sed leve si munus sociae generisque torique
621 vacca negaretur, poterat non vacca videri.
622 Paelice donata non protinus exuit omnem
623 diva metum timuitque Iovem et fuit anxia furti,
624 donec Arestoridae servandam tradidit Argo.
625 Centum luminibus cinctum caput Argus habebat;
626 inde suis vicibus capiebant bina quietem,
627 cetera servabant atque in statione manebant.
628 Constiterat quocumque modo, spectabat ad Io;
629 ante oculos Io, quamvis aversus, habebat.
630 Luce sinit pasci; cum sol tellure sub alta est
631 claudit et indigno circumdat vincula collo.
632 Frondibus arboreis et amara pascitur herba
633 proque toro terrae non semper gramen habenti
634 incubat infelix limosaque flumina potat.
635 Illa etiam supplex Argo cum bracchia vellet
636 tendere, non habuit quae bracchia tenderet Argo,
637 et conata queri mugitus edidit ore.
638 Pertimuitque sonos propriaque exterrita voce est.
639 Venit et ad ripas ubi ludere saepe solebat,
640 Inachidas ripas, novaque ut conspexit in unda
641 cornua pertimuit seque exsternata refugit.
642 Naides ignorant, ignorat et Inachus ipse
643 quae sit; at illa patrem sequitur sequiturque sorores
644 et patitur tangi seque admirantibus offert.
645 Decerptas senior porrexerat Inachus herbas;
646 illa manus lambit patriisque dat oscula palmis,
647 nec retinet lacrimas et, si modo verba sequantur,
648 oret opem nomenque suum casusque loquatur.
649 Littera pro verbis, quam pes in pulvere duxit,
650 corporis indicium mutati triste peregit.

Ovidius, Met. I, 583-650

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 2

De Nederlandse schrijver Charivarius (1870-1946) heeft een bewerking gemaakt van het verhaal over Io. Hieronder volgt hieruit een fragment.

1 Eenzaam zat Inachus neer,
2 nu hij Io, zijn dochter, moest missen;
3 leeft zij, of leeft zij niet meer?
4 Wee! hij waagt slechts het ergste te gissen ...
5 Zeus echter zag haar eens gaan,
6 vrij, en ver van den vloed van d'r vader,
7 'Bruidje, jij staat me wel aan!'
8 zei de zondaar en driest drong hij nader.
9 'Ga met mij mee naar het bosch,
10 naar den hout op de helling der heuvlen,
11 vlijen wij ons op het mos,
12 want daar kunnen wij kozen en keuveln.
13 Schaam je niet, schuchtere maagd,
14 ik ben heusch niet de eerste de beste,
15 Jupiter is 't, die u vraagt ... '
16 en zoo zwichtte de zwakke ten leste ...
17 Zeus was op alles bedacht,
18 en als schut tegen booze bespieders
19 daalde de duistere nacht
20 op een teeken des hemelgebieders.
21 Juno, de zedige, zag,
22 op haar troon in de wolken gezeten,
23 't donker op klaarlichten dag,
24 en daar moest zij het fijne van weten!
25 Ach, haar vertrouwen is klein
26 in de deugd van den donderverwekker,
27 ' 't Zou niet de eerste maal zijn,'
28 zucht ze zacht, 'en hoe ouder, hoe gekker.'
29 Snel strijkt Saturnia neer,
30 en, bedachtzaam, al onder het dalen,
31 doet zij het zonnelicht weer
32 de gebergten en bosschen bestralen.
33 Zie nu, hoe Zeus, op het punt
34 dat ze hem met de maagd zou betrappen,
35 Io herschept in een rund,
36 om aan smaad en verwijten t' ontsnappen!
37 'Geef mij die prachtige koe!'
38 vleit zijn gade. Hij raadt haar vermoeden.
39 Dies[1)] geeft hij zuchtende toe,
40 om haar argwaan niet verder te voeden.
41 'Waar komt dat wonder vandaan?'
42 vraagt nu Juno, die welhaast verrukt staat.
43 'Z' is uit den bodem ontstaan,'
44 zegt Jupijn[2)], en hij liegt of 't gedrukt staat.

noot 1 Dies = daarom
noot 2 Jupijn = Jupiter

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 3

Medea twijfelt of ze moet toegeven aan haar liefde voor Jason. Uiteindelijk besluit ze dit niet te doen. Ze gaat vervolgens naar het altaar van Hecate.

74 Ibat ad antiquas Hecates Perseidos aras
75 quas nemus umbrosum secretaque silva tegebat,
76 et iam fortis erat pulsusque resederat ardor,
77 cum videt Aesoniden exstinctaque flamma reluxit;
78 erubuere genae totoque recanduit ore,
79 utque solet ventis alimenta adsumere quaeque
80 parva sub inducta latuit scintilla favilla
81 crescere et in veteres agitata resurgere vires,
82 sic iam lenis amor, iam quem languere putares,
83 ut vidit iuvenem, specie praesentis inarsit.
84 Et casu solito formosior Aesone natus
85 illa luce fuit; posses ignoscere amanti.
86 Spectat et in vultu veluti tum denique viso
87 lumina fixa tenet nec se mortalia demens
88 ora videre putat nec se declinat ab illo.
89 Ut vero coepitque loqui dextramque prehendit
90 hospes et auxilium submissa voce rogavit
91 promisitque torum, lacrimis ait illa profusis:
92 'Quid faciam video, nec me ignorantia veri
93 decipiet, sed amor. Servabere munere nostro;
94 servatus promissa dato!' Per sacra triformis
95 ille deae lucoque foret quod numen in illo
96 perque patrem soceri cernentem cuncta futuri
97 eventusque suos et tanta pericula iurat;
98 creditus accepit cantatas protinus herbas
99 edidicitque usum laetusque in tecta recessit.

Ovidius, Met. VII, 74-99

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 4

Behalve de Metamorphoses heeft Ovidius nog een aantal andere werken geschreven. Hieronder volgen drie citaten uit deze andere werken.

A
Terugkeer vraag ik niet, al schenkt een grote godheid
de smekeling vaak meer dan hij verwacht.
Als u mij dichterbij een milder oord verordent,
dan wordt mijn straf aanmerkelijk verzacht.
Nu lijd ik 't uiterste, bij vijanden geworpen;
ook is geen balling verder van zijn land.

B
Als zij niet lief doet, niet op jouw avances ingaat -
verdraag het, houd maar aan: 't zal later beter gaan.
Een boomtak laat zich ook met zachte aandrang krommen,
maar breekt, wanneer je al je kracht erop probeert.

C
De eerste dag is gewijd aan u, Carna. Zij is de godin van het scharnier
en opent door haar goddelijke macht wat gesloten was, sluit wat geopend was.

Tekst 5

Alcyone bidt elke dag dat haar man Ceyx, die een zeereis is gaan maken, veilig thuis zal komen. In onderstaande tekst wordt verteld dat Morpheus, de god van de dromen, 's nachts aan Alcyone verschijnt in haar slaap om haar te vertellen dat Ceyx is verdronken in de Aegeïsche zee. Morpheus heeft het uiterlijk van Ceyx aangenomen.

658 Haec ait: 'Agnoscis Ceyca, miserrima coniunx?
659 An mea mutata est facies nece? Respice: nosces
660 inveniesque tuo pro coniuge coniugis umbram.
661 Nil opis, Alcyone, nobis tua vota tulerunt.
662 Occidimus! Falso tibi me promittere noli!
663 Nubilus Aegaeo deprendit in aequore navem
664 auster et ingenti iactatam flamine solvit,
665 oraque nostra tuum frustra clamantia nomen
666 implerunt fluctus. Non haec tibi nuntiat auctor
667 ambiguus, non ista vagis rumoribus audis:
668 ipse ego fata tibi praesens mea naufragus edo.
669 Surge, age, da lacrimas lugubriaque indue nec me

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

670 indeploratum sub inania Tartara mitte!'
671 Adicit his vocem Morpheus, quam coniugis illa
672 crederet esse sui (fletus quoque fundere veros
673 visus erat), gestumque manus Ceycis habebat.
674 Ingemit Alcyone lacrimans, motatque lacertos
675 per somnum corpusque petens amplectitur auras
676 exclamatque: 'Mane!'

Ovidius, Met. XI, 658-676

Aantekeningen

regel 658 **ait** *onderwerp Morpheus*
Ceyca *accusativus van Ceyx*
regel 659 **nex, necis** dood
respicio goed kijken
regel 661 **Nil opis** geen hulp (*lijdend voorwerp*)
votum gebed
regel 662 **Falso** t/m **noli!** Wacht niet meer op mij met valse hoop!
regel 664 **iactatam** *verwijst naar* **navem** *(regel 663)*
solvo uit elkaar doen vallen
regel 666 **implerunt** = **impleverunt**
fluctus *nominativus*
auctor boodschapper
regel 667 **ambiguus** onbetrouwbaar
regel 668 **praesens** in eigen persoon
naufragus *predicatief*
regel 669 **do lacrimas** tranen de vrije loop laten
regel 670 **sub** + *acc.* naar
regel 671 **his** *Vul aan* **verbis**
vocem, quam een zodanige stem dat
regel 672 **esse** *Vul als subjectsaccusativus* **vocem** *aan*
regel 673 **visus erat** hij scheen
manus *genitivus*

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Examen VWO

2008

tijdvak 1
donderdag 22 mei
9.00 - 12.00 uur

Latijn

Bij dit examen hoort een bijlage.

Dit examen bestaat uit 26 vragen en een vertaalopdracht.
Voor dit examen zijn maximaal 78 punten te behalen.
Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring of uitleg gevraagd wordt, worden aan het antwoord meestal geen punten toegekend als deze verklaring of uitleg ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (tekstelementen, redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld één tekstelement wordt gevraagd en je antwoordt met meer dan één tekstelement, dan wordt alleen het eerste tekstelement in de beoordeling meegeteld.

800025-1-003o

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Regel 1 **perseveras ire ad bonam mentem**

1p **1** Noteer de vakterm uit de filosofie van de Stoa waarmee iemand die dit doet, wordt aangeduid.

Regel 1 **bonam mentem**

1p **2** Beschrijf waartoe iemand die in het bezit van een **bona mens** is, in staat is. Baseer je antwoord op de regels 1-8 (t/m **deus**).

Regel 4

1p **3** Door welk woord kan de dubbele punt na **admittat** in het Nederlands vervangen worden?

A dus
B en
C hoewel
D want

Regel 10-12 **illa** t/m **faciet**

Deze regels worden door V. Hunink als volgt vertaald: “Zo’n rijzig bos, met zijn afzondering en zijn diepe, ononderbroken schaduwen temidden van open terrein zal je bewondering afdwingen en je geloof wekken dat er een godheid is.”
In de vertaling is de structuur van het Latijn niet overgenomen.

2p **4** Leg dit uit aan de hand van **admiratio**. Ga bij je antwoord in op zowel het Latijn als de vertaling.

Regel 17-18 **interritum** t/m **placidum**

Hiermee wordt een stoïsch ideaal beschreven.

1p **5** Noteer de desbetreffende vakterm uit de filosofie van de Stoa.

Regel 20 **corpusculo**

2p **6** Leg uit waarom Seneca hier het woord **corpusculum** gebruikt en niet het woord **corpus**.

Regel 20 **Vis divina**

3p **7** a. Citeer de twee Latijnse tekstelementen waarmee deze **vis divina** in de regels 20-23 (**animum** t/m **descendit**) wordt aangeduid.
b. Noteer de vakterm waarmee de Stoïcijnen **vis divina** aanduiden. Baseer je antwoord op je kennis van de Stoa.

2p **8** Formuleer in eigen woorden de argumentatie die Seneca in de regels 9-22 (**Si** t/m **agitat**) gebruikt om zijn betoog te onderbouwen. Formuleer je antwoord in de vorm: zoals … zo ... .

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Regel 23-26 **Quemadmodum** t/m **suae**

2p **9** a. Waarmee komt in deze vergelijking de zon overeen? Beantwoord de vraag in het Nederlands.
b. Citeer het Latijnse tekstelement uit de regels 23-26 (**Quemadmodum** t/m **suae**) waarmee **terram** overeenkomt.

Regel 28 **nitet**
De drie bijvoeglijke naamwoorden **aurei** (regel 30), **aurata** (regel 30) en **bratteato** (regel 34) uit het vervolg sluiten in een bepaald opzicht aan bij **nitet** (regel 28).

2p **10** a. In welk opzicht? Beantwoord de vraag in het Nederlands.
Toch wil Seneca met deze bijvoeglijke naamwoorden juist een tegenstelling met de inhoud van **nitet** aangeven.
b. Leg dit uit.

Regel 29 **in homine aliena**

2p **11** Citeer de twee afzonderlijke Latijnse woorden uit de regels 35-39 (**Nemo** t/m **fenerat**) die bij de mens het tegengestelde van **aliena** uitdrukken.

Tekst 2 en Tekst 1

Tekst 2, regel 7-8 Zij is de vorm waarin God zelf tot ons, neen dichter nog, in ons komt

1p **12** Citeer het Latijnse tekstelement uit Tekst 1, regel 1-8 (t/m **deus**) dat hiermee inhoudelijk vergelijkbaar is.

Tekst 1, regel 7-8 **Ille dat consilia magnifica et erecta**

2p **13** Citeer het Nederlandse tekstelement uit Tekst 2 dat hiermee inhoudelijk vergelijkbaar is.

Tekst 1, regel 26 **haeret origini suae**

1p **14** Citeer het Nederlandse tekstelement uit Tekst 2 dat hiermee inhoudelijk vergelijkbaar is.

Tekst 3 Algemeen

Regel 5-6 niet van volstrekt onbesproken reputatie

2p **15** Beschrijf twee gebeurtenissen uit de tijd dat Seneca adviseur van keizer Nero was, waarbij Seneca's opstelling zijn reputatie geschaad heeft. Ga bij je antwoord in op zowel de gebeurtenis als de opstelling van Seneca.

Regel 10 lastige omstandigheden

2p **16** Beschrijf een voorbeeld van lastige omstandigheden waarin Seneca verkeerde onder een andere keizer dan Nero. Noteer bij je antwoord ook de naam van de desbetreffende keizer.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 4

Regel 5 **ad firmitudinem revocat**
Het blijkt dat Seneca zelf niet continu dezelfde hoge graad van **firmitudo** bezat.
1p **17** Leg dit uit op basis van het vervolg (t/m regel 15 **exemplo**).

Regel 13-15 **Tum** t/m **exemplo**
In deze regels gebruikt Tacitus het stilistisch middel **variatio**.
2p **18** Leg dit uit. Citeer bij je antwoord de desbetreffende Latijnse tekstelementen.

Regel 14-15 **Vitae delenimenta monstraveram tibi**
1p **19** Beschrijf in eigen woorden wat Seneca concreet bedoelt met deze **delenimenta**. Baseer je antwoord op het voorafgaande (vanaf regel 9 **Ubi**).

Regel 15 **exemplo**
1p **20** Hiermee bedoelt Seneca:
A Het voorbeeld dat Pompeia Paulina aan andere mensen geeft.
B Het voorbeeld dat Pompeia Paulina aan Seneca geeft.
C Het voorbeeld dat Seneca aan andere mensen geeft.
D Het voorbeeld dat Seneca aan Pompeia Paulina geeft.

Regel 16 **claritudinis plus in tuo fine**
1p **21** Formuleer in eigen woorden de reden hiervan.

Regel 27 **oblata mitiore spe**
1p **22** Leg uit waaruit dit kon worden geconcludeerd.

Voor Seneca kwam zijn gedwongen zelfmoord niet als een verrassing.
1p **23** Formuleer in eigen woorden een argument voor deze bewering. Baseer je antwoord op de regels 30-35 (**Seneca** t/m **liberatori**).

Tekst 4 en Tekst 5

In de beschrijving van Tacitus verschilt de houding van Seneca ten opzichte van de dood van zijn vrouw van die in de beschrijving van Cassius Dio.
2p **24** Leg dit uit en baseer je antwoord op Tekst 4, regel 9-16 (**Ubi** t/m **fine**). Ga bij je antwoord in op zowel Tekst 4 als Tekst 5.

Tekst 5, regel 5 Hij opende zijn aderen en deed dat ook bij haar
1p **25** Citeer het Latijnse tekstelement uit Tekst 4, regel 13-18 (**Tum** t/m **abrumpit**) dat een vergelijkbare situatie weergeeft.

In de beschrijving van Cassius Dio bespoedigden de soldaten het einde van Seneca.
1p **26** Beschrijf in eigen woorden waardoor in de beschrijving van Tacitus de dood van Seneca werd bespoedigd.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 6

Bestudeer Tekst 6 met de inleiding en de aantekeningen.

39p Vertaal de regels 1 t/m 10.

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Bijlage VWO
2008

tijdvak 1

Latijn

Tekstboekje

800025-1-003b

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Seneca schrijft Lucilius over het goddelijke in de mens.

SENECA LUCILIO SUO SALUTEM

Facis rem optimam et tibi salutarem si, ut scribis, perseveras ire ad bonam mentem, quam stultum est optare cum possis a te inpetrare. Non sunt ad caelum elevandae manus nec exorandus aedituus ut nos ad aurem simulacri, quasi magis exaudiri possimus, admittat: prope est a te deus, tecum est, intus est. Ita dico, Lucili: sacer intra nos spiritus sedet, malorum bonorumque nostrorum observator et custos; hic prout a nobis tractatus est, ita nos ipse tractat. Bonus vero vir sine deo nemo est: an potest aliquis supra fortunam nisi ab illo adiutus exsurgere? Ille dat consilia magnifica et erecta. In unoquoque virorum bonorum (quis deus incertum est) habitat deus.

Si tibi occurrerit vetustis arboribus et solitam altitudinem egressis frequens lucus et conspectum caeli densitate ramorum aliorum alios protegentium summovens, illa proceritas silvae et secretum loci et admiratio umbrae in aperto tam densae atque continuae fidem tibi numinis faciet. Si quis specus saxis penitus exesis montem suspenderit, non manu factus, sed naturalibus causis in tantam laxitatem excavatus, animum tuum quadam religionis suspicione percutiet. Magnorum fluminum capita veneramur; subita ex abdito vasti amnis eruptio aras habet; coluntur aquarum calentium fontes, et stagna quaedam vel opacitas vel immensa altitudo sacravit.

Si hominem videris interritum periculis, intactum cupiditatibus, inter adversa felicem, in mediis tempestatibus placidum, ex superiore loco homines videntem, ex aequo deos, non subibit te veneratio eius? Non dices, 'ista res maior est altiorque quam ut credi similis huic in quo est corpusculo possit'? Vis isto divina descendit; animum excellentem, moderatum, omnia tamquam minora transeuntem, quidquid timemus optamusque ridentem, caelestis potentia agitat. Non potest res tanta sine adminiculo numinis stare; itaque maiore sui parte illic est unde descendit. Quemadmodum radii solis contingunt quidem terram sed ibi sunt unde mittuntur, sic animus magnus ac sacer et in hoc demissus, ut propius [quidem] divina nossemus, conversatur quidem nobiscum sed haeret origini suae; illinc pendet, illuc spectat ac nititur, nostris tamquam melior interest.

Quis est ergo hic animus? Qui nullo bono nisi suo nitet. Quid enim est stultius quam in homine aliena laudare? Quid eo dementius qui ea miratur quae ad alium transferri protinus possunt? Non faciunt meliorem equum aurei freni. Aliter leo aurata iuba mittitur, dum contractatur et ad patientiam recipiendi ornamenti cogitur fatigatus, aliter incultus, integri spiritus: hic scilicet impetu acer, qualem illum natura esse voluit, speciosus ex horrido, cuius hic decor est, non sine timore aspici, praefertur illi languido et bratteato.

Nemo gloriari nisi suo debet. Vitem laudamus si fructu palmites onerat, si ipsa pondere [ad terram] eorum quae tulit adminicula deducit: num quis huic illam praeferret vitem cui aureae uvae, aurea folia dependent? Propria virtus est in vite fertilitas; in homine quoque id laudandum est quod ipsius est. Familiam formonsam habet et domum pulchram, multum serit, multum fenerat: nihil horum in ipso est sed circa ipsum. Lauda in illo quod nec eripi potest nec dari, quod proprium hominis est. Quaeris quid sit? Animus et ratio in animo perfecta. Rationale enim animal est homo; consummatur itaque bonum eius, si id implevit cui nascitur.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Quid est autem quod ab illo ratio haec exigat? Rem facillimam, secundum naturam suam vivere. Sed hanc difficilem facit communis insania: in vitia alter alterum trudimus. Quomodo autem revocari ad salutem possunt quos nemo retinet, populus inpellit? Vale.

Seneca, Epistula ad Lucilium 41

Tekst 2

De volgende passage is ontleend aan het boek 'Over standvastigheid in algemene rampspoed' van Justus Lipsius.

Zoals de zonnebloem en andere bloemen altijd van nature naar de zon gekeerd staan, zo is de rede op God en op haar oorsprong gericht. Zij is standvastig en onwrikbaar in wat goed is; onveranderbaar is haar oordeel, onverbreekbaar is haar voorkeur, onvermurwbaar is haar strengheid; bron van juist beraad, van juist beleid. Haar gehoorzamen is heersen, zich onderwerpen is regeren over al wat menselijk is, want wie naar haar heeft geluisterd, heeft begeerten en overdreven emoties bedwongen. Wie haar als de draad van Ariadne volgt, kan in geen labyrint van het leven verdwalen. Zij is de vorm waarin God zelf tot ons, neen dichter nog, in ons komt.

Tekst 3 Algemeen

Het volgende citaat is afkomstig uit 'Seneca, Leren sterven' van Vincent Hunink.

Seneca: de leermeester van Nero met zijn zalvende praatjes over deugd en rechtschapenheid, de miljonair die voor anderen de armoe predikt, de hypocriete moralist. Wie zich met Seneca bezighoudt, komt al snel dit soort reacties tegen. Als ze al niet te lezen zijn in uitgaven en studies van Seneca's werk, dan krijg je ze wel te horen van classici. Die lijken vaak een hekel te hebben aan schrijvers die niet van volstrekt onbesproken reputatie zijn. Dat is jammer, want met zo'n (voor)oordeel wordt de weg naar de teksten al meteen versperd. In het geval van Seneca is het extra jammer, omdat hij voor moderne lezers heel wat te bieden heeft. Inderdaad, Seneca is geen man van het simpele gelijk, geen man bij wie theorie en praktijk op dezelfde grote hoogte staan. Dat komt vooral door de lastige omstandigheden waaronder hij in Rome moest opereren en de uitdagingen waarmee hij te maken had en die hij niet uit de weg is gegaan.

Tekst 4

Seneca heeft zojuist van Nero het bevel gekregen zelfmoord te plegen.

Ille interritus poscit testamenti tabulas; ac denegante centurione conversus ad amicos, quando meritis eorum referre gratiam prohiberetur, quod unum iam et tamen pulcherrimum habeat, imaginem vitae suae relinquere testatur, cuius si memores essent, bonarum artium famam tam constantis amicitiae laturos. Simul lacrimas eorum modo

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

sermone, modo intentior in modum coërcentis ad firmitudinem revocat, rogitans ubi praecepta sapientiae, ubi tot per annos meditata ratio adversum imminentia? cui enim ignaram fuisse saevitiam Neronis? Neque aliud superesse post matrem fratremque interfectos, quam ut educatoris praeceptorisque necem adiceret.

Ubi haec atque talia velut in commune disseruit, complectitur uxorem, et paululum adversus praesentem fortitudinem mollitus rogat oratque temperaret dolori ne aeternum susciperet, sed in contemplatione vitae per virtutem actae desiderium mariti solaciis honestis toleraret. Illa contra sibi quoque destinatam mortem adseverat manumque percussoris exposcit. Tum Seneca gloriae eius non adversus, simul amore, ne sibi unice dilectam ad iniurias relinqueret, "Vitae" inquit "delenimenta monstraveram tibi, tu mortis decus mavis: non invidebo exemplo. Sit huius tam fortis exitus constantia penes utrosque par, claritudinis plus in tuo fine." Post quae eodem ictu brachia ferro exsolvunt. Seneca, quoniam senile corpus et parco victu tenuatum lenta effugia sanguini praebebat, crurum quoque et poplitum venas abrumpit; saevisque cruciatibus defessus, ne dolore suo animum uxoris infringeret atque ipse visendo eius tormenta ad impatientiam delaberetur, suadet in aliud cubiculum abscedere. Et novissimo quoque momento suppeditante eloquentia advocatis scriptoribus pleraque tradidit, quae in vulgus edita eius verbis invertere supersedeo.

At Nero nullo in Paulinam proprio odio, ac ne glisceret invidia crudelitatis, iubet inhiberi mortem. Hortantibus militibus servi libertique obligant brachia, premunt sanguinem, incertum an ignarae. Nam, ut est vulgus ad deteriora promptum, non defuere qui crederent, donec implacabilem Neronem timuerit, famam sociatae cum marito mortis petivisse, deinde oblata mitiore spe blandimentis vitae evictam; cui addidit paucos postea annos, laudabili in maritum memoria et ore ac membris in eum pallorem albentibus, ut ostentui esset multum vitalis spiritus egestum.

Seneca interim, durante tractu et lentitudine mortis, Statium Annaeum, diu sibi amicitiae fide et arte medicinae probatum, orat provisum pridem venenum, quo damnati publico Atheniensium iudicio exstinguerentur, promeret; adlatumque hausit frustra, frigidus iam artus et cluso corpore adversum vim veneni. Postremo stagnum calidae aquae introiit, respergens proximos servorum addita voce libare se liquorem illum Iovi liberatori. Exim balneo inlatus et vapore eius exanimatus, sine ullo funeris sollemni crematur. Ita codicillis praescripserat, cum etiam tum praedives et praepotens supremis suis consuleret.

Tacitus, Ann. XV, 62-64

Tekst 5

Ook de geschiedschrijver Cassius Dio heeft de dood van Seneca beschreven. Hij schrijft:

Het zou een hele opgave zijn over iedereen die toentertijd de dood vond iets te vermelden. Maar aan Seneca's dood wil ik enige aandacht wijden. Hij wilde dat als het zover was, ook zijn vrouw Paulina de dood zou kiezen. Want, zei hij, hij had "haar geleerd de dood te verachten zodat het ook haar wens was samen met hem afscheid te nemen van het leven." Hij opende zijn aderen en deed dat ook bij haar, maar omdat zijn afscheid van het leven moeizaam verliep, bespoedigden de soldaten zijn einde met als gevolg dat zijn vrouw nog in leven was toen hij overleed. Zo bracht Paulina het er levend

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

van af. Seneca sloeg de hand pas aan zichzelf toen hij het boek waar hij net mee bezig was, had gecorrigeerd, en al zijn andere boeken bij een paar vrienden in veiligheid had gebracht, omdat hij bang was dat Nero ze in handen zou krijgen en laten vernietigen.

Tekst 6

In onderstaande passage legt Seneca Lucilius uit waarom hij uiteindelijk besloten heeft in afzondering te leven: hij wil zijn levenservaring in dienst stellen van toekomstige generaties.

In hoc me recondidi et fores clusi, ut prodesse pluribus possem. Nullus mihi per otium dies exit; partem noctium studiis vindico; non vaco somno sed succumbo, et oculos vigilia fatigatos cadentesque in opere detineo. Secessi non tantum ab hominibus sed a rebus, et in primis a meis rebus: posterorum negotium ago. Illis aliqua quae possint prodesse conscribo; salutares admonitiones, velut medicamentorum utilium compositiones, litteris mando, esse illas efficaces in meis ulceribus expertus, quae etiam si persanata non sunt, serpere desierunt. Rectum iter, quod sero cognovi et lassus errando, aliis monstro. Clamo: 'Vitate quaecumque vulgo placent, quae casus attribuit; ad omne fortuitum bonum suspiciosi pavidique subsistite: et fera et piscis spe aliqua oblectante decipitur. Munera ista fortunae putatis? Insidiae sunt.

Aantekeningen

regel 1	**in hoc** met het volgende doel
	clusi = clausi
	pluribus *Vul aan* **hominibus**
regel 2	**exeo** voorbijgaan
	vaco tijd maken
	succumbo overmand worden door
regel 3	**cado** dichtvallen
	in opere *Verbinden met* **detineo**
	sed = sed etiam
regel 4	**in primis = imprimis**
	posterorum voor toekomstige generaties
regel 5	**admonitio** advies
	velut als waren het
regel 6	**expertus** + *a.c.i.* omdat ik ervaren heb dat
regel 8	**quae** *acc.*
	casus toeval
regel 9	**subsisto ad** weerstand bieden aan
	spes lokmiddel
regel 10	**oblecto** een verleiding vormen
	ista *gesubstantiveerd gebruikt*

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Examen VWO

2007

tijdvak 1
donderdag 24 mei
9.00 - 12.00 uur

Latijn

Bij dit examen hoort een bijlage.

Dit examen bestaat uit 23 vragen en een vertaalopdracht.
Voor dit examen zijn maximaal 76 punten te behalen.
Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring of uitleg gevraagd wordt, worden aan het antwoord meestal geen punten toegekend als deze verklaring of uitleg ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (tekstelementen, redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld één tekstelement wordt gevraagd en je antwoordt met meer dan één tekstelement, dan wordt alleen het eerste tekstelement in de beoordeling meegeteld.

700025-1-003o

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Regel 232 **tot funera**

2p **1** Noteer de twee schokkende gebeurtenissen die de oorzaak zijn geweest van **tot funera.** Beantwoord de vraag in het Nederlands en baseer je antwoord op de teksten die je voor dit examen hebt gelezen.

Regel 229-233 **O** t/m **orbis**

Een commentator zegt over deze regels: “Hier wordt Venus voor het eerst in de Aeneis genoemd evenals haar relatie tot Aeneas. Dit laatste gebeurt niet rechtstreeks.”

‘Dit laatste gebeurt niet rechtstreeks’

2p **2** Citeer het Latijnse tekstelement uit de regels 229-233 dat de relatie van Venus tot Aeneas aangeeft en leg uit welke deze relatie is.

De Engelse dichter Marlowe heeft een *Tragedy of Dido* geschreven. Hierin schrijft hij:

“Er doen vele verhalen de ronde over de val van die stad
en die zijn het nauwelijks over enig punt eens.
Sommigen zeggen dat Antenor de stad verried,
anderen verhalen dat het door Sinons meineed kwam.”

‘Sommigen zeggen dat Antenor de stad verried’

3p **3** a. Leg uit dat het onwaarschijnlijk is dat Antenor de stad verried. Baseer je antwoord op de regels 242-246.

‘anderen verhalen dat het door Sinons meineed kwam’

b. Leg uit welke rol Sinon speelde bij de ondergang van Troje en begin bij zijn eerste optreden in het verhaal. Baseer je antwoord op je kennis van de teksten die je voor dit examen hebt gelezen en gebruik bij voorkeur niet meer dan 50 woorden.

Regel 247 **ille**

2p **4** a. Citeer het Latijnse woord uit het vervolg (t/m regel 252) dat een antithese vormt met **ille**.

Deze antithese wordt behalve door de woordplaatsing ook door het gebruik van een ander stilistisch middel benadrukt.

b. Noteer de naam van dit stilistisch middel.

Regel 255 **serenat** en regel 256 **fatur**

Deze beide werkwoordsvormen staan in dezelfde tijd. Toch is er verschil in het gebruik van deze tijd.

2p **5** Leg dit verschil uit en ga bij je antwoord in op beide vormen.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Regel 264 **moresque viris et moenia ponet**

1p **6** Leg uit waarom de inhoud van deze voorspelling bij keizer Augustus in de smaak zal zijn gevallen.

Regel 261-277
Vergilius verbindt in deze regels twee mythes die eerder niet met elkaar verbonden waren.

3p **7** a. Beschrijf in eigen woorden welke twee mythes het betreft.
b. Leg uit hoe Vergilius deze twee mythes met elkaar verbindt.

Vergilius verbindt in de regels 267-274 ook het mythologische verleden met het historische heden van zijn eigen tijd.
c. Leg dit uit.

Regel 279-281 **Quin** t/m **referet**
Deze voorspelling van Iuppiter komt later uit. In het laatste boek van de Aeneis stelt Iuno echter wel een voorwaarde.

1p **8** Beschrijf in eigen woorden om welke voorwaarde het gaat. Baseer je antwoord op je kennis van de teksten die je voor dit examen hebt gelezen.

Regel 278 **rerum** en regel 282 **rerum**

1p **9** Welke uitspraak is de juiste?

A In beide regels betekent het woord **rerum** heerschappij.
B In beide regels betekent het woord **rerum** wereld.
C In regel 278 betekent het woord **rerum** heerschappij en in regel 282 wereld.
D In regel 278 betekent het woord **rerum** wereld en in regel 282 heerschappij.

Tekst 1 en tekst 2

Tekst 2, regel 60-62 Of was u niet blij met de offers t/m aan u gebracht heeft

1p **10** Citeer het Latijnse tekstelement uit Tekst 1, regel 250-256 dat hiermee inhoudelijk vergelijkbaar is.

Tekst 2, regel 68 Maar t/m Poseidon

1p **11** Citeer het Latijnse tekstelement uit Tekst 1, regel 250-253 dat hiermee inhoudelijk vergelijkbaar is.

Tekst 1, regel 281 **consilia in melius referet**

1p **12** Citeer het tekstelement uit Tekst 2, regel 74-79 dat hiermee inhoudelijk vergelijkbaar is.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 3

Regel 378 **incassumve**

2p **13** Citeer de twee Latijnse woorden uit het voorafgaande (regel 370-377 **At** t/m **coniunx**) die beide duidelijk maken dat het ingrijpen van Vulcanus bij voorbaat **incassum** zou zijn geweest.

Regel 380 wordt door M. d'Hane-Scheltema als volgt vertaald:
"en ook Aeneas' zware taak bracht mij veel verdriet."
In deze vertaling is de grammaticale structuur van het Latijn niet overgenomen.

2p **14** Leg dit uit en ga bij je antwoord in op zowel het Latijn als de vertaling.

In de regels 370-380 komt vertellerscommentaar voor.

2p **15** a. Citeer het desbetreffende Latijnse tekstelement.

Vergilius maakt bij dit vertellerscommentaar gebruik van een stilistisch middel.
b. Noteer de naam van dit stilistisch middel.

2p **16** a. Schrijf regel 380 over en scandeer deze regel.

Het verdriet dat Venus om Aeneas had, wordt benadrukt door het metrum.
b. Leg dit uit.

Regel 382 **eadem venio**

1p **17** Dit Latijnse tekstelement kan, gezien de voorafgaande woorden van Venus, het best worden weergegeven met:

A ik kom langs dezelfde weg
B ik kom met dezelfde dingen
C ik kom nu wél
D ik kom nu zélf

De regels 385-386 (**Aspice** t/m **portis**) worden door P. Schrijvers als volgt vertaald:
"Kijk toch: volkeren spannen samen, steden sluiten de poorten, scherpen hun zwaarden"
In deze vertaling is de grammaticale structuur van het Latijn in twee verschillende opzichten niet overgenomen.

2p **18** Beschrijf in welke twee opzichten de structuur van het Latijn niet is overgenomen.

Regel 395 **ex alto**

1p **19** Leg uit wat Vulcanus met **ex alto** bedoelt.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

1p **20** Welke uitspraak over **fatum** is op grond van de regels 397-399 (**tum** t/m **annos**) de beste?

A De macht van de goden is groter dan die van het **fatum**.
B Wat door het **fatum** bepaald is, gebeurt altijd tot in alle details.
C Wat door het **fatum** bepaald is, kan worden uitgesteld.
D Wat door het **fatum** bepaald is, wordt in speciale gevallen toch niet uitgevoerd.

Regel 405 **optatos dedit amplexus**
Vergelijk de volgende twee vertalingen:
1 "Toen nam hij haar in zijn armen, zoals ze gewenst had" (*P. Schrijvers)*
2 "sloot hij begerig zijn vrouw in de armen" *(M.A. Schwartz)*

2p **21** Leg uit dat in deze twee vertalingen **optatos** verschillend is geïnterpreteerd. Ga bij je antwoord in op beide vertalingen.

Illustratie

De illustratie is het titelblad van een Vergiliuseditie uit 1646. Hierop staan vier afzonderlijke afbeeldingen.
Op afbeelding 1 en afbeelding 3 worden twee werken weergegeven die Vergilius naast de Aeneis heeft geschreven.

2p **22** a. Noteer de Latijnse naam van het werk dat is weergegeven op afbeelding 1 en noteer in het kort waar het werk over gaat.
b. Noteer de Latijnse naam van het werk dat is weergegeven op afbeelding 3 en noteer in het kort waar het werk over gaat.

Op afbeelding 2 en 4 zijn twee belangrijke momenten uit de Aeneis te zien.

1p **23** Noteer de namen van de twee personen op de voorgrond in afbeelding 4.

Tekst 4

Bestudeer Tekst 4 met de inleiding en de aantekeningen.

38p Vertaal de regels 468 t/m 485.

Bronvermelding
Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Bijlage VWO

2007

tijdvak 1

Latijn

Tekstboekje

700025-1-003b

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

De Trojanen hebben schipbreuk geleden voor de kust van Carthago.

223 Et iam finis erat, cum Iuppiter aethere summo
224 despiciens mare velivolum terrasque iacentes
225 litoraque et latos populos, sic vertice caeli
226 constitit et Libyae defixit lumina regnis.
227 Atque illum tales iactantem pectore curas
228 tristior et lacrimis oculos suffusa nitentes
229 adloquitur Venus: 'O qui res hominumque deumque
230 aeternis regis imperiis et fulmine terres,
231 quid meus Aeneas in te committere tantum,
232 quid Troes potuere, quibus tot funera passis
233 cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis?
234 Certe hinc Romanos olim volventibus annis,
235 hinc fore ductores, revocato a sanguine Teucri,
236 qui mare, qui terras omnes dicione tenerent,
237 pollicitus. Quae te, genitor, sententia vertit?
238 Hoc equidem occasum Troiae tristesque ruinas
239 solabar fatis contraria fata rependens;
240 nunc eadem fortuna viros tot casibus actos
241 insequitur. Quem das finem, rex magne, laborum?
242 Antenor potuit mediis elapsus Achivis
243 Illyricos penetrare sinus atque intima tutus
244 regna Liburnorum et fontem superare Timavi,
245 unde per ora novem vasto cum murmure montis
246 it mare proruptum et pelago premit arva sonanti.
247 Hic tamen ille urbem Patavi sedesque locavit
248 Teucrorum et genti nomen dedit armaque fixit
249 Troia, nunc placida compostus pace quiescit:
250 nos, tua progenies, caeli quibus adnuis arcem,
251 navibus (infandum!) amissis unius ob iram
252 prodimur atque Italis longe disiungimur oris.
253 Hic pietatis honos? Sic nos in sceptra reponis?'
254 Olli subridens hominum sator atque deorum
255 vultu, quo caelum tempestatesque serenat,
256 oscula libavit natae, dehinc talia fatur:
257 'Parce metu, Cytherea, manent immota tuorum
258 fata tibi; cernes urbem et promissa Lavini
259 moenia, sublimemque feres ad sidera caeli
260 magnanimum Aenean; neque me sententia vertit.
261 Hic tibi (fabor enim, quando haec te cura remordet,
262 longius et volvens fatorum arcana movebo)
263 bellum ingens geret Italia populosque feroces
264 contundet moresque viris et moenia ponet,
265 tertia dum Latio regnantem viderit aestas

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

266 ternaque transierint Rutulis hiberna subactis.
267 At puer Ascanius, cui nunc cognomen Iulo
268 additur (Ilus erat, dum res stetit Ilia regno),
269 triginta magnos volvendis mensibus orbes
270 imperio explebit, regnumque ab sede Lavini
271 transferet, et Longam multa vi muniet Albam.
272 Hic iam ter centum totos regnabitur annos
273 gente sub Hectorea, donec regina sacerdos
274 Marte gravis geminam partu dabit Ilia prolem.
275 Inde lupae fulvo nutricis tegmine laetus
276 Romulus excipiet gentem et Mavortia condet
277 moenia Romanosque suo de nomine dicet.
278 His ego nec metas rerum nec tempora pono:
279 imperium sine fine dedi. Quin aspera Iuno,
280 quae mare nunc terrasque metu caelumque fatigat,
281 consilia in melius referet, mecumque fovebit
282 Romanos, rerum dominos gentemque togatam.
283 Sic placitum.

Vergilius, Aeneis I, 223-283

Tekst 2

Odysseus wordt al zeven jaar vastgehouden door de nimf Calypso, waardoor hij niet kan terugkeren naar zijn vaderland. Athena beklaagt zich hierover tegenover Zeus.

'Odysseus,
vol verlangen om zelfs maar de rook van zijn land te zien stijgen,
zou het liefst willen sterven. Treft dat, Olympische godheid,
60 u niet diep in het hart? Of was u niet blij met de offers
die bij de schepen der Grieken in ’t breedgebouwd Troje Odysseus
aan u gebracht heeft? Maar waarom koestert u dan zulk een wrok, Zeus?'
Daarop gaf Zeus, de Wolkenvergaarder, Athene ten antwoord:
'Dochter van mij, welk woord ontsnapt aan de haag van je tanden!
65 Hoe zou ik ooit de grote Odysseus vergeten, die allen
ver overtreft in verstand en meer dan de anderen offers
aan de onsterflijken bracht die het ruim van de hemel bewonen.
Maar in zijn toorn blijft volharden de Aardrijkschudder Poseidon
om de Cycloop, die Odysseus het licht van zijn oog heeft benomen, -
70 hem, Polyfemos, een wezen dat zich met goden kan meten,
sterkste van alle Cyclopen. Hem bracht de dochter van Forkos,
heerser over de onmeetbare zee, Thoösa, ter wereld,
die in haar welvende grot het bed had gedeeld met Poseidon.
Sinds die tijd laat Poseidon, de Aardrijkschudder, Odysseus
75 rondzwerven ver van zijn land, maar ziet er van af hem te doden.
Kom nu, laten wij allen ons over een middel beraden
hoe hij naar huis kan komen. Poseidon zal heus wel zijn woede

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

laten bedaren. Want tegen de wil van de andere goden
kan hij, geheel alleen, zich onmogelijk blijven verzetten.'

Homerus, Odyssee 1, 57-79; vertaling H.J. de Roy van Zuijdewijn

Tekst 3

Venus vraagt Vulcanus nieuwe wapens voor Aeneas te vervaardigen.

370 At Venus haud animo nequiquam exterrita mater
371 Laurentumque minis et duro mota tumultu
372 Volcanum adloquitur, thalamoque haec coniugis aureo
373 incipit et dictis divinum aspirat amorem:
374 'Dum bello Argolici vastabant Pergama reges
375 debita casurasque inimicis ignibus arces,
376 non ullum auxilium miseris, non arma rogavi
377 artis opisque tuae, nec te, carissime coniunx,
378 incassumve tuos volui exercere labores,
379 quamvis et Priami deberem plurima natis,
380 et durum Aeneae flevissem saepe laborem.
381 Nunc Iovis imperiis Rutulorum constitit oris:
382 ergo eadem supplex venio et sanctum mihi numen
383 arma rogo, genetrix nato. Te filia Nerei,
384 te potuit lacrimis Tithonia flectere coniunx.
385 Aspice qui coeant populi, quae moenia clausis
386 ferrum acuant portis in me excidiumque meorum.'
387 Dixerat et niveis hinc atque hinc diva lacertis
388 cunctantem amplexu molli fovet. Ille repente
389 accepit solitam flammam, notusque medullas
390 intravit calor et labefacta per ossa cucurrit,
391 non secus atque olim tonitru cum rupta corusco
392 ignea rima micans percurrit lumine nimbos;
393 sensit laeta dolis et formae conscia coniunx.
394 Tum pater aeterno fatur devinctus amore:
395 'Quid causas petis ex alto? Fiducia cessit
396 quo tibi, diva, mei? Similis si cura fuisset,
397 tum quoque fas nobis Teucros armare fuisset;
398 nec pater omnipotens Troiam nec fata vetabant
399 stare decemque alios Priamum superesse per annos.
400 Et nunc, si bellare paras atque haec tibi mens est,
401 quidquid in arte mea possum promittere curae,
402 quod fieri ferro liquidove potest electro,
403 quantum ignes animaeque valent, absiste precando
404 viribus indubitare tuis.' Ea verba locutus
405 optatos dedit amplexus placidumque petivit
406 coniugis infusus gremio per membra soporem.

Vergilius, Aeneis VIII, 370-406

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Illustratie

1

2

3

4

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 4

In een spoedberaad van de Latijnen stelt koning Latinus voor om aan de Trojanen een groot stuk land te geven. Helaas komt dit voorstel te laat, want tijdens het beraad komt het bericht dat de Trojanen de stad aanvallen. In onderstaande tekst reageren de Latijnen op de aanval.

468 Ilicet in muros tota discurritur urbe.
469 Concilium ipse pater et magna incepta Latinus
470 deserit ac tristi turbatus tempore differt
471 multaque se incusat qui non acceperit ultro
472 Dardanium Aenean generumque asciverit urbi.
473 Praefodiunt alii portas aut saxa sudesque
474 subvectant. Bello dat signum rauca cruentum
475 bucina. Tum muros varia cinxere corona
476 matronae puerique, vocat labor ultimus omnes.

De koningin en haar gevolg roepen de hulp in van de godin Pallas Athene:

477 Nec non ad templum summasque ad Palladis arces
478 subvehitur magna matrum regina caterva
479 dona ferens, iuxtaque comes Lavinia virgo,
480 causa mali tanti, oculos deiecta decoros.
481 Succedunt matres et templum ture vaporant
482 et maestas alto fundunt de limine voces:
483 'Armipotens, praeses belli, Tritonia virgo,
484 frange manu telum Phrygii praedonis et ipsum
485 pronum sterne solo portisque effunde sub altis.'

Vergilius, Aeneis XI, 468-485

Aantekeningen

regel 468	**tota urbe** door de hele stad
	discurritur men rent van alle kanten
regel 469-470	**Concilium et magna incepta deserit** (hij) verlaat de vergadering en laat de belangrijke voorstellen die hij daarin gedaan heeft, rusten
regel 471	**multa** veelvuldig
	qui + *conj.* omdat hij
regel 472	**Aenean** *acc. van Aeneas*
	generum *predicatief vertalen*
regel 473	**alii** de andere Latijnen
regel 475	**cingo** bevolken
	corona menigte
regel 477	**Nec non** = Et
	-que namelijk
regel 478	**subvehitur** *onderwerp* regina
	subvehor + *abl.* omhoog rijden vergezeld door

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

regel 479	**comes** *predicatief vertalen*
	Lavinia *dochter van Latinus*
regel 480	**oculos deiecta** de ogen neergeslagen
regel 481	**ture vaporo** met damp van wierook vullen
regel 482	**fundo** laten horen
	limen ingang
regel 483	**Tritonia virgo** Pallas Athene
regel 484	**ipsum** *Vul aan* eum
regel 485	**solum** grond
	effundo ombrengen

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Latijn

Examen VWO

Voorbereidend
Wetenschappelijk
Onderwijs

20 06

Tijdvak 1
Donderdag 1 juni
9.00 – 12.00 uur

Vragenboekje

Voor dit examen zijn maximaal 84 punten te behalen; het examen bestaat uit 26 vragen en een vertaalopdracht.
Voor elk vraagnummer is aangegeven hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring of uitleg gevraagd wordt, worden aan het antwoord meestal geen punten toegekend als deze verklaring of uitleg ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (tekstelementen, redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld één tekstelement wordt gevraagd en je antwoordt met meer dan één tekstelement, dan wordt alleen het eerste tekstelement in de beoordeling meegeteld.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1 Inleiding op de 2e Punische Oorlog

Regel 1-3 In parte *t/m* gessere

2p **1** ☐ Beschrijf op grond van deze regels in eigen woorden in welk opzicht het werk van Livius verschilt van dat van *plerique rerum scriptores* (regel 2). Betrek in je antwoord zowel het werk van Livius als dat van *plerique rerum scriptores.*

Regel 6-7 ut propius periculum fuerint qui vicerunt

1p **2** ☐ Op welke historische gebeurtenis is dit vooral een toespeling?

Regel 9 avareque

1p **3** ☐ Citeer uit het vervolg het Latijnse tekstelement dat een voorbeeld van *avare* bevat.

Regel 11 exercitum eo traiecturus

Uit het vervolg is af te leiden welke bedoeling hij daarmee op korte termijn had.

1p **4** ☐ Citeer het desbetreffende Latijnse tekstelement.

Regel 12 se

1p **5** ■ *se* verwijst naar:

- **A** Hannibalem (regel 9)
- **B** Hamilcari (regel 10)
- **C** exercitum (regel 11)
- **D** populo Romano (regel 12)

Regel 13-14 Siciliam *t/m* concessam

Deze woorden worden door H.W.A. van Rooijen-Dijkman als volgt vertaald:
"Sicilië was, zo verklaarde hij, te snel opgegeven, toen nog niet alle hoop verloren was"
In het Latijn heeft *celeri* een andere grammaticale functie dan 'snel' in de vertaling.

3p **6** ☐ a. Leg dit uit en ga bij je antwoord in op zowel het Latijn als de vertaling.
b. Op grond van welk grammaticaal gegeven in het Latijn is in de vertaling 'zo verklaarde hij' toegevoegd?

In de regels 1-15 worden de volgende drie oorlogen genoemd: bellum maxime omnium memorabile (regel 2); primo Punico bello (regel 6); Africo bello (regel 11)

2p **7** ☐ a. Schrijf deze drie oorlogen in chronologische volgorde op; begin met de oorlog die het eerst plaats vond.
Africo bello (regel 11)
b. Welke twee groepen stonden er tegenover elkaar in deze oorlog?

De lezer verwacht dat in de hernieuwde oorlog tegen de Romeinen Hamilcar de opperbevelhebber zal worden.

2p **8** ☐ Leg uit waarom hij dat niet werd en citeer ter ondersteuning van je antwoord een Latijns tekstelement uit de regels 16-19.

Tekst 2 De tocht over de Alpen

Regel 1 barbaris

1p **9** ■ Met welk woord uit het vervolg worden dezelfde personen aangeduid?

- **A** hominum (regel 2)
- **B** montani (regel 2)
- **C** latrocinii (regel 3)
- **D** progressi (regel 4)

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Ook de Griekse geschiedschrijver Polybius heeft de tocht van Hannibal over de Alpen beschreven. In zijn verslag staat o.a.:
"De volgende dag, toen de vijanden geweken waren, herenigde Hannibal zijn troepen met de ruiters en de lastdieren en rukte hij op naar de hoogste toppen van de Alpen, terwijl hij niet meer met het gehele leger van de vijanden slaags raakte, maar door hen op bepaalde onderdelen van zijn colonne en op bepaalde plekken werd lastig gevallen."

'herenigde Hannibal zijn troepen met de ruiters en de lastdieren'

2p **10** ☐ a. Citeer het Latijnse tekstelement uit de regels 1-5 (t/m *fecissent*) dat hiermee inhoudelijk vergelijkbaar is.

Regel 3-4 modo in primum, modo in novissimum agmen

b. Citeer het tekstelement uit de geciteerde passage van Polybius dat hiermee inhoudelijk overeenkomt.

Regel 6 quia insuetis adeundi propius metus erat
Vergelijk de volgende twee vertalingen:
1 omdat die angstig uit de buurt bleven van deze ongewone beesten (*H.W.A. van Rooijen-Dijkman*)
2 omdat zij, niet gewend aan die dieren, hen niet durfden te naderen (*W.P. Theunissen*)

2p **11** ☐ Welk van beide vertalingen van *insuetis* geeft het Latijn het beste weer? Licht je antwoord toe.

Regel 8 ducentium

1p **12** ■ Dit woord verwijst naar:

A Carthaagse gidsen
B Carthaagse leiders
C inheemse gidsen
D inheemse leiders

Regel 12-13 Per *t/m* emineret
Deze regels worden door H.W.A. van Rooijen-Dijkman als volgt vertaald:
"Alles was bedekt met sneeuw toen het kamp bij dageraad werd opgebroken. Traag marcheerde de colonne voort en de lusteloosheid en wanhoop waren van alle gezichten te lezen."
'toen het kamp bij dageraad werd opgebroken'

1p **13** ☐ Citeer het Latijnse tekstelement waarvan dit de weergave is.

Regel 15 ostentat *en* regel 20 sunt
Het praesens van deze twee werkwoordsvormen heeft verschillende functies.

2p **14** ☐ Leg het verschil in functie van het praesens uit. Ga bij je antwoord in op beide vormen.

Regel 13-22 praegressus *t/m* occiderent
In deze regels wordt de toespraak van Hannibal in de indirecte rede weergegeven.

1p **15** ☐ Citeer van de toespraak van Hannibal het eerste woord van de indirecte rede.

Regel 18-22 Procedere *t/m* occiderent
De afdaling was erg moeilijk. Toch was hij in een bepaald opzicht gemakkelijker dan de beklimming.

1p **16** ☐ In welk opzicht? Beantwoord de vraag in het Nederlands.

Tekst 3 Redevoering van Hanno

Regel 6-7 neminem *t/m* insigne

3p **17** ☐ Leg in eigen woorden uit hoe deze toevoeging binnen de redenering van Mago past. Gebruik bij voorkeur niet meer dan 40 woorden.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Regel 13-16 Quid *t/m* curia
In deze regels gebruikt Himilco een beledigende aanduiding voor Hanno.
2p **18** ☐ a. Citeer het desbetreffende Latijnse tekstelement.
In de regels 20-27 (*Respondeam* t/m *evadat*) reageert Hanno op deze beledigende aanduiding door een minachtende term voor de *factio Barcina* te gebruiken.
b. Citeer het desbetreffende Latijnse tekstelement.

Regel 26-27 vereor ne haec quoque laetitia luxuriet nobis ac vana evadat
In de regels 43-47 (*Nunquam* t/m *nemo*) licht Hanno deze angst toe aan de hand van het verloop van de Eerste Punische Oorlog.
1p **19** ☐ Citeer het Latijnse tekstelement uit de regels 43-47 dat een concretisering is van *vana evadat*.

In de regels 28-29 (*Occidi* t/m *date*) wordt er een spreker in de 1e persoon enkelvoud opgevoerd.
2p **20** ☐ a. Noteer de naam van deze spreker.
b. Leg uit dat de woorden *praedae videlicet plena et commeatuum* (regel 29) niet aan de bij a. bedoelde spreker kunnen worden toegeschreven.

In een passage voorafgaand aan Tekst 3 merkte Mago op dat de Bruttiërs en Apuliërs evenals een deel van de Samnieten en Lucaniërs naar de Puniërs waren overgelopen.
2p **21** ☐ a. Citeer het Latijnse tekstelement uit de regels 27-35 (*Quae* t/m *transfugerit*) waarmee Hanno deze opmerking van Mago samenvat.
b. Welk argument stelt Hanno tegenover deze opmerking van Mago? Beantwoord de vraag in het Nederlands en baseer je antwoord op de regels 30-35 (*Et* t/m *transfugerit*).

Regel 42 [Punico]
Sommige uitgevers willen dit woord schrappen. Andere uitgevers willen *Punico* handhaven in de tekst.
1p **22** ☐ Geef een argument voor de handhaving van *Punico* in de tekst en betrek in je antwoord de term *patres conscripti* (regel 17).

3p **23** ☐ a. Citeer het Latijnse tekstelement uit de regels 36-49 waarin Hanno zijn conclusie formuleert over het effect van Hannibals militaire acties voor de Carthagers.
Uit de regels 36-49 blijkt hoe Hanno op grond van die conclusie oordeelt over het advies dat Mago eerder in de tekst heeft gegeven.
b. Beschrijf beknopt in eigen woorden het oordeel van Hanno.

In de regels 45-49 (*Quod si* t/m *mittenda esse*) gebruikt Hanno een verhullende omschrijving voor een nederlaag.
1p **24** ☐ Citeer het desbetreffende Latijnse tekstelement.

Tekst 3 en tekst 4

Vergelijk Tekst 3, regel 17-23 (*Tum* t/m *finiet*) met Tekst 4, regel 3-9 (Hanno t/m overwinning).
Machiavelli geeft in Tekst 4 een parafraserende samenvatting van de tekst van Livius.
1p **25** ☐ Formuleer in eigen woorden welke door Hanno uitgesproken mening over de oorlog in Tekst 3, regel 17-23 (*Tum* t/m *finiet*) niet voorkomt in Tekst 4, regel 3-9 (Hanno t/m overwinning).

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Vergelijk Tekst 3, regel 24-30 (*mihi* t/m *peteres*) met Tekst 4, regel 3-9 (Hanno t/m overwinning).
In beide passages komt het oordeel van Hanno over de situatie na de overwinning bij Cannae naar voren.

2p **26** ☐ Formuleer in eigen woorden op welk punt dit oordeel van Hanno in beide passages overeenkomt.

Tekst 5

42p ☐ Bestudeer Tekst 5 met de inleiding en de aantekeningen.
Vertaal de regels 1 t/m 2 en 7 t/m 15.

Einde

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Latijn

Examen VWO

Voorbereidend
Wetenschappelijk
Onderwijs

20 06

Tijdvak 1
Donderdag 1 juni
9.00 – 12.00 uur

Tekstboekje

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1 Inleiding op de 2e Punische Oorlog

In parte operis mei licet mihi praefari, quod in principio summae totius professi plerique sunt rerum scriptores, bellum maxime omnium memorabile quae unquam gesta sint me scripturum, quod Hannibale duce Carthaginienses cum populo Romano gessere. Nam neque validiores opibus ullae inter se civitates gentesque contulerunt arma neque his ipsis tantum unquam virium aut roboris fuit; et haud ignotas belli artes inter sese sed expertas primo Punico conferebant bello, et adeo varia fortuna belli ancepsque Mars fuit ut propius periculum fuerint qui vicerunt. Odiis etiam prope maioribus certarunt quam viribus, Romanis indignantibus quod victoribus victi ultro inferrent arma, Poenis quod superbe avareque crederent imperitatum victis esse. Fama est etiam Hannibalem annorum ferme novem, pueriliter blandientem patri Hamilcari, ut duceretur in Hispaniam, cum perfecto Africo bello exercitum eo traiecturus sacrificaret, altaribus admotum tactis sacris iure iurando adactum se, cum primum posset, hostem fore populo Romano. Angebant ingentis spiritus virum Sicilia Sardiniaque amissae: nam et Siciliam nimis celeri desperatione rerum concessam et Sardiniam inter motum Africae fraude Romanorum, stipendio etiam insuper imposito, interceptam.
His anxius curis ita se Africo bello, quod fuit sub recentem Romanam pacem per quinque annos, ita deinde novem annis in Hispania augendo Punico imperio gessit, ut appareret maius eum quam, quod gereret, agitare in animo bellum et, si diutius vixisset, Hamilcare duce Poenos arma Italiae inlaturos fuisse, quae Hannibalis ductu intulerunt.

Livius, AUC XXI, 1-2.2

Tekst 2 De tocht over de Alpen

Postero die iam segnius intercursantibus barbaris iunctae copiae saltusque haud sine clade, maiore tamen iumentorum quam hominum pernicie, superatus. Inde montani pauciores iam et latrocinii magis quam belli more concursabant modo in primum, modo in novissimum agmen, utcumque aut locus opportunitatem daret aut progressi morative aliquam occasionem fecissent. Elephanti sicut per artas vias magna mora agebantur, ita tutum ab hostibus, quacumque incederent, quia insuetis adeundi propius metus erat, agmen praebebant. Nono die in iugum Alpium perventum est per invia pleraque et errores, quos aut ducentium fraus aut, ubi fides iis non esset, temere initae valles a coniectantibus iter faciebant. Biduum in iugo stativa habita fessisque labore ac pugnando quies data militibus; iumentaque aliquot, quae prolapsa in rupibus erant, sequendo vestigia agminis in castra pervenere. Fessis taedio tot malorum nivis etiam casus, occidente iam sidere Vergiliarum, ingentem terrorem adiecit. Per omnia nive oppleta cum signis prima luce motis segniter agmen incederet pigritiaque et desperatio in omnium voltu emineret, praegressus signa Hannibal in promunturio quodam, unde longe ac late prospectus erat, consistere iussis militibus Italiam ostentat subiectosque Alpinis montibus Circumpadanos campos, moeniaque eos tum transcendere non Italiae modo, sed etiam urbis Romanae; cetera plana, proclivia fore; uno aut summum altero proelio arcem et caput Italiae in manu ac potestate habituros. Procedere inde agmen coepit iam nihil ne hostibus quidem praeter parva furta per occasionem temptantibus. Ceterum iter multo quam in adscensu fuerat - ut pleraque Alpium ab Italia sicut breviora ita arrectiora sunt - difficilius fuit; omnis enim ferme via praeceps, angusta, lubrica erat, ut neque sustinere se ab lapsu possent nec, qui paulum titubassent, haerere adflicti vestigio suo, aliique super alios et iumenta in homines occiderent.

Livius, AUC XXI, 35

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 3 Redevoering van Hanno

Mago heeft in Carthago zojuist het nieuws van de overwinning verteld.

Ten bewijze van deze blijde tijdingen liet Mago daarop in de voorhal van het senaatsgebouw gouden ringen uitstrooien. Volgens sommige geschiedschrijvers was de stapel zo groot dat meer dan drie schepels werden gemeten, maar volgens de mondelinge overlevering, die dichter bij de waarheid komt, was de hoeveelheid niet meer dan één schepel.

Adiecit deinde verbis, quo maioris cladis indicium esset, neminem nisi equitem, atque eorum ipsorum primores, id gerere insigne. Summa fuit orationis, quo propius spem belli perficiendi sit, eo magis omni ope iuvandum Hannibalem esse; procul enim ab domo militiam esse, in media hostium terra; magnam vim frumenti pecuniae absumi, et tot acies, ut hostium exercitus delesse, ita victoris etiam copias parte aliqua minuisse; mittendum igitur supplementum esse, mittendam in stipendium pecuniam frumentumque tam bene meritis de nomine Punico militibus. Secundum haec dicta Magonis laetis omnibus, Himilco, vir factionis Barcinae, locum Hannonis increpandi esse ratus, "Quid est, Hanno?" inquit; "etiam nunc paenitet belli suscepti adversus Romanos? Iube dedi Hannibalem; veta in tam prosperis rebus grates deis immortalibus agi; audiamus Romanum senatorem in Carthaginiensium curia."

Tum Hanno: "Tacuissem hodie, patres conscripti, ne quid in communi omnium gaudio minus laetum, quod esset vobis, loquerer; nunc interroganti senatori, paeniteatne adhuc suscepti adversus Romanos belli, si reticeam, aut superbus aut obnoxius videar, quorum alterum est hominis alienae libertatis obliti, alterum suae. Respondeam" inquit "Himilconi non desisse paenitere me belli neque desiturum ante invictum vestrum imperatorem incusare quam finitum aliqua tolerabili condicione bellum videro; nec mihi pacis antiquae desiderium ulla alia res quam pax nova finiet. Itaque ista, quae modo Mago iactavit, Himilconi ceterisque Hannibalis satellitibus iam laeta sunt: mihi possunt laeta esse, quia res bello bene gestae, si volumus fortuna uti, pacem nobis aequiorem dabunt; nam si praetermittimus hoc tempus, quo magis dare quam accipere possumus videri pacem, vereor ne haec quoque laetitia luxuriet nobis ac vana evadat. Quae tamen nunc quoque qualis est? Occidi exercitus hostium; mittite milites mihi. Quid aliud rogares, si esses victus? Hostium cepi bina castra, praedae videlicet plena et commeatuum; frumentum et pecuniam date. Quid aliud, si spoliatus, si exutus castris esses, peteres? Et ne omnia ipse mirer – mihi quoque enim, quoniam respondi Himilconi, interrogare ius fasque est – velim seu Himilco seu Mago respondeat, cum ad internecionem Romani imperii pugnatum ad Cannas sit constetque in defectione totam Italiam esse, primum, ecquis Latini nominis populus defecerit ad nos, deinde, ecquis homo ex quinque et triginta tribubus ad Hannibalem transfugerit."

Cum utrumque Mago negasset, "Hostium quidem ergo" inquit "adhuc nimis multum superest. Sed multitudo ea quid animorum quidve spei habeat, scire velim."

Cum id nescire Mago diceret, "Nihil facilius scitu est" inquit. "Ecquos legatos ad Hannibalem Romani miserunt de pace? Ecquam denique mentionem pacis Romae factam esse allatum ad vos est?"

Cum id quoque negasset, "Bellum igitur" inquit "tam integrum habemus quam habuimus, qua die Hannibal in Italiam est transgressus. Quam varia victoria priore [Punico] bello fuerit plerique qui meminerimus supersumus. Nunquam terra marique magis prosperae res nostrae visae sunt quam ante consules C. Lutatium et A. Postumium fuerunt; Lutatio et Postumio consulibus devicti ad Aegates insulas sumus. Quod si, id quod di omen avertant, nunc quoque fortuna aliquid variaverit, tum pacem speratis cum vincemur, quam nunc cum vincimus dat nemo? Ego, si quis de pace consulet seu deferenda hostibus seu accipienda, habeo quid sententiae dicam; si de iis quae Mago postulat refertis, nec victoribus mitti attinere puto et frustrantibus nos falsa atque inani spe multo minus censeo mittenda esse."

Livius, AUC XXIII, 12.1–13.5

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 4

De volgende passage is afkomstig uit de 'Discorsi' van N. Machiavelli (1469-1527). Hij vergelijkt de eigentijdse geschiedenis van Italië met de geschiedenis van het oude Rome. In onderstaande passage noemt hij als voorbeeld de situatie na de slag bij Cannae.

Nadat Hannibal de Romeinen vernietigd had bij Cannae, stuurde hij boodschappers naar Carthago om het nieuws van de overwinning te brengen en om ondersteuning te vragen. De senaat overlegde over de te nemen besluiten. Hanno, een oude, wijze Carthaagse burger, stelde voor verstandig gebruik te maken van deze overwinning, en vrede te sluiten met de Romeinen nu men dat als overwinnaar op gunstige voorwaarden kon doen, en niet te wachten tot men die na een nederlaag zou moeten sluiten. Het streven van de Carthagers diende erop gericht te zijn de Romeinen aan het verstand te brengen dat zij tegen hen opgewassen waren; en ze mochten niet riskeren die overwinning teniet te doen door te streven naar een nog grotere overwinning. Dit advies werd niet opgevolgd, maar wel door de Carthaagse senaat als juist onderkend toen het daar te laat voor was.

N. Machiavelli, Discorsi II, 27.5-8

Tekst 5

Tijdens de belegering van Saguntum door Hannibal raadt een Spanjaard uit het leger van Hannibal de inwoners van Saguntum aan om zich aan Hannibal over te geven. Hij spreekt de volgende woorden:

"Postquam nec ab Romanis vobis ulla est spes nec vestra vos iam arma aut moenia satis defendunt, pacem affero ad vos magis necessariam quam aequam.
Op die vrede is alleen dan hoop als jullie het aanbod dat Hannibal jullie als overwinnaar doet, als overwonnenen zullen accepteren en niet als schade zullen beschouwen wat jullie verliezen – alles is immers bezit van de overwinnaar –, maar wat jullie wordt overgelaten, als geschenk zullen zien.
Urbem vobis, quam ex magna parte dirutam, captam fere totam habet, adimit; agros relinquit, locum assignaturus in quo novum oppidum aedificetis. Aurum et argentum omne, publicum privatumque, ad se iubet deferri: corpora vestra coniugum ac liberorum vestrorum servat inviolata, si inermes cum binis vestimentis velitis ab Sagunto exire. Haec victor hostis imperat; haec quamquam sunt gravia atque acerba, fortuna vestra vobis suadet. Equidem haud despero, cum omnium potestas ei facta sit, aliquid ex his rebus remissurum. Sed vel haec patienda censeo potius quam trucidari corpora vestra, rapi trahique ante ora vestra coniuges ac liberos belli iure sinatis."

Livius, AUC XXI, 13

Aantekeningen

regel 1	**postquam** aangezien
	ab van de kant van
regel 7	**Urbem** *t/m* **adimit** *onderwerp: Hannibal*
	ex magna parte grotendeels
	captam *Lees* et quam captam
regel 8	**relinquo** laten houden
regel 10	**coniugum ac liberorum** *Lees* et corpora coniugum ac liberorum
	servo laten

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

regel 12	**fortuna vestra** jullie eigen belang
regel 12-13	**cum** *t/m* **sit** wanneer hij alles in zijn macht zal hebben
regel 13	**remissurum** *Lees* eum remissurum esse
	remitto verzachten
	vel zelfs
	patienda *Lees* patienda esse
regel 14-15	**quam** *t/m* **sinatis** *Lees* quam ut sinatis trucidari corpora vestra, rapi trahique ante ora vestra coniuges ac liberos belli iure

Einde

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Latijn

Examen VWO

Voorbereidend
Wetenschappelijk
Onderwijs

20 06

Tijdvak 2
Woensdag 21 juni
9.00 – 12.00 uur

Vragenboekje

Voor dit examen zijn maximaal 78 punten te behalen; het examen bestaat uit 28 vragen en een vertaalopdracht.
Voor elk vraagnummer is aangegeven hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring of uitleg gevraagd wordt, worden aan het antwoord meestal geen punten toegekend als deze verklaring of uitleg ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (tekstelementen, redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld één tekstelement wordt gevraagd en je antwoordt met meer dan één tekstelement, dan wordt alleen het eerste tekstelement in de beoordeling meegeteld.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1 Rede van Scipio

Regel 1 Ne genus belli neve hostem ignoretis
Deze woorden worden door H.W.A. van Rooijen-Dijkman als volgt vertaald:
"Allereerst dienen jullie te beseffen wat voor oorlog dit is en tegen welke vijand hij wordt gevoerd."

1p **1** ☐ Noteer het Latijnse tekstelement waarop de vertaling 'dienen jullie te beseffen' is gebaseerd.

Regel 2-3 capta *t/m* Sardiniam

1p **2** ☐ Leg uit in welk opzicht deze voorstelling van zaken onjuist is.

Regel 7-8 At *t/m* possit
In deze zin geeft Scipio niet zijn eigen mening weer.

1p **3** ☐ Leg uit waarom hij deze zin dan toch in zijn rede opneemt.

3p **4** ☐ a. Citeer het Latijnse tekstelement uit de regels 11-15 (*Cum* t/m *conficere*) dat verwijst naar de aanleiding voor deze oorlog.
b. Beschrijf de aanleiding voor deze oorlog op grond van je kennis van de historische situatie. Verwerk hierbij je antwoord op a. en gebruik bij voorkeur niet meer dan 50 woorden.

Tekst 2 Rede van Hannibal

Regel 2-3 praemia *t/m* solent

1p **5** ■ Dit Latijnse tekstelement komt inhoudelijk het meest overeen met:
A de grootst denkbare beloningen
B redelijke beloningen
C volkomen onverwachte beloningen
D volkomen verdiende beloningen

1p **6** ■ Welke woorden passen het best op de plaats van de dubbele punt in regel 5 na *essent*?
A en nu
B maar nu
C omdat nu
D want nu

Regel 7-8 Satis *t/m* vidistis
Deze woorden worden door H.W.A. van Rooijen-Dijkman als volgt vertaald:
"Tot nu toe hebben jullie in het woeste bergland van Lusitanië en Celtiberië alleen maar jacht gemaakt op vee en geen enkel profijt gezien van al je inspanningen en risico's."
De structuur van de vertaling wijkt af van die van het Latijn.

2p **7** ☐ Leg dit uit en ga bij je antwoord in op zowel het Latijn als de vertaling.

In de regels 11-14 (*Nec* t/m *comparandi sint*) gebruikt Livius een metafoor om de reputatie van de Romeinen aan te duiden.

1p **8** ☐ Noteer deze metafoor door het desbetreffende Latijnse woord te citeren.

Regel 15 cum illa virtute, cum illa fortuna

2p **9** ☐ Citeer het Latijnse tekstelement uit het vervolg (t/m *ducem* regel 18) dat hiervan een voorbeeld is.

Uit de regels 14-18 (*Ut* t/m *ducem*) kan men afleiden in welk jaar Hamilcar naar Spanje zou zijn overgestoken.

1p **10** ☐ In welk jaar zou deze oversteek hebben plaatsgevonden? Noteer bij wijze van antwoord het desbetreffende jaartal.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Regel 21-22 Cui *t/m* consul

1p **11** ☐ Citeer het Latijnse tekstelement uit het voorafgaande (vanaf *Nam* regel 13) waarvan dit de uitwerking is.

De regels 13-18 (*Nam* t/m *ducem*) en 18-27 (*An* t/m *ignorantesque*) bevatten ieder een contrast.

2p **12** ☐ a. Noteer om welk contrast het gaat in de regels 13-18. Beantwoord de vraag in het Nederlands.
b. Noteer om welk contrast het gaat in de regels 18-27. Beantwoord de vraag in het Nederlands.

Regel 39 Ad Hiberum est Saguntum?
Een geleerde heeft de tekst veranderd in: At non ad Hiberum est Saguntum.

1p **13** ☐ Leg uit waarom de strekking van de tekst hierdoor niet verandert.

1p **14** ☐ Wie wordt er door Hannibal vanaf *Parum* (regel 39) toegesproken? Beantwoord de vraag in het Nederlands.

Hannibal maakt in zijn rede tot zijn soldaten gebruik van de begrippen *facile* (gemakkelijk), *iustum* (gerechtvaardigd), *utile* (voordelig) en *necessarium* (onvermijdelijk).
Aan het begin en einde van zijn rede komt het begrip *necessarium* aan de orde.

2p **15** ☐ Zet de overige drie begrippen (*facile, iustum, utile*) in de volgorde waarin ze in de tekst aan de orde komen.

Een bekend retorisch middel is het verschijnsel dat een spreker zijn eigen woorden verbetert.
Ook Hannibal maakt gebruik van dit middel in de regels 37-43 (*Circumscribit* t/m *vindicarimus*).

1p **16** ☐ Noteer zowel de oorspronkelijke bewering van Hannibal als zijn verbetering. Citeer bij wijze van antwoord de desbetreffende Latijnse tekstelementen.

Tekst 1 en tekst 2

Zowel Scipio (in Tekst 1) als Hannibal (in Tekst 2, regel 28-37 t/m *censet*) brengt *spes* van de Carthagers ter sprake.

2p **17** ☐ a. Beschrijf in eigen woorden het standpunt van Scipio wat betreft *spes* en zijn argumentatie daarbij. Gebruik bij voorkeur niet meer dan 30 woorden.
b. Beschrijf in eigen woorden het standpunt van Hannibal wat betreft *spes* en zijn argumentatie daarbij. Gebruik bij voorkeur niet meer dan 30 woorden.

Tekst 3 Vorstelijk gedrag van Scipio

Regel 4 parentibus *t/m* accitis
Uit het vervolg blijkt dat er nog meer mensen zijn gekomen.

1p **18** ☐ Citeer het Latijnse tekstelement uit de regels 16-23 (*Cum* t/m *Allucio*) dat die andere mensen aanduidt.

Regel 7-8 tibi eam cordi esse

1p **19** ☐ Citeer het Latijnse tekstelement uit het voorafgaande dat hiermee inhoudelijk overeenkomt.

Let op: de laatste vragen van dit examen staan op de volgende pagina.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Regel 9 sponsam *en* regel 10 sponsa
Deze woorden verwijzen niet naar dezelfde persoon.

2p **20** ☐ a. Naar wie verwijst *sponsam* (regel 9)? Beantwoord de vraag in het Nederlands.
b. Naar wie verwijst *sponsa* (regel 10)? Beantwoord de vraag in het Nederlands.

Regel 11 qua

1p **21** ☐ Noteer het Latijnse woord waarnaar *qua* verwijst.

1p **22** ■ Welke van de volgende vormen van de coniunctivus is als een irrealis gebruikt?

A converteret (regel 2)
B faceret (regel 8)
C liceret (regel 8)
D posset (regel 12)

Regel 13 si me virum bonum credis esse

1p **23** ☐ Welke kwalificatie van Scipio geeft Allucius later? Beantwoord de vraag door het citeren van het desbetreffende Latijnse tekstelement uit de regels 22–28 (*Scipio* t/m *revertit*).

Regel 17 sibi *en* regel 19 sibi
Deze woorden verwijzen niet naar dezelfde personen.

2p **24** ☐ a. Naar wie verwijst *sibi* in regel 17? Beantwoord de vraag in het Nederlands.
b. Naar wie verwijst *sibi* in regel 19? Beantwoord de vraag in het Nederlands.

Regel 20 auri pondus

3p **25** ☐ Leg uit dat *auri pondus* tweemaal van bestemming verandert. Vermeld in je antwoord ook de oorspronkelijke bestemming.

Regel 21 eius rei

1p **26** ■ De betekenis hiervan is:

A het beschermen van de kuisheid van het meisje
B het in ontvangst nemen van het geld
C het vrijlaten van de ouders van het meisje
D het vrijlaten van het meisje

Regel 27 clientium

1p **27** ☐ Citeer uit de regels 1-5 het Latijnse tekstelement dat aannemelijk maakt dat Allucius over clientes kon beschikken.

Ook een voorloper van Livius, de historicus Valerius Antias, heeft deze gebeurtenis beschreven. Hij schrijft o.a. ‘dat dat gevangen genomen meisje niet teruggegeven werd, maar dat zij door Scipio werd vastgehouden en dat hij een seksuele relatie met haar had.’ Ook andere schrijvers geven een dergelijke versie van het verhaal. Hoewel Livius deze andere versie heeft gekend, kiest hij zelf voor een andere versie.

1p **28** ☐ Leg uit dat de keuze van Livius te maken heeft met het doel waarmee hij *Ab urbe condita* heeft geschreven.

Tekst 4

Bestudeer Tekst 4 met de inleiding en de aantekeningen.

39p ☐ Vertaal de regels 1 t/m 11.

Einde

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Latijn

Examen VWO

Voorbereidend
Wetenschappelijk
Onderwijs

20 06

Tijdvak 2
Woensdag 21 juni
9.00 – 12.00 uur

Tekstboekje

600063-2-03t

Begin

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1 Rede van Scipio

Scipio spreekt tot zijn soldaten voor de slag bij de Ticinus.

Ne genus belli neve hostem ignoretis, cum iis est vobis, milites, pugnandum, quos terra marique priore bello vicistis, a quibus stipendium per viginti annos exegistis, a quibus capta belli praemia Siciliam ac Sardiniam habetis. Erit igitur in hoc certamine is vobis illisque animus, qui victoribus et victis esse solet. Nec nunc illi, quia audent, sed quia necesse est, pugnaturi sunt, qui plures paene perierint quam supersint; nisi creditis, qui exercitu incolumi pugnam detractavere, eos duabus partibus peditum equitumque in transitu Alpium amissis plus spei nactos esse. At enim pauci quidem sunt, sed vigentes animis corporibusque, quorum robora ac vires vix sustinere vis ulla possit. Effigies immo, umbrae hominum, fame, frigore, inluvie, squalore enecti, contusi ac debilitati inter saxa rupesque; ad hoc praeusti artus, nive rigentes nervi, membra torrida gelu, quassata fractaque arma, claudi ac debiles equi. Cum hoc equite, cum hoc pedite pugnaturi estis; reliquias extremas hostis, non hostem habetis, ac nihil magis vereor quam ne cui, vos cum pugnaveritis, Alpes vicisse Hannibalem videantur. Sed ita forsitan decuit, cum foederum ruptore duce ac populo deos ipsos sine ulla humana ope committere ac profligare bellum, nos, qui secundum deos violati sumus, commissum ac profligatum conficere.

Livius, AUC XXI, 40.5-11

Tekst 2 Rede van Hannibal

Hannibal spreekt tot zijn soldaten voor de slag bij de Ticinus.

Hic vincendum aut moriendum, milites, est, ubi primum hosti occurristis. Et eadem fortuna, quae necessitatem pugnandi imposuit, praemia vobis ea victoribus proponit, quibus ampliora homines ne ab dis quidem immortalibus optare solent. Si Siciliam tantum ac Sardiniam parentibus nostris ereptas nostra virtute reciperaturi essemus, satis tamen ampla pretia essent: quidquid Romani tot triumphis partum congestumque possident, id omne vestrum cum ipsis dominis futurum est; in hanc tam opimam mercedem, agite dum, dis bene iuvantibus arma capite. Satis adhuc in vastis Lusitaniae Celtiberiaeque montibus pecora consectando nullum emolumentum tot laborum periculorumque vestrorum vidistis; tempus est iam opulenta vos ac ditia stipendia facere et magna operae pretia mereri, tantum itineris per tot montes fluminaque et tot armatas gentes emensos. Hic vobis terminum laborum fortuna dedit; hic dignam mercedem emeritis stipendiis dabit. Nec, quam magni nominis bellum est, tam difficilem existimaritis victoriam fore; saepe et contemptus hostis cruentum certamen edidit et incliti populi regesque perlevi momento victi sunt. Nam dempto hoc uno fulgore nominis Romani, quid est cur illi vobis comparandi sint? Ut viginti annorum militiam vestram cum illa virtute, cum illa fortuna taceam, ab Herculis columnis, ab Oceano terminisque ultimis terrarum per tot ferocissimos Hispaniae et Galliae populos vincentes huc pervenistis; pugnabitis cum exercitu tirone, hac ipsa aestate caeso, victo, circumsesso a Gallis, ignoto adhuc duci suo ignorantique ducem. An me in praetorio patris, clarissimi imperatoris, prope natum, certe eductum, domitorem Hispaniae Galliaeque, victorem eundem non Alpinarum modo gentium sed ipsarum, quod multo maius est, Alpium, cum semenstri hoc conferam duce, desertore exercitus sui? Cui si quis demptis signis Poenos Romanosque hodie ostendat, ignoraturum certum habeo, utrius exercitus sit consul. Non ego illud parvi aestimo, milites, quod nemo est vestrum, cuius non ante oculos ipse saepe militare aliquod ediderim facinus, cui non idem ego virtutis spectator ac testis notata temporibus locisque referre sua possim decora. Cum laudatis a me miliens donatisque, alumnus prius omnium vestrum quam imperator, procedam in aciem adversus ignotos inter se ignorantesque.
Quocumque circumtuli oculos, plena omnia video animorum ac roboris, veteranum peditem, generosissimarum gentium equites frenatos infrenatosque, vos socios fidelissimos fortissimosque, vos, Carthaginienses, cum ob patriam, tum ob iram iustissimam pugnaturos.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Inferimus bellum infestisque signis descendimus in Italiam, tanto audacius fortiusque pugnaturi quam hostis, quanto maior spes, maior est animus inferentis vim quam arcentis. Accendit praeterea et stimulat animos dolor, iniuria, indignitas. Ad supplicium depoposcerunt me ducem primum, deinde vos omnes, qui Saguntum oppugnassetis; deditos ultimis cruciatibus adfecturi fuerunt. Crudelissima ac superbissima gens sua omnia suique arbitrii facit; cum quibus bellum, cum quibus pacem habeamus, se modum imponere aequum censet. Circumscribit includitque nos terminis montium fluminumque, quos non excedamus, neque eos, quos statuit, terminos observat: "Ne transieris Hiberum; ne quid rei tibi sit cum Saguntinis." Ad Hiberum est Saguntum? "Nusquam te vestigio moveris." Parum est quod veterrimas provincias meas, Siciliam ac Sardiniam, ademisti? Adimis etiam Hispanias et, si inde cessero, in Africam transcendes. Transcendes autem? Transcendisse dico. Duos consules huius anni, unum in Africam, alterum in Hispaniam miserunt. Nihil usquam nobis relictum est, nisi quod armis vindicarimus.

Livius, AUC XXI, 43.5-44.7

Tekst 3 Vorstelijk gedrag van Scipio

Captiva deinde a militibus adducitur ad eum adulta virgo, adeo eximia forma ut, quacumque incedebat, converteret omnium oculos. Scipio percontatus patriam parentesque, inter cetera accepit desponsam eam principi Celtiberorum; adulescenti Allucio nomen erat. Extemplo igitur parentibus sponsoque ab domo accitis cum interim audiret deperire eum sponsae amore, ubi primum venit, accuratiore eum sermone quam parentes adloquitur. "Iuvenis", inquit, "iuvenem appello, quo minor sit inter nos huius sermonis verecundia. Ego, cum sponsa tua capta a militibus nostris ad me ducta esset audiremque tibi eam cordi esse, et forma faceret fidem, quia ipse, si frui liceret ludo aetatis, praesertim in recto et legitimo amore, et non res publica animum nostrum occupasset, veniam mihi dari sponsam impensius amanti vellem, tuo, cuius possum, amori faveo. Fuit sponsa tua apud me eadem qua apud soceros tuos parentesque suos verecundia; servata tibi est, ut inviolatum et dignum me teque dari tibi donum posset. Hanc mercedem unam pro eo munere paciscor: amicus populo Romano sis et, si me virum bonum credis esse, quales patrem patruumque meum iam ante hae gentes norant, scias multos nostri similes in civitate Romana esse, nec ullum in terris hodie populum dici posse, quem minus tibi hostem tuisque esse velis aut amicum malis." Cum adulescens, simul pudore et gaudio perfusus, dextram Scipionis tenens deos omnes invocaret ad gratiam illi pro se referendam, quoniam sibi nequaquam satis facultatis pro suo animo atque illius erga se merito esset, parentes inde cognatique virginis appellati; qui, quoniam gratis sibi redderetur virgo, ad quam redimendam satis magnum attulissent auri pondus, orare Scipionem, ut id ab se donum acciperet, coeperunt, haud minorem eius rei apud se gratiam futuram esse adfirmantes quam redditae inviolatae foret virginis. Scipio, quando tanto opere peterent, accepturum se pollicitus poni ante pedes iussit vocatoque ad se Allucio. "Super dotem" inquit "quam accepturus a socero es, haec tibi a me dotalia dona accedent"; aurumque tollere ac sibi habere iussit. His laetus donis honoribusque dimissus domum, implevit populares laudibus meritis Scipionis: venisse dis simillimum iuvenem, vincentem omnia cum armis, tum benignitate ac beneficiis. Itaque dilectu clientium habito cum delectis mille et quadringentis equitibus intra paucos dies ad Scipionem revertit.

Livius, AUC XXVI, 50

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 4

In de onderstaande passage beschrijft Livius militaire operaties rond de stad Nola, niet ver van Napels. In het direct voorafgaande is een Romeinse overwinning op een Carthaags leger bij de stad Beneventum beschreven.

Dum haec ad Beneventum geruntur, Hannibal depopulatus agrum Neapolitanum ad Nolam castra movet. Quem ubi adventare consul sensit, Pomponio propraetore cum eo exercitu, qui super Suessulam in castris erat, accito ire obviam hosti parat nec moram dimicandi facere. C. Claudium Neronem cum robore equitum silentio noctis per aversam maxime ab hoste portam emittit circumvectumque occulte subsequi sensim agmen hostium iubet et, cum coortum proelium videret, ab tergo se obicere. Id errore viarum an exiguitate temporis Nero exsequi non potuerit incertum est. Absente eo cum proelium commissum esset, superior quidem haud dubie Romanus erat; sed quia equites non adfuerunt in tempore, ratio compositae rei turbata est. Non ausus insequi cedentes Marcellus vincentibus suis signum receptui dedit. Plus tamen duo milia hostium eo die caesa traduntur, Romanorum minus quadringenti.

Livius, AUC XXIV, 17

Aantekeningen

regel 1	**dum** terwijl
	depopulor plunderen
	Neapolitanus Napolitaans
regel 2	**consul** *bedoeld wordt M. Marcellus, de consul die zich in Nola bevond*
	Pomponio propraetore *verbinden met* accito *in regel 3*
regel 3	**Suessula** *stad in de buurt van Nola*
	accio ontbieden
regel 4	**robur, roboris** het sterkste deel
regel 5	**aversus maxime ab** + *abl.* het verst verwijderd van
	circumvehor een omtrekkende beweging maken
	circumvectum *vul aan* eum *(verwijst naar C. Claudius Nero)*
regel 6	**sensim** voorzichtig (*bijwoord)*
	cum op het moment dat
	ab tergo in de rug
	se obicio opduiken
regel 7	**error viarum** het kwijtraken van de weg
	exsequor ten uitvoer brengen
	incertum est het is onzeker of
regel 8	**superior** superieur
regel 9	**ratio compositae rei** de afgesproken tactiek
regel 10	**cedentes** *vul aan* hostes
	plus meer dan
regel 11	**minus** minder dan

Einde

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Latijn

Examen VWO

Voorbereidend
Wetenschappelijk
Onderwijs

20 05

Tijdvak 1
Woensdag 25 mei
9.00 – 12.00 uur

Vragenboekje

Voor dit examen zijn maximaal 76 punten te behalen; het examen bestaat uit 23 vragen en een vertaalopdracht.
Voor elk vraagnummer is aangegeven hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring of uitleg gevraagd wordt, worden aan het antwoord meestal geen punten toegekend als deze verklaring of uitleg ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (tekstelementen, redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld één tekstelement wordt gevraagd en je antwoordt met meer dan één tekstelement, dan wordt alleen het eerste tekstelement in de beoordeling meegeteld.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1 Herse en Aglauros

In de regels 726-729 komt een vergelijking voor.
1p **1** ☐ Wat is het punt van overeenkomst in deze vergelijking?

De regels 738-739 (quorum t/m Herse) luiden in een vertaling van M. d'Hane-Scheltema:
"'t rechtse was van Pandrosos, het linkse van Aglauros en het middelste van Herse."
Het Latijn bevat een aantal stilistische middelen die in de vertaling ontbreken.
3p **2** ☐ Noteer de namen van drie stilistische middelen die in de vertaling ontbreken en citeer daarbij de desbetreffende Latijnse tekstelementen.

Regel 741 nomenque dei scitarier ausa est
Gezien het voorafgaande was dit eigenlijk niet nodig.
1p **3** ☐ Toon dit aan door het citeren van een Nederlands tekstelement uit de regels 708-736.

Regel 752-755 Vertit t/m concuteret
1p **4** ☐ Citeer het Latijnse bijvoeglijke naamwoord waarmee de stemming waarin Minerva verkeert, wordt uitgedrukt.

De woorden *ut* t/m *concuteret* (regel 754-755) worden door M. d'Hane-Scheltema als volgt vertaald:
"dat niet alleen haar borst, maar ook haar borstbedekkend schild trilde."
3p **5** ☐ a. Noteer het Latijnse tekstelement dat op geen enkele wijze in de vertaling is terug te vinden.
b. Leg uit dat *pectus* in het Latijn een andere grammaticale functie in de zin heeft dan *borst* in de vertaling. Ga bij je antwoord in op zowel het Latijn als de vertaling.

De woorden *Subit* t/m *manu* (regel 755-756) worden door M. d'Hane-Scheltema als volgt vertaald:
"Het meisje, wist ze nog, had met gewiekste vingers haar stille list ontdekt."
3p **6** ☐ a. Citeer het Latijnse tekstelement waarvan 'stille list' de weergave is.
b. Citeer het Latijnse tekstelement uit het vervolg (vanaf *manu* regel 756) waaruit blijkt dat wat Aglauros deed verboden was.

In de regels 760-764 komt een aantal persoonsvormen in het praesens voor. Bij één van deze vormen wijkt de gebruikswijze van het praesens af van die van de andere persoonsvormen in het praesens.
2p **7** ☐ a. Noteer de desbetreffende persoonsvorm.
b. Leg uit waarin de gebruikswijze van de onder a. bedoelde vorm afwijkt van die van de andere persoonsvormen. Ga bij je antwoord in op beide gebruikswijzen.

2p **8** ☐ a. Schrijf regel 770 over en scandeer deze regel.

Op grond van het metrum wordt duidelijk welk woord er in gedachten moet worden aangevuld bij *visa* (regel 770) om de constructie compleet te maken.
b. Welk Latijns woord moet worden aangevuld? Maak je keus uit: alimenta / Invidia / virago / Minerva.

Regel 776 luidt in een vertaling van H.J. Scheuer:
"Nergens gericht in een rij, zijn vuil en loodkleurig de tanden."
2p **9** ☐ In welk opzicht is deze vertaling onjuist? Beantwoord de vraag in het Nederlands en licht je antwoord toe aan de hand van een Latijns tekstelement uit regel 787.

Regel 778 visi dolores
1p **10** ☐ Welk effect hebben deze dolores op Invidia? Beantwoord de vraag in het Nederlands.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

J.C. Arens schrijft in ‘De godenschildering in Ovidius’ Metamorphosen’ (1946) naar aanleiding van regel 781-782:
“Merkwaardig is het spel met de dupliciteit, dat ook aan deze soort personificaties bedreven wordt tot in de uiterste consequentie. Zooals Tellus-godin zich in zichzelf (tellus-aarde) terugtrekt, zoo speelt de dichter ook met Invidia-personificatie en invidia-eigenschap.”

2p **11** ☐ Pas deze bewering toe op *supplicium(que) suum est* (regel 782).

Regel 784-785 Infice t/m ea est
Dit bevel wordt door Invidia uitgevoerd, maar met enige tegenzin.

1p **12** ☐ Waardoor wordt die tegenzin veroorzaakt? Beantwoord de vraag door het citeren van het desbetreffende Latijnse tekstelement uit het vervolg (t/m regel 795).

In de regels 794-795 zijn we terug op de plaats waar het verhaal begon.

2p **13** ☐ a. Citeer uit de regels 708-713 het tekstelement dat vergelijkbaar is met *Tritonida arcem* (regel 794).
b. Citeer uit de regels 708-713 het tekstelement dat vergelijkbaar is met *ingeniis* (regel 795).

1p **14** ■ Welke van de onderstaande mogelijkheden geeft het best regel 796 weer?
A en zij barst in tranen uit, omdat ze niets te huilen ziet
B en zij heeft moeite haar tranen tegen te houden, hoewel zij niets te huilen ziet
C en zij heeft moeite haar tranen tegen te houden, omdat ze niets te huilen ziet
D en zij kan haar tranen bedwingen, omdat ze niets te huilen ziet

Tekst 2 Mercurius en Aeneas

Regel 260 fundantem arces ac tecta novantem

1p **15** ☐ Hoe worden deze bezigheden van Aeneas door Mercurius getypeerd? Beantwoord de vraag door het citeren van het desbetreffende Latijnse tekstelement uit de regels 265-276.

Regel 270 mandata
Mercurius geeft in het vervolg twee verschillende redenen waarom Aeneas deze *mandata* zou moeten opvolgen.

2p **16** ☐ Geef deze redenen kort in het Nederlands weer.

Mercurius vindt Aeneas wel erg afhankelijk van Dido.

1p **17** ☐ Citeer uit de regels 265-276 het Latijnse woord waaruit dat blijkt.

Metrisch gezien had er in regel 279 in plaats van *At vero Aeneas* ook *At pius Aeneas* kunnen staan.

2p **18** ☐ a. Geef een argument waarom *pius* hier minder passend zou zijn geweest.
b. Geef een argument waarom *pius* hier wel passend zou zijn geweest.

1p **19** ☐ Citeer het Latijnse woord uit de regels 281-286 waaruit blijkt waarom Aeneas Dido zo voorzichtig wil gaan benaderen.

Regel 281 Ardet abire fuga

1p **20** ☐ Welke mogelijkheid was voor Aeneas kennelijk geen reële optie? Beantwoord de vraag in het Nederlands.

Let op: de laatste vragen van dit examen staan op de volgende pagina.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1 en tekst 2

De manier waarop Mercurius wordt beschreven is in beide passages geheel verschillend.
Er is ook verschil in de plaats die beide passages innemen in het grotere geheel.
2p **21** ☐ Leg dit laatste verschil uit en ga bij je antwoord in op de structuur van beide werken.

Tekst 3

In tekst 3 wordt een andere reden genoemd waarom Augustus zich aan de Metamorphosen stoorde dan de reden die men algemeen aanneemt.
2p **22** ☐ Leg dit uit en ga bij je antwoord in op zowel de opvatting van Ransmayr (tekst 3) als op de gangbare opvatting.

In tekst 3 wordt het werk ‘de Metamorphosen’ als reden voor de verbanning van Ovidius gegeven.
1p **23** ☐ Welk werk wordt volgens de gangbare opvatting als reden voor de verbanning gezien?

Tekst 4

38p ☐ Bestudeer tekst 4 met de inleiding en de aantekeningen.
Vertaal de regels 607 t/m 619 en 625 t/m 631.

Einde

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Latijn

Examen VWO

Voorbereidend
Wetenschappelijk
Onderwijs

20 05

Tijdvak 1
Woensdag 25 mei
9.00 – 12.00 uur

Tekstboekje

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1 Herse en Aglauros

708 Hierna verhief zich de herautgod op zijn vleugelpaar
en zag al vliegend onder zich Munychia, de streek die
710 Athene dierbaar is, en ’t hooggeleerd Lyceumbos.
Juist op die dag werd - als vanouds - door ongehuwde meisjes
een heilig offer naar Minerva’s feestelijke burcht
in optocht voortgedragen, op hun hoofd de bloemenmandjes.
De god met vleugels zag hun stoet terugkeren, en hij vloog
715 niet meer rechtdoor, maar ging nu steeds eenzelfde kring beschrijven
gelijk een snelgewiekte gier die offervlees bespeurt:
zolang die bang is voor de vele helpers bij het offer
trekt hij zijn cirkels, maar hij waagt zich ook weer niet te ver,
en vliegt klapwiekend rond, begerig naar dat lekker hapje.
720 Zo ook Mercurius: begerig, boven Pallas’ burcht,
zwenkt hij opzij en blijft daar in de lucht zijn bochten draaien.
Zoals de gouden maan nog helderder dan Lucifer
en Lucifer weer helderder dan andere sterren schittert,
zo liep ook Herse bij die vrouwen, de opvallendste
725 van allen, sieraad in die stoet, te midden van vriendinnen.
Mercurius, verbijsterd door haar schoonheid, zwevend in
de lucht, vat vuur gelijk een loden kogel, weggeslingerd
met Baleaarse kracht: hij vliegt, wordt vliegend gloeiend heet
en schiet vol vlammen die hij eerst niet had, tot bij de wolken.
730 De god daalt neer, staat na zijn luchtreis weer op aards terrein,
maar tovert zich niet om - zozeer vertrouwt hij op zijn charmes,
terecht, want die zijn groot. Toch geeft hij ze nog extra zorg:
hij strijkt zijn lokken glad, schikt aan zijn kleed, zodat dat netjes
in plooien valt en ook de gouden zoom breed zichtbaar is,
735 neemt dan zijn staf, waarmee hij slaap verwekt én wegjaagt, sierlijk
ter hand en poetst zijn elegante vleugelschoenen op.

Ovidius, Met. II, 708-736; vertaling M. d’Hane-Scheltema

737 Pars secreta domus ebore et testudine cultos
tres habuit thalamos, quorum tu, Pandrose, dextrum,
Aglauros laevum, medium possederat Herse.
740 Quae tenuit laevum, venientem prima notavit
Mercurium nomenque dei scitarier ausa est
et causam adventus; cui sic respondit: ‘Atlantis
Pleionesque nepos ego sum, qui iussa per auras
verba patris porto, pater est mihi Iuppiter ipse.
745 Nec fingam causas; tu tantum fida sorori
esse velis prolisque meae matertera dici:
Herse causa viae; faveas oramus amanti.’
Adspicit hunc oculis isdem, quibus abdita nuper
viderat Aglauros flavae secreta Minervae,
750 proque ministerio magni sibi ponderis aurum
postulat; interea tectis excedere cogit.
Vertit ad hanc torvi dea bellica luminis orbem
et tanto penitus traxit suspiria motu,
ut pariter pectus positamque in pectore forti
755 aegida concuteret. Subit hanc arcana profana
detexisse manu tum, cum sine matre creatam
Lemnicolae stirpem contra data foedera vidit,
et gratamque deo fore iam gratamque sorori
et ditem sumpto, quod avara poposcerat, auro.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

760 Protinus Invidiae nigro squalentia tabo
tecta petit: domus est imis in vallibus huius
abdita, sole carens, non ulli pervia vento,
tristis et ignavi plenissima frigoris, et quae
igne vacet semper, caligine semper abundet.
765 Huc ubi pervenit belli metuenda virago,
constitit ante domum (neque enim succedere tectis
fas habet) et postes extrema cuspide pulsat;
concussae patuere fores: videt intus edentem
vipereas carnes, vitiorum alimenta suorum,
770 Invidiam visaque oculos avertit; at illa
surgit humo pigra semesarumque relinquit
corpora serpentum passuque incedit inerti,
utque deam vidit formaque armisque decoram,
ingemuit vultumque ima ad suspiria duxit.
775 Pallor in ore sedet, macies in corpore toto,
nusquam recta acies, livent rubigine dentes,
pectora felle virent, lingua est suffusa veneno.
Risus abest, nisi quem visi movere dolores,
nec fruitur somno, vigilacibus excita curis,
780 sed videt ingratos intabescitque videndo
successus hominum carpitque et carpitur una
suppliciumque suum est. Quamvis tamen oderat illam,
talibus adfata est breviter Tritonia dictis:
‘Infice tabe tua natarum Cecropis unam.
785 Sic opus est; Aglauros ea est.’ Haud plura locuta
fugit et inpressa tellurem reppulit hasta.
Illa deam obliquo fugientem lumine cernens
murmura parva dedit successurumque Minervae
indoluit baculumque capit, quod spinea totum
790 vincula cingebant, adopertaque nubibus atris,
quacumque ingreditur, florentia proterit arva
exuritque herbas et summa papavera carpit
adflatuque suo populos urbesque domosque
polluit, et tandem Tritonida conspicit arcem
795 ingeniis opibusque et festa pace virentem
vixque tenet lacrimas, quia nil lacrimabile cernit.

Ovidius, Met. II, 737-796

Tekst 2 Mercurius en Aeneas

Ut primum alatis tetigit magalia plantis,
260 Aenean fundantem arces ac tecta novantem
conspicit. Atque illi stellatus iaspide fulva
ensis erat Tyrioque ardebat murice laena
demissa ex umeris, dives quae munera Dido
fecerat, et tenui telas discreverat auro.
265 Continuo invadit: ‘Tu nunc Karthaginis altae
fundamenta locas pulchramque uxorius urbem
exstruis? Heu, regni rerumque oblite tuarum!

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Ipse deum tibi me claro demittit Olympo
regnator, caelum et terras qui numine torquet,
270 ipse haec ferre iubet celeres mandata per auras:
Quid struis? Aut qua spe Libycis teris otia terris?
Si te nulla movet tantarum gloria rerum
[nec super ipse tua moliris laude laborem,]
Ascanium surgentem et spes heredis Iuli
275 respice, cui regnum Italiae Romanaque tellus
debetur.' Tali Cyllenius ore locutus
mortales visus medio sermone reliquit
et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.
At vero Aeneas aspectu obmutuit amens,
280 arrectaeque horrore comae et vox faucibus haesit.
Ardet abire fuga dulcesque relinquere terras,
attonitus tanto monitu imperioque deorum.
Heu quid agat? Quo nunc reginam ambire furentem
audeat adfatu? Quae prima exordia sumat?
285 Atque animum nunc huc celerem nunc dividit illuc
in partesque rapit varias perque omnia versat.
Haec alternanti potior sententia visa est:
Mnesthea Sergestumque vocat fortemque Serestum,
classem aptent taciti sociosque ad litora cogant,
290 arma parent et quae rebus sit causa novandis
dissimulent; sese interea, quando optima Dido
nesciat et tantos rumpi non speret amores,
temptaturum aditus et quae mollissima fandi
tempora, quis rebus dexter modus. Ocius omnes
295 imperio laeti parent et iussa facessunt.

Vergilius, Aeneis IV, 259-295

Tekst 3

Chr. Ransmayr beschrijft in zijn roman 'Die letzte Welt', waarin de hoofdpersoon op zoek gaat naar Ovidius in Tomi, hoe de hoofdpersoon terugdenkt aan de dag waarop Ovidius de Metamorphosen verbrandde:

Daar brandden Naso's boeken, nee, daar brandde in de vlammen het handschrift van een enkel boek. Alleen al de titel van dit boek was in de residentie van de imperator Augustus een aanmatiging geweest, een ophitsing tegen Rome, waar ieder bouwwerk een monument voor de heerschappij was, die berustte op al wat verwees naar bestendigheid en de onwankelbaarheid van de macht. *Metamorfosen*, veranderingen, had Naso dit boek genoemd en daarvoor met de Zwarte Zee moeten boeten.

Tekst 4

Jupiter is verliefd geworden op Io, de dochter van Inachos. Hij heeft een verhullende nevel over de aarde verspreid en haar vervolgens geschaakt. Juno vermoedt de ontrouw van haar man en gaat in de hemel en op aarde op onderzoek uit.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

607 Quem postquam caelo non repperit, ‘aut ego fallor
608 aut ego laedor’ ait delapsaque ab aethere summo
609 constitit in terris nebulasque recedere iussit.
610 Coniugis adventum praesenserat inque nitentem
611 Inachidos vultus mutaverat ille iuvencam;
612 bos quoque formosa est. Speciem Saturnia vaccae,
613 quamquam invita, probat nec non, et cuius et unde
614 quove sit armento, veri quasi nescia, quaerit.
615 Iuppiter e terra genitam mentitur, ut auctor
616 desinat inquiri: petit hanc Saturnia munus.
617 Quid faciat? Crudele suos addicere amores,
618 non dare suspectum est: Pudor est, qui suadeat illinc,
619 hinc dissuadet Amor.

In de regels 620-624 wordt verteld dat Jupiter besluit de koe aan Juno te geven en dat Juno de koe vervolgens laat bewaken door de honderdogige Argus.

625 Centum luminibus cinctum caput Argus habebat.
626 Inde suis vicibus capiebant bina quietem,
627 cetera servabant atque in statione manebant.
628 Constiterat quocumque modo, spectabat ad Io,
629 ante oculos Io, quamvis aversus, habebat.
630 Luce sinit pasci; cum sol tellure sub alta est,
631 claudit et indigno circumdat vincula collo.

Ovidius, Met. I, 607-631

Aantekeningen

regel 607	**repperit** *onderwerp Juno*
	fallor zich vergissen
regel 610	**praesenserat** *onderwerp* ille *(regel 611)*
regel 611	**Inachidos** van de dochter van Inachos
	vultus uiterlijk
regel 612	**bos** *predicatief vertalen*
regel 612 en	
regel 616	**Saturnia** de dochter van Saturnus *(= Juno)*
regel 613	**nec non** = et; *dit verbindt* probat *met* quaerit *(regel 614)*
regel 614	**quo armento** uit welke kudde
	veri quasi nescia alsof ze van niets weet / wist
regel 615	**e terra genitam** *lees:* eam genitam esse e terra
regel 615-616	**ut auctor desinat inquiri** om een einde te maken aan de vragen naar haar afkomst
regel 617	**Crudele** *vul aan:* est
	addico prijsgeven
	amores minnares
regel 618-619	**illinc … hinc** aan de ene kant … aan de andere kant
regel 625	**cinctum** + *abl.* rondom voorzien van
regel 626	**Inde** Daarvan
	suis vicibus beurtelings
	bina *vul aan:* lumina
regel 627	**servo** waken
regel 628	**quocumque modo** hoe ook maar
regel 628 en	**Io** *acc.*
regel 629	
regel 631	**claudo** opsluiten

Einde

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Latijn

Examen VWO

Voorbereidend
Wetenschappelijk
Onderwijs

20 05

Tijdvak 2
Woensdag 22 juni
9.00 – 12.00 uur

Vragenboekje

Voor dit examen zijn maximaal 84 punten te behalen; het examen bestaat uit 27 vragen en een vertaalopdracht.
Voor elk vraagnummer is aangegeven hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring of uitleg gevraagd wordt, worden aan het antwoord meestal geen punten toegekend als deze verklaring of uitleg ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (tekstelementen, redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld één tekstelement wordt gevraagd en je antwoordt met meer dan één tekstelement, dan wordt alleen het eerste tekstelement in de beoordeling meegeteld.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1a en 1b

Tekst 1a, regel 201-202 Schei uit dus met dit offer, snel, en doe die lauwerkransen maar af!

1p **1** ☐ Citeer uit tekst 1b, regel 267-276 het Latijnse tekstelement waarmee deze woorden worden samengevat.

Tekst 1b

Regel 268 matrem certam fecere

1p **2** ☐ Leg uit dat de manier waarop de informatie haar bereikt een climax vertoont.
Baseer je antwoord op de regels 267-270.

Regel 267-272

1p **3** ■ De reactie van Niobe op de dood van haar zonen is het best te beschrijven als

A verbazing en schuldbesef
B verbazing en verontwaardiging
C verontwaardiging en verdriet
D verslagenheid en verdriet

De regels 271-272 worden door H.J. Scheuer als volgt vertaald:
"Want ook de vader, Amphion, wiens borst door een pijl was doorboord, had stervend het eind tegelijk van leven en jammer gevonden."

2p **4** ☐ a. Leg uit dat Scheuers interpretatie sterk afwijkt van de gangbare interpretatie.
Ga in op beide interpretaties.
b. Leg uit dat Scheuers interpretatie gezien de kern van het verhaal onwaarschijnlijk is.
Baseer je antwoord op je kennis van de voorafgaande gebeurtenissen.

Tekst 1b en 1a

2p **5** ☐ a. Citeer een woord uit tekst 1a, regel 165-169 dat inhoudelijk overeenkomt met *resupina* in tekst 1b, regel 275.
b. Citeer het woord uit tekst 1a, regel 165-169 dat inhoudelijk overeenkomt met *suis* in tekst 1b, regel 276.

Tekst 1b

2p **6** ☐ Citeer het Latijnse woord uit regel 279 waaruit blijkt dat Niobe naast de uitdrukkelijk genoemde handelingen nog een andere handeling heeft verricht. Licht je citaat kort toe.

Regel 288 vestibus en regel 289 crine
Deze Latijnse woorden hebben dezelfde naamval, maar om verschillende redenen.

2p **7** ☐ Verklaar het gebruik van de naamval van elk van beide woorden.

Regel 304-305 lumina maestis stant inmota genis
Deze woorden luiden in een vertaling van H. Verbruggen:
"de ogen staan droef en onbeweeg'lijk in hun kassen."
De vertaler heeft gemeend dat er in het Latijn sprake is van enallage.

2p **8** ☐ Leg dit uit.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1b en 1a

Tekst 1b, regel 303-309
Deze metamorfose bevat een aantal elementen die contrasteren met de beschrijving van Niobe in tekst 1a, regel 165-169.

3p **9** ☐ a. Citeer het tekstelement uit tekst 1a, regel 165-169 dat contrasteert met *nullos movet aura capillos* (tekst 1b, regel 303).
b. Citeer het tekstelement uit tekst 1a, regel 165-169 dat contrasteert met *lumina stant inmota* (tekst 1b, regel 304-305).
c. Citeer het tekstelement uit tekst 1a, regel 165-169 dat contrasteert met *lingua congelat* (tekst 1b, regel 306-307).

Tekst 1b

1p **10** ☐ Citeer het Latijnse woord uit de regels 301-312 waarmee de metamorfose begint.

Tekst 2 Erysichthon

Regel 814 Dicta

2p **11** ☐ Citeer uit het vervolg (t/m regel 822) twee Latijnse woorden die overeenkomen met de inhoud van *dicta.*

Regel 815 illius

1p **12** ■ Dit woord verwijst naar

A Dicta (regel 814)
B Fames (regel 814)
C Cereris (regel 814)
D operi (regel 815)

Regel 817 sacrilegi

2p **13** ☐ a. Leg uit waarom hij zo genoemd kan worden. Baseer je antwoord op je kennis van de passage voorafgaand aan tekst 2.
b. Noteer een Latijns woord uit de regels 830-842 dat inhoudelijk overeenkomt met *sacrilegi*.

Regel 819-820 (t/m adflat) wordt door M. d'Hane-Scheltema als volgt vertaald:
"Ze dringt zich aan hem op, ademt hem in zijn mond en keelgat"

1p **14** ☐ Leg uit dat de vertaling 'Ze dringt zich aan hem op' minder beeldend is dan Ovidius' formulering.

2p **15** ☐ a. Omschrijf in eigen woorden welke tegenstelling in de regels 821-822 wordt geformuleerd.

Deze tegenstelling wordt versterkt door een stilistisch middel.
b. Noteer de naam van dit stilistische middel.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Regel 823-824 wordt door H.J. Scheuer als volgt vertaald:
"Zacht was de slaap, die met vreedzame wiek dusver Erysichthon
uitrusten deed. Maar opeens verlangt in zijn droom hij te eten."
De vertaling 'Maar' is gebaseerd op een stilistisch middel in de Latijnse tekst.

2p **16** ☐ a. Noteer de naam van dit stilistische middel en leg het verband met de vertaling uit.

De vertaling 'opeens' is gebaseerd op een grammaticaal gegeven in de Latijnse tekst.
b. Noteer dit grammaticale gegeven en licht dit toe.

Regel 839

2p **17** ☐ a. Schrijf regel 839 over en scandeer deze regel.
b. Waarmee congrueert *ipsa*? Beantwoord de vraag door het citeren van het desbetreffende Latijnse woord.

Regel 843-844 patrias opes

1p **18** ☐ Citeer het Latijnse woord uit het directe vervolg dat hetzelfde aanduidt.

Regel 853-854 formamque t/m aptos

1p **19** ☐ Hoe blijkt uit regel 855 dat de metamorfose geslaagd is? Baseer je antwoord op een grammaticaal gegeven.

Regel 863 gaudens

1p **20** ☐ Waarover? Beantwoord de vraag in het Nederlands.

Regel 867-868 ut t/m ulla
Deze bijzin bevat een ware uitspraak en een leugen.

1p **21** ☐ Formuleer in eigen woorden de leugen.

De in dit verhaal voorkomende metamorfosen wijken af van de andere metamorfosen in de verhalen die je voor dit examen hebt gelezen.

1p **22** ☐ Leg dit uit met betrekking tot de dochter van Erysichthon.

Tekst 3 en tekst 2

Tekst 3, regel 3-4 Meteen vertelde ze het aan haar vader

1p **23** ☐ Hoe gaat dit in zijn werk in de versie van Ovidius?

Vergelijk tekst 3, regel 5-15 met tekst 2, 871-874

2p **24** ☐ Leg uit in welk opzicht Hughes de handeling anders laat verlopen dan Ovidius. Ga bij je antwoord in op beide teksten.

Tekst 3, regel 15 bedriegen

1p **25** ☐ Citeer uit tekst 2, regel 871-878 het Latijnse tekstelement waaruit een overeenkomstig waarde-oordeel spreekt.

Tekst 4

Regel 3-4 Het moést bij Augustus in de smaak vallen

2p **26** ☐ Waarom denkt men dat het werk de Metamorphosen bij Augustus minder in de smaak viel dan de Aeneïs van Vergilius? Ga bij je antwoord in op beide werken.

Regel 4-5 Het moest hem dat erotische werk doen vergeten

2p **27** ☐ a. Noteer de naam van dit werk.
b. Welke rol speelt dit werk in het verdere verloop van het leven van Ovidius?

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 5

Bestudeer tekst 5 met de inleiding en de aantekeningen.

42p ☐ Vertaal de regels 88 t/m 104.

Einde

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Latijn

Examen VWO

Voorbereidend
Wetenschappelijk
Onderwijs

20 05

Tijdvak 2
Woensdag 22 juni
9.00 – 12.00 uur

Tekstboekje

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1a Niobe

De waarzegster Manto heeft de Thebaanse vrouwen opgeroepen Latona en haar twee kinderen te gaan vereren.

165 Maar dan komt Niobe eraan, omfladderd door vriendinnen,
opvallend in haar met veel goud doorweven Phrygisch kleed;
en voor zover haar wrok het toelaat, is zij mooi: wanneer zij
het fraaie hoofd beweegt, dansen haar lokken op haar schouders.
Dan staat zij stil, rechtop, kijkt pralend om zich heen en schreeuwt:
170 "Is het niet dwaas om goden die je slechts bij name kent
te stellen boven wie te zien is? Waarom wel Latona
en niet míjn macht bewierookt? Ik, het kind van Tantalus,
de enige die aan de godentafels mee mocht eten!
Mijn moeder is een zuster der Plejaden, dochter van
175 de hoge Atlas, op wiens nek de hemel rust; mijn vader
is zoon van Jupiter; mijn man, Amphion, is niet minder!
In Phrygië word ik geëerd; ik heers in 't huis van Cadmus;
Thebe en Thebe's muren, die door lierspel van mijn man
gevoegd zijn, worden nu bestuurd door hem en mij tezamen.
180 Waar je je blik ook wendt, in ieder deel van ons paleis
is grote rijkdom zichtbaar. Daarbij komt mijn eigen schoonheid,
godinnen waardig; voeg mijn zeven dochters ook erbij
én zeven zoons, en straks mijn aangetrouwde zoons en dochters -
wie vraagt dan nog of mijn gevoel van trots rechtvaardig is?
185 Wie waagt Latona, dat Titanenkind van weet ik wie
- Coeus, geloof ik - boven mij te stellen? Op een keer,
toen zij moest baren, gunde heel de aardbol haar geen plekje,
nee, die godin van jullie werd door land en zee en lucht
verstoten, overal verbannen, tot het eiland Delos
190 de zwerfster meelij schonk en sprak: "U doolt als vreemde rond
op land; ik hier op zee...", en haar een drijvend hoekje afstond.
Zij kreeg een tweeling. Maar míjn buik droeg zevenmaal zoveel!
Ik ben gezegend - wie ontkent dat? - en ik blijf gezegend
- wie twijfelt daar nog aan? Mijn kindertal stelt mij garant.
195 Ik ben te machtig voor Fortuna, die mij niet kan schaden:
zelfs als zij veel ontnemen zou, rest mij nog altijd meer.
Mijn overvloed jaagt angsten weg. Stel dat er een gedeelte
van mijn zo kinderrijk gezin alsnog verloren gaat,
toch zal ik nooit na zo'n verlies vervallen tot een tweetal,
200 Latona's kinderschaar! Is zij niet praktisch kinderloos?
Schei uit dus met dit offer, snel, en doe die lauwerkransen
maar af!" - Zij doen ze af, laten het offer onvoltooid
en bidden - dat kan wel - met stil gefluister tot Latona.

Ovidius, Met. VI, 165-203; vertaling M. d'Hane-Scheltema

In de regels 204-266 wordt beschreven hoe Apollo als wraak voor de belediging van Latona de zonen van Niobe doodt.

Tekst 1b

267 Fama mali populique dolor lacrimaeque suorum
tam subitae matrem certam fecere ruinae
mirantem potuisse irascentemque, quod ausi
270 hoc essent superi, quod tantum iuris haberent;

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

nam pater Amphion ferro per pectus adacto
finierat moriens pariter cum luce dolorem.
Heu quantum haec Niobe Niobe distabat ab illa,
quae modo Latois populum submoverat aris
275 et mediam tulerat gressus resupina per urbem,
invidiosa suis, at nunc miseranda vel hosti.
Corporibus gelidis incumbit et ordine nullo
oscula dispensat natos suprema per omnes;
a quibus ad caelum liventia bracchia tollens
280 'Pascere, crudelis, nostro, Latona, dolore,
pascere' ait 'satiaque meo tua pectora luctu
corque ferum satia!' dixit; per funera septem
efferor. Exsulta victrixque inimica triumpha!
Cur autem victrix? Miserae mihi plura supersunt
285 quam tibi felici: post tot quoque funera vinco.'
Dixerat, et sonuit contento nervus ab arcu;
qui praeter Nioben unam conterruit omnes:
illa malo est audax. Stabant cum vestibus atris
ante toros fratrum demisso crine sorores.
290 E quibus una trahens haerentia viscere tela
inposito fratri moribunda relanguit ore;
altera solari miseram conata parentem
conticuit subito duplicataque vulnere caeco est.
[Oraque compressit, nisi postquam spiritus ibat]
295 Haec frustra fugiens collabitur, illa sorori
inmoritur; latet haec, illam trepidare videres;
sexque datis leto diversaque vulnera passis
ultima restabat: quam toto corpore mater,
tota veste tegens 'Unam minimamque relinque!
300 De multis minimam posco' clamavit 'et unam.'
Dumque rogat, pro qua rogat, occidit. Orba resedit
exanimes inter natos natasque virumque
deriguitque malis: nullos movet aura capillos,
in vultu color est sine sanguine, lumina maestis
305 stant inmota genis; nihil est in imagine vivum.
Ipsa quoque interius cum duro lingua palato
congelat, et venae desistunt posse moveri;
nec flecti cervix nec bracchia reddere motus
nec pes ire potest; intra quoque viscera saxum est.
310 Flet tamen et validi circumdata turbine venti
in patriam rapta est; ibi fixa cacumine montis
liquitur, et lacrimas etiam nunc marmora manant.

Ovidius, Met. VI, 267-312

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Dicta Fames Cereris, quamvis contraria semper
815 illius est operi, peragit perque aëra vento
ad iussam delata domum est et protinus intrat
sacrilegi thalamos altoque sopore solutum
(noctis enim tempus) geminis amplectitur ulnis
seque viro inspirat faucesque et pectus et ora
820 adflat et in vacuis peragit ieiunia venis
functaque mandato fecundum deserit orbem
inque domos inopes adsueta revertitur antra.
Lenis adhuc somnus placidis Erysichthona pennis
mulcebat: petit ille dapes sub imagine somni
825 oraque vana movet dentemque in dente fatigat
exercetque cibo delusum guttur inani
proque epulis tenues nequiquam devorat auras;
ut vero est expulsa quies, furit ardor edendi
perque avidas fauces inmensaque viscera regnat.
830 Nec mora, quod pontus, quod terra, quod educat aër,
poscit et adpositis queritur ieiunia mensis
inque epulis epulas quaerit, quodque urbibus esse,
quodque satis poterat populo, non sufficit uni,
plusque cupit, quo plura suam demittit in alvum,
835 utque fretum recipit de tota flumina terra
nec satiatur aquis peregrinosque ebibit amnes,
utque rapax ignis non umquam alimenta recusat
innumerasque faces cremat et, quo copia maior
est data, plura petit turbaque voracior ipsa est,
840 sic epulas omnes Erysichthonis ora profani
accipiunt poscuntque simul: cibus omnis in illo
causa cibi est semperque locus fit inanis edendo.
Iamque fame patrias altique voragine ventris
attenuarat opes, sed inattenuata manebat
845 tum quoque dira fames inplacataeque vigebat
flamma gulae; tandem demisso in viscera censu,
filia restabat non illo digna parente.
Hanc quoque vendit inops. Dominum generosa recusat
et vicina suas tendens super aequora palmas
850 ‘Eripe me domino, qui raptae praemia nobis
virginitatis habes’ ait; haec Neptunus habebat.
Qui prece non spreta, quamvis modo visa sequenti
esset ero, formamque novat vultumque virilem
induit et cultus piscem capientibus aptos.
855 Hanc dominus spectans ‘O qui pendentia parvo
aera cibo celas, moderator harundinis,’ inquit
‘sic mare compositum, sic sit tibi piscis in unda
credulus et nullus nisi fixus sentiat hamos:
quae modo cum vili turbatis veste capillis
860 litore in hoc steterat (nam stantem in litore vidi),
dic ubi sit; neque enim vestigia longius exstant.’
Illa dei munus bene cedere sensit et a se
se quaeri gaudens his est resecuta rogantem:
‘Quisquis es, ignoscas: in nullam lumina partem
865 gurgite ab hoc flexi studioque operatus inhaesi.
Quoque minus dubites, sic has deus aequoris artes
adiuvet, ut nemo iamdudum litore in isto,

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

me tamen excepto, nec femina constitit ulla.'
Credidit et verso dominus pede pressit harenam
870 elususque abiit, illi sua reddita forma est.
Ast ubi habere suam transformia corpora sensit,
saepe pater dominis Triopeida tradit, at illa
nunc equa, nunc ales, modo bos, modo cervus abibat
praebebatque avido non iusta alimenta parenti.
875 Vis tamen illa mali postquam consumpserat omnem
materiam dederatque gravi nova pabula morbo,
ipse suos artus lacero divellere morsu
coepit et infelix minuendo corpus alebat.

Ovidius, Met. VIII, 814-878

Tekst 3

De dichter Ted Hughes geeft de regels 869-874 in een vrije bewerking als volgt weer:

1 De koper moest haar wel geloven. Niet begrijpend
ging hij ervandoor. Het meisje deed een stap
en was terug in haar eigen gedaante. Meteen
vertelde ze het aan haar vader. En die dacht er,

5 opgetogen, goede zaken mee te doen. Sindsdien
verkocht hij haar op iedere markt van het land
in een of andere nieuwe gedaante. Een handelaar
kocht een paard, betaalde en trof de halster leeg

op de plek waar een meisje paddestoelen verkocht.
10 Een kostbare papegaai ontsnapte aan zijn koper
naar een boomgaard - waar een meisje vijgen plukte.
Iemand kocht een os die verdween uit een weiland

waarin een meisje sleutelbloemen vergaarde.
Zo gebruikte Erysichtons dochter haar talent
15 elke vorm aan te nemen die een koper kon bedriegen -
en was tegelijk wie ze was en een oplichtster.

Tekst 4

De volgende passage is afkomstig uit de roman 'De Liefdeskunstenaar' van Jane Alison.
In deze roman wordt het leven van Ovidius beschreven.
Ovidius is op dit moment in het verhaal voor een aantal maanden op reis, om zich te ontspannen na het werk aan de Metamorphosen.

De kopiïsten zouden er over een maand mee klaar zijn *(bedoeld wordt het werk de Metamorphosen)*, en dan zou het verschijnen. Hij was blij dat hij niet in Rome was, er niet op zat te wachten. Hij had er de grootst mogelijke verwachtingen van. Het moést bij Augustus in de smaak vallen; Ovidius prees hem erin, twee keer. Het moest hem dat erotische werk doen vergeten, nu Ovidius niet in Rome was en dus zijn woede niet kon opwekken. Laat hij dat nieuwe werk lezen, en zich laten vermurwen.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 5

De door zijn moeder opgevoede Phaëthon wil zekerheid over de vraag of hij de zoon van de zonnegod is, en zoekt deze daarom op. De zonnegod belooft, als bewijs van zijn vaderschap, iedere wens van Phaëthon te vervullen. Phaëthon vraagt voor één dag diens zonnewagen te mogen besturen. Daarop krijgt zijn vader spijt van zijn belofte, en beschrijft hij uitvoerig hoe gevaarlijk de door Phaëthon gewenste onderneming is.

In de onderstaande passage probeert de zonnegod zijn zoon op andere gedachten te brengen, maar zonder succes.

88 "At tu, funesti ne sim tibi muneris auctor,
89 nate, cave, dum resque sinit tua corrige vota!
90 Scilicet ut nostro genitum te sanguine credas,
91 pignora certa petis: do pignora certa timendo,
92 et patrio pater esse metu probor. Aspice vultus
93 ecce meos; utinamque oculos in pectora posses
94 inserere et patrias intus deprendere curas!
95 Denique quidquid habet dives circumspice mundus
96 eque tot ac tantis caeli terraeque marisque
97 posce bonis aliquid; nullam patiere repulsam.
98 Deprecor hoc unum, quod vero nomine poena,
99 non honor est: poenam, Phaethon, pro munere poscis!
100 Quid mea colla tenes blandis, ignare, lacertis?
101 Ne dubita! Dabitur (Stygias iuravimus undas),
102 quodcumque optaris; sed tu sapientius opta!"
103 Finierat monitus; dictis tamen ille repugnat
104 propositumque premit flagratque cupidine currus.

Ovidius, Met. II, 88-104

Aantekeningen

regel 88-89	**caveo ne** er voor oppassen dat niet
regel 88	**auctor** gever
regel 89	**nate** *vocativus*
	dum resque sinit *Lees* et dum res sinit
regel 90	**scilicet** natuurlijk
	genitum te *Vul aan* esse
	genitus + *ablativus* afstammeling van
regel 91	**pignus** bewijs
	timendo *ablativus*
regel 92	**probor +** *N.c.I.* er wordt bewezen dat ik
regel 93	**ecce** *onvertaald laten*
regel 93-94	**insero oculos in** een blik werpen in
regel 94	**deprendo** aantreffen
regel 95	**denique** dus
	quidquid *t/m* **mundus** *Lees* circumspice quidquid habet dives mundus
regel 96	**eque** = et ex
regel 97	**patiere** = patieris
	repulsa afwijzing
regel 98	**deprecor** + *accusativus* smeken af te zien van
	vero nomine eigenlijk
regel 101	**ne** niet
	iuro + *accusativus* zweren bij

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

regel 102	**optaris** = optaveris
regel 103	**finierat** = finiverat
	repugno + *dativus* zich verzetten tegen
regel 104	**premo** + *accusativus* vasthouden aan
	currus *genitivus*

Einde

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Latijn (nieuwe stijl en oude stijl)

Examen VWO

Voorbereidend
Wetenschappelijk
Onderwijs

20 **04**

Tijdvak 1
Woensdag 26 mei
9.00 – 12.00 uur

Vragenboekje

Voor dit examen zijn maximaal 86 punten te behalen; het examen bestaat uit 27 vragen en een vertaalopdracht.
Voor elk vraagnummer is aangegeven hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring of uitleg gevraagd wordt, worden aan het antwoord meestal geen punten toegekend als deze verklaring of uitleg ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (tekstelementen, redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld één tekstelement wordt gevraagd en je antwoordt met meer dan één tekstelement, dan wordt alleen het eerste tekstelement in de beoordeling meegeteld.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Regel 1 per me

2p **1** ☐ Citeer het Latijnse tekstelement waarbij *per me* een bepaling is.

Regel 3-5 Ad quam t/m a nobis
In deze zin komt tweemaal een chiasme voor.

2p **2** ☐ Noteer beide chiasmes.

Regel 8 offendes rem publicam
Het woordenboek geeft als betekenissen van *offendo* o.a. 'beledigen' en 'aantreffen'.

2p **3** ☐ Leg op grond van de regels 9-17 uit welke van deze betekenissen hier de juiste is.

Regel 21-22 omnibus t/m locum

1p **4** ☐ Welke reden wordt hiervoor in het vervolg (t/m regel 34) gegeven? Beantwoord de vraag in het Nederlands.

Regel 26 insidiarum a meis

1p **5** ☐ Citeer uit de regels 9-20 het Nederlandse tekstelement waarmee naar hetzelfde wordt verwezen.

Regel 28-29 Immo t/m mors est
vestra vita mors est is een paradox.

2p **6** ☐ a. Welke conclusie trekt Scipio uit deze paradox? Beantwoord de vraag in het Nederlands en baseer je daarbij op de regels 31-34.
b. Waarom mag Scipio deze conclusie niet trekken? Beantwoord de vraag in het Nederlands en baseer je daarbij op de regels 35-47.

Regel 32 Atque ego t/m posse coepi
Deze passage luidt in een Nederlandse vertaling:
"Toen ik mijn tranen bedwongen had en weer enigszins kon spreken"

1p **7** ☐ Citeer het Latijnse tekstelement waarvan 'enigszins' de weergave is.

Regel 41 eius, a quo ille est vobis datus

1p **8** ☐ Citeer uit het voorafgaande het Latijnse woord waarnaar *ille* verwijst.

Regel 42-44 Sed t/m maxima est
Het pensum teksten dat je voor dit examen hebt bestudeerd heeft als titel: 'tussen domus en forum'.

2p **9** ☐ Aan welk van de twee wordt het meeste belang gehecht? Licht je antwoord toe op basis van de regels 42-44.

Regel 48 Ex quo en regel 49 ex hoc loco

1p **10** ■ Wat is de juiste beschrijving van de twee bovenstaande Latijnse tekstelementen?

A *ex quo* duidt de aarde aan en *ex hoc loco* een plaats hoog in de hemel.
B *ex quo* duidt een plaats hoog in de hemel aan en *ex hoc loco* de aarde.
C *ex quo* en *ex hoc loco* duiden beide de aarde aan.
D *ex quo* en *ex hoc loco* duiden beide een plaats hoog in de hemel aan.

Bestudeer de volgende uitspraak van Godfried Bomans:
"De ruimtevaart heeft een pacifistische uitwerking. Het zien van een foto in de krant, waarop een kleine bol is afgebeeld en het besef dat dit de aarde is, doet tegelijk de gedachte ontwaken: het is absurd om op zo'n knikker elkaar nog de hersens in te slaan."
Godfried Bomans, Korte Berichten
Zowel Bomans als Cicero / Scipio constateren dat de aarde (in het heelal) heel klein is. Bomans trekt hieruit echter een andere conclusie dan Scipio in de regels 48-53.

2p **11** ☐ Noteer in je eigen woorden de verschillende conclusies.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Regel 54 Quam

2p **12** ☐ a. Citeer uit het voorafgaande (vanaf regel 48) een Latijns woord dat hetzelfde aanduidt als *quam*.
b. Citeer uit het vervolg (t/m caelum regel 59) een Latijns woord dat hetzelfde aanduidt als *quam*.

3p **13** ☐ Noteer bij onderstaande namen (bij a, b en c) of het gaat om Publius Cornelius Scipio Africanus Maior of om Publius Cornelius Scipio Africanus Minor. Beantwoord de vraag door steeds Maior of Minor te noteren.
a. Regel 21 Africane
b. Regel 33 Africanum
c. Regel 54 Africanus

De aarde heeft blijkens de regels 54-67 een aantal specifieke eigenschappen zoals bijvoorbeeld zwaartekracht.

2p **14** ☐ Noteer nog twee andere specifieke eigenschappen van de aarde. Beantwoord de vraag in het Nederlands en baseer je antwoord op de regels 54-67.

Tekst 2 Vriendschap

1p **15** ☐ Zet onderstaande begrippen in de rangorde die de spreker er in de regels 1-10 aan geeft. Noteer daarbij de begrippen in de volgorde van belangrijk tot minder belangrijk:
amicitia, sapientia, voluptates

Regel 12 quidam docti

1p **16** ☐ Welk bezwaar heeft de spreker tegen *quidam docti*?
Beantwoord de vraag in het Nederlands.

Regel 12 virosque bonos

2p **17** ☐ Hoe definieert de spreker *viri boni* blijkens het vervolg? Citeer het desbetreffende Latijnse tekstelement en geef de inhoud hiervan in het Nederlands weer.

Regel 16-17 Principio t/m conquiescit luidt in een Nederlandse vertaling:
“Allereerst, hoe kan er een ‘levenswaardig leven’ bestaan, om een uitdrukking van Ennius te gebruiken, als het geen rust vindt bij een vriend op wie men steeds kan rekenen?”

1p **18** ☐ Citeer het Latijnse tekstelement waarop de vertaling ‘op wie men steeds kan rekenen’ is gebaseerd.

Regel 17 sic loqui ut tecum

2p **19** ☐ Citeer het Latijnse tekstelement uit de regels 28-32 (t/m amicorum) dat een soortgelijke gedachte uitdrukt.

Regel 19-20 Denique t/m singulis luidt in een Nederlandse vertaling:
“Kortom, de overige dingen die men nastreeft, zijn in de regel slechts elk afzonderlijk voor afzonderlijke dingen goed.”

1p **20** ☐ Citeer het Latijnse tekstelement waarvan ‘in de regel’ de vertaling is.

In regel 22 is sprake van een asyndeton tussen *corporis* en *amicitia*.

1p **21** ■ Welk woord past het best tussen *corporis* en *amicitia*?
A dus
B hoewel
C maar
D want

Let op: de laatste vragen van dit examen staan op de volgende pagina.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

In een passage voorafgaand aan tekst 2 heeft de spreker over vriendschap gezegd:
"Niets immers is zo goed aangepast aan onze natuur, niets zo welkom, zowel bij voorspoed als bij tegenspoed."

2p **22** ☐ Wat zegt de spreker over de rol van een vriend / vriendschap in tegenspoed in de regels 15-27? Citeer als antwoord twee Latijnse tekstelementen.

Regel 33 horum

1p **23** ■ Met *horum* wordt verwezen naar:

A mortui (regel 32)
B eos (regel 32)
C amicorum (regel 32)
D illorum (regel 33)

Na *Quod si* in regel 33 gaat het over een ander soort vriendschap dan in de passage ervoor.

2p **24** ☐ Leg dat uit en ga daarbij in op beide passages.

"Hoe goed vitamine-C voor je is, blijkt wel uit de ziektes die je krijgen kunt bij gebrek aan vitamine-C, zoals scheurbuik".
In de regels 28-38 komt een redenering voor van hetzelfde type.

2p **25** ☐ Geef de redenering uit de regels 28-38 weer in je eigen woorden.

De filosoof Aristoteles zegt over vriendschap het volgende:
"Vriendschap is namelijk een vorm van voortreffelijkheid of is althans nauw met voortreffelijkheid verbonden. En bovendien is zij onmisbaar voor het leven. Zonder vrienden zou niemand willen leven, ook al bezat hij alle andere goede dingen. Rijkelui en mensen met een hoge functie of een machtspositie hebben immers, zoals bekend, nog meer dan anderen behoefte aan vrienden."
Aristoteles, Eth. Nic. VIII,1
De tekst van Aristoteles komt inhoudelijk deels overeen met de tekst van Cicero, deels niet.

1p **26** ☐ Citeer uit de tekst van Aristoteles een tekstelement over vriendschap dat in het geheel niet terug te vinden is in tekst 2.

Tekst 3

2p **27** ☐ Omschrijf de gebeurtenissen uit Cicero's leven die voorafgaan aan het in tekst 3 beschrevene. Begin bij zijn consulaat. Gebruik bij voorkeur niet meer dan 50 woorden.

Tekst 4

Bestudeer tekst 4 met de inleiding en de aantekeningen.

43p ☐ Vertaal de regels 1 t/m 11.

Einde

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Latijn (nieuwe stijl en oude stijl)

Examen VWO

Voorbereidend
Wetenschappelijk
Onderwijs

20 **04**

Tijdvak 1
Woensdag 26 mei
9.00 – 12.00 uur

Tekstboekje

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Scipio wordt in een droom toegesproken door zijn grootvader.

"Videsne illam urbem, quae parere populo Romano coacta per me renovat pristina bella nec potest quiescere?" Ostendebat autem Karthaginem de excelso et pleno stellarum, illustri et claro quodam loco. "Ad quam tu oppugnandam nunc venis paene miles, hanc hoc biennio consul evertes, eritque cognomen id tibi per te partum, quod habes adhuc hereditarium a nobis. Cum autem Karthaginem deleveris, triumphum egeris censorque fueris, et obieris legatus Aegyptum, Syriam, Asiam, Graeciam, deligere iterum consul absens bellumque maximum conficies, Numantiam exscindes. Sed cum eris curru in Capitolium invectus, offendes rem publicam consiliis perturbatam nepotis mei.

Dan moet jij, Africanus, het licht van je geest, verstand en inzicht voor het vaderland laten verschijnen. Op dat moment zie ik als het ware twee mogelijke wegen van het lot. Want wanneer jouw leven zeven maal acht volledige kringlopen van de zon heeft afgelegd, en deze twee getallen, die beide om verschillende redenen als volmaakt worden beschouwd, in hun natuurlijke kringloop het voor jou door het lot bepaalde totaal hebben bereikt, dan zal de hele staat zich tot jou alleen en tot jouw naam wenden. De senaat, alle goede burgers, de bondgenoten en de Latijnen zullen naar jou kijken. Jij zult de enige zijn, op wie het behoud van de staat steunt. Om kort te gaan, jij zult als dictator de staat op orde moeten brengen, als jij tenminste ontsnapt aan de goddeloze handen van je verwanten."

Op dat moment begon Laelius te schreeuwen en de anderen zuchtten diep, maar Scipio zei zachtjes lachend: "Stil alsjeblieft, haal me niet uit mijn droom, en luister nog even naar het vervolg:

Sed quo sis, Africane, alacrior ad tutandam rem publicam, sic habeto: omnibus, qui patriam conservaverint, adiuverint, auxerint, certum esse in caelo definitum locum, ubi beati aevo sempiterno fruantur; nihil est enim illi principi deo, qui omnem mundum regit, quod quidem in terris fiat, acceptius quam concilia coetusque hominum iure sociati, quae civitates appellantur; harum rectores et conservatores hinc profecti huc revertuntur."

Hic ego, etsi eram perterritus non tam mortis metu quam insidiarum a meis, quaesivi tamen, viveretne ipse et Paulus pater et alii, quos nos extinctos esse arbitraremur.

"Immo vero", inquit, "hi vivunt, qui e corporum vinculis tamquam e carcere evolaverunt, vestra vero, quae dicitur vita mors est. Quin tu aspicis ad te venientem Paulum patrem?"

Quem ut vidi, equidem vim lacrimarum profudi, ille autem me complexus atque osculans flere prohibebat. Atque ego ut primum fletu represso loqui posse coepi, "Quaeso", inquam, "pater sanctissime atque optume, quoniam haec est vita, ut Africanum audio dicere, quid moror in terris? Quin huc ad vos venire propero?"

"Non est ita", inquit ille. "Nisi enim cum deus is, cuius hoc templum est omne quod conspicis, istis te corporis custodiis liberaverit, huc tibi aditus patere non potest. Homines enim sunt hac lege generati, qui tuerentur illum globum, quem in hoc templo medium vides, quae terra dicitur, iisque animus datus est ex illis sempiternis ignibus, quae sidera et stellas vocatis, quae globosae et rotundae, divinis animatae mentibus, circos suos orbesque conficiunt celeritate mirabili. Quare et tibi, Publi, et piis omnibus retinendus animus est in custodia corporis, nec iniussu eius, a quo ille est vobis datus, ex hominum vita migrandum est, ne munus humanum adsignatum a deo defugisse videamini. Sed sic, Scipio, ut avus hic tuus, ut ego qui te genui, iustitiam cole et pietatem, quae cum magna in parentibus et propinquis, tum in patria maxima est; ea vita via est in caelum et in hunc coetum eorum qui iam vixerunt et corpore laxati illum incolunt locum, quem vides" - erat autem is splendidissimo candore inter flammas circus elucens -, "quem vos, ut a Grais accepistis, orbem lacteum nuncupatis."

Ex quo omnia mihi contemplanti praeclara cetera et mirabilia videbantur. Erant autem eae stellae quas numquam ex hoc loco vidimus, et eae magnitudines omnium quas esse numquam suspicati sumus, ex quibus erat ea minima quae ultima a caelo, citima a terris luce lucebat aliena. Stellarum autem globi terrae magnitudinem facile vincebant. Iam vero ipsa terra ita mihi parva visa est, ut me imperii nostri, quo quasi punctum eius attingimus, paeniteret.

Quam cum magis intuerer, "Quaeso", inquit Africanus, "quousque humi defixa tua mens erit? Nonne aspicis, quae in templa veneris? Novem tibi orbibus vel potius globis conexa sunt omnia, quorum unus est caelestis, extumus, qui reliquos omnes complectitur,

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

summus ipse deus arcens et continens ceteros, in quo sunt infixi illi, qui volvuntur, stellarum cursus sempiterni. Huic subiecti sunt septem qui versantur retro contrario motu atque caelum. Ex quibus unum globum possidet illa, quam in terris Saturniam nominant. Deinde est hominum generi prosperus et salutaris ille fulgor qui dicitur Iovis. Tum rutilus horribilisque terris, quem Martium dicitis. Deinde subter mediam fere regionem Sol obtinet, dux et princeps et moderator luminum reliquorum, mens mundi et temperatio, tanta magnitudine, ut cuncta sua luce lustret et compleat. Hunc ut comites consequuntur Veneris alter, alter Mercurii cursus, in infimoque orbe Luna radiis Solis accensa convertitur. Infra autem eam iam nihil est nisi mortale et caducum praeter animos munere deorum hominum generi datos, supra Lunam sunt aeterna omnia. Nam ea, quae est media et nona, Tellus, neque movetur et infima est, et in eam feruntur omnia nutu suo pondera."

Cicero, De Republica VI, 11-17

Tekst 2 Vriendschap

De vriendschap is immers niets anders dan een volkomen eensgezindheid in alle goddelijke en menselijke zaken, gepaard aan een totale hulpvaardigheid die op genegenheid berust. Ik weet werkelijk niet of er, buiten de wijsheid, iets beters door de goden aan het mensdom is geschonken. Sommigen geven rijkdom de voorrang, anderen een goede gezondheid, anderen macht, anderen nog eer, velen zelfs de lichamelijke genietingen. Deze laatste zijn eigen aan de dieren; de rest is vergankelijk en nooit zeker, want het berust niet zozeer op ons beleid dan wel op de grilligheid van het lot. Zij echter die het hoogste goed plaatsen in de volledige ontplooiing van alle menselijke gaven, die wij *virtus* noemen, hebben volledig gelijk. En het is juist de *virtus,* die de vriendschap voortbrengt en in stand houdt. Zonder haar kan de vriendschap onmogelijk bestaan.

Iam virtutem ex consuetudine vitae sermonisque nostri interpretemur nec eam, ut quidam docti, verborum magnificentia metiamur virosque bonos eos qui habentur, numeremus, Paulos, Catones, Galos, Scipiones, Philos; his communis vita contenta est; eos autem omittamus qui omnino nusquam reperiuntur.

Talis igitur inter viros amicitia tantas opportunitates habet quantas vix queo dicere. Principio qui potest esse vita 'vitalis', ut ait Ennius, quae non in amici mutua benivolentia conquiescit? Quid dulcius quam habere quicum omnia audeas sic loqui ut tecum! Qui esset tantus fructus in prosperis rebus, nisi haberes qui illis aeque ac tu ipse gauderet? Adversas vero ferre difficile esset sine eo qui illas gravius etiam quam tu ferret. Denique ceterae res quae expetuntur, opportunae sunt singulae rebus fere singulis, divitiae ut utare, opes ut colare, honores ut laudere, voluptates ut gaudeas, valitudo ut dolore careas et muneribus fungare corporis; amicitia res plurimas continet; quoquo te verteris, praesto est, nullo loco excluditur, numquam intempestiva, numquam molesta est; itaque non aqua, non igni, ut aiunt, locis pluribus utimur quam amicitia. Neque ego nunc de vulgari aut de mediocri, quae tamen ipsa et delectat et prodest, sed de vera et perfecta loquor, qualis eorum qui pauci nominantur, fuit. Nam et secundas res splendidiores facit amicitia et adversas partiens communicansque leviores.

Quomque plurimas et maximas commoditates amicitia contineat, tum illa nimirum praestat omnibus, quod bonam spem praelucet in posterum nec debilitari animos aut cadere patitur. Verum enim amicum qui intuetur, tamquam exemplar aliquod intuetur sui. Quocirca et absentes adsunt et egentes abundant et inbecilli valent et, quod difficilius dictu est, mortui vivunt; tantus eos honos, memoria, desiderium prosequitur amicorum. Ex quo illorum beata mors videtur, horum vita laudabilis. Quod si exemeris ex rerum natura benivolentiae coniunctionem, nec domus ulla nec urbs stare poterit, ne agri quidem cultus permanebit. Id si minus intellegitur, quanta vis amicitiae concordiaeque sit, ex dissensionibus atque ex discordiis percipi potest. Quae enim domus tam stabilis, quae tam firma civitas est, quae non odiis et discidiis funditus possit everti? Ex quo, quantum boni sit in amicitia, iudicari potest.

Cicero, Laelius de Amicitia 20-23

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 3

De onderstaande passage is afkomstig uit de roman 'Terentia' van Adelheid van Beuningen, waarin het leven van Cicero wordt beschreven vanuit het perspectief van zijn vrouw.

Het huis op de Palatijn werd herbouwd met het bedrag dat de Senaat ter schadeloosstelling beschikbaar had gesteld en dat Cicero maar krenterig vond (…) Clodius was nog steeds uit op wraak. Zijn macht was kennelijk onbeteugeld nu de Drie hun persoonlijke ambities najoegen in plaats van het gemeenschappelijk belang. Zijn benden haalden de muren van ons huis neer nog voor het dak erop zat, staken het huis van Quintus in brand en vielen Cicero aan op de Via Sacra, waar ze hem met stenen en drek bekogelden, zodat hij een veilig heenkomen moest zoeken in het huis van een vriend.

Tekst 4

Begin 49 v. Chr. stak Caesar de Rubico over en begon zo de burgeroorlog. Pompeius besloot met een groot aantal senatoren naar Griekenland uit te wijken om de verdediging van daaruit te organiseren. Ook Cicero (die tevergeefs had bemiddeld tussen de partijen) verliet Rome, maar hij bleef in Italië: op verzoek van Pompeius nam hij de supervisie op zich over het gebied rond Formiae, waar hij een aantal landgoederen bezat. Vanuit Formiae schreef hij onderstaande brief aan zijn vrouw Terentia en zijn dochter Tullia, die in Rome waren achtergebleven. De brief gaat over de vraag wat de dames het beste kunnen doen, nu Caesar met zijn troepen Rome nadert.

Considerandum vobis etiam atque etiam, animae meae, diligenter puto, quid faciatis, Romaene sitis an mecum an aliquo tuto loco: id non solum meum consilium est, sed etiam vestrum. Mihi veniunt in mentem haec: Romae vos esse tuto posse per Dolabellam eamque rem posse nobis adiumento esse, si quae vis aut si quae rapinae fieri coeperint; sed rursus illud me movet, quod video omnes bonos abesse Roma et eos mulieres suas secum habere; haec autem regio, in qua ego sum, nostrorum est cum oppidorum, tum etiam praediorum, ut et multum esse mecum et commode in nostris praediis esse possitis. Mihi plane non satis constat adhuc, utrum sit melius: vos videte, quid aliae faciant isto loco feminae, et ne, cum velitis, exire non liceat; id velim diligenter etiam atque etiam vobiscum et cum amicis consideretis.
Zeg Philotimus dat hij het huis laat dichttimmeren en laat bewaken. Ook zou ik willen dat jullie betrouwbare koeriers regelen, om dagelijks van jullie een brief te ontvangen. Zorg er heel goed voor dat het jullie goed gaat, als jullie willen dat het ons goed gaat.

Cicero, Ad Fam. XIV 18

Aantekeningen

regel 1	**considerandum** t/m **puto** Ik meen dat jullie, mijn lievelingen, steeds opnieuw zorgvuldig moeten afwegen
regel 2 en 3	**Romae** in Rome
regel 2	**sitis** jullie willen verblijven
regel 3	**haec** de volgende dingen
regel 4	**Dolabella** *Cicero's schoonzoon, een fervent aanhanger van Caesar, die invloed op Caesar kon uitoefenen.*
	adiumento *De dativus (finalis) drukt een doel uit.*

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

regel 5	**rapina** plundering
	rursus anderzijds
	illud *Wijst vooruit naar* quod *t/m* habere *(regel 5-6).*
regel 7	**nostrorum** t/m **praediorum** is ons welgezind en dat geldt niet alleen voor de steden, maar ook voor de landgoederen
regel 8	**commode** zonder problemen
	utrum *onzijdig van* uter
regel 9	**isto loco** van jullie stand
regel 9-10	**et ne non liceat** en zorg ervoor dat het mogelijk is
regel 10	**velim** *Verbind met* consideretis *(regel 11).*
	etiam atque etiam steeds opnieuw
regel 11	**consideretis** *Lees* ut consideretis.

Einde

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Latijn (nieuwe stijl en oude stijl)

Examen VWO

Voorbereidend
Wetenschappelijk
Onderwijs

20 **04**

Tijdvak 2
Woensdag 23 juni
9.00 – 12.00 uur

Vragenboekje

Voor dit examen zijn maximaal 86 punten te behalen; het examen bestaat uit 24 vragen en een vertaalopdracht.
Voor elk vraagnummer is aangegeven hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring of uitleg gevraagd wordt, worden aan het antwoord meestal geen punten toegekend als deze verklaring of uitleg ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (tekstelementen, redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld één tekstelement wordt gevraagd en je antwoordt met meer dan één tekstelement, dan wordt alleen het eerste tekstelement in de beoordeling meegeteld.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Regel 2 audacius

1p **1** ☐ Citeer het Latijnse tekstelement uit de regels 1-4 (t/m tuis) dat hiermee inhoudelijk een tegenstelling vormt.

Blijkens *huic festinationi meae* (regel 4) en *quam celerrime* (regel 6) heeft Cicero enorme haast.

1p **2** ☐ Welke verklaring geeft Cicero voor deze haast? Beantwoord de vraag in het Nederlands en baseer je antwoord op het vervolg (t/m regel 10 institutarum).

Regel 7 monumentis

monumentis wordt hier metaforisch gebruikt.

2p **3** ☐ a. Waarop doelt Cicero in dit verband met deze metafoor? Citeer bij wijze van antwoord een Latijns woord uit het voorafgaande.
b. Waarom gebruikt Cicero deze metafoor? Baseer je antwoord op de inhoud van het vervolg van de tekst (t/m regel 9 perfruamur).

Regel 9-10 Neque t/m institutarum

In deze zin komt een litotes voor.

1p **4** ☐ Noteer deze litotes in het Latijn.

Regel 13 nostra

1p **5** ☐ Noteer het Latijnse tekstelement uit het vervolg (t/m regel 15 seiungeres) waardoor dit wordt geconcretiseerd.

Regel 10-15 Sed t/m seiungeres

Volgens Cicero heeft Lucceius twee alternatieven bij het schrijven. Het tweede alternatief heeft Cicero's voorkeur.

3p **6** ☐ a. Hoe laat hij deze voorkeur in de regels 12-15 (coniunctene t/m seiungeres) merken? Beantwoord de vraag in het Nederlands.
b. Welke twee redenen geeft hij in het vervolg (t/m regel 19 futura sint) voor zijn voorkeur? Beantwoord de vraag in het Nederlands.

Regel 16-17 interest non te exspectare, dum ad locum venias

2p **7** ☐ a. Waarbij hoort de ontkenning *non*? Citeer het desbetreffende Latijnse tekstelement.
b. Leg uit wat hier concreet wordt bedoeld met *locum*.

Regel 20 occupatio tua

2p **8** ☐ Citeer het Latijnse tekstelement uit de regels 5-15 (Genus enim t/m seiungeres) waarin hetzelfde thema aan de orde is geweest.

Regel 21 Quid t/m ornanda

2p **9** ☐ Citeer een Latijns tekstelement uit het vervolg waaruit blijkt dat Cicero er rekening mee houdt dat Lucceius er zo over denkt.

Regel 23 leges historiae neglegas

1p **10** ☐ Wat hield dat in blijkens het vervolg van de tekst? Beantwoord de vraag in het Nederlands.

In het Somnium Scipionis zegt Africanus tegen zijn kleinzoon het volgende over roem:
"… quanti tandem est ista hominum gloria, quae pertinere vix ad unius anni partem exiguam potest? Igitur alte spectare si voles atque hanc sedem et aeternam domum contueri, neque te sermonibus vulgi dederis nec in praemiis humanis spem posueris rerum tuarum."
In deze passage formuleert Cicero bij monde van Africanus een heel andere opvatting over de waarde van roem dan in tekst 1.

2p **11** ☐ Beschrijf in eigen woorden het verschil in opvatting en ga daarbij in op beide teksten.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 2

In de regels 2-3 (ex altera t/m voluptate) is sprake van een ellips.
2p **12** ☐ Noteer uit het voorafgaande alle ontbrekende Latijnse woorden die aangevuld moeten worden.

2p **13** ☐ Citeer uit de regels 10-15 (Habebat t/m varietate) het Latijnse tekstelement dat alle onderdelen bevat die je ook vindt in de uitspraak: 'Geniet, maar drink met mate'.

Regel 20 potantem in rosa Thorium
1p **14** ☐ Noteer het Latijnse tekstelement uit het direct voorafgaande waarmee dit contrasteert.

In de regels 15-23 (Hunc t/m voluptarius) komt een trikolon voor dat een climax bevat.
2p **15** ☐ Citeer het trikolon en licht de climax toe.

De kenmerkende kwaliteit van Regulus is *virtus*.
2p **16** ☐ Beschikte ook Thorius Balbus over *virtus*? Illustreer je antwoord met een Latijns tekstelement uit de regels 6-15.

Onderstaande passage is afkomstig uit een brief aan Menoikeus waarin de filosoof Epicurus zijn leer uiteenzet:
"Wanneer wij dus zeggen dat lust ons levensdoel is, hebben wij het niet over de lust van losbandige lieden of over de lust die gelegen is in actief genieten – zoals sommige mensen denken die niet weten waar ze het over hebben en die met ons van mening verschillen of aan onze leer een negatieve uitleg geven – maar wij doelen op een toestand waarin het lichaam geen pijn heeft en de ziel niet verontrust wordt."
(Epicurus, brief aan Menoikeus 132; vertaling: Keimpe Algra)

'dat lust ons levensdoel is'
4p **17** ☐ a. Citeer uit tekst 2, regel 1-9 (t/m interfectus) het Latijnse tekstelement met dezelfde strekking.

'een toestand, waarin het lichaam geen pijn heeft'
b. Citeer uit tekst 2, regel 10-14 (Habebat t/m uteretur) het Latijnse tekstelement met dezelfde strekking.

'en de ziel niet verontrust wordt'
c. Leg op basis van tekst 2, regel 6–9 (Is t/m interfectus) uit dat Balbus op twee punten aan deze voorwaarde voldoet. Beantwoord de vraag in het Nederlands.

Tekst 3a en 3 b

Tekst 3a, regel 1 hoc maerore
2p **18** ☐ a. Citeer uit tekst 3b het tekstelement dat naar hetzelfde verwijst.
b. Leg uit waardoor deze *maeror* veroorzaakt was.

Tekst 3a, regel 4-5 Adfirmo t/m talem
1p **19** ☐ Citeer uit tekst 3b het tekstelement waaruit dezelfde conclusie getrokken kan worden.

Let op: de laatste vragen van dit examen staan op de volgende pagina.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 3b, regel 7 schrijvenderwijs

3p **20** ☐ a. Citeer het tekstelement (uit tekst 3b) waarmee dit een tegenstelling vormt.

Dezelfde tegenstelling komt ook in tekst 3a voor.
b. Citeer twee Latijnse tekstelementen uit tekst 3a waarin deze tegenstelling tot uiting komt.

Tekst 3b, regel 1 Een tweede stimulans

1p **21** ☐ Wat was de eerste stimulans voor Cicero om filosofische werken te schrijven? Baseer je antwoord op je kennis van het leven van Cicero.

Tekst 4

Regel 2 na een gladverlopende 'ambtelijke' carrière: quaestor, praetor, consul
Met gladverlopende bedoelt Blokker *suo anno*.

1p **22** ☐ Waarom was dit juist in het geval van Cicero een bijzondere prestatie?

Regel 3 consequent op de verkeerde paarden wedt

2p **23** ☐ Geef twee voorbeelden waaruit blijkt dat Cicero op het verkeerde paard heeft gewed.

2p **24** ☐ Noteer een tekstelement uit tekst 4, regel 4-7 (Met als t/m uitspelen) dat een feitelijke onjuistheid bevat en geef er een toelichting bij.

Tekst 5

43p ☐ Bestudeer tekst 5 met de inleiding en de aantekeningen. Vertaal de regels 1 t/m 14.

Einde

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Latijn (nieuwe stijl en oude stijl)

Examen VWO

Voorbereidend
Wetenschappelijk
Onderwijs

20 **04**

Tijdvak 2
Woensdag 23 juni
9.00 – 12.00 uur

Tekstboekje

400035-2-5t

Begin

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Brief aan de historicus Lucceius, van wie Cicero bepaalde dingen gedaan wil krijgen.

M. CICERO S. D. L. LUCCEIO Q. F.

Coram me tecum eadem haec agere saepe conantem deterruit pudor quidam paene subrusticus, quae nunc expromam absens audacius; epistula enim non erubescit. Ardeo cupiditate incredibili neque, ut ego arbitror, reprehendenda, nomen ut nostrum scriptis illustretur et celebretur tuis. Quod etsi mihi saepe ostendis te esse facturum, tamen ignoscas velim huic festinationi meae. Genus enim scriptorum tuorum, etsi erat semper a me vehementer exspectatum, tamen vicit opinionem meam meque ita vel cepit vel incendit, ut cuperem quam celerrime res nostras monumentis commendari tuis. Neque enim me solum commemoratio posteritatis ac spes quaedam immortalitatis rapit, sed etiam illa cupiditas, ut vel auctoritate testimoni tui vel indicio benevolentiae vel suavitate ingeni vivi perfruamur. Neque tamen, haec cum scribebam, eram nescius, quantis oneribus premerere susceptarum rerum et iam institutarum. Sed, quia videbam Italici belli et civilis historiam iam a te paene esse perfectam, dixeras autem mihi te reliquas res ordiri, deesse mihi nolui quin te admonerem, ut cogitares, coniunctene malles cum reliquis rebus nostra contexere an, ut multi Graeci fecerunt, Callisthenes Phocicum bellum, Timaeus Pyrrhi, Polybius Numantinum, qui omnes a perpetuis suis historiis ea, quae dixi, bella separaverunt, tu quoque item civilem coniurationem ab hostilibus externisque bellis seiungeres. Equidem ad nostram laudem non multum video interesse, sed ad properationem meam quiddam interest non te exspectare, dum ad locum venias, ac statim causam illam totam et tempus adripere; et simul, si uno in argumento unaque in persona mens tua tota versabitur, cerno iam animo, quanto omnia uberiora atque ornatiora futura sint. Neque tamen ignoro quam impudenter faciam, qui primum tibi tantum oneris imponam (potest enim mihi denegare occupatio tua), deinde etiam, ut ornes me, postulem. Quid, si illa tibi non tanto opere videntur ornanda? Sed tamen, qui semel verecundiae fines transierit, eum bene et naviter oportet esse impudentem. Itaque te plane etiam atque etiam rogo, ut et ornes ea vehementius etiam, quam fortasse sentis, et in eo leges historiae neglegas gratiamque illam, de qua suavissime quodam in prooemio scripsisti, a qua te flecti non magis potuisse demonstras quam Herculem Xenophontium illum a Voluptate, eam, si me tibi vehementius commendabit, ne aspernere amorique nostro plusculum etiam, quam concedet veritas, largiare.

Cicero, Ad Fam. V, 12, 1-3

Tekst 2

Wie was gelukkiger: Lucius Thorius Balbus of Marcus Regulus?

At quam pulchre dicere videbare, cum ex altera parte ponebas cumulatum aliquem plurimis et maximis voluptatibus nullo nec praesenti nec futuro dolore, ex altera autem cruciatibus maximis toto corpore nulla nec adiuncta nec sperata voluptate, et quaerebas, quis aut hoc miserior aut superiore illo beatior; deinde concludebas summum malum esse dolorem, summum bonum voluptatem! Lucius Thorius Balbus fuit, Lanuvinus, quem meminisse tu non potes. Is ita vivebat, ut nulla tam exquisita posset inveniri voluptas, qua non abundaret. Erat et cupidus voluptatum et eius generis intellegens et copiosus, ita non superstitiosus, ut illa plurima in sua patria sacrificia et fana contemneret, ita non timidus ad mortem, ut in acie sit ob rem publicam interfectus. Cupiditates non Epicuri divisione finiebat, sed sua satietate. Habebat tamen rationem valitudinis: utebatur iis exercitationibus, ut ad cenam et sitiens et esuriens veniret, eo cibo qui et suavissimus esset et idem facillimus ad concoquendum, vino et ad voluptatem et ne noceret. Cetera illa adhibebat, quibus demptis negat se Epicurus intellegere quid sit bonum. Aberat omnis dolor qui si adesset, nec molliter ferret et tamen medicis plus quam philosophis uteretur. Color egregius, integra valitudo, summa gratia, vita denique conferta voluptatum omnium varietate. Hunc vos beatum: ratio quidem vestra sic cogit. At ego quem huic anteponam, non audeo dicere: dicet pro me ipsa virtus nec dubitabit isti vestro beato Marcum Regulum anteponere, quem quidem, cum sua voluntate, nulla vi coactus praeter fidem, quam dederat hosti, ex patria

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Carthaginem revertisset, tum ipsum, cum vigiliis et fame cruciaretur, clamat virtus beatiorem fuisse quam potantem in rosa Thorium. Bella magna gesserat, bis consul fuerat, triumpharat nec tamen sua illa superiora tam magna neque tam praeclara ducebat quam illum ultimum casum, quem propter fidem constantiamque susceperat; qui nobis miserabilis videtur audientibus, illi perpetienti erat voluptarius. Non enim hilaritate nec lascivia nec risu aut ioco, comite levitatis, saepe etiam tristes firmitate et constantia sunt beati.

Cicero, De Finibus II, 63-65

Tekst 3a

Brief aan Atticus over de troost die filosofie kan bieden

Quod me ab hoc maerore recreari vis, facis ut omnia; sed me mihi non defuisse tu testis es. Nihil enim de maerore minuendo scriptum ab ullo est, quod ego non domi tuae legerim. Sed omnem consolationem vincit dolor. Quin etiam feci, quod profecto ante me nemo, ut ipse me per litteras consolarer. Quem librum ad te mittam, si descripserint librarii. Adfirmo tibi nullam consolationem esse talem. Totos dies scribo, non quo proficiam quid sed tantisper impedior - non equidem satis (vis enim urget) - sed relaxor tamen omniaque nitor non ad animum sed ad vultum ipsum, si queam, reficiendum, idque faciens interdum mihi peccare videor, interdum peccaturus esse, nisi faciam. Solitudo aliquid adiuvat, sed multo plus proficeret, si tu tamen interesses. Quae mihi una causa est hinc discedendi; nam pro malis recte habebat. Quamquam id ipsum doleo. Non enim iam in me idem esse poteris. Perierunt illa quae amabas.

Cicero, ad Att. XII, 14, 3

Tekst 3b

Een tweede stimulans om me hiermee bezig te houden was mijn psychische toestand. Door een groot en ingrijpend verlies had ik een zware klap gekregen. Als ik hiervoor een betere verlichting had kunnen vinden, had ik niet hiertoe mijn toevlucht genomen. En ik kon er geen groter voordeel uit putten dan wanneer ik me niet alleen zou wijden aan het lezen van boeken maar ook aan het integraal behandelen van de filosofie. Al haar aspecten en al haar onderdelen leert men juist dan het gemakkelijkst kennen wanneer complete vraagstukken schrijvenderwijs worden uitgezocht. Er is namelijk een wonderlijke samenhang en aaneenschakeling tussen alle thema's: het een is gekoppeld aan het ander, en alles blijkt met alles verbonden en verstrengeld.

Cicero, De Natura Deorum I, 9 (vertaling Vincent Hunink)

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 4

Het volgende citaat is afkomstig uit een recensie van een boek van A. Everitt over het leven van Cicero.

Everitt laat weinig na om z'n held een held te laten, maar hij kan moeilijk camoufleren dat Cicero – na een gladverlopende 'ambtelijke' carrière: quaestor, praetor, consul – in het zicht van iets dat op macht lijkt consequent op de verkeerde paarden wedt, en op benauwde ogenblikken ook niet voor min of meer bedenkelijke 'partnerruil' terugschrikt. Met als verdrietig hoogte- of dieptepunt z'n totale onderschatting van de jonge Octavianus (de latere Augustus), die hij nog een ogenblik denkt tegen zowel Caesar als Marcus Antonius te kunnen uitspelen.

Jan Blokker, Volkskrant 1 november 2002

Tekst 5

Historische achtergrond:
In 44 v. Chr. werd de dictator Julius Caesar vermoord. Zijn rechterhand Marcus Antonius bracht daarna troepen op de been en bond de strijd aan met het officiële leger. Terwijl deze burgeroorlog op verschillende plaatsen in Italië voortwoedde, was in Rome Cicero de voornaamste woordvoerder van de senaatspartij. In de jaren 44 en 43 hield hij een reeks redevoeringen waarin hij fanatiek te keer ging tegen Marcus Antonius.

De onderstaande Latijnse tekst komt uit een redevoering die Cicero hield tot de Romeinse burgers. Doelend op Marcus Antonius zegt Cicero dat ze te maken hebben met een gevaarlijk monster dat afgemaakt moet worden, nu Marcus Antonius door de senaatsgetrouwe troepen in het nauw is gebracht.

Non est vobis res, Quirites, cum scelerato homine ac nefario, sed cum immani taetraque belua. Quae, quoniam in foveam incidit, obruatur. Si enim illim emerserit, nullius supplicii crudelitas erit recusanda. Sed tenetur, premitur, urguetur nunc eis copiis quas iam habemus, mox eis quas paucis diebus novi consules comparabunt.

Incumbite in causam, Quirites, ut facitis. Numquam maior consensus vester in ulla causa fuit, numquam tam vehementer cum senatu consociati fuistis. Nec mirum: agitur enim, non qua condicione victuri, sed victurine simus an cum supplicio ignominiaque perituri.

Quamquam mortem quidem natura omnibus proposuit, crudelitatem mortis et dedecus virtus propulsare solet, quae propria est Romani generis et seminis. Hanc retinete, quaeso, Quirites, quam vobis tamquam hereditatem maiores vestri reliquerunt. Nam cum alia omnia fluxa, incerta, caduca, mobilia sint, virtus est una altissimis defixa radicibus.

Cicero, Philippica IV, 12-13

Aantekeningen

regel 1	**mihi est res cum** ik heb te maken met
	Quirites Romeinse burgers
regel 2	**fovea** valkuil
	obruatur *coniunctivus van obruo* verpletteren

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

	illim daaruit
regel 3	**nullius supplicii crudelitas erit recusanda** er zal u geen enkele wreedheid bespaard blijven
	tenetur *onderwerp Marcus Antonius*
regel 6	**incumbo in causam** zich inzetten voor de zaak
regel 6	**Quirites** Romeinse burgers
regel 8	**mirum** *Vul aan: est.*
	agitur het gaat erom
	victuri *Vul aan: simus* wij zullen leven.
	ne … an of … of
regel 9	**perituri** *Vul aan: simus* wij zullen omkomen.
regel 10	**quidem** uiteraard
	propono in het vooruitzicht stellen
regel 11	**dedecus** *accusativus*
	propulso op afstand houden
	proprius + *genitivus* eigen aan
	Hanc *Verwijst naar virtus.*
regel 12	**Quirites** Romeinse burgers
	tamquam heriditatem als erfenis
	maiores voorouders
regel 13	**una** als enige

Einde

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Latijn (nieuwe stijl en oude stijl)

Examen VWO

Voorbereidend
Wetenschappelijk
Onderwijs

20**03**

Tijdvak 1
Woensdag 21 mei
9.00 – 12.00 uur

Vragenboekje

Voor dit examen zijn maximaal 84 punten te behalen; het examen bestaat uit 21 vragen en een vertaalopdracht.
Voor elk vraagnummer is aangegeven hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring of uitleg gevraagd wordt, worden aan het antwoord meestal geen punten toegekend als deze verklaring of uitleg ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (zinnen, redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld één zin wordt gevraagd en je antwoordt met meer dan één zin, dan wordt alleen de eerste zin in de beoordeling meegeteld.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Regel 5 fluctuatus animo fuerat.
3p **1** ☐ a. Waarover aarzelde Philippus? Beantwoord de vraag in het Nederlands.
b. Waardoor werd Philippus' aarzeling veroorzaakt? Beantwoord de vraag door het citeren van het desbetreffende Latijnse tekstelement.

Regel 6 legatosque ad Hannibalem misit;
1p **2** ☐ In welke stad bevond Hannibal zich op dat moment?

Livius gebruikt soms abstracte zelfstandige naamwoorden om iets concreets uit te drukken. Bijvoorbeeld: *audacia* = *homines audaces* (overmoed = overmoedige mensen).
2p **3** ☐ Citeer uit de regels 1–6 t/m *misit* een Latijns woord dat als voorbeeld van dit verschijnsel kan gelden en geef een uitleg van de betekenis van dit woord in deze context.

Regels 6–8 qui vitantes t/m ad Laciniae Iunonis templum in terram egressi sunt.
De *legati* zijn ongemerkt geland.
2p **4** ☐ Citeer uit het vervolg van de tekst, de regels 24–33, het Latijnse tekstelement waaruit blijkt dat zij óók ongemerkt willen vertrekken.

Regel 13 laetus admodum
2p **5** ☐ Door welke twee omstandigheden wordt deze blijdschap veroorzaakt? Beantwoord de vraag in het Nederlands.

Regel 12–15 Praetor t/m teneant.
Volgens commentatoren kun je deze passage opvatten als een voorbeeld van ironie van Livius ten opzichte van het gedrag van de praetor.
3p **6** ☐ Citeer uit deze regels drie Latijnse tekstelementen waarin deze ironie tot uitdrukking komt.

Regel 14 demonstrat
Een andere lezing van de tekst luidt *demonstrent*.
2p **7** ☐ Wie is / zijn in dat geval het onderwerp? Beantwoord de vraag in het Nederlands.

1p **8** ☐ Leg uit dat in regel 16–17 sprake is van verandering in verteltempo ten opzichte van het direct voorafgaande.

Regel 21 navigarent
2p **9** ☐ Wie is / zijn het onderwerp van *navigarent*?

Regel 31 struere en regel 32 pervenisse
2p **10** ☐ Wat is het verschil in gebruik (dus niet in tijd) tussen de beide infinitivi? Ga in je antwoord in op het gebruik van de beide infinitivi.

Regel 36–37 ab t/m ducem.
Het woord *regem* maakt deel uit van twee chiasmen.
2p **11** ☐ Schrijf deze twee chiasmen volledig uit.

Tekst 2

Regel 8–12 De Aetoliërs t/m te veranderen zijn.
In deze regels is sprake van een fundamentele tegenstelling tussen Grieken en Romeinen.
2p **12** ☐ Welke twee aspecten zijn daarbij te onderscheiden?

De Atheners geven in hun redevoering, die hierop volgt, een heel andere voorstelling van zaken met betrekking tot het optreden van Philippus.
2p **13** ☐ Hoe treedt in *hun* ogen Philippus op? Beantwoord de vraag op basis van je kennis van het standpunt van de Atheners in de confrontatie Romeinen – Philippus.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 3a en tekst 3b

Tekst 3b, regel 2: omdat ze benieuwd waren wat er zou gaan gebeuren.
3p **14** ☐ a. Citeer uit tekst 3a, regel 1-8, het Latijnse tekstelement dat de weergave vormt van de woorden ”omdat ze benieuwd waren”.
b. Welke twee vragen in tekst 3a, regel 1-8, corresponderen met de woorden ”wat er zou gaan gebeuren”? Beantwoord de vraag in het Nederlands.

Tekst 3a, regel 6–8: Alii t/m cessuros.
Tekst 3b, regel 3–7: sommigen t/m de andere.
De strekking van de beide passages is dezelfde.
2p **15** ☐ a. Formuleer die in eigen woorden.
b. Op welk punt verschilt Polybius van Livius?

Tekst 3b, regel 15–26.
Tekst 3a, regel 15–23.
1p **16** ☐ Welke reden om de heraut terug te roepen noemt Polybius wél, maar Livius niet?

Tekst 3a, regel 15–16 maius gaudium fuit quam quod universum homines acciperent:
2p **17** ☐ Citeer uit tekst 3b, regel 15–26, het tekstelement dat als een hiermee vergelijkbaar oordeel van Polybius kan worden opgevat.

Tekst 3b, regel 30 De man werd bijna in stukken gescheurd.
2p **18** ☐ Welke twee verklaringen geeft Livius in regel 24–27 voor het feit dat hij niet in stukken werd gescheurd? Beantwoord de vraag in het Nederlands.

Tekst 3a, regel 30 periculo
1p **19** ☐ Citeer uit tekst 3b, regel 31–40, het tekstelement met dezelfde strekking.

Tekst 4

3p **20** ☐ a. Vul de twee ontbrekende namen in.
b. In welk jaar moeten de hier vermelde gebeurtenissen gedateerd worden?

Tekst 5

2p **21** ☐ a. Hoe zouden de Romeinen het optreden van Hannibal, zoals beschreven in tekst 1, typeren? Licht je antwoord toe aan de hand van tekst 5 en ga daarbij ook in op het optreden van Hannibal. Gebruik bij voorkeur niet meer dan 25 woorden.
b. Hoe zouden de Romeinen hun optreden tegen Macedonië, zoals je hebt bestudeerd in het pensum, typeren? Licht je antwoord toe aan de hand van tekst 5 en ga daarbij in op het optreden van de Romeinen. Gebruik bij voorkeur niet meer dan 25 woorden.

Tekst 6

Bestudeer tekst 6 met de inleiding en de aantekeningen.
42p ☐ Vertaal de regels 1–12.

Einde

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Latijn (nieuwe stijl en oude stijl)

Examen VWO

Voorbereidend
Wetenschappelijk
Onderwijs

20 03

Tijdvak 1
Woensdag 21 mei
9.00 – 12.00 uur

Tekstboekje

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

De onderstaande gebeurtenissen spelen zich af in het jaar 215 v. Chr., kort voor het uitbreken van de Eerste Macedonische Oorlog.

In hanc dimicationem duorum opulentissimorum in terris populorum omnes reges gentesque animos intenderant, inter quos Philippus Macedonum rex eo magis, quod propior Italiae ac mari tantum Ionio discretus erat. Is ubi primum fama accepit Hannibalem Alpes transgressum, ut bello inter Romanum Poenumque orto laetatus erat, ita utrius populi mallet victoriam esse, incertis adhuc viribus fluctuatus animo fuerat. Postquam tertia iam pugna, tertia victoria cum Poenis erat, ad fortunam inclinavit legatosque ad Hannibalem misit; qui vitantes portus Brundisinum Tarentinumque, quia custodiis navium Romanarum tenebantur, ad Laciniae Iunonis templum in terram egressi sunt. Inde per Apuliam petentes Capuam media in praesidia Romana inlati sunt deductique ad Valerium Laevinum praetorem, circa Luceriam castra habentem. Ibi intrepide Xenophanes, legationis princeps, a Philippo rege se missum ait ad amicitiam societatemque iungendam cum populo Romano; mandata habere ad consules ac senatum populumque Romanum. Praetor, inter defectiones veterum sociorum nova societate tam clari regis laetus admodum, hostes pro hospitibus comiter accepit. Dat qui prosequantur; itinera cum cura demonstrat <et> quae loca quosque saltus aut Romanus aut hostes teneant.

Xenophanes per praesidia Romana in Campaniam, inde qua proximum fuit in castra Hannibalis pervenit foedusque cum eo atque amicitiam iungit legibus his: ut Philippus rex quam maxima classe - ducentas autem naves videbatur effecturus - in Italiam traiceret et vastaret maritimam oram, bellum pro parte sua terra marique gereret; ubi debellatum esset, Italia omnis cum ipsa urbe Roma Carthaginiensium atque Hannibalis esset praedaque omnis Hannibali cederet; perdomita Italia navigarent in Graeciam bellumque, cum quibus regi placeret, gererent; quae civitates continentis quaeque insulae ad Macedoniam vergunt, eae Philippi regnique eius essent.

In has ferme leges inter Poenum ducem legatosque Macedonum ictum foedus; missique cum iis ad regis ipsius firmandam fidem legati, Gisgo et Bostar et Mago, eodem ad Iunonis Laciniae, ubi navis occulta in statione erat, perveniunt. Inde profecti cum altum tenerent, conspecti a classe Romana sunt, quae praesidio erat Calabriae litoribus; Valeriusque Flaccus cercuros ad persequendam retrahendamque navem cum misisset, primo fugere regii conati, deinde, ubi celeritate vinci senserunt, tradunt se Romanis et ad praefectum classis adducti, cum quaereret qui et unde et quo tenderent cursum, Xenophanes primo satis iam semel felix mendacium struere, a Philippo se ad Romanos missum ad M. Valerium, ad quem unum iter tutum fuerit, pervenisse, Campaniam superare nequisse, saeptam hostium praesidiis.

Deinde ut Punicus cultus habitusque suspectos legatos fecit Hannibalis interrogatosque sermo prodidit, tum comitibus eorum seductis ac metu territis, litterae quoque ab Hannibale ad Philippum inventae et pacta inter regem Macedonum Poenumque ducem. Quibus satis cognitis, optimum visum est captivos comitesque eorum Romam ad senatum aut <ad> consules, ubicunque essent, quam primum deportare. Ad id celerrimae quinque naves delectae ac L. Valerius Antias, qui praeesset, missus, eique mandatum ut in omnes naves legatos separatim custodiendos divideret daretque operam, ne quod iis conloquium inter se neve quae communicatio consilii esset.

Livius, A.U.C. XXIII, 33-34.9

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 2

Tijdens de bondsvergadering van de Aetoliërs voeren achtereenvolgens de Macedoniërs, de Atheners en de Romeinse afgezant het woord. Uit het betoog van de Macedoniërs is het onderstaande fragment afkomstig.

”Het is waanzin te hopen dat ook maar iets in dezelfde toestand zal blijven, als vreemdelingen dit alles in bezit nemen, die in taal, gewoonten en wetten nog verder van u afstaan dan ze ruimtelijk over zee en land van u verwijderd zijn. Philippus’ koningschap schijnt uw vrijheid enigszins in de weg te staan. Maar hoewel hij door uw eigen schuld boos op u was, heeft hij niets anders van u gevraagd dan vrede, en verlangt hij vandaag dat u trouw blijft aan het gesloten vredesverdrag. Wen maar aan buitenlandse legioenen in deze gebieden, neem hun juk maar op uw schouders! Laat en vergeefs zult u Philippus als bondgenoot willen hebben, wanneer u de Romeinen als heer en meester hebt. De Aetoliërs, Acarnaniërs en Macedoniërs, mensen met dezelfde taal, worden door kleine, tijdelijke kwesties gescheiden en weer verbonden. Maar met vreemdelingen, met barbaren, bestaat voor alle Grieken nu en in de toekomst een eeuwige oorlog; van nature – en de natuur blijft altijd dezelfde – zijn ze vijanden om redenen die niet van dag tot dag te veranderen zijn.”

Livius, A.U.C. XXXI, 29
Vertaling Mevr. H. van Rooijen-Dijkman

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 3a

De Isthmische Spelen

Isthmiorum statum ludicrum aderat, semper quidem et alias frequens cum propter spectaculi studium insitum genti, quo certamina omnis generis artium viriumque et pernicitatis visuntur, tum quia propter opportunitatem loci, per duo diversa maria omnium rerum usus ministrantis humano generi, concilium Asiae Graeciaeque is mercatus erat.

Tum vero non ad solitos modo usus undique convenerant, sed expectatione erecti, qui deinde status futurus Graeciae, quae sua fortuna esset. Alii alia non taciti solum opinabantur, sed sermonibus etiam ferebant Romanos facturos: vix cuiquam persuadebatur Graecia omni cessuros.

Ad spectaculum consederant, et praeco cum tubicine, ut mos est, in mediam aream, unde sollemni carmine ludicrum indici solet, processit et tuba silentio facto ita pronuntiat: ”Senatus Romanus et T. Quinctius imperator Philippo rege Macedonibusque devictis liberos, immunes, suis legibus esse iubet Corinthios, Phocenses, Locrensesque omnes et insulam Euboeam et Magnetas, Thessalos, Perrhaebos, Achaeos Phthiotas”. Percensuerat omnes gentes quae sub dicione Philippi regis fuerant.

Audita voce praeconis, maius gaudium fuit quam quod universum homines acciperent: vix satis credere se quisque audisse et alii alios intueri, mirabundi velut ad somni vanam speciem; quod ad quemque pertinebat, suarum aurium fidei minimum credentes, proximos interrogabant. Revocatus praeco, cum unusquisque non audire modo, sed videre libertatis suae nuntium averet, iterum pronuntiavit eadem. Tum ab certo iam gaudio tantus cum clamore plausus est ortus totiensque repetitus, ut facile appareret nihil omnium bonorum multitudini gratius quam libertatem esse. Ludicrum deinde ita raptim peractum est, ut nullius nec animi nec oculi spectaculo intenti essent: adeo unum gaudium praeoccupaverat omnium aliarum sensum voluptatium.

Ludis vero dimissis, cursu prope omnes tendere ad imperatorem Romanum, ut ruente turba in unum adire, contingere dextram cupientium, coronas lemniscosque iacientium haud procul periculo fuerit. Sed erat trium ferme et triginta annorum, et cum robur iuventae tum gaudium ex tam insigni gloriae fructu vires suppeditabat.

Nec praesens tantummodo effusa est laetitia, sed per multos dies gratis et cogitationibus et sermonibus renovata: esse aliquam in terris gentem, quae sua impensa, suo labore ac periculo bella gerat pro libertate aliorum, nec hoc finitimis aut propinquae vicinitatis hominibus aut terris continentibus iunctis praestet, sed maria traiciat, ne quod toto orbe terrarum iniustum imperium sit, ubique ius fas lex potentissima sint; una voce praeconis liberatas omnes Graeciae atque Asiae urbes: hoc spe concipere audacis animi fuisse, ad effectum adducere et virtutis et fortunae ingentis.

Livius, A.U.C. XXXIII, 32-33

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 3b

In de onderstaande tekst worden dezelfde gebeurtenissen beschreven als in tekst 3a. Waarschijnlijk heeft Livius deze tekst als bron gebruikt. Deze tekst maakt geen deel uit van het pensum dat je hebt gelezen. Lees daarom de tekst goed door, voordat je aan de beantwoording van de vragen begint.

Toen de Isthmische Spelen begonnen, kwamen de meest gezaghebbende mannen uit de hele wereld daar bijeen, omdat ze benieuwd waren wat er zou gaan gebeuren. Gedurende het hele festival hoorde men verschillende meningen; sommigen zeiden dat de Romeinen onmogelijk een aantal plaatsen en steden konden opgeven; anderen zeiden dat zij de beroemdste steden zouden verlaten, maar dat ze andere plaatsen blijvend zouden bezetten, omdat die, hoewel minder beroemd, hun doelstellingen evengoed zouden dienen. Ze noemden enkele steden bij name, de ene naam nog slimmer bedacht dan de andere.

In grote onzekerheid verzamelde de menigte zich in het stadion om de Spelen bij te wonen. Nadat een heraut naar voren was gekomen en het stil was geworden door een trompetsignaal, las hij de volgende proclamatie voor: ”De senaat van Rome en proconsul Titus Quinctius geven na de overwinning op koning Philippus en de Macedoniërs de volgende volkeren de vrijheid, zonder garnizoenen, niet schatplichtig en geregeerd volgens de wetten van hun eigen land: de Corinthiërs, de Phociërs, de Locriërs, de bewoners van Euboia, de Achaeërs van Phthios, de Magnesiërs, de Thessaliërs en de Perrhaebiërs.”

Meteen bij het begin van de proclamatie steeg er een geweldig applaus op en daardoor hoorden sommigen de proclamatie niet eens, terwijl anderen hem nog een keer wilden horen. De meeste mensen konden hun oren niet geloven en dachten dat ze droomden omdat de gebeurtenis zo onverwacht was. Ze riepen dat de heraut en de trompetter naar het midden van het stadion moesten komen en dat hij de proclamatie nog eens moest voorlezen. Ze wilden, denk ik, de spreker niet alleen horen, maar ze wilden hem ook zien, omdat ze zich verbaasden over de inhoud van de proclamatie. De heraut kwam naar voren tot in het midden van het stadion en verzocht opnieuw om stilte door een trompetsignaal. Daarop las hij dezelfde proclamatie voor, waarna er zo’n enthousiast gejuich opsteeg, dat ik het mijn tijdgenoten, wanneer ze dit verhaal horen, nauwelijks begrijpelijk kan maken. Toen het rumoer uiteindelijk bedaard was, besteedde niemand nog aandacht aan de atleten, maar iedereen praatte met z’n buren of sprak in zichzelf; ze waren dolenthousiast.

Daardoor kwam het dat ze na afloop van de spelen bijna een eind aan het leven van Flamininus maakten door hun dankbetuigingen. Want sommigen verlangden hem van dichtbij te zien en hem hun redder te noemen; anderen wilden hem de hand drukken; heel veel mensen wierpen kransen en linten naar hem. De man werd bijna in stukken gescheurd.

Maar hoe buitensporig hun dankbaarheid ook moge zijn geweest, men mag wel zeggen dat deze toch niet opwoog tegen het belang van de gebeurtenis. Want het is bewonderenswaardig dat de Romeinen en hun generaal Flamininus deze hele onderneming hebben opgezet op eigen kosten, met alle mogelijke risico's, alleen om Griekenland te bevrijden. Het is geweldig dat zij een gewapende macht op de been hebben gebracht die groot genoeg was om dit doel te bereiken. Maar het grootst van alles is wel dat geen tegenslag hun plannen heeft gedwarsboomd, maar dat alles zonder uitzondering leidde tot dit ene geweldige ogenblik, dat door één enkele proclamatie alle Grieken in Europa en Klein-Azië bevrijd zijn, zonder garnizoen, niet schatplichtig en geregeerd volgens hun eigen wetten.

Polybius, XVIII, 45-46
Vertaling H. Terra

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 4

De volgende inscriptie handelt over het optreden van Lucius Mummius.

LUCIUS MUMMIUS ZOON VAN LUCIUS CONSUL
NADAT ONDER ZIJN LEIDING TOEZICHT EN BEVEL
..... WAS VEROVERD EN …….. WAS VERWOEST
KEERDE HIJ IN TRIOMF NAAR ROME TERUG

Tekst 5

In het inleidende hoofdstuk van zijn boek Imperialism and Colonialism *schrijft de auteur, H. L. Wesseling:*

De stelling dat de oorlog de vader is van alle dingen, zoals de Griekse filosoof Heraclitus beweerde, is voor discussie vatbaar. Wél is zeker dat de oorlog de vader is van de historiografie. Oorlog heeft veel aandacht gekregen, niet alleen in de Bijbel, in de Ilias en in andere vroege producten van de historische verbeelding, maar ook bij de eerste historiografen van het westen. Velen van ons leerden hun eerste Latijn door het lezen van Julius Caesars verslag van de koloniale veroveringsoorlog *par excellence*, het *Bellum Gallicum*. En ons eerste Grieks leerden we door Herodotus' beschrijving van een van de eerste nationale bevrijdingsoorlogen, die van de Grieken tegen de Perzen. Eigenlijk vinden we in de oudheid al de beschrijving van de drie klassieke types: veroveringsoorlogen, beschreven door Caesar, bevrijdingsoorlogen, beschreven door Herodotus, en oorlogen tussen stadstaten in het beroemdste geschiedwerk uit de oudheid, *De Peloponnesische Oorlog* van Thucydides.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 6

De Romeinse aanvoerder Quinctius Flamininus had zijn hoofdkwartier gevestigd in de stad Elatia in de Griekse landstreek Thessalië. Vandaar was hij naar Corinthe gegaan.
In het direct voorafgaande is beschreven hoe hij de inwoners van die stad toesprak: hij beloofde hun dat het Romeinse bezettingsleger de burchtheuvel, de Acrocorinthus, zou verlaten en zich zou terugtrekken naar Elatia.

In de regels 1–2 wordt de enthousiaste reactie van de inwoners van Corinthe beschreven:

1 Has velut parentis voces cum audirent, manare omnibus gaudio lacrimae, adeo ut
2 ipsum quoque confunderent dicentem.

In de regels 3–8 wordt beschreven hoe Flamininus bij die gelegenheid de inwoners van Corinthe vraagt de Romeinse mannen die door Hannibal gevangen waren genomen en als slaaf aan de Grieken waren verkocht, vrij te laten. Allen reageren daarop instemmend.

3 Silentio deinde facto petiit ab eis ut cives Romanos, si qui apud eos in servitute
4 essent, intra duos menses mitterent ad se in Thessaliam. Ne ipsis quidem honestum esse in
5 liberata terra liberatores eius servire. Omnes acclamaverunt gratias se inter cetera etiam ob
6 hoc agere, quod admoniti essent, ut tam pio ac necessario officio fungerentur. Ingens
7 numerus erat bello Punico captivorum, quos Hannibal, cum ab suis non redimerentur,
8 venum dederat.

In de regels 9–12 wordt beschreven hoe Quinctius Flamininus vervolgens met het Romeinse bezettingsleger de stad verlaat.

9 Nondum conventus dimissus erat, cum respiciunt praesidium ab Acrocorintho
10 descendens protinus duci ad portam atque abire. Agmen imperator secutus est,
11 prosequentibus cunctis, servatorem liberatoremque acclamantibus. Salutatis dimissisque eis,
12 eadem qua venerat via Elatiam rediit.

Livius, A.U.C. XXXIV, 50

Aantekeningen

regel 1	**velut parentis** bijna vaderlijk
	vox woord
	manare *Infinitivus historicus.*
regel 2	**ipsum** *Lees* eum ipsum.
	confundo in verwarring brengen
regel 3	**si qui** voor zover die
regel 5	**liberatores** *Onderwerp van* servire.
	eius *Verwijst naar* terra.
regel 4-5	**Ne ipsis quidem t/m servire** *Hangt af van een aan te vullen* dixit.
regel 5	**acclamo** + *a.c.i.* roepen dat
regel 5-6	**gratias ago** bedanken
	ob hoc quod wegens het feit dat
regel 7	**sui** hun familieleden
regel 8	**venum do** verkopen
regel 9	**respiciunt** *Onderwerp: de burgers van Corinthe.*
	respicio + *a.c.i.* zien dat
regel 9-10	**ab Acrocorintho descendens** *Bepaling bij* praesidium.
regel 10	**duci** *Infinitivus passief.*
regel 11	**acclamo** toejuichen als V*ul aan* eum.
regel 12	**eadem qua venerat via** *Lees* eadem via qua venerat.

Einde

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Latijn (nieuwe stijl en oude stijl)

Examen VWO

Voorbereidend
Wetenschappelijk
Onderwijs

20 03

Tijdvak 2
Woensdag 18 juni
9.00 - 12.00 uur

Vragenboekje

Voor dit examen zijn maximaal 84 punten te behalen; het examen bestaat uit 28 vragen en een vertaalopdracht.
Voor elk vraagnummer is aangegeven hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring of uitleg gevraagd wordt, worden aan het antwoord meestal geen punten toegekend als deze verklaring of uitleg ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (zinnen, redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld één zin wordt gevraagd en je antwoordt met meer dan één zin, dan wordt alleen de eerste zin in de beoordeling meegeteld.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1 De rede van Philippus en Perseus

1p **1** ☐ Citeer uit regel 1-9 het Latijnse tekstelement waarmee Perseus suggereert dat Demetrius hem al langer belaagt.

Regel 7 dicere; vocari
Afgezien van actief en passief is er ook een verschil in het gebruik van deze beide infinitivi in deze zin.

2p **2** ☐ Breng dit verschil in gebruik onder woorden. Ga in je antwoord in op beide vormen.

Regel 9 quos in consilio haberet.
Mevr. H. van Rooijen-Dijkman vertaalt deze woorden als volgt: om hem van advies te dienen.

1p **3** ☐ Verklaar de vertaling “om te” op grond van een grammaticaal gegeven in deze zin.

Regel 10-12

2p **4** ☐ Noteer twee maatregelen waaruit blijkt dat Philippus op zijn hoede is. Beantwoord de vraag in het Nederlands.

Regel 13-15 inventurus.

1p **5** ☐ Waarom is Philippus naar eigen zeggen hoe dan ook *miserrimus*? Beantwoord de vraag in het Nederlands.

Regel 17-18 etiam t/m finitas;

1p **6** ■ Deze zin vormt ten opzichte van de voorafgaande zin een:

A beperking
B gevolg
C herhaling
D ontkenning
E versterking

Regel 20 vereor ne vana surdis auribus cecinerim.
Philippus benadrukt in deze zin het feit dat zijn *praecepta* geen effect hebben gehad.

2p **7** ☐ Citeer uit het vervolg van de tekst t/m regel 32 de Latijnse zin waarin Philippus een overeenkomstige gedachte verwoordt.

Regel 28 Ne quidem

2p **8** ☐ Waarom is het gebruik van de woorden *ne quidem* in plaats van *non* in Philippus’ situatie begrijpelijk?

Regel 31 illorum

2p **9** ■ Dit woord verwijst naar degenen die in het voorafgaande zijn aangeduid met:

A se (regel 22)
B fratres (regel 26)
C Romanis (regel 28)
D Quinctiorum (regel 29)
E eorum (regel 30)

Regel 34 Eo usque vivere me vultis

1p **10** ☐ Tot hoelang geldt dat volgens Philippus? Beantwoord de vraag in het Nederlands.

Regel 41-49 t/m u niet raakt.

2p **11** ☐ Om welke twee redenen denkt Perseus dat hij geen gehoor krijgt bij zijn vader?

Regel 49-52 Daarom t/m aangevallen.

1p **12** ☐ Leg uit dat dit een uitbreiding van de aanklacht is.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

1p **13** ☐ Maak op je antwoordblad, op grond van de inhoud van regel 52-60, de onderstaande redenering af. Gebruik niet meer dan vijftien woorden.
Perseus zegt: Als mensen in nood zelfs een beroep mogen doen op wildvreemde mensen, …

Tekst 2 De beklimming van de berg Haemus

Regel 1 suspicionis

2p **14** ☐ a. Wat was de inhoud van deze *suspicio*? Beantwoord de vraag in het Nederlands.
b. Citeer een Latijns tekstelement uit regel 17-22 t/m *praesidio* waaruit blijkt dat deze *suspicio* volgens Livius terecht is.

1p **15** ☐ Hoe zorgt Livius er in regel 1-6 voor dat zijn lezers aan Hannibal denken? Beantwoord de vraag in het Nederlands.

Regel 13 ipsi

1p **16** ■ Dit woord verwijst naar
A Antigoni (regel 11)
B suos omnes (regel 12)
C liberis (regel 12)
D posteris (regel 13)

Regel 11-14 Si pergat t/m auderet.
Deze zin correspondeert met de zin die erop volgt (Memorem t/m casus)

2p **17** ☐ Citeer uit de zin *Memorem t/m casus* de Latijnse tekstelementen die respectievelijk corresponderen met *quis* en *tota gente*. Doe dat op je antwoordblad volgens dit schema:
quis correspondeert met …
tota gente correspondeert met …

Regel 23 ita inclinato regis animo

1p **18** ☐ Wat hield dit concreet in? Beantwoord de vraag in het Nederlands.

Regel 24-25 In praesentia t/m usum

2p **19** ☐ a. Leg uit dat deze formulering iets dreigends heeft.
b. Met welke mededeling versterkt Livius in het directe vervolg deze dreigende sfeer? Beantwoord de vraag in het Nederlands.

Regel 26 eius

2p **20** ■ Hiermee wordt gedoeld op:
A Demetrius
B Didas
C Perseus
D Philippus

Regel 36 vulgatae opinioni

1p **21** ☐ Wat hield deze in? Beantwoord de vraag in het Nederlands.

Let op: de laatste vragen van dit examen staan op de volgende pagina.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 3 De dood van Demetrius

Regel 2-4 Missus t/m captaret
Mevr. H. Van Rooijen-Dijkman vertaalt deze regels als volgt: Deze was zoals gezegd als begeleider meegestuurd. Hij had de onbevangen en argeloze jongeman, die niet zonder reden boos was op zijn vader en broer, verstrikt door hem naar de mond te praten en zijn verontwaardiging te delen.
Deze vertaling is op één punt explicieter dan de Latijnse tekst.
1p **22** ☐ Op welk punt is dat? Beantwoord de vraag door het citeren van het desbetreffende Latijnse tekstelement en de vertaling die Mevr. H. van Rooijen-Dijkman ervan geeft.

Regel 7 auctore eo
1p **23** ■ Daarmee wordt bedoeld:
- **A** Demetrius
- **B** Didas
- **C** Herodorus
- **D** Perseus
- **E** Philippus

Regel 7-8 Hoc consilium extemplo et fratri proditur et auctore eo indicatur patri.
1p **24** ☐ Noteer uit deze regel de vier Latijnse woorden die samen een chiasme vormen.

Regel 15 litteras
3p **25** ☐ a. Wat is er zo belastend aan de inhoud van deze brief? Beantwoord de vraag in het Nederlands.

Deze brief blijkt verderop in de tekst van groot belang te zijn.
b. Citeer het Latijnse tekstelement uit de regels 20-33 waarmee Livius dit zegt.
c. Van welke nog niet eerder geuite beschuldiging is in regel 20-26 t/m *occidendo* sprake? Beantwoord de vraag in het Nederlands.

Regel 23 ipsius
1p **26** ☐ Wie wordt hiermee bedoeld?

Regel 29-30 cum in cubiculum recepisset sese, crudelitatem patris conquerens, parricidium fratris ac Didae scelus incusans torquebatur.
Mevr. H. Van Rooijen-Dijkman vertaalt deze regels als volgt: hij trok zich in de slaapkamer terug, waar hij gefolterd door pijn klaagde over de wreedheid van zijn vader, en zijn broer van broedermoord en Didas van de misdaad beschuldigde.
De vertaalster heeft in haar vertaling de structuur van de Latijnse zin drastisch gewijzigd.
3p **27** ☐ Leg uit hoe zij dit heeft gedaan aan de hand van de volgende Latijnse tekstelementen:
1. cum t/m sese 2. fratris 3. torquebatur.

Regel 20-33
1p **28** ☐ Citeer het Latijnse tekstelement, inclusief het regelnummer (!), waaruit blijkt dat Livius een voorbehoud maakt ten aanzien van de verantwoordelijkheid van Philippus voor de moord op Demetrius.

Tekst 4

Bestudeer tekst 4 met de inleiding en de aantekeningen.
42p ☐ Vertaal de regels 1 t/m 11.

Einde

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Latijn (nieuwe stijl en oude stijl)

Examen VWO

Voorbereidend
Wetenschappelijk
Onderwijs

20 **03**

Tijdvak 2
Woensdag 18 juni
9.00 - 12.00 uur

Tekstboekje

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1 De rede van Philippus en Perseus

Postero die Perseus, cum primum conveniendi patris potestas fuit, regiam ingressus perturbato vultu in conspectu patris tacitus procul constitit. Cui cum pater ‘Satin salve?’ et quaenam ea maestitia esset interrogaret eum, ‘De lucro tibi’, inquit, ‘vivere me scito. Iam non occultis a fratre petimur insidiis; nocte cum armatis domum ad interficiendum me venit, clausisque foribus parietum praesidio me a furore eius sum tutatus.’ Cum pavorem mixtum admiratione patri iniecisset, ‘Atqui si aures praebere potes’, inquit, ‘manifestam rem teneas faciam.’ Enimvero se Philippus dicere auditurum, vocarique extemplo Demetrium iussit; et seniores amicos duos, expertes iuvenalium inter fratres certaminum, infrequentes iam in regia, Lysimachum et Onomastum accersit, quos in consilio haberet.

Dum veniunt amici, solus, filio procul stante, multa secum animo volutans inambulavit. Postquam venisse eos nuntiatum est, secessit in partem interiorem cum duobus amicis et totidem custodibus corporis; filiis, ut ternos inermes secum introducerent, permisit.

Ibi cum consedisset, ‘Sedeo’, inquit, ‘miserrimus pater iudex inter duos filios, accusatorem parricidii et reum, aut conficti aut admissi criminis labem apud meos inventurus. Iam pridem quidem hanc procellam imminentem timebam, cum vultus inter vos minime fraternos cernerem, cum voces quasdam exaudirem. Sed interdum spes animum subibat deflagrare iras vestras, purgari suspiciones posse; etiam hostes armis positis foedus icisse, et privatas multorum simultates finitas; subituram vobis aliquando germanitatis memoriam, puerilis quondam simplicitatis consuetudinisque inter vos, meorum denique praeceptorum, quae vereor ne vana surdis auribus cecinerim.

Quotiens ego, audientibus vobis, detestatus exempla discordiarum fraternarum, horrendos eventus earum rettuli, quibus se stirpemque suam, domos, regna funditus evertissent! Meliora quoque exempla parte altera posui: sociabilem consortionem inter binos Lacedaemoniorum reges, salutarem per multa saecula ipsis patriaeque; eandem civitatem, postquam mos sibi cuique rapiendi tyrannidem exortus sit, eversam. Iam hos Eumenem Attalumque fratres, ab tam exiguis rebus prope, ut puderet regii nominis, mihi, Antiocho, cuilibet regum huius aetatis nulla re magis quam fraterna unanimitate, regnum aequasse. Ne Romanis quidem exemplis abstinui, quae aut visa aut audita habebam, T. et L. Quinctiorum, qui bellum mecum gesserunt, P. et L. Scipionum, qui Antiochum devicerunt, patris patruique eorum, quorum perpetuam vitae concordiam mors quoque miscuit. Neque vos illorum scelus similisque sceleri eventus deterrere a vecordi discordia potuit, neque horum bona mens, bona fortuna ad sanitatem flectere.

Vivo et spirante me, hereditatem meam ambo et spe et cupiditate improba crevistis. Eo usque vivere me vultis, donec alterius vestrum superstes haud ambiguum regem alterum mea morte faciam. Nec fratrem nec patrem potestis pati. Nihil cari, nihil sancti est. In omnium vicem regni unius insatiabilis amor successit. Agite, conscelerate aures paternas, decernite criminibus, mox ferro decreturi. Dicite palam, quidquid aut veri potestis aut libet comminisci; reseratae aures sunt, quae posthac secretis alterius ab altero criminibus claudentur.’ Haec furens ira cum dixisset, lacrimae omnibus obortae, et diu maestum silentium tenuit.

Toen zei Perseus: ‘Natuurlijk, ik had vannacht de deur moeten openen, de gewapende feestvierders binnen moeten laten en mijn keel aan hun zwaard moeten aanbieden! Een misdaad wordt pas na de voltrekking geloofd, en nu krijg ik als doelwit van een aanslag hetzelfde te horen als de rover en belager. Niet voor niets zeggen die heren daar dat u maar één zoon hebt, Demetrius, en dat ik een ondergeschoven kind ben en de zoon van een bijvrouw. Want als ik bij u de status van een zoon bezat en u even dierbaar was, zou u niet zijn uitgevaren tegen mij, nu ik kom klagen over een ontdekte hinderlaag, maar tegen hem die hem beraamd heeft. En mijn leven zou niet zo waardeloos voor u zijn dat het gevaar dat ik heb gelopen en nog zal lopen als de belagers geen straf krijgen, u niet raakt. Daarom wil ik, als ik zwijgend moet sterven, verder zwijgen, en alleen nog tot de goden bidden dat de misdaad die bij mij is begonnen ook bij mij eindigt, en dat u niet door mijn borst heen wordt aangevallen. Maar als ook ik mag doen wat de natuur zelf mensen ingeeft die op een eenzame plaats omsingeld zijn, namelijk de bescherming inroepen van mensen die ze nooit gezien hebben, en als ik, nu ik het zwaard tegen mij getrokken zie, een noodkreet mag uiten, dan bid ik u bij uzelf en de naam vader, waarvan u allang weet voor wie van ons

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

beiden die het heiligst is, dat u mij zo aanhoort alsof u door mijn jammerkreten in de nacht gewekt bent, op mijn hulpgeroep verschenen bent en Demetrius met zijn gewapende mannen in het holst van de nacht in mijn voorhal hebt aangetroffen. Wat ik toen in mijn angst van dat ogenblik zou hebben geschreeuwd, spreek ik nu, een dag later, uit als een klacht.'

Livius, A.U.C. XL, 8-9

Tekst 2 De beklimming van de berg Haemus

Philippus, simul ne otio miles deterior fieret, simul avertendae suspicionis causa quicquam a se agitari de Romano bello, Stobos Paeoniae exercitu indicto, in Maedicam ducere pergit. Cupido eum ceperat in verticem Haemi montis escendendi, quia vulgatae opinioni crediderat Ponticum simul et Hadriaticum mare et Histrum amnem et Alpes conspici posse; subiecta oculis ea haud parvi sibi momenti futura ad cogitationem Romani belli.

Percontatus regionis peritos de ascensu Haemi, cum satis inter omnes constaret viam exercitui nullam esse, paucis et expeditis per <invia> difficillimum aditum, ut sermone familiari minorem filium permulceret, quem statuerat non ducere secum, primum quaerit ab eo, cum tanta difficultas itineris proponatur, utrum perseverandum sit in incepto an abstinendum. Si pergat tamen ire, non posse oblivisci se in talibus rebus Antigoni, qui saeva tempestate iactatus, <cum> in eadem nave secum suos omnes habuisset, praecepisse liberis diceretur ut et ipsi meminissent et ita posteris proderent, ne quis cum tota gente simul in rebus dubiis periclitari auderet. Memorem ergo se praecepti eius duos simul filios non commissurum in aleam eius qui proponeretur casus, et quoniam maiorem filium secum duceret, minorem ad subsidia spei et custodiam regni remissurum in Macedoniam esse.

Non fallebat Demetrium ablegari se, ne adesset consilio, cum in conspectu locorum consultaret qua proxime itinera ad mare Hadriaticum atque Italiam ducerent, quaeque ratio belli futura esset. Sed non solum parendum patri, sed etiam adsentiendum erat, ne invitum parere suspicionem faceret. Ut tamen iter ei tutum in Macedoniam esset, Didas ex praetoribus regiis unus, qui Paeoniae praeerat, iussus est prosequi eum cum modico praesidio. Hunc quoque Perseus sicut plerosque patris amicorum, ex quo haud cuiquam dubium esse coeperat ad quem ita inclinato regis animo hereditas regni pertineret, inter coniuratos in fratris perniciem habuit. In praesentia dat ei mandata, ut per omne obsequium insinuaret se in quam maxime familiarem usum, ut elicere omnia arcana specularique abditos eius sensus posset. Ita digreditur Demetrius cum infestioribus quam si solus iret praesidiis.

Philippus Maedicam primum, deinde solitudines interiacentes Maedicae atque Haemo transgressus, septimis demum castris ad radices montis pervenit. Ibi unum moratus diem ad deligendos quos duceret secum, tertio die iter est ingressus. Modicus primo labor in imis collibus fuit; quantum in altitudinem egrediebantur, magis magisque silvestria et pleraque invia loca excipiebant; pervenere deinde in tam opacum iter, ut prae densitate arborum immissorumque aliorum in alios ramorum perspici caelum vix posset. Ut vero iugis adpropinquabant, quod <haud> rarum in altis locis est, adeo omnia contecta nebula, ut haud secus quam nocturno itinere impedirentur. Tertio demum die ad verticem perventum. Nihil vulgatae opinioni degressi inde detraxerunt, magis, credo, ne vanitas itineris ludibrio esset, quam quod diversa inter se maria montesque et amnes ex uno loco conspici potuerint. Vexati omnes, et ante alios rex ipse, quo gravior aetate erat, difficultate viae est. Duabus aris ibi Iovi et Soli sacratis cum immolasset, qua triduo escenderat biduo est degressus, frigora nocturna maxime metuens quae caniculae ortu similia brumalibus erant.

Livius, A.U.C. XL, 21-22, 1-7

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 3 De dood van Demetrius

Philippus, omni genere laboris sine ullo effectu fatigatis militibus, et fraude Didae praetoris auctis in filium suspicionibus, in Macedoniam rediit. Missus hic comes, ut ante dictum est, cum simplicitatem iuvenis incauti et suis haud immerito suscensentis adsentando indignandoque et ipse vicem eius captaret, in omnia ultro suam offerens operam, fide data arcana eius elicuit. Fugam ad Romanos Demetrius meditabatur; cui consilio adiutor deum beneficio oblatus videbatur Paeoniae praetor, per cuius provinciam spem ceperat elabi tuto posse. Hoc consilium extemplo et fratri proditur et auctore eo indicatur patri. Litterae primum ad obsidentem Petram adlatae sunt; inde Herodorus (princeps hic amicorum Demetri erat) in custodiam est coniectus, et Demetrius dissimulanter adservari iussus. Haec super cetera tristem adventum in Macedoniam regi fecerunt. Movebant eum et praesentia crimina; exspectandos tamen quos ad exploranda omnia Romam miserat, censebat.

His anxius curis cum aliquot menses egisset, tandem legati, iam ante praemeditatis in Macedonia quae ab Roma renuntiarent, venerunt. Qui super cetera scelera falsas etiam litteras signo adulterino T. Quincti signatas reddiderunt regi. Deprecatio in litteris erat, si quid adulescens, cupiditate regni prolapsus, secum egisset; nihil eum adversus suorum quemquam facturum, neque eum se esse qui ullius impii consilii auctor futurus videri possit. Hae litterae fidem Persei criminibus fecerunt; itaque Herodorus extemplo diu excruciatus sine indicio rei ullius in tormentis moritur.

Demetrium iterum ad patrem accusavit Perseus. Fuga per Paeoniam praeparata arguebatur, et corrupti quidam, ut comites itineris essent; maxime falsae litterae T. Quincti urgebant. Nihil tamen palam gravius pronuntiatum de eo est, ut dolo potius interficeretur; nec id cura ipsius, sed ne poena eius consilia adversus Romanos nudaret. Ab Thessalonice Demetriadem ipsi cum iter esset, Astraeum Paeoniae Demetrium mittit cum eodem comite Dida, Perseum Amphipolin ad obsides Thracum accipiendos. Digredienti ab se Didae mandata dedisse dicitur de filio occidendo. Sacrificium ab Dida seu institutum seu simulatum est, ad quod celebrandum invitatus Demetrius ab Astraeo Heracleam venit. In ea cena dicitur venenum datum. Poculo epoto extemplo sensit, et mox coortis doloribus, relicto convivio, cum in cubiculum recepisset sese, crudelitatem patris conquerens, parricidium fratris ac Didae scelus incusans torquebatur. Intromissi deinde Thyrsis quidam Stuberraeus et Beroeaeus Alexander, iniectis tapetibus in caput faucesque, spiritum intercluserunt. Ita innoxius adulescens, cum in eo ne simplici quidem genere mortis contenti inimici fuissent, interficitur.

Livius, A.U.C. XL, 22, 15-24

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 4

Scipio Africanus en zijn broer Lucius Scipio bereiden een veldtocht tegen koning Antiochus van Syrië voor. Ze willen daarbij de steun krijgen van Philippus van Macedonië, die door de Romeinen wel verslagen is, maar niet is afgezet. De Romeinen rekenen op de steun van Philippus, overeenkomstig een verdrag dat zij met hem hebben gesloten.
De route die de gebroeders Scipio willen volgen vanaf de Griekse stad Amphissa naar Syrië gaat door de landstreek Thracië, die onder het gezag van Philippus staat.

In onderstaande tekst wordt het gesprek van de beide broers weergegeven over de route. Besloten wordt Tiberius Sempronius Gracchus als gezant naar Philippus te sturen. Deze stelt vast dat Philippus zijn medewerking verleent.

Tum Africanus fratri "Iter", inquit, "quod insistis, Luci Scipio, ego quoque approbo. Sed totum id vertitur in voluntate Philippi, qui, si imperio nostro fidus est, et iter et commeatus et omnia, quae in longo itinere exercitus alunt iuvantque, nobis suppeditabit. Si is destituit, nihil per Thraciam satis tutum habebis. Itaque prius regis animum explorari placet. Optime explorabitur, si nihil ex praeparato agentem opprimet qui mittetur."
Tiberius Sempronius Gracchus, longe tum acerrimus iuvenum, ad id delectus, per dispositos equos prope incredibili celeritate ab Amphissa – inde enim est dimissus – die tertio Pellam pervenit. In convivio rex erat et in multum vini processerat. Ea ipsa remissio animi suspicionem dempsit novare eum quicquam velle. Et tum quidem comiter acceptus est hospes. Postero die commeatus exercitui paratos esse benigne, pontes in fluminibus factos esse, vias, ubi transitus difficiles erant, munitas esse vidit.

Livius, A.U.C. XXXVII, 7

Aantekeningen

regel 2	**vertor in** afhangen van
	voluntas bereidwilligheid
	iter vrije doortocht *Alleen in regel 2.*
regel 2 en 10	**commeatus** proviand *Accusativus.*
regel 3	**exercitus** *Accusativus.*
	destituo medewerking weigeren
regel 4	**satis** helemaal
regel 5	**si nihil t/m qui mittetur**. als de man die gestuurd wordt hem zal aantreffen terwijl hij argeloos bezig is.
regel 6	**longe tum acerrimus iuvenum** verreweg de energiekste jongeman van die tijd
	delectus *p.p.p.*
	dispositus langs de hele route klaarstaand
regel 8	**procedo in** zich te buiten gaan aan
	remissio animi zorgeloze stemming
regel 9	**novare quicquam volo** vijandige bedoelingen hebben
	quidem *Onvertaald laten.*

Einde

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Examen VWO

Voorbereidend
Wetenschappelijk
Onderwijs

20 **02**

Tijdvak 1
Woensdag 29 mei
9.00 –12.00 uur

Latijn (nieuwe stijl en oude stijl)

Vragenboekje

Voor dit examen zijn maximaal 90 punten te behalen; het examen bestaat uit 26 vragen en een vertaalopdracht.
Voor elk vraagnummer is aangegeven hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen

Als bij een vraag een verklaring of uitleg gevraagd wordt, worden aan het antwoord meestal geen punten toegekend als deze verklaring of uitleg ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (zinnen, redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld één zin wordt gevraagd en je antwoordt met meer dan één zin, dan wordt alleen de eerste zin in de beoordeling meegeteld.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Regels 680–685 (t/m boves)

2p **1** ☐ a. In welke rol wordt Apollo hier opgevoerd?
b. Citeer uit deze regels de drie verschillende Latijnse *zelfstandige naamwoorden* die de voorwerpen aanduiden die typerend zijn voor deze rol.

Regels 683–685

2p **2** ☐ a. Waarom let Apollo niet op?
b. Wat is daarvan het gevolg? Beantwoord de vraag in het Nederlands.

Regel 686 arte sua silvis occultat abactas.
Deze woorden worden door M. d'Hane-Scheltema als volgt vertaald:
hij dreef de kudde listig weg, de bossen in.

2p **3** ☐ a. Met welk Nederlands woord wordt *arte* vertaald?
b. Citeer de twee Latijnse woorden die in deze vertaling niet zijn weergegeven.

Regel 693 facto

2p **4** ☐ a. Om welk *factum* gaat het? Beantwoord de vraag in het Nederlands.
b. Citeer het Latijnse tekstelement uit regels 697–701 waarmee het tegendeel van dit *factum* wordt aangeduid.

Regels 695–696
et dedit. Accepta voces has reddidit: "hospes,
tutus eas! Lapis iste prius tua furta loquetur".

2p **5** ☐ Schrijf deze twee regels over en scandeer ze.

Regel 695 has
Sommige uitgevers lezen hier *hac*.

2p **6** ☐ a. Met welk Latijns woord congrueert *hac* in dat geval?
b. Naar welk Latijns woord verwijst *hac* in dat geval?

Regel 697 Iove natus

1p **7** ☐ Teken de stamboom van de hier aangeduide persoon op basis van de gegevens in regels 685-686 en 697; vermeld daarbij ook de naam van de persoon die wordt aangeduid met *Iove natus*.

1p **8** ☐ Leg uit dat het resultaat van Battus' metamorfose logisch voortkomt uit zijn eigen gedrag.

Het is duidelijk dat het gedrag van Battus afkeurenswaardig is.

1p **9** ☐ Leg uit dat je ook kritiek kunt hebben op het optreden van Mercurius.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 2

Regel 38 Wat doen?

1p **10** ■ Waar kiest Medea uiteindelijk voor?

A zichzelf medeplichtig maken aan de dood van Jason
B toezien hoe hij sterft
C hulp bieden
D toestaan dat Jason moet vechten
E smeken tot de goden haar te bewaren

Regel 41 vir sit alterius

2p **11** □ a. Wanneer spreken we van dramatische ironie?
b. Leg uit dat hier sprake is van dramatische ironie.

Regel 47 Quid tuta times?
Tuta kan worden opgevat als 1. nominativus of als 2. accusativus.

2p **12** □ a. Waarop / op wie slaat *tuta* in het eerste geval? Beantwoord de vraag in het Nederlands.
b. Waarop / op wie slaat *tuta* in het tweede geval? Beantwoord de vraag in het Nederlands.

Tekst 3

Regel 86 choro meliore

1p **13** □ Waarom wordt deze groep *melior* genoemd? Beantwoord de vraag op basis van je kennis van de voorafgaande gebeurtenissen.

Regel 89 wordt door M. d'Hane-Scheltema als volgt vertaald:
De god vindt daar zijn trouwe gevolg van saters en Bacchanten.

1p **14** □ Ontleen aan regels 85–88 een argument waarom deze vertaling inhoudelijk niet geheel correct is.

Regel 95 hospitis

1p **15** □ Citeer uit regels 97 t/m 101 de twee Latijnse tekstelementen waarmee dezelfde persoon wordt aangeduid.

Regel 100 inutile
Dit woord kan in dit verband worden opgevat als een voorbeeld van prospectie.

4p **16** □ a. Leg de term prospectie uit aan de hand van dit voorbeeld.
b. Noteer uit het voorafgaande nog een voorbeeld van prospectie. Beantwoord de vraag door het citeren van het desbetreffende Latijnse tekstelement.
c. Noteer uit het vervolg (t/m regel 104) nog twee voorbeelden van prospectie. Beantwoord de vraag door het citeren van de desbetreffende Latijnse tekstelementen.

Regels 112 (arentes Cereris) t/m 117

3p **17** □ Geef uit deze passage een voorbeeld van de volgende stijlfiguren door bij elke term een bijpassend Latijns tekstelement te citeren.
anafoor
chiasme
enjambement
hyperbaton

Regel 125 miscuerat puris auctorem muneris undis

2p **18** □ a. Wie wordt met de *auctor muneris* bedoeld?
b. Leg uit welk woordspel Ovidius hier met *auctor muneris* speelt.

Let op: de laatste vragen van dit examen staan op de volgende pagina.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Regels 127–128
In deze regels blijkt Ovidius' voorliefde voor paradoxale formuleringen.
2p **19** ☐ Geef daarvan nog twee voorbeelden uit regels 129–133. Doe dat door het citeren van de desbetreffende Latijnse tekstelementen.

Regel 134 Mite deum numen
Het *numen deum* is niet altijd mild, maar in dit geval wel.
2p **20** ☐ a. Aan welke voorwaarde moet kennelijk worden voldaan van de kant van de mens?
b. Ondersteun je antwoord door het citeren van een Latijns tekstelement uit regels 131–135.

2p **21** ☐ Citeer uit regels 136–141 de twee Latijnse tekstelementen die duiden op de schuld van Midas.

Tekst 4 en 3

Tekst 4, regels 2–3, bezorgd dat hij alles slechts gedroomd had
1p **22** ☐ Citeer uit tekst 3, regels 100–115, het Latijnse tekstelement dat met deze woorden correspondeert.

1p **23** ☐ Welke eigenschap van goud wordt door Hughes herhaaldelijk genoemd en door Ovidius niet?

1p **24** ☐ Welke verandering heeft Hughes aangebracht in het verloop van het verhaal? Ga in je antwoord in op de beide teksten.

Achtergronden

In een krantenartikel in de NRC merkt P.F.Thomése op:
Vanwege de reputatie van "meester in de liefde" is vaak gedacht dat Ovidius' nooit herroepen verbanning naar Tomi, aan de Zwarte Zee, iets met seks en wellicht zelfs keizerlijke seks te maken moet hebben gehad. [.....] In de Tristia, de elegieën vol zelfbeklag die Ovidius ginds aanheft, spreekt hij over *carmen et error*. [.....] Hij vergelijkt zijn geval met dat van de mythische Actaeon.

2p **25** ☐ Werk de vergelijking tussen Ovidius en Actaeon uit en ga daarbij in op wat elk van beiden is overkomen en de gevolgen ervan. Gebruik bij voorkeur niet meer dan 75 woorden.

Afbeelding

2p **26** ☐ Welk verhaal uit de Metamorphosen, dat je hebt gelezen, is hier in beeld gebracht? Beantwoord de vraag door het duiden van vier beeldelementen.

Tekst 5

Bestudeer tekst 5 met de inleiding en de aantekeningen.
45p ☐ Vertaal regels 331–338 en 340–349.

Einde

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Examen VWO

Voorbereidend
Wetenschappelijk
Onderwijs

20 **02**

Tijdvak 1
Woensdag 29 mei
9.00 – 12.00 uur

Latijn (nieuwe stijl en oude stijl)

Tekstboekje

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

De bedrieger bedrogen

Illud erat tempus, quo te pastoria pellis
texit onusque fuit baculum silvestre sinistrae,
alterius dispar septenis fistula cannis;
dumque amor est curae, dum te tua fistula mulcet,
incustoditae Pylios memorantur in agros
processisse boves. Videt has Atlantide Maia
natus et arte sua silvis occultat abactas.
Senserat hoc furtum nemo nisi notus in illo
rure senex: Battum vicinia tota vocabant.
Divitis hic saltus herbosaque pascua Nelei
nobiliumque greges custos servabat equarum.
Hunc timuit blandaque manu seduxit et illi
”quisquis es, hospes, ” ait ”si forte armenta requiret
haec aliquis, vidisse nega, neu gratia facto
nulla rependatur, nitidam cape praemia vaccam”,
et dedit. Accepta voces has reddidit: ”hospes,
tutus eas! Lapis iste prius tua furta loquetur”,
et lapidem ostendit. Simulat Iove natus abire,
mox redit et versa pariter cum voce figura
”rustice, vidisti siquas hoc limite” dixit
”ire boves, fer opem, furtoque silentia deme.
Iuncta suo pariter dabitur tibi femina tauro.”
At senior, postquam est merces geminata, ”sub illis
montibus” inquit ”erunt”, et erant sub montibus illis.
Risit Atlantiades et ”me mihi, perfide, prodis?
Me mihi prodis? ” ait periuraque pectora vertit
in durum silicem, qui nunc quoque dicitur Index,
inque nihil merito vetus est infamia saxo.

Ovidius, Metamorphosen II, 680–707

Tekst 2

De vertwijfeling van Medea

Als ik geen hulp bied, voelt hij straks de stiere-adem blazen
en moet hij vechten tegen zelfgezaaid en uit de grond
ontstaan geweld, en rauwe prooi zijn voor een gulzig monster!
Indien ik dat zou toestaan, is mijn hart van steen of staal,
dat zeg ik eerlijk, of mijn moeder was een tijgerin.
Dan kan ik evengoed mijn ogen medeplichtig maken
en toezien hoe hij sterft! Waarom jaag ik niet zelf die stieren,
dat uit de grond gestampte leger of die waakse draak
tegen hem op? Goden bewaar me! Nee, ik moet niet smeken,
maar doen. Wat doen? Prodamne ego regna parentis
atque ope nescio quis servabitur advena nostra,
ut per me sospes sine me det lintea ventis
virque sit alterius, poenae Medea relinquar?
Si facere hoc aliamve potest praeponere nobis,
occidat ingratus! Sed non is vultus in illo,
non ea nobilitas animo est, ea gratia formae,
ut timeam fraudem meritique oblivia nostri.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Et dabit ante fidem cogamque in foedera testes
esse deos. Quid tuta times? Accingere et omnem
pelle moram! Tibi se semper debebit Iason,
te face sollemni iunget sibi, perque Pelasgas
servatrix urbes matrum celebrabere turba.
Ergo ego germanam fratremque patremque deosque
et natale solum ventis ablata relinquam?

Ovidius, Metamorphosen VII, 29–52

Tekst 3

Het goud van Midas

Nec satis hoc Baccho est: ipsos quoque deserit agros
cumque choro meliore sui vineta Timoli
Pactolonque petit, quamvis non aureus illo
tempore nec caris erat invidiosus harenis.
Hunc adsueta cohors Satyri Bacchaeque frequentant,
at Silenus abest. Titubantem annisque meroque
ruricolae cepere Phryges vinctumque coronis
ad regem duxere Midan, cui Thracius Orpheus
orgia tradiderat cum Cecropio Eumolpo.
Quem simul agnovit socium comitemque sacrorum,
hospitis adventu festum genialiter egit
per bis quinque dies et iunctas ordine noctes.
Et iam stellarum sublime coegerat agmen
Lucifer undecimus, Lydos cum laetus in agros
rex venit et iuveni Silenum reddit alumno.
Huic deus optandi gratum, sed inutile fecit
muneris arbitrium gaudens altore recepto.
Ille male usurus donis ait: ”effice, quidquid
corpore contigero, fulvum vertatur in aurum. ”
Adnuit optatis nocituraque munera solvit
Liber et indoluit, quod non meliora petisset.
Laetus abit gaudetque malo Berecynthius heros
pollicitique fidem tangendo singula temptat,
vixque sibi credens, non alta fronde virentem
ilice detraxit virgam: virga aurea facta est;
tollit humo saxum: saxum quoque palluit auro;
contigit et glaebam: contactu glaeba potenti
massa fit; arentes Cereris decerpsit aristas:
aurea messis erat; demptum tenet arbore pomum:
Hesperidas donasse putes; si postibus altis
admovit digitos, postes radiare videntur.
Ille etiam liquidis palmas ubi laverat undis,
unda fluens palmis Danaen eludere posset.
Vix spes ipse suas animo capit aurea fingens
omnia; gaudenti mensas posuere ministri
exstructas dapibus nec tostae frugis egentes.
Tum vero, sive ille sua Cerealia dextra
munera contigerat, Cerealia dona rigebant;
sive dapes avido convellere dente parabat,
lammina fulva dapes admoto dente premebat;
miscuerat puris auctorem muneris undis:

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

fusile per rictus aurum fluitare videres.
Attonitus novitate mali divesque miserque
effugere optat opes et, quae modo voverat, odit.
Copia nulla famem relevat, sitis arida guttur
urit, et inviso meritus torquetur ab auro
ad caelumque manus et splendida bracchia tollens
”da veniam, Lenaee pater! peccavimus” inquit,
”sed miserere, precor, speciosoque eripe damno.”
Mite deum numen: Bacchus peccasse fatentem
restituit factique fide data munera solvit.
”Neve male optato maneas circumlitus auro,
vade” ait ”ad magnis vicinum Sardibus amnem
perque iugum ripae labentibus obvius undis
carpe viam, donec venias ad fluminis ortus,
spumigeroque tuum fonti, qua plurimus exit,
subde caput corpusque simul, simul elue crimen.”
Rex iussae succedit aquae: vis aurea tinxit
flumen et humano de corpore cessit in amnem.
Nunc quoque iam veteris percepto semine venae
arva rigent auro madidis pallentia glaebis.

Ovidius, Metamorphosen XI, 85–145

Tekst 4

In een moderne bewerking van het Midas-verhaal door de Engelse dichter Ted Hughes staat de volgende passage:

De Phrygische koning keerde terug door de tuin,
Popelend om zijn gave uit te proberen - maar ook bezorgd
Dat hij alles slechts gedroomd had
En nu hij wakker was de alchemie niet meer zou werken.
Hij brak een twijg van de laaghangende tak van een eik.
En onder zijn starende blik namen de bladeren meteen
Een diepgouden kleur aan, en zijn mond werd droog.
Hij voelde zijn hersenen merkwaardig trillen, als een spier.
Hij raapte een steen op en woog hem in de hand
Waar het in gewicht verdubbelde, toen nog eens verdubbelde
En plots felgeel werd.
Hij liet zijn hand langs een graspol strijken,
De sprieten bleven gebogen achter: zachte linten
Van bladgoud. Een rijpe korenaar
Was bros en droog en licht toen hij haar plukte
Maar een zware klomp goud, met een wirwar van aders
Toen hij haar tussen zijn handpalmen wreef. Dat
Was het moment waarop een kille gedachte
Hem iets in het oor leek te fluisteren.
Hij wilde de melkachtige korrels kauwen -
Maar geen ervan wilde loslaten uit het kaf
De aar was van goud - het koren oneetbaar,
Tot in de kern onbereikbaar verhard.
Hij fronste. Met de frons op zijn gezicht
Reikte hij naar een hangende appel. En plots
Met een haast onmerkbare trek rond zijn mond,
Nam hij het gewicht niet meer zo blij in de hand.
Dit was een vrucht waarin hij niet wilde bijten,
Terwijl hij bedachtzaam de kleur ervan bekeek.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Afbeelding

Deze afbeelding is afkomstig uit een 16e-eeuwse editie van de *Ovide moralisé*.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 5

Na terugkeer met het Gulden Vlies in Iolkos wil Jason met de hulp van Medea wraak nemen op zijn misdadige oom Pelias. Medea haalt Pelias' dochters over hun vader in stukken te snijden; zij beweert namelijk dat zij hem een verjongingskuur kan laten ondergaan door hem eerst te doden en hem daarna nieuw bloed te geven. Pelias' dochters geloven haar.

In de onderstaande tekst wordt beschreven hoe de dochters onder aanvoering van Medea de slaapkamer van hun oude vader binnen gaan om de verjongingskuur uit te voeren. Wanneer zij aarzelen, spoort Medea hen aan.

331 Intrarant iussae cum Colchide limina natae
332 ambierantque torum. "Quid nunc dubitatis inertes?
333 Stringite" ait "gladios veteremque haurite cruorem,
334 ut repleam vacuas iuvenali sanguine venas.
335 In manibus vestris vita est aetasque parentis.
336 Si pietas ulla est nec spes agitatis inanes,
337 officium praestate patri telisque senectam
338 exigite et saniem coniecto emittite ferro! "

In regels 339–340 (hier niet afgedrukt) wordt verteld dat de dochters de bevelen van Medea opvolgen en op hun vader inhakken.

In de onderstaande tekst wordt beschreven hoe ze het nauwelijks kunnen aanzien en hoe hun vader een laatste poging doet hen tot bezinning te brengen.

340 Haud tamen ictus
341 ulla suos spectare potest, oculosque reflectunt
342 caecaque dant saevis aversae vulnera dextris.
343 Ille, cruore fluens, cubito tamen allevat artus
344 semilacerque toro temptat consurgere et inter
345 tot medius gladios pallentia bracchia tendens
346 "Quid facitis, gnatae? Quis vos in fata parentis
347 armat? " ait. Cecidere illis animique manusque.
348 Plura locuturo cum verbis guttura Colchis
349 abstulit et calidis laniatum mersit in undis.

Ovidius, Metamorphosen VII, 331–338 en 340–349

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Aantekeningen

regel 331	**intrarant** = intraverant
	iussae zoals hun bevolen was
	Colchis de Colchische *(= Medea)*
	limina *Onzijdig meervoud* slaapkamer
regel 332	**torus** bed
regel 336	**spes inanes agitare** ijdele hoop koesteren
regel 337	**officium praestare** een dienst bewijzen
regel 338	**sanies** bloed
	coniecto ferro met een gerichte slag van het zwaard
regel 340–341	**haud ulla** = nulla *Vul aan nata.*
regel 340	**ictus** *Accusativus.*
regel 342	**caecus** die ze zelf niet zien
	aversae met afgewend gezicht
regel 343	**cubitum** elleboog
	artus *Accusativus.*
regel 344	**semilacer** half in stukken gescheurd
	torus bed
regel 346	**gnatae** = natae
	in fata parentis om jullie vader te doden
regel 347	**Cecidere illis animique manusque.** Hun hart en handen raakten verlamd.
regel 348	**Plura locuturo** En terwijl hij nog meer wilde zeggen
	Colchis de Colchische *(= Medea)*
regel 348–349	**auferre guttura** + *dativus* iemand de keel afsnijden
regel 348	**cum verbis** met woorden en al
regel 449	**laniatum** *Vul aan corpus.*
	calidis in undis *Bedoeld wordt het hete water in de ketel waarin Medea het lijk van Pelias zal koken.*

Einde

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Examen VWO

Voorbereidend
Wetenschappelijk
Onderwijs

20 **02**

Tijdvak 2
Woensdag 19 juni
9.00 –12.00 uur

Latijn (nieuwe stijl en oude stijl)

Vragenboekje

Voor dit examen zijn maximaal 88 punten te behalen; het examen bestaat uit 25 vragen en een vertaalopdracht.
Voor elk vraagnummer is aangegeven hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen

Als bij een vraag een verklaring of uitleg gevraagd wordt, worden aan het antwoord meestal geen punten toegekend als deze verklaring of uitleg ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (zinnen, redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld één zin wordt gevraagd en je antwoordt met meer dan één zin, dan wordt alleen de eerste zin in de beoordeling meegeteld.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Een commentator merkt op: Deze eerste mythologische gedaanteverwisseling in de Metamorfosen van Ovidius staat in het teken van Amor.
Voor een lezer die het werk van Ovidius kent, is dit niet verrassend.

1p **1** ☐ Leg uit dat dit niet verrassend is en betrek daarbij titel en inhoud van een van Ovidius' jeugdwerken.

Regels 456–462

1p **2** ☐ Citeer uit het voorafgaande het Latijnse woord waarmee de toon en de inhoud van deze regels zijn voorbereid.

Regel 460 stravimus Pythona

1p **3** ☐ Citeer het Latijnse tekstelement uit het voorafgaande waarmee dezelfde gebeurtenis wordt aangeduid.

Regels 461–462

2p **4** ☐ a. Door welk stijlmiddel krijgt *tua* nadruk? Beantwoord de vraag door het noemen van de technische term.
b. Welke tegenstelling wil Ovidius op deze wijze benadrukken? Beantwoord de vraag in het Nederlands.

Regels 469–471 fugat hoc t/m plumbum

2p **5** ☐ Wijs in deze regels twee chiasmen aan door per chiasme vier Latijnse woorden te citeren.

Regel 480 conubia

1p **6** ☐ Citeer uit het vervolg van de tekst (t/m regel 487) het Latijnse tekstelement waarmee hetzelfde wordt aangeduid.

Regels 488–489
In deze regels is sprake van apostrofe en prospectie.

3p **7** ☐ a. Leg uit dat in deze regels sprake is van apostrofe.
b. Leg uit wat onder prospectie verstaan wordt.
c. Leg uit dat in deze regels sprake is van prospectie.

Regel 495 deus

2p **8** ☐ Citeer uit de regels 492–494 de twee Latijnse zelfstandige naamwoorden die corresponderen met *deus*.

Regels 493–496

1p **9** ☐ Leg uit dat *forte* niet van toepassing is op dat gedeelte van de vergelijking dat begint met *sic*.

Tekst 2

Regel 146 wordt door H. J. Scheuer als volgt vertaald:
Hatend zijn schatten hij bleef zijn bossen en velden bewonen;

2p **10** ☐ a. Verklaar de toevoeging ”bleef” op grond van het Latijn.
b. Leg uit dat de voor het Nederlands ongewone woordvolgorde het gevolg is van de vorm waarin Scheuer zijn vertaling heeft gegoten.

Regel 148 ut ante

1p **11** ☐ Leg uit waarop met deze woorden gedoeld wordt.

In regel 156 en volgende treedt Tmolus op in een dubbelrol.

2p **12** ☐ Leg dat uit aan de hand van regels 163–164 (*post* t/m *secuta est*).

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

In *De laatste wereld* van Chr. Ransmayr is een moderne versie van het Midas-verhaal opgenomen, die als volgt eindigt:
Midas werd uiteindelijk verlost van zijn vervloeking en de honger in ruil voor een ander, zij het milder lot: zijn oren werden behaard en lang en zijn stem gebroken en klaaglijk als die van een ezel.

2p **13** ☐ Citeer uit de regels 174–179 een Latijns tekstelement waarvan Ransmayr in het bovenstaande citaat op een essentieel punt afwijkt.

Regel 179 induiturque aures lente gradientis aselli.

2p **14** ☐ a. Scandeer deze regel.
b. Leg een verband tussen de metrische vorm en de inhoud van deze regel.

Regel 192 agricolam

2p **15** ☐ a. Wie wordt hiermee bedoeld?
b. Waarom wordt hij hier een *agricola* genoemd?

De regels 190–193 luiden in de bewerking van Vondel als volgt:
Hier groeide een rietbos uit. De landman binnen 't jaar
Hoort dit geheim, en brengt den klank in 't openbaar.

2p **16** ☐ Leg uit dat de rol van de landman bij Vondel een andere is dan bij Ovidius. Ga in op de beide teksten.

Tekst 3 en tekst 2

Regel 6 ”Jouw muziek eerst.”

1p **17** ☐ Citeer uit tekst 2, de regels 157–163 t/m *delenit*, het Latijnse tekstelement waarop Hughes deze vertaling baseert.

3p **18** ☐ a. Welk element uit de beschrijving van Apollo in de regels 165–166 wordt door Hughes op Tmolus overgebracht? Beantwoord de vraag in het Nederlands.
b. Leg uit dat de rol van Tmolus voor Hughes aanleiding kan zijn geweest dit detail op Tmolus toe te passen.
c. Leg uit dat Hughes' interpretatie van de regels 158–159 (*quercu* t/m *cingitur*) eveneens past bij de rol van Tmolus.

Tekst 4

Regels 436–438
Door het gebruik van de anafora en het enjambement wordt de inhoud van deze regels onderstreept.

2p **19** ☐ Leg dat uit; ga daarbij in op de beide termen.

Regels 440–442

1p **20** ☐ Citeer het Latijnse tekstelement waarmee binnen de vergelijking *locus ille* correspondeert.

Regel 446 ontbreekt in sommige handschriften en wordt daarom in sommige tekstuitgaven weggelaten.

1p **21** ☐ Leg uit dat deze regel inhoudelijk goed past, gezien het vervolg van de tekst.

Let op: de laatste vragen van dit examen staan op de volgende pagina.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Regel 449 sacro corpore

2p **22** ☐ Citeer uit de regels 450–456 de twee Latijnse tekstelementen waarmee verwezen wordt naar het met *sacro corpore* aangeduide personage.

M. d'Hane-Scheltema vertaalt de regels 457–460 als volgt:
Tityus voelt vogels aan zijn lever pikken,
zijn lichaam twee hectaren uitgerekt, en Tantalus
drinkt nooit van 't water en de tak vlak boven hem ontwijkt hem;
Sisyphus duwt en haalt de steen die aldoor weer omlaag rolt.

3p **23** ☐ Noteer de Latijnse woorden waarvan de volgende vertalingen de weergave vormen:
a. voelt pikken
b. vlak boven hem
c. die aldoor weer omlaag rolt

2p **24** ☐ Welke gebeurtenis is linksboven afgebeeld? Beantwoord de vraag op basis van je kennis van het pensum.

2p **25** ☐ Breng twee beeldelementen in verband met twee figuren die in tekst 4 genoemd worden. Beantwoord de vraag door het noemen van de beide namen en de desbetreffende regelnummers.

Tekst 5

44p ☐ Bestudeer tekst 5 met de inleiding en de aantekeningen.
Vertaal de regels 274–292.

Einde

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Examen VWO

Voorbereidend
Wetenschappelijk
Onderwijs

20 **02**

Tijdvak 2
Woensdag 19 juni
9.00 – 12.00 uur

Latijn (nieuwe stijl en oude stijl)

Tekstboekje

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Apollo en Daphne

452 Primus amor Phoebi Daphne Peneia: quem non
453 fors ignara dedit, sed saeva Cupidinis ira.
454 Delius hunc nuper, victo serpente superbus,
455 viderat adducto flectentem cornua nervo
456 ”quid”que ”tibi, lascive puer, cum fortibus armis?”
457 dixerat, ”ista decent umeros gestamina nostros,
458 qui dare certa ferae, dare vulnera possumus hosti,
459 qui modo pestifero tot iugera ventre prementem
460 stravimus innumeris tumidum Pythona sagittis.
461 Tu face nescio quos esto contentus amores
462 inritare tua nec laudes adsere nostras.”
463 Filius huic Veneris ”figat tuus omnia, Phoebe,
464 te meus arcus” ait ”quantoque animalia cedunt
465 cuncta deo, tanto minor est tua gloria nostra.”
466 Dixit et eliso percussis aëre pennis
467 inpiger umbrosa Parnasi constitit arce
468 eque sagittifera prompsit duo tela pharetra
469 diversorum operum: fugat hoc, facit illud amorem;
470 quod facit, auratum est et cuspide fulget acuta,
471 quod fugat, obtusum est et habet sub harundine plumbum.
472 Hoc deus in nympha Peneide fixit, at illo
473 laesit Apollineas traiecta per ossa medullas:
474 protinus alter amat, fugit altera nomen amantis
475 silvarum latebris captivarumque ferarum
476 exuviis gaudens innuptaeque aemula Phoebes;
477 vitta coercebat positos sine lege capillos.
478 Multi illam petiere, illa aversata petentes
479 inpatiens expersque viri nemora avia lustrat
480 nec, quid Hymen, quid Amor, quid sint conubia, curat.
481 Saepe pater dixit ”generum mihi, filia, debes”,
482 saepe pater dixit ”debes mihi, nata, nepotes”:
483 illa velut crimen taedas exosa iugales
484 pulchra verecundo subfuderat ora rubore
485 inque patris blandis haerens cervice lacertis
486 ”da mihi perpetua, genitor carissime,” dixit
487 ”virginitate frui: dedit hoc pater ante Dianae.”
488 Ille quidem obsequitur; sed te decor iste, quod optas,
489 esse vetat, votoque tuo tua forma repugnat.
490 Phoebus amat visaeque cupit conubia Daphnes,
491 quodque cupit, sperat, suaque illum oracula fallunt;
492 utque leves stipulae demptis adolentur aristis,
493 ut facibus saepes ardent, quas forte viator
494 vel nimis admovit vel iam sub luce reliquit,
495 sic deus in flammas abiit, sic pectore toto
496 uritur et sterilem sperando nutrit amorem.
497 Spectat inornatos collo pendere capillos
498 et ”quid, si comantur?” ait; videt igne micantes
499 sideribus similes oculos, videt oscula, quae non
500 est vidisse satis; laudat digitosque manusque
501 bracchiaque et nudos media plus parte lacertos:
502 siqua latent, meliora putat. Fugit ocior aura
503 illa levi neque ad haec revocantis verba resistit.

Ovidius, Metamorphosen I, 452-503

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 2

Midas met de ezelsoren

Ille perosus opes silvas et rura colebat
Panaque montanis habitantem semper in antris,
pingue sed ingenium mansit, nocituraque, ut ante,
rursus erant domino stultae praecordia mentis.
Nam freta prospiciens late riget arduus alto
Tmolus in ascensu clivoque extensus utroque
Sardibus hinc, illinc parvis finitur Hypaepis.
Pan ibi dum teneris iactat sua carmina nymphis
et leve cerata modulatur harundine carmen
ausus Apollineos prae se contemnere cantus,
iudice sub Tmolo certamen venit ad impar.
Monte suo senior iudex consedit et aures
liberat arboribus; quercu coma caerula tantum
cingitur, et pendent circum cava tempora glandes.
Isque deum pecoris spectans ”in iudice” dixit
”nulla mora est.” Calamis agrestibus insonat ille
barbaricoque Midan (aderat nam forte canenti)
carmine delenit; post hunc sacer ora retorsit
Tmolus ad os Phoebi; vultum sua silva secuta est.
Ille caput flavum lauro Parnaside vinctus
verrit humum Tyrio saturata murice palla
instructamque fidem gemmis et dentibus Indis
sustinet a laeva; tenuit manus altera plectrum:
artificis status ipse fuit; tum stamina docto
pollice sollicitat, quorum dulcedine captus
Pana iubet Tmolus citharae submittere cannas.
Iudicium sanctique placet sententia montis
omnibus; arguitur tamen atque iniusta vocatur
unius sermone Midae. Nec Delius aures
humanam stolidas patitur retinere figuram,
sed trahit in spatium villisque albentibus implet
instabilesque imas facit et dat posse moveri;
cetera sunt hominis: partem damnatur in unam
induiturque aures lente gradientis aselli.
Ille quidem celare cupit turpisque pudore
tempora purpureis temptat velare tiaris;
sed solitus longos ferro resecare capillos
viderat hoc famulus; qui cum nec prodere visum
dedecus auderet cupiens efferre sub auras
nec posset reticere tamen, secedit humumque
effodit et, domini quales aspexerit aures,
voce refert parva terraeque inmurmurat haustae
indiciumque suae vocis tellure regesta
obruit et scrobibus tacitus discedit opertis.
Creber harundinibus tremulis ibi surgere lucus
coepit et, ut primum pleno maturuit anno,
prodidit agricolam: leni nam motus ab austro
obruta verba refert dominique coarguit aures.

Ovidius, Metamorphosen XI, 146-193

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 3

In een moderne bewerking van het Midas-verhaal door de Engelse dichter Ted Hughes staat de volgende passage:

Tmolus schudde zijn haar uit,
Ontdeed zijn oren van bosjes, bomen, vogels, insecten,
Nam toen plaats op de rechtersstoel voor de tweekamp,
getooid met de pruik van een complete eikenboom,
Waarvan de eikels over zijn wenkbrauwen hingen,
En riep naar Pan: ”Jouw muziek eerst.”
[Er volgt een beschrijving van het fluitspel van Pan]
Maar nu richt hij zich
Tot Apollo, de grote, schitterende god.
En terwijl hij zich omdraaide
Sleepten al zijn bossen zich
Als een toga over de grond.

Tekst 4

Juno bezoekt de onderwereld

Est via declivis, funesta nubila taxo:
ducit ad infernas per muta silentia sedes;
Styx nebulas exhalat iners, umbraeque recentes
descendunt illac simulacraque functa sepulcris;
pallor hiemsque tenent late loca senta, novique,
qua sit iter, manes, Stygiam qua ducat ad urbem,
ignorant, ubi sit nigri fera regia Ditis.
Mille capax aditus et apertas undique portas
urbs habet, utque fretum de tota flumina terra,
sic omnes animas locus accipit ille nec ulli
exiguus populo est turbamve accedere sentit.
Errant exsangues sine corpore et ossibus umbrae,
parsque forum celebrant, pars imi tecta tyranni,
pars aliquas artes, antiquae imitamina vitae,
exercent, aliam partem sua poena coercet.
Sustinet ire illuc caelesti sede relicta
(tantum odiis iraeque dabat) Saturnia Iuno.
Quo simul intravit sacroque a corpore pressum
ingemuit limen, tria Cerberus extulit ora
et tres latratus semel edidit; illa sorores
Nocte vocat genitas, grave et inplacabile numen:
carceris ante fores clausas adamante sedebant
deque suis atros pectebant crinibus angues.
Quam simul agnorunt inter caliginis umbras,
surrexere deae; Sedes Scelerata vocatur:
viscera praebebat Tityos lanianda novemque
iugeribus distractus erat; tibi, Tantale, nullae
deprenduntur aquae, quaeque inminet, effugit arbor;
aut petis aut urges rediturum, Sisyphe, saxum;
volvitur Ixion et se sequiturque fugitque,
molirique suis letum patruelibus ausae
adsiduae repetunt, quas perdant, Belides undas.

Ovidius, Metamorphosen IV, 432-463

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Afbeelding

De onderstaande afbeelding is afkomstig uit een 16e-eeuwse editie van de Ovide moralisé.

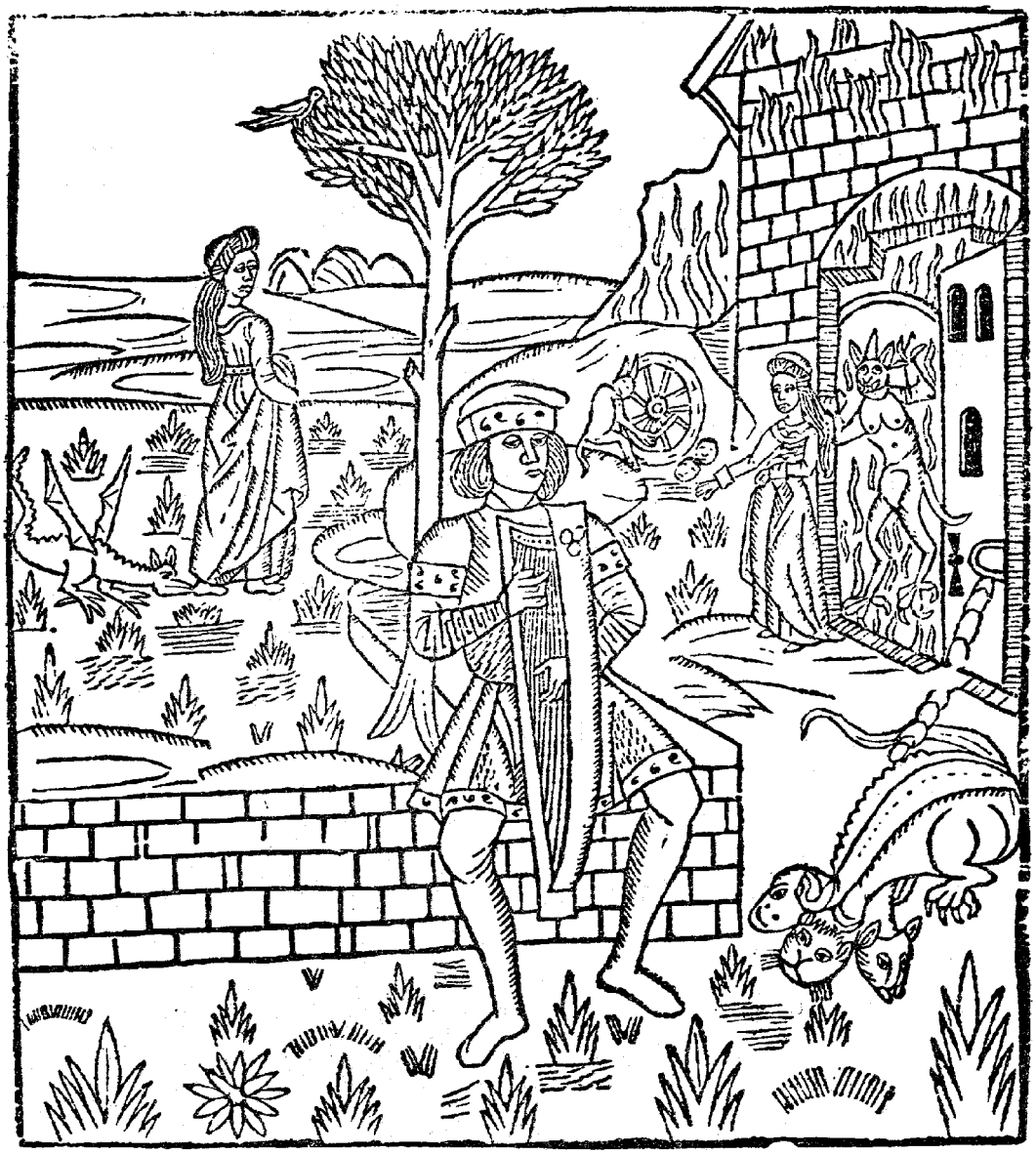

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 5

Jupiter en de andere goden hebben besloten de zondige mensheid te vernietigen door een zondvloed. Eerst werd de zuidenwind erop uitgestuurd die zorgde voor verschrikkelijke regenbuien. Maar dat was nog niet genoeg:

274 Illum
275 caeruleus frater iuvat auxiliaribus undis.
276 Convocat hic amnes. Qui postquam tecta tyranni
277 intravere sui, ”non est hortamine longo
278 nunc” ait ”utendum; vires effundite vestras.
279 Sic opus est. Aperite domos ac mole remota
280 fluminibus vestris totas inmittite habenas.”
281 Iusserat. Hi redeunt ac fontibus ora relaxant
282 et defrenato volvuntur in aequora cursu.
283 Ipse tridente suo terram percussit, et illa
284 intremuit motuque vias patefecit aquarum.
285 Exspatiata ruunt per apertos flumina campos,
286 cumque satis arbusta simul pecudesque virosque
287 tectaque cumque suis rapiunt penetralia sacris.
288 Siqua domus mansit potuitque resistere tanto
289 indeiecta malo, culmen tamen altior huius
290 unda tegit, pressaeque latent sub gurgite turres;
291 iamque mare et tellus nullum discrimen habebant:
292 omnia pontus erant, deerant quoque litora ponto.

Ovidius, Metamorphosen I, 274-292

Aantekeningen

Regel 274	**Illum** *Bedoeld wordt Jupiter.*
Regel 275	**frater** *Bedoeld wordt Neptunus.*
Regel 277	*Verbind* non est utendum.
Regel 278	**effundere** uitstorten
Regel 279	**Sic opus est.** Dat is nodig.
	mole remota *Ablativus absolutus.*
	moles dijk
Regel 280	**inmittere totas habenas** de vrije teugel geven
Regel 281	**fontibus ora relaxare** de bronnen wijd open zetten
Regel 282	**defrenatus** ongeremd
Regel 285	**exspatiata** buiten hun oevers getreden
Regel 286	**cum** *Voorzetsel.*
	satum plant
Regel 287	**rapiunt** *Onderwerp nog steeds* flumina (regel 285).
	penetrale heiligdom
	cum suis sacris met godenbeelden en al
Regel 288	**siqua** = si aliqua
Regel 289	**indeiectus** onbeschadigd
Regel 289–290	*Lees*: tamen altior unda tegit culmen huius
	huius *Verwijst naar* domus (regel 288).
Regel 290	**pressus** overspoeld
Regel 292	**deerant** *Van* de-esse.

Einde

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Latijn (nieuwe stijl)

Examen VWO

Voorbereidend
Wetenschappelijk
Onderwijs

20 01

Tijdvak 1
Woensdag 23 mei
9.00 – 12.00 uur

Vragenboekje

Voor dit examen zijn maximaal 87 punten te behalen; het examen bestaat uit 24 vragen en een vertaalopdracht.
Voor elk vraagnummer is aangegeven hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring of uitleg gevraagd wordt, worden aan het antwoord geen punten toegekend als deze verklaring of uitleg ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (zinnen, redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld één zin wordt gevraagd en je antwoordt met meer dan één zin, dan wordt alleen de eerste zin in de beoordeling meegeteld.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Regel 1–4

2p **1** ■ Welke van de onderstaande eigenschappen van Caesar maakt hier de meeste indruk op de Helvetii?

A zijn kracht
B zijn plotselinge komst
C zijn slimheid
D zijn snelheid

Regel 8 reminisceretur veteris incommodi

1p **2** □ Leg uit dat *incommodi* een voorbeeld is van verhullend taalgebruik.

Regel 8 veteris incommodi

2p **3** □ Citeer drie Latijnse tekstelementen waarmee Caesar in regel 17 t/m 28 (Qui t/m facturum.) dezelfde gebeurtenis aanduidt.

Regel 18–19 neque sine causa timendum putaret

2p **4** ■ Welke van de onderstaande omschrijvingen geeft de inhoud van deze zin goed weer?

A en omdat men meende dat men niet bang hoefde te zijn, want daar was geen reden voor
B en omdat men meende dat men niet bang was, want daar was geen reden voor
C en omdat men meende dat men niet zonder reden bang was
D en omdat men niet meende dat men zonder reden bang was

Regel 23 eodem pertinere
Vergelijk de volgende twee vertalingen:
Vertaling 1: het verried dezelfde geest (Doesburg)
Vertaling 2: het sterkte hem in zijn voornemen (Katwijk-Knapp)

3p **5** □ a. Waarop wordt in vertaling 1 gedoeld met “dezelfde geest”? Beantwoord de vraag in het Nederlands.
b. Waarop wordt in vertaling 2 gedoeld met “zijn voornemen”? Beantwoord de vraag in het Nederlands.

Regel 23–25 Consuesse t/m concedere.
Caesar beweert hier dat de goden vaak een bedoeling hebben met uitstel van gerechtigheid.

2p **6** □ a. Citeer uit regel 23–25 het Latijnse tekstelement dat overeenkomt met “uitstel van gerechtigheid”.
b. Citeer uit regel 23–25 het Latijnse tekstelement waarmee de bedoeling van dit uitstel wordt verwoord.

Regel 25 tamen

2p **7** □ Ondanks welk feit? Beantwoord de vraag in het Nederlands.

Regel 26 ea, quae polliceantur

1p **8** □ Citeer uit het voorafgaande (regel 1–14) het Latijnse tekstelement waarnaar deze woorden verwijzen.

Caesar presenteert in tekst 1 de informatie zó dat er bij de lezer een bepaald beeld van Divico ontstaat.

2p **9** □ Omschrijf in eigen woorden twee verschillende aspecten van dat beeld.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 2

Regel 1 consilio Romanorum
Volgens een commentator heeft Caesar hier bewust gekozen voor de formulering *consilio Romanorum* en niet voor *consilio Caesaris*.

2p **10** □ Welke reden kan Caesar hiervoor gehad hebben?

Regel 1–10
De situatie van de Romeinen wordt in deze regels in een aantal opzichten gecontrasteerd met die van de Britanni.

2p **11** □ Noteer drie tegenstellingen. Beantwoord de vraag in het Nederlands.

Caesars beschrijving van de landing in Britannia zou goed als filmscenario kunnen worden gebruikt.

3p **12** □ Beschrijf de inhoud van regel 11–22 in termen van cameravoering; denk daarbij aan termen als inzoomen en uitzoomen. Onderscheid in je antwoord vier scènes.

Regel 31 suis omnibus consecutis

2p **13** ■ Kies de juiste vertaling van deze woordgroep:

A nadat zij hen allen hadden bereikt
B nadat zij allen hen hadden bereikt
C nadat al de hunnen hen hadden bereikt
D nadat zij al de hunnen hadden bereikt

Regel 41–42 bellum sine causa intulissent

2p **14** □ a. Verdedig de stelling dat deze beschuldiging vanuit Caesars perspectief terecht is.
b. Verdedig de stelling dat deze beschuldiging vanuit het perspectief van de Britanni niet terecht is.

Regel 40–42 Caesar questus t/m imperavit.

2p **15** □ a. Met welk Latijns woord wordt in deze regels door Caesar het eerdere optreden van de Britanni gekwalificeerd?
b. Met welk begrip – dat niet in de tekst wordt genoemd – kan de houding van Caesar ten opzichte van de Britanni gekarakteriseerd worden? Beantwoord de vraag door het noemen van de desbetreffende Latijnse term.

Tekst 3

Regel 5 ea

1p **16** □ Waarnaar verwijst *ea*? Beantwoord de vraag in het Nederlands.

Regel 6 Id

2p **17** ■ Id verwijst naar:

A ea litteris mandare (regel 5)
B fas esse ea litteris mandare (regel 5)
C Graecis utantur litteris (regel 6)
D neque ea litteris mandare (regel 5)

Regel 7 quod t/m velint
Vergelijk de volgende twee vertalingen:
Vertaling 1: omdat ze niet willen dat de leer wordt verspreid onder het volk
Vertaling 2: omdat ze volgens mij niet willen dat de leer wordt verspreid onder het volk

2p **18** □ Welke van beide vertalingen is de juiste? Licht je antwoord toe.

Let op: de laatste vragen van dit examen staan op de volgende pagina.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

1p **19** □ Welk verband wordt in deze tekst gelegd tussen de leer van de druïden en de krijgshaftigheid van de Galliërs?

Tekst 4 en tekst 2

Zowel door Caesar als door Ryan wordt een moeizame landing beschreven. Maar de tekst van Ryan geeft een heel andere indruk dan de tekst van Caesar.

2p **20** □ a. Omschrijf in eigen woorden het aspect dat door Ryan wordt benadrukt, maar bij Caesar vrijwel wordt genegeerd.
b. Geef een verklaring waarom dit aspect bij Caesar ontbreekt.

Bij Ryan valt op dat de betrokkenen bij naam genoemd worden; bij Caesar blijven de betrokkenen anoniem, zelfs de vaandeldrager, die hij toch zeker moet hebben gekend.

1p **21** □ Welke reden kan Caesar gehad hebben om zijn relaas zo in te kleden?

Tekst 5

Dat Caesar niet meer aan de verovering van Britannia is toegekomen verklaart Tacitus door de politieke omstandigheden.

3p **22** □ Beschrijf de periode 49–44 voor Chr. en de rol van Caesar daarin. Verwerk in je antwoord naast de naam Caesar nog vier relevante namen / begrippen / gebeurtenissen. Gebruik bij voorkeur niet meer dan 75 woorden.

Tekst 6

1p **23** □ Geef een verklaring voor het feit dat er tijdens de Gallo-Romeinse periode (ca. 50 voor tot 400 na Chr.) geen enkel Vercingetorix-monument is opgericht.

1p **24** □ Welke symboolfunctie had Vercingetorix blijkbaar in de periode 1850–1914, gezien de vele Vercingetorix-monumenten uit die periode?

Tekst 7

Bestudeer tekst 7 met de inleiding en de aantekeningen.

43p □ Vertaal regel 1–8 en 9–13.

Einde

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Latijn (nieuwe stijl)

Examen VWO

Voorbereidend
Wetenschappelijk
Onderwijs

20 01

Tijdvak 1
Woensdag 23 mei
9.00 – 12.00 uur

Tekstboekje

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Hoc proelio facto reliquas copias Helvetiorum ut consequi posset, pontem in Arari faciendum curat atque ita exercitum traducit. Helvetii repentino eius adventu commoti, cum id quod ipsi diebus XX aegerrime confecerant, ut flumen transirent, illum uno die fecisse intellegerent, legatos ad eum mittunt. Cuius legationis Divico princeps fuit, qui bello Cassiano dux Helvetiorum fuerat.

Is ita cum Caesare egit: si pacem populus Romanus cum Helvetiis faceret, in eam partem ituros atque ibi futuros Helvetios, ubi eos Caesar constituisset atque esse voluisset; sin bello persequi perseveraret, reminisceretur et veteris incommodi populi Romani et pristinae virtutis Helvetiorum. Quod improviso unum pagum adortus esset, cum ii, qui flumen transissent, suis auxilium ferre non possent, ne ob eam rem aut suae magnopere virtuti tribueret aut ipsos despiceret. Se ita a patribus maioribusque suis didicisse, ut magis virtute quam dolo contenderent aut insidiis niterentur. Quare ne committeret, ut is locus, ubi constitissent, ex calamitate populi Romani et internecione exercitus nomen caperet aut memoriam proderet.

His Caesar ita respondit: eo sibi minus dubitationis dari, quod eas res, quas legati Helvetii commemorassent, memoria teneret, atque eo gravius ferre, quo minus merito populi Romani accidissent. Qui si alicuius iniuriae sibi conscius fuisset, non fuisse difficile cavere; sed eo deceptum, quod neque commissum a se intellegeret, quare timeret, neque sine causa timendum putaret. Quod si veteris contumeliae oblivisci vellet, num etiam recentium iniuriarum, quod eo invito iter per provinciam per vim temptassent, quod Haeduos, quod Ambarros, quod Allobroges vexassent, memoriam deponere posse? Quod sua victoria tam insolenter gloriarentur quodque tam diu se impune iniurias tulisse admirarentur, eodem pertinere. Consuesse enim deos immortales, quo gravius homines ex commutatione rerum doleant, quos pro scelere eorum ulcisci velint, his secundiores interdum res et diuturniorem impunitatem concedere. Cum ea ita sint, tamen si obsides ab iis sibi dentur, uti ea, quae polliceantur, facturos intellegat, et si Haeduis de iniuriis, quas ipsis sociisque eorum intulerint, item si Allobrogibus satisfaciant, sese cum iis pacem esse facturum.

Divico respondit: ita Helvetios a maioribus suis institutos esse, uti obsides accipere, non dare consuerint; eius rei populum Romanum esse testem. Hoc responso dato discessit.

Caesar, De Bello Gallico I, 13–14

Tekst 2

At barbari consilio Romanorum cognito, praemisso equitatu et essedariis, quo plerumque genere in proeliis uti consuerunt, reliquis copiis subsecuti nostros navibus egredi prohibebant. Erat ob has causas summa difficultas, quod naves propter magnitudinem nisi in alto constitui non poterant, militibus autem ignotis locis, impeditis manibus, magno et gravi onere armorum pressis simul et de navibus desiliendum et in fluctibus consistendum et cum hostibus erat pugnandum, cum illi aut ex arido aut paulum in aquam progressi omnibus membris expeditis, notissimis locis audacter tela conicerent et equos insuefactos incitarent. Quibus rebus nostri perterriti atque huius omnino generis pugnae imperiti non eadem alacritate ac studio, quo in pedestribus uti proeliis consuerant, utebantur.

Quod ubi Caesar animadvertit, naves longas, quarum et species erat barbaris inusitatior et motus ad usum expeditior, paulum removeri ab onerariis navibus et remis incitari et ad latus apertum hostium constitui atque inde fundis, sagittis, tormentis hostes propelli ac summoveri iussit. Quae res magno usui nostris fuit. Nam et navium figura et remorum motu et inusitato genere tormentorum permoti barbari constiterunt ac paulum modo pedem rettulerunt. At nostris militibus cunctantibus maxime propter altitudinem maris, qui decimae legionis aquilam ferebat, obtestatus deos, ut ea res legioni feliciter

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

eveniret, “desilite” inquit “commilitones, nisi vultis aquilam hostibus prodere; ego certe meum rei publicae atque imperatori officium praestitero.”

Hoc cum voce magna dixisset, se ex navi proiecit atque in hostes aquilam ferre coepit. Tum nostri cohortati inter se, ne tantum dedecus admitteretur, universi ex navi desiluerunt. Hos item ex proximis navibus cum conspexissent, subsecuti hostibus adpropinquaverunt.

Pugnatum est ab utrisque acriter. Nostri tamen, quod neque ordines servare neque firmiter insistere neque signa subsequi poterant atque alius alia ex navi quibuscumque signis occurrerat se adgregabat, magnopere perturbabantur. Hostes vero notis omnibus vadis, ubi ex litore aliquos singulares ex navi egredientes conspexerant, incitatis equis impeditos adoriebantur, plures paucos circumsistebant, alii ab latere aperto in universos tela coniciebant.

Quod cum animadvertisset Caesar, scaphas longarum navium, item speculatoria navigia militibus compleri iussit, et quos laborantes conspexerat, his subsidia submittebat. Nostri simul in arido constiterunt, suis omnibus consecutis in hostes impetum fecerunt atque eos in fugam dederunt, neque longius prosequi potuerunt, quod equites cursum tenere atque insulam capere non potuerant. Hoc unum ad pristinam fortunam Caesari defuit.

Hostes proelio superati simulatque se ex fuga receperunt, statim ad Caesarem legatos de pace miserunt; obsides daturos, quaeque imperasset, sese facturos polliciti sunt. Una cum his legatis Commius Atrebas venit, quem supra demonstraveram a Caesare in Britanniam praemissum. Hunc illi e navi egressum, cum ad eos oratoris modo Caesaris mandata deferret, comprehenderant atque in vincula coniecerant.

Tum proelio facto remiserunt et in petenda pace eius rei culpam in multitudinem contulerunt et propter imprudentiam ut ignosceretur petiverunt. Caesar questus, quod, cum ultro in continentem legatis missis pacem ab se petissent, bellum sine causa intulissent, ignoscere imprudentiae dixit obsidesque imperavit. Quorum illi partem statim dederunt, partem ex longinquioribus locis arcessitam paucis post diebus sese daturos dixerunt. Interea suos in agros remigrare iusserunt, principesque undique convenire et se civitatesque suas Caesari commendare coeperunt.

Caesar, De Bello Gallico IV, 24–27

Tekst 3

Druides a bello abesse consuerunt neque tributa una cum reliquis pendunt. Militiae vacationem omniumque rerum habent immunitatem. Tantis excitati praemiis et sua sponte multi in disciplinam conveniunt et a parentibus propinquisque mittuntur. Magnum ibi numerum versuum ediscere dicuntur. Itaque annos nonnulli vicenos in disciplina permanent. Neque fas esse existimant ea litteris mandare, cum in reliquis fere rebus, publicis privatisque rationibus, Graecis utantur litteris. Id mihi duabus de causis instituisse videntur, quod neque in vulgum disciplinam efferri velint neque eos, qui discunt, litteris confisos minus memoriae studere, quod fere plerisque accidit, ut praesidio litterarum diligentiam in perdiscendo ac memoriam remittant.

In primis hoc volunt persuadere, non interire animas, sed ab aliis post mortem transire ad alios, atque hoc maxime ad virtutem excitari putant metu mortis neglecto. Multa praeterea de sideribus atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine, de rerum natura, de deorum immortalium vi ac potestate disputant et iuventuti tradunt.

Caesar, De Bello Gallico VI, 14

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 4

Over de landing van de geallieerden in Normandië op 6 juni 1944 verscheen in 1959 het boek "The Longest Day" van Cornelius Ryan. Uit dat boek komt het volgende fragment:

Sergeant Regis McCloskey, die met zijn bevoorradingsschip weer veilig op de terugweg was, zag de schreeuwende mannen in het water, "gillend om hulp, ons smekend om te stoppen – maar dat konden we niet doen. Voor niets en niemand." Tandenknarsend keek McCloskey de andere kant op, toen zijn boot aan de drenkelingen voorbij voer, en enkele seconden later hing hij kotsend over de reling.

Kapitein Robert Cunningham en zijn mannen zagen ook een paar drenkelingen spartelen. Instinctief draaide de bemanning de boot in de richting van de mannen in het water. Een snelle motorboot sneed hun de pas af. Uit de luidspreker kwamen de onverbiddelijke woorden: "Je bent geen reddingsboot! Ga naar de kust!"

Tekst 5

Tacitus geeft in zijn "Agricola" een korte schets van de geschiedenis van Britannia.

De goddelijke Julius betrad als eerste met een leger Britannia. Hij joeg de bewoners schrik aan met een succesvolle slag en maakte zich meester van de kust, maar toch kan men zeggen dat hij het land slechts heeft getoond aan het nageslacht, niet dat hij het aan het rijk heeft toegevoegd. Spoedig daarna begonnen de burgeroorlogen en de wapens van de aanvoerders richtten zich tegen de eigen staat. Lange tijd dacht men niet meer aan Britannia.

Tacitus, Agricola 13

Tekst 6

In zijn boek "Caesar in Gallië, God in Frankrijk" schrijft M. Wes in het hoofdstuk "Helden op sokkels":

Vercingetorix was een held. Helden worden voor hun heldendaden soms beloond. Vaak gebeurt dat pas na hun dood. Ze krijgen dan een standbeeld.

De Gallo-Romeinse beeldhouwkunst heeft niet één Vercingetorix-monument opgeleverd. Daarentegen zijn er bijna 200 Vercingetorix-monumenten opgericht in een veel latere periode, namelijk de periode van ca. 1850 tot 1914. De eerste twintig jaren van die periode zijn de jaren van het zogenaamde Tweede Keizerrijk, de tijd van Napoleon III. De jaren daarna stonden in toenemende mate in het teken van het Franse verlangen naar revanche voor de nederlaag tegen de Duitsers in 1870, een verlangen dat op het moment van het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog bevredigd leek te zullen worden en dat bij de vredesconferentie van Versailles (1919) ook bevredigd is, gezien de voor Duitsland vernederende vredesvoorwaarden.

Naar Wes, Caesar in Gallië, God in Frankrijk

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 7

De Galliërs hebben een Romeins legerkamp omsingeld en dreigen het te veroveren. In het bedreigde legioen dienen twee centurio's, Pullo en Vorenus, die beiden kans maken op promotie en die voortdurend met elkaar wedijveren wie de dapperste is.

Erant in ea legione duo fortissimi viri, centuriones Titus Pullo et Lucius Vorenus. Hi perpetuas inter se controversias habebant, quinam anteferretur, omnibusque annis de locis summis contendebant.
Ex his Pullo, cum acerrime ad munitiones pugnaretur, "Quid dubitas," inquit, "Vorene? Aut quem locum tuae probandae virtutis exspectas? Hic dies de nostris controversiis iudicabit." Haec cum dixisset, procedit extra munitiones quaeque pars hostium confertissima est visa irrumpit. Ne Vorenus quidem tum sese vallo continet, sed omnium veritus existimationem subsequitur.

In de passage die hier is weggelaten, wordt beschreven dat het Pullo lukt een tegenstander te verwonden. Maar Pullo komt dan zelf in de problemen als de vijanden hem massaal aanvallen; hij wordt namelijk door een speer gewond, maar niet gedood.

In de onderstaande passage wordt beschreven hoe Vorenus zijn rivaal te hulp komt.

Succurrit inimicus illi Vorenus et laboranti subvenit. Ad hunc se confestim a Pullone omnis multitudo convertit; illum veruto arbitrantur occisum. Gladio comminus rem gerit Vorenus atque uno interfecto reliquos paulum propellit. Dum cupidius instat, in locum deiectus inferiorem concidit. Huic rursus circumvento fert subsidium Pullo; atque ambo incolumes compluribus interfectis summa cum laude se intra munitiones recipiunt.

En zo bleef het onbeslist wie van de twee de dapperste was.

Caesar, De Bello Gallico V, 44

regel 2	**anteferre** verkiezen
regel 3	**locus** rang
	contendere de wedijveren om
regel 5	**locus** gelegenheid
regel 6–7	**quaeque pars hostium t/m irrumpit.** *Construeer: et eam partem hostium irrumpit quae confertissima visa est.*
regel 6	**confertus** dicht opeengepakt
regel 7	**ne quidem** ook niet
	sese continere + *dativus* blijven binnen
	veritus vrezend
	existimatio kritiek
regel 9	**succurrere** + *dativus* op iemand toesnellen
	inimicus rivaal
	laborare in nood verkeren
	subvenire + *dativus* iemand te hulp komen
	a Pullone van Pullo af
regel 10	**verutum** speer
	comminus rem gerere een gevecht leveren van man tegen man
regel 11–12	**in locum deiectus inferiorem** van een helling afgeduwd
regel 12	**rursus** op zijn beurt
	circumvenire omsingelen

Einde

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Latijn (oude stijl)

Examen VWO

Voorbereidend
Wetenschappelijk
Onderwijs

20 01

Tijdvak 1
Woensdag 23 mei
9.00 – 12.00 uur

Vragenboekje

Voor dit examen zijn maximaal 87 punten te behalen; het examen bestaat uit 24 vragen en een vertaalopdracht.
Voor elk vraagnummer is aangegeven hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring of uitleg gevraagd wordt, worden aan het antwoord geen punten toegekend als deze verklaring of uitleg ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (zinnen, redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld één zin wordt gevraagd en je antwoordt met meer dan één zin, dan wordt alleen de eerste zin in de beoordeling meegeteld.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Regel 1–4

2p **1** ■ Welke van de onderstaande eigenschappen van Caesar maakt hier de meeste indruk op de Helvetii?

A zijn kracht
B zijn plotselinge komst
C zijn slimheid
D zijn snelheid

Regel 8 reminisceretur veteris incommodi

1p **2** □ Leg uit dat *incommodi* een voorbeeld is van verhullend taalgebruik.

Regel 8 veteris incommodi

2p **3** □ Citeer drie Latijnse tekstelementen waarmee Caesar in regel 17 t/m 28 (Qui t/m facturum.) dezelfde gebeurtenis aanduidt.

Regel 18–19 neque sine causa timendum putaret

2p **4** ■ Welke van de onderstaande omschrijvingen geeft de inhoud van deze zin goed weer?

A en omdat men meende dat men niet bang hoefde te zijn, want daar was geen reden voor
B en omdat men meende dat men niet bang was, want daar was geen reden voor
C en omdat men meende dat men niet zonder reden bang was
D en omdat men niet meende dat men zonder reden bang was

Regel 23 eodem pertinere
Vergelijk de volgende twee vertalingen:
Vertaling 1: het verried dezelfde geest (Doesburg)
Vertaling 2: het sterkte hem in zijn voornemen (Katwijk-Knapp)

3p **5** □ a. Waarop wordt in vertaling 1 gedoeld met “dezelfde geest”? Beantwoord de vraag in het Nederlands.
b. Waarop wordt in vertaling 2 gedoeld met “zijn voornemen”? Beantwoord de vraag in het Nederlands.

Regel 23–25 Consuesse t/m concedere.
Caesar beweert hier dat de goden vaak een bedoeling hebben met uitstel van gerechtigheid.

2p **6** □ a. Citeer uit regel 23–25 het Latijnse tekstelement dat overeenkomt met “uitstel van gerechtigheid”.
b. Citeer uit regel 23–25 het Latijnse tekstelement waarmee de bedoeling van dit uitstel wordt verwoord.

Regel 25 tamen

2p **7** □ Ondanks welk feit? Beantwoord de vraag in het Nederlands.

Regel 26 ea, quae polliceantur

1p **8** □ Citeer uit het voorafgaande (regel 1–14) het Latijnse tekstelement waarnaar deze woorden verwijzen.

Caesar presenteert in tekst 1 de informatie zó dat er bij de lezer een bepaald beeld van Divico ontstaat.

2p **9** □ Omschrijf in eigen woorden twee verschillende aspecten van dat beeld.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 2

Regel 1 consilio Romanorum
Volgens een commentator heeft Caesar hier bewust gekozen voor de formulering *consilio Romanorum* en niet voor *consilio Caesaris*.

2p **10** □ Welke reden kan Caesar hiervoor gehad hebben?

Regel 1–10
De situatie van de Romeinen wordt in deze regels in een aantal opzichten gecontrasteerd met die van de Britanni.

2p **11** □ Noteer drie tegenstellingen. Beantwoord de vraag in het Nederlands.

Caesars beschrijving van de landing in Britannia zou goed als filmscenario kunnen worden gebruikt.

3p **12** □ Beschrijf de inhoud van regel 11–22 in termen van cameravoering; denk daarbij aan termen als inzoomen en uitzoomen. Onderscheid in je antwoord vier scènes.

Regel 31 suis omnibus consecutis

2p **13** ■ Kies de juiste vertaling van deze woordgroep:

A nadat zij hen allen hadden bereikt
B nadat zij allen hen hadden bereikt
C nadat al de hunnen hen hadden bereikt
D nadat zij al de hunnen hadden bereikt

Regel 41–42 bellum sine causa intulissent

2p **14** □ a. Verdedig de stelling dat deze beschuldiging vanuit Caesars perspectief terecht is.
b. Verdedig de stelling dat deze beschuldiging vanuit het perspectief van de Britanni niet terecht is.

Regel 40–42 Caesar questus t/m imperavit.

2p **15** □ a. Met welk Latijns woord wordt in deze regels door Caesar het eerdere optreden van de Britanni gekwalificeerd?
b. Met welk begrip – dat niet in de tekst wordt genoemd – kan de houding van Caesar ten opzichte van de Britanni gekarakteriseerd worden? Beantwoord de vraag door het noemen van de desbetreffende Latijnse term.

Tekst 3

Regel 5 ea

1p **16** □ Waarnaar verwijst *ea*? Beantwoord de vraag in het Nederlands.

Regel 6 Id

2p **17** ■ Id verwijst naar:

A ea litteris mandare (regel 5)
B fas esse ea litteris mandare (regel 5)
C Graecis utantur litteris (regel 6)
D neque ea litteris mandare (regel 5)

Regel 7 quod t/m velint
Vergelijk de volgende twee vertalingen:
Vertaling 1: omdat ze niet willen dat de leer wordt verspreid onder het volk
Vertaling 2: omdat ze volgens mij niet willen dat de leer wordt verspreid onder het volk

2p **18** □ Welke van beide vertalingen is de juiste? Licht je antwoord toe.

Let op: de laatste vragen van dit examen staan op de volgende pagina.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

1p **19** □ Welk verband wordt in deze tekst gelegd tussen de leer van de druïden en de krijgshaftigheid van de Galliërs?

Tekst 4 en tekst 2

Zowel door Caesar als door Ryan wordt een moeizame landing beschreven. Maar de tekst van Ryan geeft een heel andere indruk dan de tekst van Caesar.

2p **20** □ a. Omschrijf in eigen woorden het aspect dat door Ryan wordt benadrukt, maar bij Caesar vrijwel wordt genegeerd.
b. Geef een verklaring waarom dit aspect bij Caesar ontbreekt.

Bij Ryan valt op dat de betrokkenen bij naam genoemd worden; bij Caesar blijven de betrokkenen anoniem, zelfs de vaandeldrager, die hij toch zeker moet hebben gekend.

1p **21** □ Welke reden kan Caesar gehad hebben om zijn relaas zo in te kleden?

Tekst 5

Dat Caesar niet meer aan de verovering van Britannia is toegekomen verklaart Tacitus door de politieke omstandigheden.

3p **22** □ Beschrijf de periode 49–44 voor Chr. en de rol van Caesar daarin. Verwerk in je antwoord naast de naam Caesar nog vier relevante namen / begrippen / gebeurtenissen. Gebruik bij voorkeur niet meer dan 75 woorden.

Tekst 6

1p **23** □ Geef een verklaring voor het feit dat er tijdens de Gallo-Romeinse periode (ca. 50 voor tot 400 na Chr.) geen enkel Vercingetorix-monument is opgericht.

1p **24** □ Welke symboolfunctie had Vercingetorix blijkbaar in de periode 1850–1914, gezien de vele Vercingetorix-monumenten uit die periode?

Tekst 7

Bestudeer tekst 7 met de inleiding en de aantekeningen. Bekijk ook het landkaartje goed.

43p □ Vertaal regel 1–5 en 6–12.

Einde

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Latijn (oude stijl)

Examen VWO

Voorbereidend
Wetenschappelijk
Onderwijs

20 01

Tijdvak 1
Woensdag 23 mei
9.00 – 12.00 uur

Tekstboekje

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Hoc proelio facto reliquas copias Helvetiorum ut consequi posset, pontem in Arari faciendum curat atque ita exercitum traducit. Helvetii repentino eius adventu commoti, cum id quod ipsi diebus XX aegerrime confecerant, ut flumen transirent, illum uno die fecisse intellegerent, legatos ad eum mittunt. Cuius legationis Divico princeps fuit, qui bello Cassiano dux Helvetiorum fuerat.

Is ita cum Caesare egit: si pacem populus Romanus cum Helvetiis faceret, in eam partem ituros atque ibi futuros Helvetios, ubi eos Caesar constituisset atque esse voluisset; sin bello persequi perseveraret, reminisceretur et veteris incommodi populi Romani et pristinae virtutis Helvetiorum. Quod improviso unum pagum adortus esset, cum ii, qui flumen transissent, suis auxilium ferre non possent, ne ob eam rem aut suae magnopere virtuti tribueret aut ipsos despiceret. Se ita a patribus maioribusque suis didicisse, ut magis virtute quam dolo contenderent aut insidiis niterentur. Quare ne committeret, ut is locus, ubi constitissent, ex calamitate populi Romani et internecione exercitus nomen caperet aut memoriam proderet.

His Caesar ita respondit: eo sibi minus dubitationis dari, quod eas res, quas legati Helvetii commemorassent, memoria teneret, atque eo gravius ferre, quo minus merito populi Romani accidissent. Qui si alicuius iniuriae sibi conscius fuisset, non fuisse difficile cavere; sed eo deceptum, quod neque commissum a se intellegeret, quare timeret, neque sine causa timendum putaret. Quod si veteris contumeliae oblivisci vellet, num etiam recentium iniuriarum, quod eo invito iter per provinciam per vim temptassent, quod Haeduos, quod Ambarros, quod Allobroges vexassent, memoriam deponere posse? Quod sua victoria tam insolenter gloriarentur quodque tam diu se impune iniurias tulisse admirarentur, eodem pertinere. Consuesse enim deos immortales, quo gravius homines ex commutatione rerum doleant, quos pro scelere eorum ulcisci velint, his secundiores interdum res et diuturniorem impunitatem concedere. Cum ea ita sint, tamen si obsides ab iis sibi dentur, uti ea, quae polliceantur, facturos intellegat, et si Haeduis de iniuriis, quas ipsis sociisque eorum intulerint, item si Allobrogibus satisfaciant, sese cum iis pacem esse facturum.

Divico respondit: ita Helvetios a maioribus suis institutos esse, uti obsides accipere, non dare consuerint; eius rei populum Romanum esse testem. Hoc responso dato discessit.

Caesar, De Bello Gallico I, 13–14

Tekst 2

At barbari consilio Romanorum cognito, praemisso equitatu et essedariis, quo plerumque genere in proeliis uti consuerunt, reliquis copiis subsecuti nostros navibus egredi prohibebant. Erat ob has causas summa difficultas, quod naves propter magnitudinem nisi in alto constitui non poterant, militibus autem ignotis locis, impeditis manibus, magno et gravi onere armorum pressis simul et de navibus desiliendum et in fluctibus consistendum et cum hostibus erat pugnandum, cum illi aut ex arido aut paulum in aquam progressi omnibus membris expeditis, notissimis locis audacter tela conicerent et equos insuefactos incitarent. Quibus rebus nostri perterriti atque huius omnino generis pugnae imperiti non eadem alacritate ac studio, quo in pedestribus uti proeliis consuerant, utebantur.

Quod ubi Caesar animadvertit, naves longas, quarum et species erat barbaris inusitatior et motus ad usum expeditior, paulum removeri ab onerariis navibus et remis incitari et ad latus apertum hostium constitui atque inde fundis, sagittis, tormentis hostes propelli ac summoveri iussit. Quae res magno usui nostris fuit. Nam et navium figura et remorum motu et inusitato genere tormentorum permoti barbari constiterunt ac paulum modo pedem rettulerunt. At nostris militibus cunctantibus maxime propter altitudinem maris, qui decimae legionis aquilam ferebat, obtestatus deos, ut ea res legioni feliciter

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

eveniret, “desilite” inquit “commilitones, nisi vultis aquilam hostibus prodere; ego certe meum rei publicae atque imperatori officium praestitero.”

Hoc cum voce magna dixisset, se ex navi proiecit atque in hostes aquilam ferre coepit. Tum nostri cohortati inter se, ne tantum dedecus admitteretur, universi ex navi desiluerunt. Hos item ex proximis navibus cum conspexissent, subsecuti hostibus adpropinquaverunt.

Pugnatum est ab utrisque acriter. Nostri tamen, quod neque ordines servare neque firmiter insistere neque signa subsequi poterant atque alius alia ex navi quibuscumque signis occurrerat se adgregabat, magnopere perturbabantur. Hostes vero notis omnibus vadis, ubi ex litore aliquos singulares ex navi egredientes conspexerant, incitatis equis impeditos adoriebantur, plures paucos circumsistebant, alii ab latere aperto in universos tela coniciebant.

Quod cum animadvertisset Caesar, scaphas longarum navium, item speculatoria navigia militibus compleri iussit, et quos laborantes conspexerat, his subsidia submittebat. Nostri simul in arido constiterunt, suis omnibus consecutis in hostes impetum fecerunt atque eos in fugam dederunt, neque longius prosequi potuerunt, quod equites cursum tenere atque insulam capere non potuerant. Hoc unum ad pristinam fortunam Caesari defuit.

Hostes proelio superati simulatque se ex fuga receperunt, statim ad Caesarem legatos de pace miserunt; obsides daturos, quaeque imperasset, sese facturos polliciti sunt. Una cum his legatis Commius Atrebas venit, quem supra demonstraveram a Caesare in Britanniam praemissum. Hunc illi e navi egressum, cum ad eos oratoris modo Caesaris mandata deferret, comprehenderant atque in vincula coniecerant.

Tum proelio facto remiserunt et in petenda pace eius rei culpam in multitudinem contulerunt et propter imprudentiam ut ignosceretur petiverunt. Caesar questus, quod, cum ultro in continentem legatis missis pacem ab se petissent, bellum sine causa intulissent, ignoscere imprudentiae dixit obsidesque imperavit. Quorum illi partem statim dederunt, partem ex longinquioribus locis arcessitam paucis post diebus sese daturos dixerunt. Interea suos in agros remigrare iusserunt, principesque undique convenire et se civitatesque suas Caesari commendare coeperunt.

Caesar, De Bello Gallico IV, 24–27

Tekst 3

Druides a bello abesse consuerunt neque tributa una cum reliquis pendunt. Militiae vacationem omniumque rerum habent immunitatem. Tantis excitati praemiis et sua sponte multi in disciplinam conveniunt et a parentibus propinquisque mittuntur. Magnum ibi numerum versuum ediscere dicuntur. Itaque annos nonnulli vicenos in disciplina permanent. Neque fas esse existimant ea litteris mandare, cum in reliquis fere rebus, publicis privatisque rationibus, Graecis utantur litteris. Id mihi duabus de causis instituisse videntur, quod neque in vulgum disciplinam efferri velint neque eos, qui discunt, litteris confisos minus memoriae studere, quod fere plerisque accidit, ut praesidio litterarum diligentiam in perdiscendo ac memoriam remittant.

In primis hoc volunt persuadere, non interire animas, sed ab aliis post mortem transire ad alios, atque hoc maxime ad virtutem excitari putant metu mortis neglecto. Multa praeterea de sideribus atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine, de rerum natura, de deorum immortalium vi ac potestate disputant et iuventuti tradunt.

Caesar, De Bello Gallico VI, 14

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 4

Over de landing van de geallieerden in Normandië op 6 juni 1944 verscheen in 1959 het boek “The Longest Day” van Cornelius Ryan. Uit dat boek komt het volgende fragment:

Sergeant Regis McCloskey, die met zijn bevoorradingsschip weer veilig op de terugweg was, zag de schreeuwende mannen in het water, “gillend om hulp, ons smekend om te stoppen – maar dat konden we niet doen. Voor niets en niemand.” Tandenknarsend keek McCloskey de andere kant op, toen zijn boot aan de drenkelingen voorbij voer, en enkele seconden later hing hij kotsend over de reling.

Kapitein Robert Cunningham en zijn mannen zagen ook een paar drenkelingen spartelen. Instinctief draaide de bemanning de boot in de richting van de mannen in het water. Een snelle motorboot sneed hun de pas af. Uit de luidspreker kwamen de onverbiddelijke woorden: “Je bent geen reddingsboot! Ga naar de kust!”

Tekst 5

Tacitus geeft in zijn “Agricola” een korte schets van de geschiedenis van Britannia.

De goddelijke Julius betrad als eerste met een leger Britannia. Hij joeg de bewoners schrik aan met een succesvolle slag en maakte zich meester van de kust, maar toch kan men zeggen dat hij het land slechts heeft getoond aan het nageslacht, niet dat hij het aan het rijk heeft toegevoegd. Spoedig daarna begonnen de burgeroorlogen en de wapens van de aanvoerders richtten zich tegen de eigen staat. Lange tijd dacht men niet meer aan Britannia.

Tacitus, Agricola 13

Tekst 6

In zijn boek “Caesar in Gallië, God in Frankrijk” schrijft M. Wes in het hoofdstuk “Helden op sokkels”:

Vercingetorix was een held. Helden worden voor hun heldendaden soms beloond. Vaak gebeurt dat pas na hun dood. Ze krijgen dan een standbeeld.

De Gallo-Romeinse beeldhouwkunst heeft niet één Vercingetorix-monument opgeleverd. Daarentegen zijn er bijna 200 Vercingetorix-monumenten opgericht in een veel latere periode, namelijk de periode van ca. 1850 tot 1914. De eerste twintig jaren van die periode zijn de jaren van het zogenaamde Tweede Keizerrijk, de tijd van Napoleon III. De jaren daarna stonden in toenemende mate in het teken van het Franse verlangen naar revanche voor de nederlaag tegen de Duitsers in 1870, een verlangen dat op het moment van het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog bevredigd leek te zullen worden en dat bij de vredesconferentie van Versailles (1919) ook bevredigd is, gezien de voor Duitsland vernederende vredesvoorwaarden.

Naar Wes, Caesar in Gallië, God in Frankrijk

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 7

De Helvetii hebben besloten hun land te verlaten (zie kaartje op de volgende pagina). Caesar heeft verkenners gestuurd om hun bewegingen in de gaten te houden.
In regel 1–5 wordt verteld wat de Helvetii van plan zijn en hoe Caesar deze situatie beoordeelt.

Caesari renuntiatur Helvetiis esse in animo per agrum Sequanorum et Haeduorum iter in Santonum fines facere, qui non longe a Tolosatium finibus absunt; quae civitas est in provincia. Id si fieret, intellegebat magno cum periculo provinciae futurum ut homines bellicosos, populi Romani inimicos, locis patentibus maximeque frumentariis finitimos haberet.

Daar komt nog bij dat ook de Haedui, van oudsher bondgenoten van de Romeinen, en de Ambarri zich bedreigd voelen en Caesar om hulp vragen. Dit wordt in de onderstaande passage verteld.

Helvetii iam per angustias et fines Sequanorum suas copias traduxerant et in Haeduorum fines pervenerant eorumque agros populabantur. Haedui, cum se suaque ab iis defendere non possent, legatos ad Caesarem mittunt rogatum auxilium: ita se omni tempore de populo Romano meritos esse, ut paene in conspectu exercitus nostri agri vastari, liberi eorum in servitutem abduci, oppida expugnari non debuerint. Eodem tempore Ambarri, necessarii et consanguinei Haeduorum, Caesarem certiorem faciunt se depopulatis agris non facile ab oppidis vim hostium prohibere.

Caesar, De Bello Gallico I, 10–11, 1–3

regel 3	**magno cum periculo** heel gevaarlijk
regel 3–5	**ut haberet** om te hebben
regel 4	**patens** onbeschermd
	frumentarius vruchtbaar
	finitimus + *dativus* in de directe omgeving van
regel 7	**populari** plunderen
	sua hun bezittingen
regel 8	**rogatum** om te vragen
regel 9	**mereri de** zich verdienstelijk maken voor
	nostri *Verbinden met exercitus.*
regel 10	**non debuerint** niet hadden mogen
	debuerint *De onderwerpen hierbij zijn: agri, liberi eorum, oppida.*
regel 11	**necessarius** vriend
	certiorem facere + *accusativus* iemand op de hoogte stellen
	depopulare plunderen
regel 12	**prohibere ab** afweren van

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

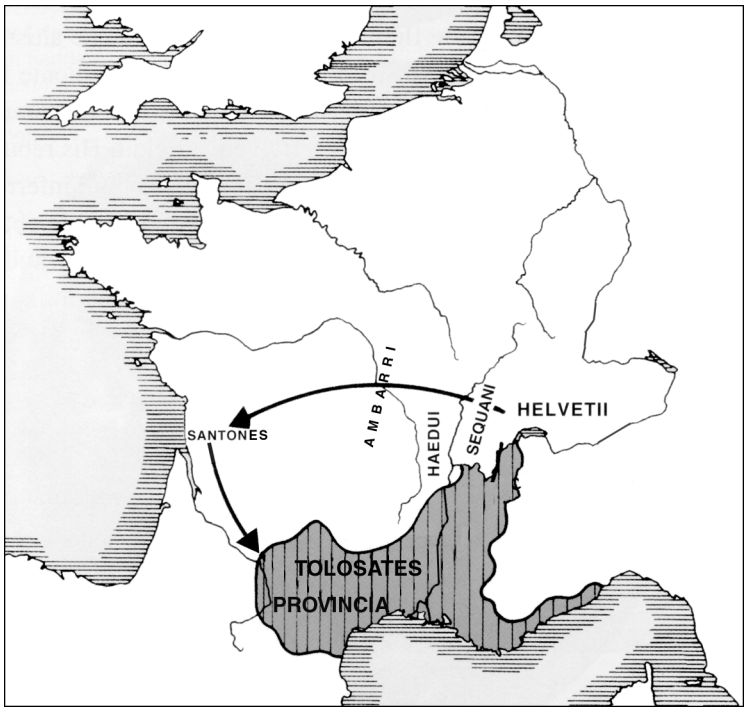

Einde

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Latijn (nieuwe stijl)

Examen VWO

Voorbereidend
Wetenschappelijk
Onderwijs

20 01

Tijdvak 2
Woensdag 20 juni
9.00 – 12.00 uur

Vragenboekje

Voor dit examen zijn maximaal 86 punten te behalen; het examen bestaat uit 29 vragen en een vertaalopdracht.
Voor elk vraagnummer is aangegeven hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring of uitleg gevraagd wordt, worden aan het antwoord geen punten toegekend als deze verklaring of uitleg ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (zinnen, redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld één zin wordt gevraagd en je antwoordt met meer dan één zin, dan wordt alleen de eerste zin in de beoordeling meegeteld.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Regel 1 Caesar pacatam Galliam existimaret

1p **1** □ Citeer uit regel 15–23 het Latijnse tekstelement waarmee de Galliërs zélf de situatie betitelen die Caesar aanduidt met *pacata Gallia*.

Regel 1–2 cum t/m Sedunis

2p **2** □ Tegen welke kritiek probeert Caesar zich hier mogelijk te verdedigen?

Regel 3 quod t/m volebat

1p **3** □ Welke reden had Caesar om uitgerekend *eas regiones* te willen leren kennen? Baseer je antwoord op je kennis van de historische achtergronden.

Regel 5 Eius belli haec fuit causa

1p **4** □ Citeer uit regel 10–23 het Latijnse tekstelement waaruit blijkt dat Caesar de schuld voor het uitbreken van de oorlog bij de Veneti legt.

Regel 6–7 praefectos tribunosque militum
Caesar duidt hen in regel 29 aan met de term *legati*.

2p **5** □ Met welke bedoeling duidt Caesar hen zo aan?

Regel 10 Huius est civitatis longe amplissima auctoritas

2p **6** □ Op welke drie feiten steunde blijkens de tekst deze *auctoritas*? Beantwoord de vraag in het Nederlands.

Regel 17 eadem causa

1p **7** □ Om welke reden gaat het? Beantwoord de vraag in het Nederlands.

1p **8** □ Welke opmerking maakt Caesar in regel 15–23 over de Gallische volksaard? Beantwoord de vraag in het Nederlands.

Regel 22–23 si velit suos recuperare, obsides sibi remittat.

2p **9** □ Formuleer deze zin in het Nederlands in de directe rede. Betrek daarbij alle woorden uit de Latijnse zin.

Regel 35 ac iam ut omnia contra opinionem acciderent

2p **10** □ Wat hield *omnia contra opinionem accidere* in dit geval concreet in? Beantwoord de vraag in het Nederlands.

Regel 44 ostendimus; regel 50 putavit

1p **11** □ Leg uit waarom in het ene geval de eerste persoon en in het andere geval de derde persoon wordt gebruikt.

Regel 44 multa

1p **12** □ Welke in de tekst genoemde overweging woog voor Caesar het zwaarst? Beantwoord de vraag in het Nederlands.

Regel 48–49 omnes autem homines t/m odisse

1p **13** ■ Deze opmerking is

A een herhaling van de inhoud van de woorden omnes fere Gallos t/m excitari (regel 47–48).

B een extra rechtvaardiging voor Caesars vrees.

C een miskenning van de gevoelens van de Galliërs.

D een ontkenning van de beweegredenen van de Galliërs om oorlog te voeren.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 2

1p **14** □ Wat wilde Caesar met zijn tocht naar Britannia voorkomen? Beantwoord de vraag in het Nederlands en baseer je daarbij op informatie uit regel 1–11.

Regel 3 omnibus fere bellis Gallicis

2p **15** □ a. Op welk deel van Gallië hebben deze woorden in feite betrekking?
b. Leg uit dat hier sprake kan zijn van bewuste beïnvloeding van de lezer.

Regel 6–7 Neque enim temere praeter mercatores illo adiit quisquam
Als je deze zin letterlijk vertaalt, lijkt de inhoud ervan onlogisch.

2p **16** □ Geef in je eigen woorden weer wat Caesar hier wil zeggen.

De informatie waar Caesar blijkens tekst 2 op uit is, laat zich in twee categorieën verdelen.

2p **17** □ a. Welke twee categorieën zijn dat blijkens regel 1–16? Beantwoord de vraag in het Nederlands.
b. Met wat voor een soort informatie komt Volusenus terug blijkens regel 25–27? Beantwoord de vraag in het Nederlands.

Regel 19–20 ea sententia

2p **18** □ a. Citeer het Latijnse tekstelement uit het voorafgaande waarnaar deze woordgroep verwijst.
b. Citeer uit het vervolg van de tekst (t/m regel 27) het Latijnse tekstelement waarmee hetzelfde wordt uitgedrukt.

Regel 25–27 Volusenus t/m renuntiat.
Deze woorden worden door commentatoren verschillend geïnterpreteerd.
Volgens Rambaud verdedigt Caesar Volusenus tegen eventuele kritiek dat niet al het mogelijke is gedaan.
Volgens Meusel moeten deze woorden opgevat worden als een verwijt dat Volusenus zijn taak niet naar behoren heeft uitgevoerd.

2p **19** □ a. Citeer het Latijnse tekstelement waarop Rambaud zich kan hebben gebaseerd.
b. Citeer het Latijnse tekstelement waarop Meusel zich kan hebben gebaseerd.

Regel 28–29 ex magna parte Morinorum ad eum legati venerunt

1p **20** □ Waaruit blijkt in het vervolg van de tekst (t/m regel 43) dat de Morini niet centraal georganiseerd zijn? Beantwoord de vraag in het Nederlands.

Regel 31 ea, quae imperasset

1p **21** □ Citeer uit het vervolg van de tekst t/m regel 43 het Latijnse tekstelement waarmee dit geconcretiseerd wordt.

Regel 34–35 Quibus adductis eos in fidem recipit.

1p **22** ■ quibus en eos
- **A** verhouden zich tot elkaar als deel tot geheel
- **B** verhouden zich tot elkaar als geheel tot deel
- **C** zijn identiek aan elkaar
- **D** zijn volledig onafhankelijk van elkaar

Regel 40 has equitibus tribuit

1p **23** □ Leg uit dat dit een voor de hand liggende beslissing was.

Let op: de laatste vragen van dit examen staan op de volgende pagina.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 3

1p **24** ☐ Op welke locatie speelt deze episode zich af? Beantwoord de vraag door het noteren van de desbetreffende eigennaam.

Regel 7 Hij zette hem zijn plannen uiteen.

1p **25** ☐ Wat was Caesars strijdplan blijkens het vervolg van de tekst?

Caesar blijkt een verteller te zijn die de kunst verstaat zijn politieke en militaire optreden in Gallië vanuit zijn eigen perspectief aan zijn lezers over te brengen en hen daardoor voor zich te winnen.

2p **26** ☐ Leg uit dat de zin "die gold t/m Crassus" (regel 9–10) opgevat kan worden als een poging van Caesar zijn lezers voor zich te winnen.

Tekst 4 en tekst 1 en 2

In tekst 1, regel 1–9, komt een woordgroep voor die verband houdt met deze opdracht aan het Romeinse volk.

2p **27** ☐ Citeer uit tekst 1 de desbetreffende Latijnse woordgroep.

Ook in tekst 2, regel 25–35, komt een woordgroep voor die verband houdt met deze opdracht aan het Romeinse volk.

2p **28** ☐ Citeer uit tekst 2 de desbetreffende Latijnse woordgroep.

Tekst 5 en tekst 2

2p **29** ☐ Leg uit dat tekst 2, regel 1–16, als illustratie kan dienen van de inhoud van tekst 5.

Tekst 6

Bestudeer tekst 6 met de inleiding en de aantekeningen.

43p ☐ Vertaal regel 1–11.

Einde

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Latijn (nieuwe stijl)

Examen VWO

Voorbereidend
Wetenschappelijk
Onderwijs

20 01

Tijdvak 2
Woensdag 20 juni
9.00 – 12.00 uur

Tekstboekje

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1 Caesars optreden bij de Veneti

His rebus gestis cum omnibus de causis Caesar pacatam Galliam existimaret, superatis Belgis, expulsis Germanis, victis in Alpibus Sedunis, atque inita hieme in Illyricum profectus esset, quod eas quoque nationes adire et regiones cognoscere volebat, subitum bellum in Gallia coortum est.

Eius belli haec fuit causa: Publius Crassus adulescens cum legione septima proximus mari in Andibus hiemabat. Is, quod in his locis inopia frumenti erat, praefectos tribunosque militum complures in finitimas civitates frumenti commeatusque petendi causa dimisit. Quo in numero est Titus Terrasidius missus in Essuvios, Marcus Trebius Gallus in Coriosolitas, Quintus Velanius cum Tito Sillio in Venetos.

Huius est civitatis longe amplissima auctoritas omnis orae maritimae regionum earum, quod et naves habent Veneti plurimas, quibus in Britanniam navigare consuerunt, et scientia atque usu rerum nauticarum ceteros antecedunt et in magno impetu maris atque aperto paucis portibus interiectis, quos tenent ipsi, omnes fere, qui eo mari uti consuerunt, habent vectigales.

Ab his fit initium retinendi Sillii atque Velanii et si quos intercipere potuerunt, quod per eos suos se obsides, quos Crasso dedissent, recuperaturos existimabant. Horum auctoritate finitimi adducti, ut sunt Gallorum subita et repentina consilia, eadem de causa Trebium Terrasidiumque retinent et celeriter missis legatis per suos principes inter se coniurant nihil nisi communi consilio acturos eundemque omnes fortunae exitum esse laturos, reliquasque civitates sollicitant, ut in ea libertate, quam a maioribus acceperint, permanere quam Romanorum servitutem perferre malint. Omni ora maritima celeriter ad suam sententiam perducta communem legationem ad Publium Crassum mittunt: si velit suos recuperare, obsides sibi remittat.

Quibus de rebus Caesar a Crasso certior factus, quod ipse aberat longius, naves interim longas aedificari in flumine Ligeri, quod influit in Oceanum, remiges ex provincia institui, nautas gubernatoresque comparari iubet. His rebus celeriter administratis ipse, cum primum per anni tempus potuit, ad exercitum contendit.

Veneti reliquaeque item civitates cognito Caesaris adventu, simul quod, quantum in se facinus admisissent, intellegebant – legatos, quod nomen apud omnes nationes sanctum inviolatumque semper fuisset, retentos ab se et in vincula coniectos –, pro magnitudine periculi bellum parare et maxime ea, quae ad usum navium pertinent, providere instituunt, hoc maiore spe, quod multum natura loci confidebant. Pedestria esse itinera concisa aestuariis, navigationem impeditam propter inscientiam locorum paucitatemque portuum sciebant; neque nostros exercitus propter inopiam frumenti diutius apud se morari posse confidebant; ac iam ut omnia contra opinionem acciderent, tamen se plurimum navibus posse, Romanos neque ullam facultatem habere navium neque eorum locorum, ubi bellum gesturi essent, vada, portus, insulas novisse; ac longe aliam esse navigationem in concluso mari atque in vastissimo atque aperto Oceano perspiciebant.

His initis consiliis oppida muniunt, frumenta ex agris in oppida comportant, naves in Venetiam, ubi Caesarem primum esse bellum gesturum constabat, quam plurimas possunt cogunt. Socios sibi ad id bellum Osismos Lexovios Namnetes Ambiliatos Morinos Diablintes Menapios adsciscunt. Auxilia ex Britannia, quae contra eas regiones posita est, arcessunt.

Erant hae difficultates belli gerendi, quas supra ostendimus. Sed tamen multa Caesarem ad id bellum incitabant: iniuria retentorum equitum Romanorum, rebellio facta post deditionem, defectio datis obsidibus, tot civitatum coniuratio, in primis ne hac parte neglecta relictae nationes sibi idem licere arbitrarentur. Itaque cum intellegeret omnes fere Gallos novis rebus studere et ad bellum mobiliter celeriterque excitari, omnes autem homines natura libertati studere et condicionem servitutis odisse, priusquam plures civitates conspirarent, partiendum sibi ac latius distribuendum exercitum putavit.

Caesar, De Bello Gallico III, 7–10

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 2 De invasie in Britannia

Exigua parte aestatis reliqua Caesar, etsi in his locis, quod omnis Gallia ad septentriones vergit, maturae sunt hiemes, tamen in Britanniam proficisci contendit, quod omnibus fere bellis Gallicis hostibus nostris inde subministrata auxilia intellegebat et, si tempus anni ad bellum gerendum deficeret, tamen magno sibi usui fore arbitrabatur, si modo insulam adisset, genus hominum perspexisset, loca, portus, aditus cognovisset. Quae omnia fere Gallis erant incognita. Neque enim temere praeter mercatores illo adiit quisquam, neque iis ipsis quicquam praeter oram maritimam atque eas regiones, quae sunt contra Gallias, notum est. Itaque evocatis ad se undique mercatoribus, neque quanta esset insulae magnitudo neque quae aut quantae nationes incolerent neque quem usum belli haberent aut quibus institutis uterentur neque qui essent ad maiorem navium multitudinem idonei portus, reperiri poterat.

Ad haec cognoscenda, priusquam periculum faceret, idoneum esse arbitratus Gaium Volusenum cum longa nave praemittit. Huic mandat, uti exploratis omnibus rebus ad se quam primum revertatur. Ipse cum omnibus copiis in Morinos proficiscitur, quod inde erat brevissimus in Britanniam traiectus. Huc naves undique ex finitimis regionibus et, quam superiore aestate ad Veneticum bellum fecerat classem, iubet convenire.

Interim consilio eius cognito et per mercatores perlato ad Britannos a compluribus eius insulae civitatibus ad eum legati veniunt, qui polliceantur obsides dare atque imperio populi Romani obtemperare. Quibus auditis liberaliter pollicitus hortatusque, ut in ea sententia permanerent, eos domum remittit et cum iis una Commium, quem ipse Atrebatibus superatis regem ibi constituerat, cuius et virtutem et consilium probabat, et quem sibi fidelem esse arbitrabatur, cuiusque auctoritas in his regionibus magni habebatur, mittit. Huic imperat, quas possit, adeat civitates horteturque ut populi Romani fidem sequantur, seque celeriter eo venturum nuntiet.

Volusenus perspectis regionibus omnibus, quantum ei facultatis dari potuit, qui navi egredi ac se barbaris committere non auderet, quinto die ad Caesarem revertitur, quaeque ibi perspexisset, renuntiat.

Dum in his locis Caesar navium parandarum causa moratur, ex magna parte Morinorum ad eum legati venerunt, qui se de superioris temporis consilio excusarent, quod homines barbari et nostrae consuetudinis imperiti bellum populo Romano fecissent, seque ea, quae imperasset, facturos pollicerentur. Hoc sibi Caesar satis opportune accidisse arbitratus, quod neque post tergum hostem relinquere volebat neque belli gerendi propter anni tempus facultatem habebat neque has tantularum rerum occupationes Britanniae anteponendas iudicabat, magnum iis numerum obsidum imperat. Quibus adductis eos in fidem recipit.

Navibus circiter octoginta onerariis coactis contractisque quot satis esse ad duas transportandas legiones existimabat, quicquid praeterea navium longarum habebat, id quaestori, legatis praefectisque distribuit. Huc accedebant XVIII onerariae naves, quae ex eo loco a milibus passuum octo vento tenebantur, quominus in eundem portum venire possent; has equitibus tribuit. Reliquum exercitum Quinto Titurio Sabino et Lucio Aurunculeio Cottae legatis in Menapios atque in eos pagos Morinorum, a quibus ad eum legati non venerant, ducendum dedit; Publium Sulpicium Rufum legatum cum eo praesidio, quod satis esse arbitrabatur, portum tenere iussit.

Caesar, De Bello Gallico IV, 20–22

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 3 Een misverstand

Dezelfde dag werd hem door verkenners gemeld dat de vijand aan de voet van een berg had halt gehouden, op acht mijl van het Romeinse kamp. Hij zond een paar mensen uit om te kijken hoe die berg eruitzag en of men hem ergens kon beklimmen. Er kwam bericht dat dit geen probleem was.

Caesar gaf onderbevelhebber Titus Labienus de opdracht tijdens de derde wacht met twee legioenen de top van de berg te beklimmen, met hulp van degenen die inmiddels de weg kenden. Hij zette hem zijn plannen uiteen. Zelf trok hij tijdens de vierde wacht naar de vijand, langs de route die deze ook had gevolgd. De hele cavalerie liet hij voorop gaan. Publius Considius, die gold als een militair deskundige, een oud-strijder uit het leger van Lucius Sulla en later dat van Marcus Crassus, werd vooruitgestuurd met verkenners.

Bij dageraad was de bergtop in handen van Labienus. Zelf bevond Caesar zich op hooguit anderhalve mijl van het vijandelijke kamp. Zoals hij later van krijgsgevangenen hoorde, was noch zijn komst noch die van Labienus opgemerkt. Op dat moment gaf Considius zijn paard de vrije teugel en kwam snel naar Caesar toe. Hij zei dat de berg die Labienus had moeten bezetten in handen van de vijand was: dat kon hij zien aan de Gallische wapens en de typische uitrusting.

Caesar trok zijn troepen terug op de dichtstbijzijnde heuvel en stelde ze op in slagorde. Labienus had orders gekregen om geen strijd te beginnen voordat Caesars troepen waren gesignaleerd in de buurt van het vijandelijk kamp. De bedoeling was om de vijanden van alle kanten tegelijk aan te vallen. Hij hield dus de berg bezet in afwachting van onze troepen en onthield zich van strijd.

Pas toen de dag al vergevorderd was, kwam Caesar van verkenners te weten hoe de situatie feitelijk was. De berg was in Romeinse handen, de Helvetiërs hadden hun kamp inmiddels verplaatst en Considius' bericht was onjuist geweest: uit angst had hij gemeend dingen te zien die hij niet zag. Die dag nog ging Caesar de vijand achterna, waarbij hij de gebruikelijke afstand aanhield. Hij sloeg op drie mijl van hun kamp zijn kamp op.

Caesar, De Bello Gallico I, 21–22
Vertaling: V. Hunink

Tekst 4

Vergilius verwoordt Rome's opdracht als volgt:

Maar jij, Romein, jouw opdracht is de wereld te besturen;
daar ligt jouw kunst: van vrede een gewoonte maken,
overwonnenen sparen, hoogmoedigen verslaan.

Tekst 5

Suetonius merkt over Caesar op:

Het is moeilijk te zeggen wat bij zijn veldtochten overheerste, zijn voorzichtigheid of zijn durf. Nooit voerde hij zijn leger langs wegen waar een hinderlaag kon worden gevreesd zonder de omgeving grondig te hebben verkend, en hij zette het pas over naar Britannië nadat hij eerst persoonlijk de havens, de vaarroute en de landingsplaatsen had onderzocht.

Suetonius, Julius Caesar

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 6

De Helvetii hebben hun land verlaten en bevinden zich in het gebied van de Haedui en de Sequani. Caesar is hun tegemoet getrokken met een grote legermacht.
In de onderstaande tekst wordt beschreven onder welke omstandigheden Caesar hen aanvalt.

Flumen est Arar, quod per fines Haeduorum et Sequanorum in Rhodanum influit incredibili lenitate, ita ut oculis in utram partem fluat iudicari non possit. Id Helvetii ratibus ac lintribus iunctis transibant.

Ubi per exploratores Caesar certior factus est tres iam partes copiarum Helvetios id flumen traduxisse, quartam vero partem citra flumen Ararim reliquam esse, de tertia vigilia cum legionibus tribus e castris profectus ad eam partem pervenit, quae nondum flumen transierat. Eos impeditos et inopinantes aggressus magnam partem eorum concidit; reliqui sese fugae mandarunt atque in proximas silvas abdiderunt.

Is pagus appellabatur Tigurinus; nam omnis civitas Helvetia in quattuor pagos divisa est. Hic pagus unus, cum domo exiisset, patrum nostrorum memoria L. Cassium consulem interfecerat et eius exercitum sub iugum miserat.

Caesar, De Bello Gallico I, 12

regel 1 **Flumen est Arar** Er is een rivier, de Arar,
regel 2 **lenitas** traagheid
ita ut t/m **possit.** *Construeer:* ita ut oculis iudicari non possit, in utram partem fluat.
pars *hier*: richting
regel 3 **ratis** bootje
lintres iuncti schipbruggen
regel 4 **certiorem facere** op de hoogte stellen
Helvetios *Onderwerp van de a.c.i.*
regel 5 **vero** maar
citra + *accusativus* aan deze kant van
de tijdens
regel 7 **impeditus** zwaarbepakt
aggredi aggressus sum aanvallen
regel 8 **sese fugae mandare** op de vlucht slaan
mandarunt = mandaverunt
regel 9 **pagus** stam
is pagus *Bedoeld worden die Helvetii die zich nog aan Caesars kant van de rivier bevonden.*
civitas staat
regel 10 **unus** in zijn eentje
domus grondgebied
patrum nostrorum memoria ruim een generatie geleden
regel 11 **sub iugum mittere** vernederen

Einde

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Latijn

Examen VWO

Voorbereidend
Wetenschapplijk
Onderwijs

20 00

Tijdvak 1
Maandag 22 mei
9.00 – 12.00 uur

Vragenboekje

Dit examen bestaat uit 24 vragen en een vertaalopdracht.
Voor elk vraagnummer is aangegeven hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring of uitleg gevraagd wordt, worden aan het antwoord geen punten toegekend als deze verklaring of uitleg ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (zinnen, redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld één zin wordt gevraagd en je antwoordt met meer dan één zin, dan wordt alleen de eerste zin in de beoordeling meegeteld.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1 De voorspelbaarheid van de toekomst

Vergelijk:
Regel 1–2 Potestne igitur earum rerum, quae nihil habent rationis, quare futurae sint, esse ulla praesensio?
met:
Regel 3–4 Quo modo ergo id, quod temere fit caeco casu et volubilitate fortunae, praesentiri et praedici potest?

2p **1** □ Vul in de onderstaande zin de ontbrekende Latijnse woorden in.
id (regel 3) correspondeert met ..... in regel 1-2;
temere fit (regel 4) correspondeert met ..... in regel 1-2.

Regel 5 t/m 8 Medicus t/m fallitur.
Cicero maakt binnen zijn redenering een aantal vergelijkingen.

2p **2** □ Leg uit dat in dit verband de toevoeging *ingravescentem* bij *morbum* (regel 5) onmisbaar is.

In De Divinatione I, 24 zegt **Quintus** Cicero:
"Soms," kan mijn tegenstander tegenwerpen, "worden voorspellingen gedaan die niet uitkomen." Uiteraard, zeg ik dan. Elke bedrevenheid – ik bedoel het soort bekwaamheid waarbij wikken en wegen te pas komen –, schiet wel eens te kort. Medisch ingrijpen is zonder twijfel een bekwaamheid. Maar vraag niet hoeveel fouten dokters maken. En stuurlieden dan? Werken zij soms foutloos?"

2p **3** □ Vat de overeenkomst samen tussen de inhoud van het bovenstaande citaat en de inhoud van tekst 1, regel 5–6 (Medicus t/m opinantur;).

2p **4** □ a. Welk standpunt neemt **Quintus** Cicero blijkens het bovenstaande citaat in ten aanzien van het bestaansrecht van de voorspellingskunst?
b. Leg tevens uit op grond van welke redenering hij dat doet.

2p **5** □ a. Wat wil **Marcus** Cicero blijkens tekst 1, regel 8–10 (Quodsi t/m praesentiunt?) aantonen ten aanzien van de voorspellingskunst?
b. Leg tevens uit op grond van welke redenering hij dat doet.

Regel 11 stellae traiectio

1p **6** □ Onder welke van de in regel 10 genoemde categorieën valt dit? Beantwoord de vraag door het citeren van het desbetreffende Latijnse tekstelement.

Regel 19 errantium
Elders in De Divinatione zegt Cicero dat deze term onjuist is.

2p **7** □ Leg uit dat tekst 1, regel 13–20 (Qui potest t/m vides.) als argument voor deze bewering gebruikt kan worden.

2p **8** ■ Welke van de onderstaande uitspraken komt het best overeen met de inhoud van regel 21–27?
A Fortuna staat boven Deus.
B Deus kan de toekomst niet sturen.
C Fortuna onttrekt zich aan het weten.
D Deus is alwetend.

Een zogenaamde a fortiori redenering verloopt volgens het volgende patroon: als een volwassene deze steen al niet kan optillen, dan kan een kind dat zeker niet.

2p **9** □ Geef de a fortiori redenering die in regel 24–25 (ut mihi t/m sit) besloten ligt weer in het Nederlands.

Regel 28–35

1p **10** □ Welke twee begrippen worden in deze regels tegenover elkaar geplaatst? Beantwoord de vraag door het citeren van de desbetreffende twee Latijnse tekstelementen.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Quintus Cicero definieerde in I, 9 *divinatio* als volgt: "Divinatio is het voorzien en voorspellen van dingen waarvan men denkt dat ze toevallig zijn."
In tekst 1, regel 29–30 zegt **Marcus** Cicero tegen zijn broer **Quintus**: "muta definitionem divinationis, quam dicebas praesensionem esse rerum fortuitarum.".

1p **11** □ Op welk punt wijkt de definitie van **Quintus** Cicero wezenlijk af van de weergave daarvan door **Marcus** Cicero?

3p **12** □ Welke reden zal Marcus Cicero gehad hebben om de definitie van zijn broer te verdraaien, gezien zijn eigen opvattingen over de *divinatio*?

Tekst 2 Het logische godsbewijs

Regel 1–2 Chrysippus t/m repperisse videatur.

2p **13** □ Leg uit dat deze woorden vanuit Stoïsch standpunt een compliment inhouden aan het adres van Chrysippus.

Regel 5 quo
In plaats van *quo* (onzijdig) wordt in sommige tekstuitgaven ook wel *a quo* (mannelijk) gelezen.

2p **14** □ Geef op grond van het directe vervolg een argument voor de lezing *a quo*.

Regel 6 Id autem quid potius dixeris quam deum?

1p **15** □ Hoe zou een Epicureër reageren op deze retorische vraag? Beantwoord de vraag door de volgende zin af te maken: Je hoeft dit geen god te noemen; als verklaring is ..... voldoende.

Regel 7–8 qua nihil potest esse praestantius

2p **16** □ Citeer uit het voorafgaande een voorbeeld van hetzelfde gebruik van de ablativus als bij *qua*; vermeld daarbij het regelnummer.

Regel 11 muribus et mustelis aedificatam.
Vergelijk de volgende twee vertalingen.
H. Rackham: gebouwd **door** muizen en wezels.
V. Hunink: gebouwd **voor** de muizen en de wezels.

2p **17** □ Verdedig de vertaling van Rackham op basis van de inhoud van regel 4–5.

2p **18** □ Leg uit dat de vertaling van Hunink kan zijn ingegeven door het woord *domicilium* in regel 13.

Tekst 3

Regel 1 in korte tijd

2p **19** □ Beschrijf de politieke en persoonlijke omstandigheden waarin Cicero in deze periode verkeerde. Gebruik bij voorkeur niet meer dan 35 woorden.

1p **20** □ Op welke filosofische stroming doelt Cicero in regel 5?

2p **21** □ Leg uit waarom van de filosofische stroming die in de vorige vraag wordt bedoeld, gezegd kan worden dat deze "het licht van de dingen wegneemt en ze als het ware in duisternis hult" (regel 5–6).

Let op: de laatste vragen van dit examen staan op de volgende pagina.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 4

2p **22** ☐ Formuleer in eigen woorden welk probleem ten aanzien van de Voorzienigheid hier aan de orde wordt gesteld.

2p **23** ☐ Geef een beredeneerde reactie van een Stoïcus op het feit dat de worm wordt opgegeten.

Tekst 5

2p **24** ☐ Breng de inhoud van het gedicht in verband met de Stoïsche opvatting over het fatum.

Tekst 6

Bestudeer tekst 6 met de inleiding en de aantekeningen.

44p ☐ Vertaal regel 1 t/m 11.

Einde

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Latijn

Examen VWO

Voorbereidend
Wetenschappelijk
Onderwijs

20 00

Tijdvak 1
Maandag 22 mei
9.00 – 12.00 uur

Tekstboekje

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1 De voorspelbaarheid van de toekomst

Potestne igitur earum rerum, quae nihil habent rationis, quare futurae sint, esse ulla praesensio? Quid est enim aliud fors, quid fortuna, quid casus, quid eventus, nisi cum sic aliquid cecidit, sic evenit, ut vel aliter cadere atque evenire potuerit? Quo modo ergo id, quod temere fit caeco casu et volubilitate fortunae, praesentiri et praedici potest?

Medicus morbum ingravescentem ratione providet, insidias imperator, tempestates gubernator; et tamen ii ipsi saepe falluntur, qui nihil sine certa ratione opinantur; ut agricola, cum florem oleae videt, bacam quoque se visurum putat, non sine ratione ille quidem; sed non numquam tamen fallitur. Quodsi falluntur ii, qui nihil sine aliqua probabili coniectura ac ratione dicunt, quid existimandum est de coniectura eorum, qui extis aut avibus aut ostentis aut oraculis aut somniis futura praesentiunt? Nondum dico, quam haec signa nulla sint, fissum iecoris, corvi cantus, volatus aquilae, stellae traiectio, voces furentium, sortes, somnia; de quibus singulis dicam suo loco; nunc de universis.

Qui potest provideri quicquam futurum esse, quod neque causam habet ullam neque notam, cur futurum sit? Solis defectiones itemque lunae praedicuntur in multos annos ab iis, qui siderum motus numeris persequuntur; ea praedicunt enim, quae naturae necessitas perfectura est. Vident ex constantissimo motu lunae, quando illa e regione solis facta incurrat in umbram terrae, quae est meta noctis, ut eam obscurari necesse sit, quandoque eadem luna subiecta atque opposita soli nostris oculis eius lumen obscuret, quo in signo quaeque errantium stellarum quoque tempore futura sit, qui exortus quoque die signi alicuius aut qui occasus futurus sit. Haec qui ante dicunt, quam rationem sequantur, vides.

Qui thesaurum inventum iri aut hereditatem venturam dicunt, quid sequuntur? Aut in qua rerum natura inest id futurum? Quodsi haec eaque, quae sunt eiusdem generis, habent aliquam talem necessitatem, quid est tandem, quod casu fieri aut forte fortuna putemus? Nihil enim est tam contrarium rationi et constantiae quam fortuna, ut mihi ne in deum quidem cadere videatur, ut sciat, quid casu et fortuito futurum sit. Si enim scit, certe illud eveniet; sin certe eveniet, nulla fortuna est; est autem fortuna; rerum igitur fortuitarum nulla praesensio est.

Aut si negas esse fortunam et omnia, quae fiunt quaeque futura sunt, ex omni aeternitate definita dicis esse fataliter, muta definitionem divinationis, quam dicebas praesensionem esse rerum fortuitarum. Si enim nihil fieri potest, nihil accidere, nihil evenire, nisi quod ab omni aeternitate certum fuerit esse futurum rato tempore, quae potest esse fortuna? Qua sublata qui locus est divinationi? Quae a te fortuitarum rerum est dicta praesensio. Quamquam dicebas omnia, quae fierent futurave essent, fato contineri. Anile sane et plenum superstitionis fati nomen ipsum; sed tamen apud Stoicos de isto fato multa dicuntur; de quo alias; nunc quod necesse est.

Cicero, De Divinatione II, 15–19

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 2 Het logische godsbewijs

Chrysippus quidem, quamquam est acerrimo ingenio, tamen ea dicit ut ab ipsa natura didicisse, non ut ipse repperisse videatur. “Si enim” inquit “est aliquid in rerum natura quod hominis mens quod ratio quod vis quod potestas humana efficere non possit, est certe id quod illud efficit homine melius; atqui res caelestes omnesque eae quarum est ordo sempiternus ab homine confici non possunt; est igitur id quo illa conficiuntur homine melius. Id autem quid potius dixeris quam deum? Etenim si di non sunt, quid esse potest in rerum natura homine melius? In eo enim solo est ratio, qua nihil potest esse praestantius; esse autem hominem qui nihil in omni mundo melius esse quam se putet desipientis arrogantiae est; ergo est aliquid melius. Est igitur profecto deus.” An vero, si domum magnam pulchramque videris, non possis adduci ut, etiamsi dominum non videas, muribus illam et mustelis aedificatam putes: tantum ergo ornatum mundi, tantam varietatem pulchritudinemque rerum caelestium, tantam vim et magnitudinem maris atque terrarum si tuum ac non deorum immortalium domicilium putes, nonne plane desipere videare?

Cicero, De natura deorum II, 16–17

Tekst 3

In zijn inleiding op *De natura deorum* schrijft Cicero:

Ik constateer dat er veel gepraat wordt over de vele boeken die ik in korte tijd heb geschreven, en dat de reacties uiteenlopen. Sommigen vragen zich af vanwaar ik plotseling zo’n interesse in filosoferen heb gekregen, anderen willen graag weten welk standpunt ik zelf in afzonderlijke kwesties inneem. Velen, zo heb ik gemerkt, verbazen zich erover dat mijn voorkeur juist uitgaat naar een filosofie die het licht van de dingen wegneemt en ze als het ware in duisternis hult, en dat ik het tegen alle verwachting in heb opgenomen voor een denkrichting die al lange tijd geen aanhangers meer kent en opgegeven is.”

Cicero, De natura deorum I, 6
Vertaling V. Hunink

Tekst 4

In zijn bundel “Ideën” schrijft Multatuli het volgende:

Zie eens, mijn zoon, hoe wys de Voorzienigheid alles gemaakt heeft. De vogel legt zyn eieren in deszelfs nest. De jongen zullen uitkomen tegen de tyd dat er wormpjes en vliegjes zyn om dezelve te voeden. Dan zingen zy een loflied ter ere van de Schepper die Deszelfs schepselen overlaadt met weldaden…
– Zingen die wurmen mee, papa?
Het vragend zoontje wacht nog altyd op antwoord.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 5

Een Perzisch Edelman:

Vanmorgen ijlt mijn tuinman, wit van schrik,
Mijn woning in: “Heer, Heer, één ogenblik!

Ginds, in de rooshof, snoeide ik loot na loot,
Toen keek ik achter mij. Daar stond de Dood.

Ik schrok, en haastte mij langs de andere kant,
Maar zag nog juist de dreiging van zijn hand.

Meester, uw paard, en laat mij spoorslags gaan.
Voor de avond nog bereik ik Ispahaan!”

Van middag (lang reeds was hij heengespoed)
Had ik in ’t cederpark de Dood ontmoet.

“Waarom,” zo vraag ik, want hij wacht en zwijgt,
“Hebt gij van morgen vroeg mijn knecht bedreigd?”

Glimlachend antwoordt hij: “Geen dreiging was ’t,
Waarvoor uw tuinman vlood. Ik was verrast,

Toen ’k ’s morgens hier nog stil aan ’t werk zag staan,
Die ’k ’s avonds halen moest in Ispahaan.”

P.N. van Eyck
De tuinman en de dood

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 6

In het voorafgaande zijn argumenten aangevoerd waarom aan het bestaan van de voorspellingskunst niet getwijfeld kan worden. Eén daarvan was dat mensen in hun slaap en met name bij nadering van de dood voorspellende dromen hebben. Hierop wordt ingegaan in regel 1–7.

Cum est somno sevocatus animus a societate et a contagione corporis, tum meminit praeteritorum, praesentia cernit, futura praevidet. Iacet enim corpus dormientis ut mortui, viget autem et vivit animus. Quod multo magis faciet post mortem, cum omnino corpore excesserit. Itaque appropinquante morte multo est divinior. Nam id ipsum vident ei qui sunt morbo gravi et mortifero affecti, instare mortem. Itaque eis occurrunt plerumque imagines mortuorum, tumque vel maxime laudi student; eosque, qui secus quam decuit vixerunt, peccatorum suorum tum maxime paenitet.

Vervolgens beschrijft Cicero de drie oorzaken waarom, volgens de Griekse filosoof Posidonius, mensen dromen onder goddelijke invloed:

Tribus modis censet deorum appulsu homines somniare. Uno, quod praevideat animus ipse per sese, quippe qui deorum cognatione teneatur. Altero, quod plenus aër sit immortalium animorum, in quibus tamquam insignitae notae veritatis appareant. Tertio, quod ipsi dei cum dormientibus colloquantur.

Cicero, De Divinatione I, 64

regel 1	**sevocare a** losmaken van
regel 1 en 7	**tum** dan
regel 3	**Quod** = Et id.
	faciet *Onderwerp animus.*
regel 4	**id ipsum** juist dit *Wordt uitgewerkt in de a.c.i. instare mortem.*
	divinus in staat te voorspellen
regel 4–5	**ei qui sunt** t/m **affecti** *Onderwerp van vident.*
regel 6	**tumque vel maxime laudi student** en op dat moment maken zij zich meer dan ooit druk over hun roem bij het nageslacht
	secus quam anders dan
regel 7	**vixerunt** *Van vivere.*
regel 8	**censet** *Onderwerp Posidonius.*
	appulsus invloed
regel 8, 9, 11	**quod** + *coniunctivus* omdat
regel 9	**cognatione teneri** + *genitivus* verwant zijn met
regel 10	**insignitus** duidelijk
	nota teken

Einde

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Latijn

Examen VWO

Voorbereidend
Wetenschappelijk
Onderwijs

20 00

Tijdvak 2
Woensdag 21 juni
9.00 – 12.00 uur

Vragenboekje

Dit examen bestaat uit 22 vragen en een vertaalopdracht.
Voor elk vraagnummer is aangegeven hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring of uitleg gevraagd wordt, worden aan het antwoord geen punten toegekend als deze verklaring of uitleg ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld twee redenen worden gevraagd en je geeft meer dan twee redenen, worden alleen de eerste twee in de beoordeling meegeteld.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1 Het twijfelachtige nut van divinatio

Regel 4 idem

2p **1** □ Waarop wordt hiermee gedoeld? Beantwoord de vraag in het Nederlands.

Regel 1–9

3p **2** □ Indien het fatum **niet** bestaat, hoe luidt dan Cicero's redenering ten aanzien van divinatio? Beantwoord de vraag door de volgende zin af te maken: Als het fatum **niet** bestaat, dan ……

3p **3** □ Indien het fatum **wel** bestaat, hoe luidt dan Cicero's redenering ten aanzien van divinatio? Beantwoord de vraag door de volgende zin af te maken: Als het fatum **wel** bestaat, dan ……

Regel 10 Atque ego ne utilem quidem arbitror esse nobis futurarum rerum scientiam.
W.A.M. Peters vertaalt dit als volgt: Wil je weten hoe ik erover denk? Kennis omtrent de toekomst zet eigenlijk alleen maar iemands leven onder druk.

2p **4** □ Op grond van welk gegeven uit het vervolg van de tekst heeft de vertaler gekozen voor de vrije weergave van de woorden *non utilis*? Beantwoord de vraag in het Nederlands.

Regel 12 propiora

2p **5** □ In welke twee opzichten zijn de voorbeelden *propiora*? Beantwoord de vraag in het Nederlands op basis van informatie uit regel 12–16.

Regel 20–25

1p **6** □ Wat valt uit deze regels af te leiden ten aanzien van de datering van De Divinatione?

Tekst 2 Het teleologisch godsbewijs

Meteen in regel 1–2 blijkt dat er hier een Stoïcijn aan het woord is

2p **7** □ Leg dat uit.

In de Bijbel, boek Genesis 1,27 staat: En God sprak tot de mens: „Wees vruchtbaar en word talrijk; bevolk de aarde en onderwerp haar; heers over de vissen van de zee, over de vogels van de lucht, en over al het gedierte dat over de grond kruipt."

2p **8** □ Op welk punt zijn de tekst uit Genesis en regel 12–15 inhoudelijk vergelijkbaar?

In regel 16–20 worden dezelfde kenmerken van de natuur benadrukt als in regel 1–11.

1p **9** □ Noem er twee. Beantwoord de vraag door het citeren van de desbetreffende Latijnse tekstelementen uit regel 16–20.

Volgens de Stoïsche leer kunnen de elementen in elkaar overgaan. Sommige commentatoren hebben in tekst 2 een toespeling daarop gezien.

2p **10** □ Citeer uit regel 16–20 het Latijnse tekstelement waarop hun opmerking betrekking heeft.

Tekst 3 De deugden

Regel 3 ad beate vivendum

2p **11** □ Aan welke voorwaarde moet blijkens regel 1–4 voldaan zijn voordat men kan streven naar het *beate vivere*?

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

De Griekse filosoof Aristoteles begint zijn Metaphysica als volgt:
Alle mensen verlangen van nature naar kennis. Dat blijkt uit het plezier dat wij hebbben in de zintuiglijke gewaarwordingen. Ook afgezien van het nut waardeert men zintuiglijke waarnemingen omwille van zichzelf, vooral het zien. Want niet alleen om te handelen maar ook als we niet van plan zijn enige handeling te verrichten, verkiezen we het zien boven al de andere zintuiglijke waarnemingen. Dat komt doordat van al de zintuiglijke gewaarwordingen die van het zien ons de meeste kennis bijbrengt en vele verschillen onthult.

2p **12** □ Citeer uit regel 1–8 de twee Latijnse tekstelementen die het meest overeenkomen met de woorden van Aristoteles „van nature" (regel 1).

2p **13** □ Welk accent dat Aristoteles legt, krijgt bij Cicero in tekst 3 minder nadruk?

Regel 9–10 quod unum t/m modus.

2p **14** □ Voor welke twee terreinen wordt dit in het vervolg van de tekst uitgewerkt? Beantwoord de vraag in het Nederlands.

Regel 14–15 cavetque ne t/m cogitet.

1p **15** □ Citeer het Latijnse tekstelement waarmee een dergelijke instelling wordt gekarakteriseerd.

Algemeen

4p **16** □ Geef een korte karakteristiek van de filosofie van de Stoa en verwerk daarin vier Latijnse begrippen, die kenmerkend zijn voor de Stoa. Gebruik bij voorkeur niet meer dan 75 woorden.

Tekst 4

1p **17** □ Tegen welke filosofische stroming neemt de spreker hier stelling?

2p **18** □ In welk tekstelement in regel 1–4 ligt een argument besloten tegen deze stroming?

2p **19** □ Leg uit waarom het voor de argumentatie van de spreker van belang is om te weten dat de Annalen van Ennius (regel 7) een zeer omvangrijk epos waren.

Tekst 4 en 5

Zowel Cicero (in tekst 4) als Lucretius (in tekst 5) maakt een vergelijking waarin de letters van het alfabet voorkomen.

2p **20** □ Leg uit dat de Lucretius-passage een geheel andere strekking heeft dan de Cicero-passage. Ga in op de beide teksten.

Tekst 6

2p **21** □ a. Vanuit welke filosofische positie formuleert Cicero hier zijn kritiek?
b. Licht je antwoord toe.

Let op: de laatste vragen van dit examen staan op de volgende pagina.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

In zijn bundel „Ideën” schrijft Multatuli de volgende korte overweging:
Het „*Hyzelf heeft het gezegd*” van de leerlingen van Pythagoras bevalt me niet in Pythagoras.

2p **22** ☐ Waarin verschilt de kritiek van Multatuli van die van Cicero, zoals geformuleerd in tekst 6?
Ga zowel op de uitspraak van Multatuli in als op de uitspraak van Cicero.

Tekst 7

Bestudeer tekst 7 met de inleiding en de aantekeningen.

44p ☐ Vertaal regel 1–10.

Einde

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Latijn

Examen VWO

Voorbereidend
Wetenschappelijk
Onderwijs

20 00

Tijdvak 2
Woensdag 21 juni
9.00 – 12.00 uur

Tekstboekje

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1 Het twijfelachtige nut van divinatio

In zijn aanval op de divinatio bespreekt Marcus Cicero in de onderstaande tekst het verband tussen fatum en divinatio.

1 Quodsi fatum fuit bello Punico secundo exercitum populi Romani ad lacum Trasumennum interire, num id vitari potuit, si Flaminius consul iis signis iisque auspiciis, quibus pugnare prohibebatur, paruisset? [Certe potuit.] Aut igitur non fato interiit exercitus, aut, si fato -quod certe vobis ita dicendum est-, etiamsi obtemperasset auspiciis, idem eventurum fuisset; mutari enim fata non possunt. Ubi est igitur ista divinatio Stoicorum? Quae, si fato omnia fiunt, nihil nos admonere potest, ut cautiores simus; quoquo enim modo nos gesserimus, fiet tamen illud, quod futurum est; sin autem id potest flecti, nullum est fatum; ita ne divinatio quidem, quoniam ea rerum futurarum est. Nihil autem est pro certo futurum, quod potest aliqua procuratione accidere ne fiat.

2 Atque ego ne utilem quidem arbitror esse nobis futurarum rerum scientiam. Quae enim vita fuisset Priamo, si ab adulescentia scisset, quos eventus senectutis esset habiturus? Abeamus a fabulis, propiora videamus. Clarissimorum hominum nostrae civitatis gravissimos exitus in Consolatione collegimus. Quid igitur? Ut omittamus superiores, Marcone Crasso putas utile fuisse tum, cum maximis opibus fortunisque florebat, scire sibi interfecto Publio filio exercituque deleto trans Euphratem cum ignominia et dedecore esse pereundum? An Cn. Pompeium censes tribus suis consulatibus, tribus triumphis, maximarum rerum gloria laetaturum fuisse, si sciret se in solitudine Aegyptiorum trucidatum iri amisso exercitu, post mortem vero ea consecutura, quae sine lacrimis non possumus dicere?

3 Quid vero Caesarem putamus, si divinasset fore ut in eo senatu quem maiore ex parte ipse cooptasset in curia Pompeia ante ipsius Pompeii simulacrum tot centurionibus suis inspectantibus a nobilissimis civibus, partim etiam a se omnibus rebus ornatis, trucidatus ita iaceret ut ad eius corpus non modo amicorum, sed ne servorum quidem quisquam accederet, quo cruciatu animi vitam acturum fuisse? Certe igitur ignoratio futurorum malorum utilior est quam scientia.

Cicero, De Divinatione II, 20–23

Tekst 2 Het teleologisch godsbewijs

1 Licet enim iam remota subtilitate disputandi oculis quodam modo contemplari pulchritudinem rerum earum quas divina providentia dicimus constitutas. Ac principio terra universa cernatur, locata in media sede mundi, solida et globosa et undique ipsa in sese nutibus suis conglobata, vestita floribus herbis arboribus frugibus, quorum omnium incredibilis multitudo insatiabili varietate distinguitur.

2 Adde huc fontium gelidas perennitates, liquores perlucidos amnium, riparum vestitus viridissimos, speluncarum concavas altitudines, saxorum asperitates, impendentium montium altitudines immensitatesque camporum; adde etiam reconditas auri argentique venas infinitamque vim marmoris. Quae vero et quam varia genera bestiarum vel cicurum vel ferarum, qui volucrium lapsus atque cantus, qui pecudum pastus, quae vita silvestrium.

3 Quid iam de hominum genere dicam, qui quasi cultores terrae constituti non patiuntur eam nec immanitate beluarum efferari nec stirpium asperitate vastari, quorumque operibus agri insulae litoraque collucent distincta tectis et urbibus. Quae si ut animis sic oculis videre possemus, nemo cunctam intuens terram de divina ratione dubitaret.

4 At vero quanta maris est pulchritudo, quae species universi, quae multitudo et varietas insularum, quae amoenitates orarum ac litorum, quot genera quamque disparia partim submersarum partim fluitantium et innantium beluarum partim ad saxa nativis testis inhaerentium. Ipsum autem mare sic terram appetens litoribus eludit, ut una ex duabus naturis conflata videatur.

Cicero, De Natura Deorum II, 98–100

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 3 De deugden

1 Imprimisque hominis est propria veri inquisitio atque investigatio. Itaque cum sumus necessariis negotiis curisque vacui, tum avemus aliquid videre, audire, addiscere cognitionemque rerum aut occultarum aut admirabilium ad beate vivendum necessariam ducimus. Ex quo intellegitur, quod verum simplex sincerumque sit, id esse naturae hominis aptissimum. Huic veri videndi cupiditati adiuncta est appetitio quaedam principatus, ut nemini parere animus bene informatus a natura velit nisi praecipienti aut docenti aut utilitatis causa iuste et legitime imperanti; ex quo magnitudo animi exsistit humanarumque rerum contemptio.

2 Nec vero illa parva vis naturae est rationisque, quod unum hoc animal sentit, quid sit ordo, quid sit quod deceat, in factis dictisque qui modus. Itaque eorum ipsorum, quae aspectu sentiuntur, nullum aliud animal pulchritudinem venustatem convenientiam partium sentit; quam similitudinem natura ratioque ab oculis ad animum transferens multo etiam magis pulchritudinem constantiam ordinem in consiliis factisque conservandam putat cavetque ne quid indecore effeminateve faciat, tum in omnibus et opinionibus et factis ne quid libidinose aut faciat aut cogitet. Quibus ex rebus conflatur et efficitur id quod quaerimus, honestum, quod etiamsi nobilitatum non sit, tamen honestum sit, quodque vere dicimus, etiamsi a nullo laudetur, natura esse laudabile.

Cicero, De Officiis I, 13–14

Tekst 4

Is het dan vreemd als ik er versteld van sta dat er mensen zijn die geloven dat een soort vaste en niet-splitsbare deeltjes zich door de zwaartekracht voortbewegen, en dat de wereld met al haar pracht en al haar luister slechts het resultaat is van toevallige botsingen van die deeltjes?! Ik begrijp niet hoe iemand dit voor mogelijk kan houden zonder die redenering door te trekken: als je een ontelbaar aantal exemplaren van de eenentwintig letters, van goud of van wat dan ook, bij elkaar zou gooien en vervolgens op de grond zou uitstorten, dan kunnen daar dus de Annalen van Ennius uit resulteren, in leesbare vorm! Nee, ik denk dat het toeval nog niet voor één enkel vers tot zoveel in staat is.

Cicero, De natura Deorum II, 93

Tekst 5

De Latijnse filosoof Lucretius schrijft in zijn De Rerum Natura:

Want uit dezelfde oerelementen zijn de hemel, de zee en de aarde, de zon, de rivieren, vruchten en bossen en levende wezens geschapen. Maar deze zijn in het ene ding zús, in het andere zó verbonden. Ja, zelfs in onze eigen verzen zie je overal letters die een groot aantal woorden gemeen hebben. Toch zul je zeker moeten bekennen dat verzen en woorden in klinkende klank en inhoud verschillen. Tot zoveel zijn de letters in staat alleen door verschil van plaatsing. De oerelementen der dingen wenden nog veel meer middelen aan om verschillende dingen te scheppen.

Lucretius, De Rerum Natura I, 820 en volgende
Vertaling naar A.W. Timmerman

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 6

In De Natura Deorum I, 10 schrijft Cicero:

Vaak vormt het gezag van leraren zelfs een belemmering voor mensen die iets van hen willen leren. Die gaan dan namelijk niet meer af op hun eigen oordeel, maar nemen dat voor waar aan wat duidelijk de goedkeuring wegdraagt van degene in wie ze hun vertrouwen stellen. Ik kan daarom ook niet goedkeuren wat altijd verteld wordt over de volgelingen van Pythagoras. Als zij in een discussie iets beweerden en daarop de vraag kregen waarom dat dan zo was, antwoordden zij (zo wil de traditie) 'hij heeft het zelf gezegd', waarbij 'hij' dan Pythagoras was. Zóveel gewicht had zijn *a priori* vaststaand oordeel, dat zijn gezag ook zonder argumenten gold.

Cicero, De natura Deorum I, 10
Vertaling Vincent Hunink

Tekst 7

Moed is één van de vier kardinale deugden volgens Cicero. Voorbeelden uit de geschiedenis laten zien dat moedige mensen in gevaarlijke situaties veel kunnen bereiken. In onderstaande tekst maakt hij duidelijk dat wel aan bepaalde criteria voldaan moet worden om van werkelijke moed te kunnen spreken:

Sed ea animi elatio, quae cernitur in periculis et laboribus, si iustitia vacat pugnatque non pro salute communi, sed pro suis commodis, in vitio est. Non modo enim id virtutis non est, sed est potius immanitatis omnem humanitatem repellentis. Itaque probe definitur a Stoicis fortitudo, cum eam virtutem esse dicunt propugnantem pro aequitate. Quocirca nemo, qui fortitudinis gloriam consecutus est insidiis et malitia, laudem est adeptus. Nihil enim honestum esse potest, quod iustitia vacat.

Praeclarum igitur illud Platonis: "Non" inquit "solum scientia quae est remota ab iustitia, calliditas potius quam sapientia est appellanda, verum etiam animus paratus ad periculum, si sua cupiditate non utilitate communi impellitur, audaciae potius nomen habeat quam fortitudinis."

Daarom is het belangrijk dat dappere en moedige mannen ook rechtschapen en oprecht zijn, dat ze vrienden van de waarheid zijn en zich verre houden van bedrog; deze eigenschappen vormen de basis van rechtvaardig handelen.

Cicero, De Officiis 1, 62–63

regel 1	**animi elatio** gedrevenheid
regel 1 en 6	**vacare** + *ablativus* missen
regel 2	**in vitio esse** verkeerd zijn
regel 2–3	Non t/m repellentis. **esse** + *genitivus (tweemaal)* een teken zijn van
regel 3	**immanitas** slechtheid
regel 3, 8 en 9	**potius** eerder
regel 4	**cum eam virtutem esse dicunt** *Construeer:* cum dicunt eam esse virtutem; *eam verwijst terug naar fortitudo in regel 4.*
regel 5	**aequitas** rechtvaardigheid
regel 5	**consequi** nastreven *Perfectum consecutus sum.*
regel 6	**adipisci** verwerven *Perfectum adeptus sum.*
regel 7	**illud** de volgende uitspraak
regel 7–8	**non solum verum etiam** niet alleen maar zelfs **scientia quae est remota ab iustitia** *Subject van est appellanda.*
regel 8–9	**animus paratus ad periculum** *Subject van nomen habeat.*
regel 8	**animus** mentaliteit
regel 9–10	**nomen habeat** moet de naam krijgen

Einde

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Latijn

Examen VWO

Voorbereidend
Wetenschappelijk
Onderwijs

19 99

Tijdvak 1
Woensdag 19 mei
9.00–12.00 uur

Vragenboekje

Dit examen bestaat uit 24 vragen en een vertaalopdracht.
Voor elk vraagnummer is aangegeven hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring of uitleg gevraagd wordt, worden aan het antwoord geen punten toegekend als deze verklaring of uitleg ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld twee redenen worden gevraagd en je geeft meer dan twee redenen, worden alleen de eerste twee in de beoordeling meegeteld.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Regel 2 dissimulant
1p **1** □ Welke gedachte kan hier als object worden aangevuld? Beantwoord de vraag in het Nederlands.

Regel 10–12 Tu t/m fidem?
1p **2** □ Vertaal *et dubites* zo dat het logisch verband tussen de eerste helft van de zin en de tweede helft duidelijk wordt.

2p **3** □ Welk centraal programmapunt van Catilina wordt in alinea 2 door Cicero verworpen? Beantwoord de vraag door het citeren van het desbetreffende Latijnse tekstelement en licht vervolgens deze term toe.
1p **4** □ Wat stelt Cicero zelf voor om het probleem van de schulden van deze, in alinea 2 genoemde, groep op te lossen? Beantwoord de vraag in het Nederlands.

2p **5** □ Welke drie redenen noemt Cicero in regel 20–27 waarom het *alterum genus* zijn doel niet zal bereiken? Beantwoord de vraag in het Nederlands.
2p **6** □ Waarom zou het streven van het *alterum genus* ook zonder de genoemde redenen zinloos zijn? Beantwoord de vraag in het Nederlands, op basis van gegevens uit regel 27–30.

In alinea 4 staan twee gevallen van ironische overdrijving door Cicero.
2p **7** □ Welke zijn dat? Beantwoord de vraag in het Nederlands.

2p **8** □ Wat is de kern van Cicero's aansporing aan het *quartum genus* (alinea 5)? Beantwoord de vraag in het Nederlands.
2p **9** □ Breng deze aansporing in verband met de in alinea 1 beloofde *medicina*.

2p **10** □ Wat wordt hier concreet bedoeld met *perire turpiter* (regel 48)?

Tekst 2

2p **11** □ Citeer uit regel 1–4 twee voorbeelden van een chiasme.

Regel 3–4 neque reticere t/m habebat.
De vier infinitieven in deze zin kunnen op grond van de zinsconstructie in twee groepen verdeeld worden.
2p **12** □ Leg dat uit.

Regel 8 causa cognita
Deze mededeling komt na de voorafgaande informatie in dit fragment niet als een verrassing.
2p **13** □ Citeer het Latijnse tekstelement waardoor deze mededeling is voorbereid.

Tekst 3

Opvallend in Sallustius' stijl is zijn voorkeur voor stilistische variatie.
3p **14** □ Laat dat zien door in te gaan op de drie tekstelementen waaruit de zin *litteris Graecis* t/m *sunt* (regel 2–4) bestaat.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Regel 3–4 multa alia quae instrumenta luxuriae sunt.
Dit wordt door J.W. Meijer als volgt vertaald: "Ook was zij volleerd in vele andere trucjes, die als hulpmiddelen tot het opwekken van zingenot of tot het uitleven van wellustigheid in praktijk worden gebracht."

1p **15** □ Aan welk kenmerk van Sallustius' stijl doet deze vertaling geen recht? Beantwoord de vraag door het noemen van de Latijnse technische term voor dit stijlkenmerk.

Tekst 3 en Tekst 2

Tekst 3, regel 7, luxuria

2p **16** □ Citeer uit tekst 2 het Latijnse tekstelement waaruit blijkt dat ook Fulvia zich laat leiden door *luxuria*. Licht je citaat toe.

Retorische achtergronden

In zijn boek Schokkende Redevoeringen schrijft J.P. Guépin: "Het begin van de eerste Catilinarische redevoering luidt: Quo usque tandem abutere, Catilina, patientia nostra? Dit is om drie redenen een ongebruikelijk begin, want er is geen formeel exordium, er is sprake van apostrofe en het is een retorische vraag."

2p **17** □ Wat is normaal gesproken de functie van het exordium? Beantwoord de vraag in het Nederlands en verwerk tevens in je antwoord de relevante Latijnse term.

2p **18** □ Herformuleer de hier geciteerde eerste zin uit de eerste Catilinarische redevoering zo, dat er geen sprake is van apostrofe.

In zijn retorisch handboek De Institutione Oratoria schrijft Quintilianus: "Ik moet aantonen dat ter wille van het effect niet alleen hele stukken tekst met hele stukken andere tekst moeten worden vergeleken, maar ook kleine tekstelementen met elkaar, zoals in het volgende voorbeeld: An vero vir amplissimus P. Scipio, pontifex maximus, Ti. Gracchum mediocriter labefactantem statum rei publicae privatus interfecit; Catilinam orbem terrae caede atque incendio vastare cupientem nos consules perferemus?"

3p **19** □ Citeer uit de zin *Catilinam* t/m *perferemus?* de tekstelementen die corresponderen met: a. mediocriter b. rei publicae c. privatus in de zin *An vero vir* t/m *interfecit;*.

In een 17de-eeuws tractaat, getiteld De gebaren van de predikant, lezen we:
"Als niet een fraai gebaar de woorden ondersteunt,
als gans het lichaam zich om regels niet bekreunt,
dan heeft de stem geen kracht, dan mist de zin haar gratie:
vanaf 't exordium snak 'k naar de peroratie."

1p **20** □ Op welke van de traditionele vijf taken van de redenaar heeft deze tekst betrekking? Beantwoord de vraag door het noemen van de desbetreffende Latijnse term.

Let op: de laatste vragen van dit examen staan op de volgende pagina.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

In de Groene Amsterdammer van 18 maart 1998 beweert de politicus Thijs Wöltgens over Aristoteles het volgende: “Aristoteles vond niet alleen dat staatslieden voortreffelijke mensen moesten zijn. Hij vond ook dat ze iets te melden moesten hebben. Hij noemde dat retorica. Maar hij maakte een uitdrukkelijk onderscheid. De politieke rede verschilt in zijn opvatting volstrekt van de epideiktische redenaarskunst. De eerste is gebaseerd op innerlijke overtuiging en probeert op basis van goede argumenten anderen te overtuigen. Zij legt de basis voor een dialoog. De epideiktische retorica is daarentegen een kunstje, zoals je dat vroeger in de studentencorpora leerde. Onzin of geen onzin, als je het gehoor maar wist te amuseren. Het publiek heeft daarin alleen maar de functie om te luisteren en te applaudiseren.”

1p **21** ☐ Wat verstaat men, anders dan hierboven wordt gesuggereerd, onder de epideiktische redenaarskunst = het genus demonstrativum?

2p **22** ☐ Leg uit dat de bovenstaande omschrijving van de antieke retorica “dat ze iets te melden moesten hebben” te beperkt is.

Historische achtergronden

In zijn historische roman Catilina’s wapen beschrijft de auteur Steven Saylor hoe Cicero kort na zijn consulaat de volgende vragen krijgt voorgelegd:
“Heb je nergens spijt van na je jaar als consul, Cicero? Geen knagende twijfel aan de precedenten die je hebt geschapen voor de toekomst van deze broze, wankele republiek? Geen geheime wens dat je je van de Optimaten had kunnen losmaken en hervormingen had kunnen doorvoeren?”

2p **23** ☐ Op welk precedent in het bijzonder wordt hier gedoeld?

3p **24** ☐ Geef een beschrijving van de sociale situatie in Rome ten tijde van Cicero. Verwerk in je antwoord de begrippen *lex agraria, latifundia, nexum, aes alienum, plebs rustica*. Gebruik bij voorkeur niet meer dan 50 woorden.

Tekst 4

Bestudeer tekst 4 met de inleiding en de aantekeningen.

45p ☐ Vertaal regel 1–12.

Einde

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Latijn

Examen VWO

Voorbereidend
Wetenschappelijk
Onderwijs

19 99

Tijdvak 1
Woensdag 19 mei
9.00–12.00 uur

Tekstboekje

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

In de onderstaande tekst geeft Cicero een beschrijving van de aanhang van Catilina.

1 Sed cur tam diu de uno hoste loquimur et de eo hoste qui iam fatetur se esse hostem, et quem, quia, quod semper volui, murus interest, non timeo: de his qui dissimulant, qui Romae remanent, qui nobiscum sunt nihil dicimus? Quos quidem ego, si ullo modo fieri possit, non tam ulcisci studeo quam sanare sibi ipsos, placare rei publicae, neque id qua re fieri non possit, si iam me audire volent, intellego. Exponam enim vobis, Quirites, ex quibus generibus hominum istae copiae comparentur; deinde singulis medicinam consili atque orationis meae, si quam potero, adferam.

2 Unum genus est eorum qui magno in aere alieno maiores etiam possessiones habent quarum amore adducti dissolvi nullo modo possunt. Horum hominum species est honestissima – sunt enim locupletes – voluntas vero et causa impudentissima. Tu agris, tu aedificiis, tu argento, tu familia, tu rebus omnibus ornatus et copiosus sis, et dubites de possessione detrahere, adquirere ad fidem? Quid enim exspectas? Bellum? Quid ergo? In vastatione omnium tuas possessiones sacrosanctas futuras putes? An tabulas novas? Errant qui istas a Catilina exspectant: meo beneficio tabulae novae proferuntur, verum auctionariae; neque enim isti qui possessiones habent alia ratione ulla salvi esse possunt. Quod si maturius facere voluissent neque, id quod stultissimum est, certare cum usuris fructibus praediorum, et locupletioribus his et melioribus civibus uteremur. Sed hosce homines minime puto pertimescendos, quod aut deduci de sententia possunt aut, si permanebunt, magis mihi videntur vota facturi contra rem publicam quam arma laturi.

3 Alterum genus est eorum qui, quamquam premuntur aere alieno, dominationem tamen exspectant, rerum potiri volunt, honores quos quieta re publica desperant perturbata se consequi posse arbitrantur. Quibus hoc praecipiendum videtur, unum scilicet et idem quod reliquis omnibus, ut desperent id quod conantur se consequi posse: primum omnium me ipsum vigilare, adesse, providere rei publicae; deinde magnos animos esse in bonis viris, magnam concordiam ordinum, maximam multitudinem, magnas praeterea militum copias; deos denique immortales huic invicto populo, clarissimo imperio, pulcherrimae urbi contra tantam vim sceleris praesentes auxilium esse laturos. Quod si iam sint id quod summo furore cupiunt adepti, num illi in cinere urbis et in sanguine civium, quae mente conscelerata ac nefaria concupiverunt, consules se aut dictatores aut etiam reges sperant futuros? Non vident id se cupere quod, si adepti sint, fugitivo alicui aut gladiatori concedi sit necesse?

4 Tertium genus est aetate iam adfectum, sed tamen exercitatione robustum; quo ex genere iste est Manlius cui nunc Catilina succedit. Hi sunt homines ex eis coloniis quas Sulla constituit; quas ego universas civium esse optimorum et fortissimorum virorum sentio, sed tamen ei sunt coloni qui se in insperatis ac repentinis pecuniis sumptuosius insolentiusque iactarunt. Hi dum aedificant tamquam beati, dum praediis lectis, familiis magnis, conviviis apparatis delectantur, in tantum aes alienum inciderunt ut, si salvi esse velint, Sulla sit eis ab inferis excitandus: qui etiam non nullos agrestes homines tenues atque egentes in eandem illam spem rapinarum veterum impulerunt. Quos ego utrosque in eodem genere praedatorum direptorumque pono, sed eos hoc moneo, desinant furere ac proscriptiones et dictaturas cogitare. Tantus enim illorum temporum dolor inustus est civitati ut iam ista non modo homines sed ne pecudes quidem mihi passurae esse videantur.

5 Quartum genus est sane varium et mixtum et turbulentum; qui iam pridem premuntur, qui numquam emergunt, qui partim inertia, partim male gerendo negotio, partim etiam sumptibus in vetere aere alieno vacillant, qui vadimoniis, iudiciis, proscriptione bonorum defetigati permulti et ex urbe et ex agris se in illa castra conferre dicuntur. Hosce ego non tam milites acres quam infitiatores lentos esse arbitror. Qui homines quam primum, si stare non possunt, conruant, sed ita ut non modo civitas sed ne vicini quidem proximi sentiant. Nam illud non intellego quam ob rem, si vivere honeste non possunt, perire turpiter velint, aut cur minore dolore perituros se cum multis quam si soli pereant arbitrentur.

Cicero, In Catilinam 2, 17-21

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 2

Portret van een aanhanger van Catilina.

Sed in ea coniuratione fuit Q.Curius, natus haud obscuro loco, flagitiis atque facinoribus coopertus, quem censores senatu probri gratia moverant. Huic homini non minor vanitas inerat quam audacia: neque reticere quae audierat neque suamet ipse scelera occultare, prorsus neque dicere neque facere quicquam pensi habebat. Erat ei cum Fulvia, muliere nobili, stupri vetus consuetudo; quoi cum minus gratus esset quia inopia minus largiri poterat, repente glorians maria montesque polliceri coepit et minari interdum ferro, ni sibi obnoxia foret, postremo ferocius agitare quam solitus erat. At Fulvia insolentiae Curi causa cognita tale periculum rei publicae haud occultum habuit, sed sublato auctore de Catilinae coniuratione quae quoque modo audierat compluribus narravit. Ea res in primis studia hominum adcendit ad consulatum mandandum M. Tullio Ciceroni. Namque antea pleraque nobilitas invidia aestuabat, et quasi pollui consulatum credebant, si eum quamvis egregius homo novos adeptus foret; sed ubi periculum advenit, invidia atque superbia post fuere.

Sallustius, De coniuratione Catilinae 23

Tekst 3

Portret van een aanhanger van Catilina.

Sed in iis erat Sempronia, quae multa saepe virilis audaciae facinora conmiserat. Haec mulier genere atque forma, praeterea viro liberis satis fortunata fuit; litteris Graecis [et] Latinis docta, psallere [et] saltare elegantius quam necesse est probae, multa alia quae instrumenta luxuriae sunt. Sed ei cariora semper omnia quam decus atque pudicitia fuit; pecuniae an famae minus parceret haud facile discerneres; lubido sic adcensa ut saepius peteret viros quam peteretur. Sed ea saepe antehac fidem prodiderat, creditum abiuraverat, caedis conscia fuerat: luxuria atque inopia praeceps abierat. Verum ingenium eius haud absurdum: posse versus facere, iocum movere, sermone uti vel modesto vel molli vel procaci; prorsus multae facetiae multusque lepos inerat.

Sallustius, De coniuratione Catilinae 25

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 4

De volkstribuun P. Servilius Rullus heeft een akkerwet ingediend; hij deed dit op initiatief van de populares. In de onderstaande tekst roept Cicero, die kort tevoren zijn ambt als consul heeft aanvaard, de andere volkstribunen op stelling te nemen tegen dit wetsvoorstel.

Quamobrem, per deos immortales, colligite vos, tribuni plebis, deserite eos a quibus, nisi prospicitis, brevi tempore deseremini; conspirate nobiscum, consentite cum bonis; communem rem publicam communi studio atque amore defendite. Multa sunt occulta rei publicae vulnera, multa nefariorum civium perniciosa consilia; nullum externum periculum est, non rex, non gens ulla, non natio pertimescenda est; inclusum malum, intestinum ac domesticum est. Huic pro se quisque nostrum mederi atque hoc omnes sanare velle debemus.
Erratis, si senatum probare ea quae dicuntur a me putatis, populum autem esse in alia voluntate. Omnes, qui se incolumes volent, sequentur auctoritatem consulis, soluti a cupiditatibus, liberi a delictis, cauti in periculis, non timidi in contentionibus.
Quodsi quis vestrum spe ducitur se posse turbulenta ratione honori velificari suo, me consule id sperare desistat.

Cicero, De lege agraria I.9

regel 1	**colligere se** verstandig zijn
	eos *Namelijk de populares.*
regel 2	**conspirare cum** achter iemand staan
regel 6	**huic mederi** dit kwaad tegengaan
	huic mederi *Vul aan: velle debet.*
regel 9–10	**soluti t/m contentionibus** *Bepalingen bij consulis.*
regel 11	**spe duci** de hoop koesteren
	turbulenta ratione door onrust te zaaien
	velificari + *dativus* begunstigen

Einde

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Latijn

Examen VWO

Voorbereidend
Wetenschappelijk
Onderwijs

19 99

Tijdvak 2
Dinsdag 22 juni
9.00–12.00 uur

Vragenboekje

Dit examen bestaat uit 26 vragen en een vertaalopdracht.
Voor elk vraagnummer is aangegeven hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring of uitleg gevraagd wordt, worden aan het antwoord geen punten toegekend als deze verklaring of uitleg ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld twee redenen worden gevraagd en je geeft meer dan twee redenen, worden alleen de eerste twee in de beoordeling meegeteld.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Regel 9 inopia rei familiaris

2p **1** □ Welke oorzaak noemt Sallustius in tekst 1? Beantwoord de vraag door het citeren van het desbetreffende Latijnse tekstelement.

In De Coniuratione Catilinae caput 3 zegt Sallustius over zichzelf: „En hoewel ik deze immorele praktijken verafschuwde – gemene methoden waren mij vreemd – werd ik toch in mijn jeugdige onnozelheid ertoe verleid deel te blijven nemen aan het machtsspel. En hoewel ik het niet eens was met het wangedrag van de anderen, kwelde mij toch dezelfde eerzucht die anderen kwelde, gepaard gaand met behoefte aan prestige en afgunst."
Deze autobiografische tekst en de beschrijving die Sallustius in tekst 1 geeft van Catilina vertonen inhoudelijk een overeenkomst en een verschil.

2p **2** □ Omschrijf zowel de overeenkomst als het verschil.

In de hoofdstukken 6–13 heeft Sallustius in een lange uitweiding het morele verval van Rome beschreven.

1p **3** □ Welke functie heeft deze uitweiding in het betoog van Sallustius blijkens de inhoud van regel 12–13 (In t/m habebat.)?

Soms slaagt Sallustius erin de inhoud van de tekst ook door stilistische vormgeving tot uitdrukking te brengen. Een voorbeeld daarvan tref je aan in regel 12–13.

2p **4** □ Leg uit dat de plaatsing van de woorden *circum se* een beeldend effect heeft.

Regel 24–25 iuventutem quae domum Catilinae frequentabat parum honeste pudicitiam habuisse;

2p **5** □ Welk oordeel spreekt Sallustius vervolgens uit over het waarheidsgehalte van deze mededeling? Beantwoord de vraag in het Nederlands.

2p **6** □ Citeer uit regel 2–6 (Huic t/m parum.) zowel een voorbeeld van een chiasme als van een asyndeton.

Tekst 2

Regel 1 Quid est enim, Catilina, quod te iam in hac urbe delectare possit?
Verderop in tekst 2 stelt Cicero een vraag die sterke inhoudelijke gelijkenis vertoont met deze vraag.

2p **7** □ Hoe luidt die vraag? Beantwoord de vraag door het citeren van het desbetreffende Latijnse tekstelement.

Regel 3 Quae nota domesticae turpitudinis non inusta vitae tuae est?
R.Th. van der Paardt gebruikt in zijn vertaling een andere metafoor dan Cicero:
Welke smetten kleven er niet aan het blazoen van uw gezinsleven?

1p **8** □ Welke metafoor gebruikt Cicero?

Regel 8–11 Quod ego praetermitto t/m tibi impendere senties:

1p **9** □ Hoe luidt de Latijnse technische term voor het hier toegepaste stilistische middel?

2p **10** □ Citeer het Latijnse woord dat subject is van de infinitivus *paravisse* (regel 16).

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 2 en Tekst 1

Regel 5 adulescentulo
1p **11** □ Citeer uit tekst 1, regel 12–26 het Latijnse tekstelement dat een verklaring vormt voor het feit dat Catilina onder *adulescentuli* aanhangers zocht.

Regel 5 corruptelarum inlecebris
1p **12** □ Geef hiervan een concreet voorbeeld uit tekst 1, regel 12–26. Beantwoord de vraag door het citeren van het desbetreffende Latijnse tekstelement.

Tekst 3

Deze peroratio valt inhoudelijk in twee delen uiteen.
2p **13** □ Vat de inhoud van elk van beide delen kort samen.

2p **14** □ Wat is volgens de antieke retorica de functie van de peroratio? Verwerk in je antwoord tevens de relevante Latijnse technische term.

Regel 9 tua
2p **15** □ Citeer uit het voorafgaande het Latijnse tekstelement dat met *tua* contrasteert.

In regel 1–10 formuleert Cicero zijn politieke credo van de *concordia ordinum*.
2p **16** □ Om welke twee *ordines* gaat het blijkens regel 5–8?

Tekst 4

Regel 1 At studuit t/m Caelius.
Volgens de meeste commentatoren worden deze woorden door Cicero de aanklager in de mond gelegd. Indien die interpretatie juist is, is de vertaling *cum* = *toen* minder gelukkig.
2p **17** □ Wat is binnen deze opvatting de beste vertaling van *cum*?

Regel 1–2 Et t/m fecerunt.
2p **18** □ Kan ook déze zin, net als de vorige, de aanklager in de mond gelegd zijn? Licht je antwoord toe.

Cicero schetst Catilina in deze tekst als een vat vol tegenstrijdigheden.
1p **19** □ Citeer het Latijnse tekstelement dat contrasteert met *libidinum* (regel 5).
1p **20** □ Citeer het Latijnse tekstelement dat contrasteert met *vitia* (regel 6).

Tekst 5

De kijk van de hoofdpersoon in Vestdijks roman op de beschrijving van Catilina door Sallustius strookt niet met de bedoeling van Sallustius zelf.
2p **21** □ Leg uit in welk opzicht zij verschillen. Ga in je antwoord in op beide teksten.

Let op: de laatste vragen van dit examen staan op de volgende pagina.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 6

1p **22** ☐ Op welke wetsbepaling wordt gedoeld in regel 6–7?

1p **23** ☐ Naar welke latere gebeurtenis in het leven van Cicero is deze droom een vooruitwijzing?

Algemeen

3p **24** ☐ Hoe beoordeelde Cicero het belang van *ars*, *exercitatio* en *ingenium* (*natura*) ten opzichte van elkaar?

Elocutio, *memoria* en *actio* / *pronuntiatio* zijn drie van de vijf traditionele onderdelen van de welsprekendheid.

2p **25** ☐ Welke zijn de beide anderen? Beantwoord de vraag door het noemen van de Latijnse termen en een omschrijving ervan.

Catilina: schurk of „Robin Hood”?

3p **26** ☐ Leg uit dat het antwoord op deze vraag sterk afhankelijk is van iemands politieke opvattingen. Gebruik bij voorkeur niet meer dan 50 woorden.

Tekst 7

Bestudeer tekst 7 met de inleiding en de aantekeningen.

45p ☐ Vertaal regel 1–11.

Einde

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Latijn

Examen VWO

Voorbereidend
Wetenschappelijk
Onderwijs

19 **99**

Tijdvak 2
Dinsdag 22 juni
9.00–12.00 uur

Tekstboekje

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 1

Een portret van Catilina en zijn aanhang.

1 L. Catilina, nobili genere natus, fuit magna vi et animi et corporis, sed ingenio malo pravoque. Huic ab adulescentia bella intestina caedes rapinae discordia civilis grata fuere, ibique iuventutem suam exercuit. Corpus patiens inediae algoris vigiliae supra quam quoiquam credibile est. Animus audax subdolus varius, quoius rei lubet simulator ac dissimulator, alieni adpetens sui profusus, ardens in cupiditatibus; satis eloquentiae, sapientiae parum. Vastus animus inmoderata incredibilia nimis alta semper cupiebat. Hunc post dominationem L. Sullae lubido maxuma invaserat rei publicae capiundae, neque id quibus modis adsequeretur, dum sibi regnum pararet, quicquam pensi habebat. Agitabatur magis magisque in dies animus ferox inopia rei familiaris et conscientia scelerum, quae utraque iis artibus auxerat quas supra memoravi. Incitabant praeterea corrupti civitatis mores, quos pessuma ac divorsa inter se mala, luxuria atque avaritia, vexabant.

2 In tanta tamque corrupta civitate Catilina, id quod factu facillumum erat, omnium flagitiorum atque facinorum circum se tamquam stipatorum catervas habebat. Nam quicumque [inpudicus adulter ganeo] manu ventre pene bona patria laceraverat, quique alienum aes grande conflaverat quo flagitium aut facinus redimeret, praeterea omnes undique parricidae sacrilegi convicti iudiciis aut pro factis iudicium timentes, ad hoc quos manus atque lingua periurio aut sanguine civili alebat, postremo omnes quos flagitium egestas conscius animus exagitabat, ii Catilinae proxumi familiaresque erant. Quod si quis etiam a culpa vacuos in amicitiam eius inciderat, cotidiano usu atque inlecebris facile par similisque ceteris efficiebatur. Sed maxume adulescentium familiaritates adpetebat: eorum animi molles etiam et fluxi dolis haud difficulter capiebantur. Nam ut quoiusque studium ex aetate flagrabat, aliis scorta praebere, aliis canes atque equos mercari, postremo neque sumptui neque modestiae suae parcere dum illos obnoxios fidosque sibi faceret. Scio fuisse nonnullos qui ita existumarent, iuventutem quae domum Catilinae frequentabat parum honeste pudicitiam habuisse; sed ex aliis rebus magis quam quod quoiquam id conpertum foret haec fama valebat.

Sallustius, De coniuratione Catilinae 5 en 14

Tekst 2

Tijdens een vergadering van de senaat spreekt Cicero Catilina toe.

Quid est enim, Catilina, quod te iam in hac urbe delectare possit? In qua nemo est extra istam coniurationem perditorum hominum qui te non metuat, nemo qui non oderit. Quae nota domesticae turpitudinis non inusta vitae tuae est? Quod privatarum rerum dedecus non haeret in fama? Quae libido ab oculis, quod facinus a manibus umquam tuis, quod flagitium a toto corpore afuit? Cui tu adulescentulo, quem corruptelarum inlecebris inretisses, non aut ad audaciam ferrum aut ad libidinem facem praetulisti? Quid vero? nuper cum morte superioris uxoris novis nuptiis locum vacuefecisses, nonne etiam alio incredibili scelere hoc scelus cumulavisti? Quod ego praetermitto et facile patior sileri, ne in hac civitate tanti facinoris immanitas aut exstitisse aut non vindicata esse videatur. Praetermitto ruinas fortunarum tuarum quas omnes proximis Idibus tibi impendere senties: ad illa venio quae non ad privatam ignominiam vitiorum tuorum, non ad domesticam tuam difficultatem ac turpitudinem, sed ad summam rem publicam atque ad omnium nostrum vitam salutemque pertinent. Potestne tibi haec lux, Catilina, aut huius caeli spiritus esse iucundus, cum scias esse horum neminem qui nesciat te pridie Kalendas

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Ianuarias Lepido et Tullo consulibus stetisse in comitio cum telo, manum consulum et principum civitatis interficiendorum causa paravisse, sceleri ac furori tuo non mentem aliquam aut timorem tuum, sed Fortunam populi Romani obstitisse?

Cicero, In Catilinam I, 13-15

Tekst 3

Tekst 3 is een fragment uit dezelfde redevoering van Cicero tot de senaat.

Qua re secedant improbi, secernant se a bonis, unum in locum congregentur, muro denique, quod saepe iam dixi, secernantur a nobis; desinant insidiari domi suae consuli, circumstare tribunal praetoris urbani, obsidere cum gladiis curiam, malleolos et faces ad inflammandam urbem comparare; sit denique inscriptum in fronte unius cuiusque quid de re publica sentiat. Polliceor hoc vobis, patres conscripti, tantam in nobis consulibus fore diligentiam, tantam in vobis auctoritatem, tantam in equitibus Romanis virtutem, tantam in omnibus bonis consensionem ut Catilinae profectione omnia patefacta, inlustrata, oppressa, vindicata esse videatis. Hisce ominibus, Catilina, cum summa rei publicae salute, cum tua peste ac pernicie cumque eorum exitio qui se tecum omni scelere parricidioque iunxerunt, proficiscere ad impium bellum ac nefarium. Tu, Iuppiter, qui isdem quibus haec urbs auspiciis a Romulo es constitutus, quem Statorem huius urbis atque imperi vere nominamus, hunc et huius socios a tuis ceterisque templis, a tectis urbis ac moenibus, a vita fortunisque civium omnium arcebis et homines bonorum inimicos, hostes patriae, latrones Italiae scelerum foedere inter se ac nefaria societate coniunctos aeternis suppliciis vivos mortuosque mactabis.

Cicero, In Catilinam I, 32-33

Tekst 4

Uit de rede ter verdediging van Caelius is de onderstaande tekst afkomstig.

At studuit Catilinae, cum iam aliquot annos esset in foro, Caelius. Et multi hoc idem ex omni ordine atque ex omni aetate fecerunt. Habuit enim ille, sicuti meminisse vos arbitror, permulta maximarum non expressa signa sed adumbrata virtutum. Utebatur hominibus improbis multis; et quidem optimis se viris deditum esse simulabat. Erant apud illum inlecebrae libidinum multae; erant etiam industriae quidam stimuli ac laboris. Flagrabant vitia libidinis apud illum; vigebant etiam studia rei militaris. Neque ego umquam fuisse tale monstrum in terris ullum puto, tam ex contrariis diversisque atque inter se pugnantibus naturae studiis cupiditatibusque conflatum. Quis clarioribus viris quodam tempore iucundior, quis turpioribus coniunctior?

Cicero, Pro Caelio 12-13

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 5

In 1951 publiceerde Simon Vestdijk zijn roman Ivoren Wachters. Hoofdpersoon is de gymnasiast Philip, die op een bepaald moment in het verhaal 's nachts op straat loopt, terwijl hij vervuld is van sombere gedachten, onder andere over zijn criminele vader. Dan herinnert hij zich een passage uit Sallustius.

„Elke schaamteloze boef, allen die wegens hun misdaden van vrees voor de rechter vervuld waren, in één woord, alle boosdoeners waren Catilina's warmste en meest vertrouwde vrienden. Reeds als jongeling had hij aan zijn dierlijke lusten menig offer gebracht. Een jonkvrouw uit een aanzienlijk geslacht, voorts een priesteres van Vesta en vele andere ongelukkigen waren in zijn strikken gevallen."

Een prachtige beschrijving, die hij indertijd had opgezocht en in een kladschrift had vertaald, – op school las men zulke dingen niet –, en die hem nu tot een onnoemelijke troost werd. Want indien Sallustius inderdaad tot de groten behoorde, dan mocht men zeggen, dat hij Catilina, de bleke schurk, geheiligd had met zijn relaas. Zó in de geschiedenis te staan, door zulk een pen beschreven, het maakte alles goed, het verzekerde een eeuwige, een hogere straffeloosheid.

Tekst 6

In de historische roman Catilina van Karl Kreisler komt de volgende passage voor.

Toen hij (= Cicero) eindelijk ingesluimerd was, verscheen hem in den droom de gewurgde Lentulus, die hem aanklaagde met omhooggeheven handen. [.....] Badend in angstzweet slaakte Cicero een gil en ontwaakte. Weg was de spookverschijning. Weer viel hij in een onrustige slaap. Nu verscheen er een man met een koningskroon op het hoofd. Was dat Numa niet, de tweede koning van Rome, die de oudste wetten had gemaakt? Vermanend hief hij een vinger op en wees op een wetsrol, die in de lucht zweefde. „Gij hebt de wet overschreden!" prevelde hij met holle stem. Cicero sprong op en keek verwezen om zich heen.

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.

Tekst 7

In het voorafgaande heeft Cicero uitvoerig betoogd dat de senaat in de strijd tegen Catilina en zijn aanhangers op brede steun kan rekenen onder alle lagen van de bevolking. In de onderstaande tekst vat hij dat betoog samen en doet hij tevens een dringende oproep aan de senaat.

Quae cum ita sint, patres conscripti, vobis populi Romani praesidia non desunt; vos ne populo Romano deesse videamini providete. Habetis consulem ex plurimis periculis et insidiis atque ex media morte non ad vitam suam, sed ad salutem vestram reservatum. Omnes ordines ad conservandam rem publicam mente, voluntate, voce consentiunt. Obsessa facibus et telis impiae coniurationis vobis supplex manus tendit patria communis. Vobis se, vobis vitam omnium civium, vobis Arcem et Capitolium, vobis aras Penatium, vobis illum ignem Vestae sempiternum, vobis omnium deorum templa atque delubra, vobis muros atque urbis tecta commendat.

Praeterea de vestra vita, de coniugum vestrarum atque liberorum anima, de fortunis omnium, de sedibus, de focis vestris hodierno die vobis iudicandum est. Habetis ducem memorem vestri, oblitum sui, quae non semper facultas datur.

Cicero, In Catilinam IV, 18-19

regel 2	**providere ne** voorkomen dat
	consulem *Verbinden met reservatum (regel 3).*
regel 3	**reservare ex** redden uit
regel 4	**consentire** vastbesloten zijn
regel 5	**obsidere** belagen
regel 9	**anima** leven
regel 11	**oblitum** *Van oblivisci.*
	quae non semper facultas datur = quae facultas non semper datur

Einde

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).
Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.sslleiden.nl.